

05
2-75

საქართველოს
გარეკუთმის
მინისტროს

მ მ ა მ ბ ე

~~05-1879.44~~

თ ვ ი უ რ ი ქ უ რ ნ ა ლ ი

წელიწადი შექმნა

№ XI

ს მ მ მ ბ ე რ ი, 1899

ტფილისი

საგარეო ურთიერთობების მინისტროს განკარგულებაში

1899

Дозволено цензурою. Тифлисъ, 1-го декабря 1899 г.

შ ი ნ ა ა რ ს ი

I—ნავარდოზა.—I—VIII.—ნაწილი მესამე.—მოთხრობა ძელანასა. (ვაგრძელება)	33- 1
II—ლაზარელიო ტორმეველი.—III—VIII.—თარგმანი ჰ უძიკაშვილასა (დასასრული)	42
III—კლდე და მდინარე.—I—II—ლექსი ვაჟა-ფშაველასა	73
IV—დამონებულნი.—ნაწილი მეორე.—V—X—რომანი ბოლგართა ცხოვრებიდან, ივ. ვაზოვისა, თარგმანი თ. ს.—სა (ვაგრძელება)	77
V—უკეთუბრი.—ზლაპარი, თარგმანი ივ. მაჭავაცაძისა.	113
VI—ქრეზანა.—ნაწილი მეორე.—IX—X—რომანი იტალიის ცხოვრებიდან, ე. ვინიჩისა, თარგმანი ნატალა რ. გიგაურისა (ვაგრძელება)	119
VII—ბატონ-ყმობა სამეგრელოში.—I—კ. ბორცხიძისა, თარგმანი თ. ს.—სა	1
VIII—მთავარ მამია გურიელის ბრძანება.—	19
IX—ჩარლზ პარნელი.—ივ. ტარდესი.—VI—VII. თარგმანი	20

ნ ა ვ ა რ დ ო ბ ა

(მოთხრობა)

ნაწილი მესამე

II*)

შ ე ს ა გ ა ლ ი

ყაზარას სიკვდილმა ზნეობრივად ყველაზე ძლიერ სატი-
ნიკაზე იმოქმედა. მამასთან შეკვეთილობის და ნებივრობის დრო
თან-და-თან აგონდებოდა და უცხოველდებოდა. წარმოიდგენ-
და თუ არა ამ მოგონებათა წყალობით მშობლიური სიყვარუ-
ლის გემოს და სიტკბოებას, დაჰნატროდა წარსულს, ბავშვობის
დროს. ახლა, როდესაც მამა ასე სახიჩრად მოუკლეს, ყოველ-
გვარი უსიამოვნება, რაც კი მამისაგან ჰქონდა მიყენებული,
დაივიწყა. სიძულვილის ადგილს მისს გულში იჭერდა ისევ მა-
მისადმი სიყვარული, ზოლო საყვედურის ადგილს სინანული.

არც სახლის საქმე, არც სხვა რამ გარეშე, სატინიკეს არა-
ფერი აწუხებდა. აღალო ცოცხალი ყოფილიყო, თორემ რა
ექმნებოდა იმას შესაწუხარი და გასაჭირი: ყოველისფერი მზა-
მზარეულად მოსდიოდა; იმისი საქმე იყო მარტო მოეთხოვა,
რაც ესიამოვნებოდა, მეტი არაფერი. ამისთვის დიდი თავისუ-
ფალი დრო ჰქონდა, ანუ იყო უსაქმურად. მამის სიკვდილის
წინად უსაქმობა და არა რაიმეზე უზრუნველობა ნაღველს უსი-

*) იხ. „მოამბე“ № VIII.

ებდა და სტანჯავდა სატინიკეს, ხოლო შემდეგში საქმედ გაუჩნდა მამის სიკვდილზე ფიქრი და მთლად ამ ფიქრებმა შეიპყრეს იგი, ეძინა თუ ეღვიძა.

მომეტებულად სიზმრებმა გაუჭირეს საქმე სატინიკეს. საკმარისი იყო ჩათვლიმა, რომ უთუოდ ენახა როგორიმე სიზმარი. უფრო ხშირად მამის მკვლელობის სურათი ეჩვენებოდა, რაც უახლებდა ტანჯვას. ძილშივე მოჰყვებოდა ხოლმე საშინელს ქვითინს და შფოთვას და იყო ხოლმე ერთ გამოუთქმელ ტანჯვაში, ვიდრე არაფერ გამოაღვიძებდა. ყაზარას მკვლელობის სურათს ბევრი სხვა ისეთი სურათებიც მოჰყვებოდნენ ხოლმე, რომლებსაც ფიქრადაც ვერ წარმოიდგენდა სატინიკე და რომელნიც ისეთსავე ტანჯვას აძლევდნენ და შიშის ზარსა სცემდნენ მას, როგორც მამის მკვლელობის სურათი. იქამდის შეაწუხეს იგი სიზმრებმა, რომ ძილისაც კი ეშინოდა და, რაც კი შეეძლო, ცდილობდა ძილი გაეფთხო. ყოველი საშინელი სიზმრის შემდეგ, თვითონ იღვიძებდა, თუ სხვა აღვიძებდა ვინმე, ფეთიანივით წამოვარდებოდა ხოლმე სატინიკე.

ერთხელ თვით ალალოც ისე ნაირად შეშინდა, რომ სატინიკეზე ნაკლებ არ უკანკალებდა გული. სატინიკემ ძილში მოჰხვია ხელები მძინარესავე ალალოს, მიეკრა გულზე მთლად ოფლში გაწურული და ჰყვიროდა მძინარე: „მიშველეთ, ვინა ხართ ქრისტიანები“. ეს ყვირილი არ შესწყვიტა თითქმის ათ წამს გამოღვიძების შემდეგაც.

სატინიკეს ყვირილზე ყველა, ვინც კი სახლში მოიპოვებოდა, პატრონ-მოჯამაგირიანად, ფეხზე დადგა. ალალოს ეგონა, რომ მისი მეუღლე ნამდვილად ჭკუაზე შეშლილა. ცალკე ეს ფიქრი აწუხებდა, ცალკე ის გარემოება, რომ ჭკუაზე შეშლილ ცოლს მაგრად დაებლუჯა იგი და აღარ უშვებდა ხელიდან: როგორც კაცს, შეეშინდა გიჟისა. ძილი რაღას ერქვა ვისთვისმე ამის შემდეგ. თუმცა ჯერ ისევ შუალამე იყო, მაგრამ ყველამ თეთრად გაათენეს.

დედას, რომელიც ყაზარას სიკვდილის შემდეგ ქალ-სიძესთან სცხოვრობდა, სატინიკე ყოველთვის უამბობდა თავის სიზ-

მრებს; ქმრისთვის კი ჯერ არც ერთი სიზმარი არ ეამბნა. ამ შემთხვევამ კი გააბედვინა ქმრისათვისაც ეამბნა თავისი სიზმრები. დამშვიდდა თუ არა, დაიწყო მათი მბობა ქმართან. სხვა-და-სხვა დროს ნანახი და ერთ დროს ნაამბობი სატინიკეს სიზმრების შინაარსს რამდენიმე სხვა-და-სხვა საგანი შეადგენდა.

II

კ ა დ ნ ი ე რ ე ბ ა

„სოფელ ჯევში ვიყავით,—დაიწყო სატინიკამ,—ვითომ მოჰკლეს მამა-ჩემი. აკუწეს ჩვენ თვალ-წინ ლუკმა-ლუკმად, როგორც მართლა და იმ უღმერთოს აეკუწნა. ამასაც როდი დასჯერდნენ. გავიდა დრო და ხანი და ახლა მამას მეგობრებს უწიეს. იქ სარდიონ მღვდელს აუყაყანდნენ, რადა სწყევლიდი მკვლელსა, რომელმაც ადრე და მალე ჩასაძაღლებელი ყაზარა ძლივს ჩააძაღლათ. მამასახლისი ზაქარია ხომ კინაღამ არ დააღრჩეს,—შენა მეგობრობდი ყაზარასაო, ჩვენი თავი შეანთქე-ვინე და შეაქამეო და ახლა, როცა გამოჩნდა მადლიანი კაცი, და თავიდან მოგვაშორა ჩვენი მახრჩობელა და დამლუპველი, ჯერ პრისტავი გააძრახე და აცემინე, ახლა შენა სცემე და ციმბირშიაც გაგზავნეო. ამდენს ეცადნენ, რომ სარდიონ მღვდელიცა და ზაქარაც გააძევეს სოფლიდან.

მოუვიდათ სხვა ახალგაზდა მღვდელი; მამასახლისიც სხვა ამოირჩიეს. ამ ორთ სასოფლო სკოლა გაახსნევიან სოფელს და მოიწვიეს მასწავლებელი. პირველად ხალხი სკოლის განსნაზე უკმაყოფილო იყო და უარზედაც იდგნენ ყველანი, სკოლაში შეიღებს არ გაეგზავნითო; მაგრამ მღვდელმა, მამასახლისმა და მასწავლებელმა კუდი-კუდს გადააბეს, და იმდენი გაძვრნენ-გამოძვრნენ და იეშმაკეს, რომ დიაცოლიეს ხალხი: იმდენი შევირდები მოაწყდა ბოლოს სკოლას, რომ სკოლის შენობა ვერ იტევდა.

ეს კიდევ არაფერი. შემოდინ ერთ ღღეს დაუკითხავად და უსირცხვილოდ ჩვენს სახლში, დაგვიყვირეს ჩვენ, მე და დედაჩემს, გაეთრივენით აქედან და ჯაჰნაბას დაგვეკარგენითო, ეს სახლიც და მთელი მამულ-დედულიც, რაც სულ-ძაღლს ყაზარას აქამდის ეჭირა, ღღეს იქით სოფელს ეკუთვნისო; ისიც გეყოფათ, რაც აქამდის სჭამეთ,—ახლა შხამად უნდა ამოგადინოთო. შიშისაგან მე და დედა მოვიკუტყენით კუთხეში, იქიდან ვუყურებდით და ვისმენდით, რასაც შერებოდნენ და ლაპარაკობდნენ. დივანზე და კრესლოებზე გამოიჭიმნენ და დაიწყეს რჩევა: საშუალება ვიხმაროთ ისეთი, რომლითაც შეგვეძლოს სოფელი მივიზიდოთ ჩვენსკენ და დავარწმუნოთ იმაში, რომ ჩვენ მისი კეთილ-დღეობასათვისა ვცდილობთ და ვზრუნავთო, რათა ყოველივე გაგვიგონოს და მოგვეყვოსო. იფიქრეს, იფიქრეს და ბოლოს ასე გადასწყვიტეს:

ყველაზე ძვირფასად გღებ-კაცს თავისი მკედრის გაპატონება მიაჩნიაო,—დაიწყო მასწავლებელმა,—მოდით და ისეთი საშუალება მოვიგონოთ, რომ პატივიც დიდი მიეცეს გარდაცვალებულს და იაფადაც დაუჯდეს ეს პატივის-ცემა გარდაცვალებულის პატრონსაო. ყველაზე უსაჭიროესი განსვენებული სათვის კუბო არისო. ჩემის ფიქრით, უნდა გამოგნახოთ ისეთი საშუალება, რომლითაც, რაც შეიძლება, იაფად რივიანი კუბო იშოვნოს ცხედრის პატრონმა; მერე საკლავისა და სხვა ხორაგეულის შოვნისათვის უნდა აღმოვეჩინოთ სახსარი, რადგან გღებ-კაცი ისეა დარწმუნებული, რომ, რასაც კი იგი ამზადებს ტაბლაზე და ქელებში გარდაცვალებულის სახელობაზედ,—ყოველი ეს მკედრის მისასვლელია საიქიოს. მართალია, ამ გვარი რწმენა და ჩვეულება მავნებელია გღებ-კაცისათვის, მაგრამ ვიდრემდის ასეთი რწმენა აქვთ, რომ ვურჩიოთ ჩვეულების გადაგდება, სულ ერთიანად გადავრევთ და ნდობის მაგივრად სიძულვილსა და უნდობლობას გამოვიწვევთო. ეს აზრი მღვდელსა და მამასახლისს ძლიერ მოეწონათ. მამასახლისმა წარმოსთქვა: მე მაქვს ხელში რამდენიმე თუშანი ფული ჯარიმაში გადახდევინებული. ამ ფულით ვიყიდი ფიცარს და ყველა მა-

ხალას, რაც კი სიჭიროა კუბოსათვის. ერთ-ერთ ხელოსანსაც, რომელიც შეიძლება კუბოების კეთებას, გავანთავისუფლებ სასოფლო ბეგარიდან და მარტო კუბოების კეთებას მივანაბრებ. მე იმედი მაქვს ფული კიდევაც დამრჩეს. დანარჩენი ფულით ვიყიდოთ, რამდენიც მოვა, საკლავი ცხვრები; ამ საკლავ-ცხვრებსაც მივანაბრებ მოსავლელოდ ერთ-ერთ კომლს და იმასაც განვთავისუფლებ ბეგრიდან. ვისაც ღმერთი მიარგუნებს სიკვდილს და დასჭირდება კუბოცა და ცხვრებიც, მივჭყიდოთ შეძლებულებს, ისე, რომ ღირებულნი ფასის ყოველ მანეთზე აბაზი მეტი გამოვართვათ. ეს იმისთვის, რომ საწყლებსა და შეუძლებლებს მუქთად მიეცეთ ხოლმე საკლავიცა და კუბოც. ამ საშუალებით შეუძლებელთაც შემწეობას მივსცემთ და თანხაც არ გამოიღვევ. ვისაც ხელში ფული არ შეესწრობა, იმას ბარათს ჩამოვართმევ, რომ ახალში მივიწყო სასოფლოდ პური იქმნება, თუ სხვა სულადი იმის კვალობაზე, როგორც გაიკვეთება. ასე შეგროვილი სულადი ცალკე იყოს მაღაზიაში სიით, ეს სია შენ შეადგინე ხოლმე, — უთხრა მამასახლისმა მასწავლებელს. — როცა სულადი ფასში ჩავარდება, გავჭყიდოთ ერთიანად, სასოფლოდ საკუთვნო ფული ავილოთ, რათა სხვა მასალა და საკლავები ვიყიდოთ; რაც დარჩება მეტი ფული, ის პატრონებს დაფურიგოთ სიის დავგარად, ანუ სახელმწიფო გარდასახადში გამოვუბრი. ასევე მოვიქცეთ ჩემის საწესოს შესახებაც, — უთხრა მღვდელმა: — ვისაც ხელში არ ექმნება ფული საანდერძოსა და წინ გასაძლოლის გასასტუმრებლად, მე შეგიდგენ, ახალში გამოართვი სულადი, იქონიე ამბარში სასოფლო პურთან ერთად, და როცა გაჰყიდი, მე ჩემი ჩამაბარე, რადგანაც ჩემ ცოლ-შვილსაც და მეც საზრდო გვინდა; რაც მეტი აიღო გაყიდვაში, ის ისევ პატრონებს დაუბრუნე. — ძლიერ კარგი იქმნება ჩემი ჯამაგირის შესახებაც ასე მოიქცე, — უთხრა მასწავლებელმაც; — მაშინ ხალხს სამძიმოდ აღარ ეჩვენება ჩემი ჯამაგირის გაღება და არც იძულებულნი იქმნებიან ჩემ მოსაცემ ერთ მანეთში სხვას ორი და სამი მანეთი აძლიონო. — ჯერ ერთი ეგ შენი რჩევა მიცვალებულების შესახებ შევასრუ-

ლოთ და მკვიდრს საფუძველზე დავაყენოთ და მერე მე ვიციო, უპასუხა მამასახლისმა. მე ეხლა უცბად გამიეღვა თავში იმ ფიქრმა, რომ მთელი სახელმწიფო გარდასახადი ამ წესით მოვაროვო ხოლმე; მაშინ ძლიერ დიდი შეღავათი და სარგებლობა მიეცემა სოფელს.—უთუოდ უნდა დავაყენოთ სახელმწიფო გარდასახადის მოკრების საქმეც ამავე წესზე, რათა ხალხს არ უმძიმდებოდეს მისი გარდახდა და ვალში არა ცვივოდეს, — წამოიძახეს ერთად მღვდელმა და მამასახლისმა.

— ჩვენ რალამ უნდა გვაცხოვროს, ქაო, — წაიდუღუნა თავისთვის დედამ. — მაგრამ მამასახლისმა გაიგონა და თვალების ბრიალით დაუჭყიელა: — რაც აქამდის გიქამიათ სოფელი, იმასკი შხამად არ ამოგადენტოა!

აი ასე ლაპარაკობდნენ და ბჭობდნენ ჩვენ სახლში, ჩვენ კი ძაღლადაც არ გვაგდებდნენ. აინუნშიაც არ იგდებდნენ ჩვენს იქ ყოფნას. ასე ეგონებოდა ადამიანს, სახლიც და კარიც იმათი საკუთრება იყო.

III

შესრულება ფიქრისა

გაათავეს ბჭობა-საუბარი და გამოვიდნენ სახლიდან. დედამ მიაძახა: „როცა თქვენ შეასრულოთ თქვენი ფიქრი, მაშინ დაიკვებეთო“. მაგრამ არამც თუ ვერ შეასრულეს თავიანთი ფიქრი, პირ-იქით კიდევაც გადააჭარბეს.

ვისაც მოუკვდებოდა ვინმე, აღარც ჩვენს დუქანში მოდიოდნენ ფულისათვის ან სხვა რისთვისმე, როგორც წინად, არც სხვის დუქანში. ყოველიფერს, რაც კი საჭირო იყო ქელებისათვის, მამასახლისი აძლევდათ, როგორც დაადგინეს ჩვენს სახლში. ქელების გადახდა სომ გაუადვილეს და პატივის მისაღვენებლად თვითონ მამასახლისიც და მასწავლებელიც არ აკლდებოდნენ მიცვალებულს დასაფლავებაზე განურჩევლად იმისა, შეძლებული ოჯახისა იყო მიცვალებული, თუ შეუძლებელისა;

სოფლის ხალხიც ბლომად ესწრებოდა დასაფლავებაზე, ვინც უნდა ყოფილიყო ცხედარი; ქელებში კი უფრო ახლო ნათესავნი და შეუძლებელნი ესწრობოდნენ.

მასწავლებლის აზრმა გასჭრა. სოფელმა ნდობით შეხედა მამასახლისისა და მისი ამხანაგების მოქმედებას. დარწმუნდნენ თუ არა ამაში, მამასახლისმა ახლა სხვა მხრივ მიუბრუნა თავი სოფელს. ყოველ კვირა-უქმე დღეს მღვდელი ეკკლესიაში სწირავდა. გაუძღვებოდა წინ მამასახლისი და მთელი სოფელიც მას უკან მისდევდა ეკკლესიაში, სადაც ისმენდნენ წირვაზე მასწავლებლისა და შეგირდების ვალობას და შემდეგ მღვდლისაგან წარმოთქმულს ქადაგებას. ეკკლესიიდან ბრუნდებოდნენ სასოფლო სასამართლოში და იქ ან სამართლობდნენ, ან სასოფლო საქმეზე ბჭობდნენ. სადილო უკან კი იკრიბებოდნენ სკოლასთან, სადაც ან მასწავლებელი უკითხავდათ გაზეთებს და სხვა-და-სხვა წიგნებს, ან თვითონ ერთმანეთს უამბობდნენ მღვდლის მოთხრობილ საღმრთო ისტორიებს. მთელი სოფელი თავიანთ ჭკუაზე წაიყვანეს. საკმარისი იყო ერთად-ერთი სიტყვა ან მღვდლისა, ან მამასახლისისა, ან მასწავლებლისა, რომ მთელი სოფელი ცეცხლში ჩამდგარიყო, ისე დაიმორჩილეს. გამოუცხადეს მთელს სოფელს, რომ საქმის დროს არავის გაებედნა შინ ყოფნა უსაქმურად: უნდა უთუოდ ემუშავნენ ყოველ მამა-კაცს ტყე-მინდორსა და ვენახებში; დედა-კაცებს შინა საქმე ეკეთებინათ. ყველანი შეუდგნენ საქმიანობას და მუშაობას, მაგრამ ეს მუშაობა როდი ეჩვენებოდა ვისმე ძალდატანებულად, როგორც წინად, არამედ—თავიანთ დაუცხრომელი სურვილის ნაყოფად. თუ ვინცოცა არის გაბედავდა ვინმე უსაქმობას და მოასწრებდა მამასახლისი, ამისთანა კაცს იგი ამუშაებდა სასოფლო საქმეზე: ან სასოფლო გზებზე ამუშავებდა, ან ქვრივ-ოხრის საქმეს აკეთებინებდა. ამისთანავე საქმეებს მიუჩინდა ხოლმე დამნაშავეთაც დაპატიმრების მაგივრად. ყველანი ხმის ამოუღებლივ და სიამოვნებით ასრულებდნენ მამასახლისის ბრძანებას, თუმცა კი იშვიათად იყო ხოლმე სოფელში, როგორც ყალღანა კაცი, აგრეთვე სხვა ნაირად დამნაშავე-

ნიც. „ეხლა ვნახეთ გემო ცხოვრებისაო“, — გაიძახოდა ერთ ხმად მთელი სოფელი. „ეხლა გავიგეთო, რომ მუშაობა ლუკმისა და სარჩოს გარდა კაცს სიამოვნებასაც აძლევს, ართობსო და იფარავს ყოველი ცუდი ფიქრებისაგან და მოქმედებისაგანო, როგორც ჩვენი მოძღვარი გვიქადაგებსო. არც ჭამა-სმის გემო და არც სიტკბო ძილისა აქამდის არ ვიცოდით, მხოლოდ ახლა გავიგემეთ ყოველისფერიო“. მამასახლისი კი თავისთვის იკეცხდა: „ათასი განაჩენი რომ შემედგენინებინა და დამემტკიცებინებინა მთავრობისათვის, მე იმითი ქურდობას ვერ ამოვკვეთავდი ჩემს სამამასახლისოში, ახლა კი თავის-თავად გაჰქრა ქურდობის სახსენებელიო. ვისა სცალიან ახლა იფიქროს ან ქურდობაზე, ან სხვა რამ ცუდ საქმეზე, როცა ყოველი კაცი-თ-დედაკაცამდე და დიდი-ბატარამდე საქმის დღეს საქმობს და კვირა-უქმე დღეს ღვთის სამსახურსა და ღვთიურ საგნებზე ლაპარაკში ატარებს“.

მამასახლისმა საქვრივ-ობლო ხოდაბუნებიც გააჩინა. შეპყრიდა ერთ რომელსამე დღეს მთელი სოფლის გუთნებს, ახენეინებდა ერთად და ათესინებდა, სოფელსავე მოამკვეინებდა და უნაწილებდა ოჯახის შვილებს გასალეწად. ხორბლის გამოსავლიდან აიღებდა მომავალი წლისათვის სამყოფ სათესლეს, დანარჩენს კი უნაწილებდა ქვრივ-ობლოთ. „თუ ობლები არ აღვზარდეთ და ფეხზე არ დავაყენეთ, მათი საკუთვნო სახელმწიფო გარდასახადი სოფელს საუკუნოდ ტვირთად დააწვება და ამით სოფელსაც ძალა გამოეცლება“.

სახელმწიფო ხარჯის გადახდა ხომ ისე გაუადვილა ხალხს მამასახლისმა, რომ მთელი სოფლიდან ერთი კაციც კი აღარ წასულა სადმე ვალის ასაღებად. მხოლოდ ჰირველ წელს ეჩვენა ხალხს სამძიმოდ, რადგანაც თითქმის ორი წლის ხარჯი ერთად გაღიხადეს. მამასახლისმა ახალში სულადი აკრიბა ვარაუდით, ვისაც რამდენი შეჰხვდებოდა მომავალ წელში გარდასახადი. გაჰყიდა, როცა ჭირნახულში აიწია ფასში და ყველაზე უწინ იმან შეიტანა ხაზინაში სახელმწიფო გარდასახადი მთლად და კიდევაც დარჩა მეტი ფული მომავალი წლისათვის.

ხარჯის აკრეფის წესიც საფუძვლიანად დაამკვიდრა. სოფელში არ იცოდა, ჩათარი რას ერქვა.

სახელმწიფო გარდასახადს, შემოდებულის წესით, შეაპარა ორორ-შაურობით მეტი ყოველ წლივ და ორ-სამ წელს შეადგინა სხვა თანხა. შეჰყარა სოფელი და გამოუტყბადა: „აი ამდენი და ამდენი ფული არის თქვენი საკუთრებაო. მოივარაუდეთ, ვის რამდენი დასჭირდება მთელ წელიწადში: ან მარილი, ან საპონი, ან ქალაქანი, ან ტანსაცმელი. გავგზავნოთ რამდენიმე პატროსანი და გამოცდილი კაცი ქალაქში; ივაჭრონ ყველაფერი, ვისაც რა გვინდა და ვინც რას შევუკვეთათ; მოიტანონ და გავინაწილოთ ისე კი, რომ „თანხა ისევ ავაყენოთ. გარდა ამისა, ღირებულ ფასზე მანეთზე ორი გროში მეტი გადავიხადოთ, რომ კიდევ გადიდდეს თანხა“. როცა ეს გამოაცხადა მამასახლისმა, თავიდან ფეხებამდის ენით გალოკეს. ჰლოცავდა ხალხი: „ღმერთმა შენი თავი დიდხანს გვიცოცხლოს ჩვენს პატრონადა და ნუგეშადაო“.

პირველში ეს ახალი დაწყობილობა ძლიერ უძნელდებოდათ, მერე კი შეეჩვივნენ და საქმეც კარგად წაუვიდათ მღვდლისა და მასწავლებლის დახმარებით და ხელ-მძღვანელობით.

IV

წილის წამება

რაკი ხალხი თავიანთკენ გადიბირეს სოფლის მმართველობა, დუქნებში ფეხი აღარავინ შედგა. ისე ერიდებოდნენ დუქნებს, როგორც ჭირიან ადვილებს. მაგრამ ამ გარემოებას წინა პირველად ყუუადლებას არ აქცევდნენ მედუქნეები: დიდხანს ვერ შეიმაგრებენ თავსაო; ახში ისევ ჩვენთან მოვლენ და მაში გაყურებინებთ, როგორ ქსელშიაც გავაბამო, — ამბობდა ჩვენი გრიქულა და სხვა მედუქნეებიც. — ის კი ეუბირაულებოდა ყველას, რომ არც მამასახლისი, არც მღვდელი და არც მასწავლებელი არ უშლიდნენ სრულიად დუქანში შესვლას და

ვაჭრობას; თვითონ ხალხი თავისი მოსაზრებით ერიდებოდა; როცა იქამდის მივიდა საქმე, რომ აღარც ფულის სასესხებლად მოდიოდნენ, აღარც სავაჭროდ, ისხდნენ მეღუქნეები გულ ხელ დაკრებილები ღუქნის კარებზე და გაიყურებოდნენ მუშტრის გზისაკენ. იწყევლებოდნენ, ილანძლებოდნენ, პირში აგინებდნენ ყველაფერს, მაგრამ არავინ ყურადღებას არ აქცევდა მათ წყევლა-ლანძლვას. ამით რომ ვერაფერს გახდნენ მეღუქნეები, შეეცადნენ სოფელი აეჯანყებინათ მღვდლისა, მამასახლისისა და მასწვევლების წინააღმდეგ და ეთხოვნინებინათ მთავრობისათვის, რათა ისინი გაეძევებინათ სოფლიდან და ისევ სარდიონ მღვდელი და ზაქარა მამასახლისი დაებრუნებინათ სოფლისათვის, მაგრამ ვერაფერი გააწყეს. ვისაც უთხრეს თავიანთი განზრახვა, ყველამ სასაცილოდ აიგდო ისინი: „ძლივს გამოგვიჩნდნენ გულ-შემატკივარნი და კეთილის მყოფელნი; აგვიხილეს თვალები,—გამოგვაფხიზლეს და იმათ წინააღმდეგ რომ პირი დავატოკოთ, ღმერთმა ენა არ უნდა გაგვიხმოსო,— ჩვენ იმათ მზეს უნდა ვფიცავდეთო“.

ზოგმა სრულიად დაჰკეტა ღუქანი, ზოგი კი არ უტყდებოდა და ძალზე იდგა. ნამეტნავად ჩვენი მეღუქნე გრიქულა გაიძახოდა მუქარით: ისეთი მრე უნდა გამოვუგდო მაგ სამთავეს, რომ ცომბირი აქეთ დარჩეთო და ეძებდა შემთხვევას. შემთხვევაც მალე გამოუჩნდა. გავარდა ხმა, სალდათი უნდა აილოს ხელმწიფემაო. ახლა კი ღმერთმა მიშველაო,—იძახოდა გრიქულა:—ისე გადავრიო მთელი სოფელი, რომ ერთიც არავინ წავიდეს სალდათადაო. გრიქულას ხალხი უჯერებდა, რასაც მათ უტუნებოდათ და დიდი იმედიცა ჰქონდა, რომ თავის საწადელს მიაღწევდა, მაგრამ როცა მღვდელმა დაუწყაო ქადაგება ხალხს ეკლესიაში, მასწავლებელმა კიდევ სკოლის ეზოში, აზრი სულ ერთიანად გამოიცვალეს და კენჭის ამოსაღებად არხეინად წავიდნენ ყმაწვილი ბიჭები, სადაც დაბარებულები იყვნენ. როცა კენჭ-ნარგებნი დაბრუნდნენ სოფელში, გრიქულამ ახლა იმათ დაუწყაო რჩევა, რომ უარი ეთქვათ და ჯარში არ წასულიყვნენ: თუ უარს გამოაცხადებდნენ, არწმუნებდა იგი, ჯარში

აღარ წაიყვანდნენ. თუმცა იმათიდან პირი ვერ აიღო, მაგრამ მაინც უსახელო დაბეზლება გაგზავნა მთავრობასთან, რომ მღვდელი, მამასახლისი და მასწავლებელი ხალხსა ჰრევდნენ და ურჩევდნენ კენტ ნარგებ ყმაწვილ-ბიჭებს უარი ეთქვათ ჯარში წასვლაზე. ამ დაბეზლების ძალით სოფელს თავს დაესხა პოლიციის ბოქაული სწორედ იმ დროს, როცა ჯარში წასასვლელი ბიჭები მოემზადებინათ თავის ადგილას გასაგზავნად. წინა ღამეს გაემართათ გამოსათხოვარი ვახშამი, ახლა კი გადაეხადათ პარაკლისი და ბოქაული წაადგათ თავს სწორედ მაშინ, როცა მღვდელმა სალდათად გამგზავრებულ ბიჭებს მიჰმართა: „შვილო, მე ბევრჯერ მილაპარაკნია თქვენთვის მაცხოვრის მცნებებზე. ახლაც უნდა მოგაგონოთ ერთი მისი მცნებათაგანი. იმაზე უდიდესი სიყვარულის გამოცხადება აღარავის შეუძლიანო,—ბრძანა მაცხოვარმა,—ვინც თავს დასდებს მოყვასისათვისაო, ესე იგი, შესწირავს თავის სიცოცხლეს ძმას, მეგობარს, სამშობლოსა და მამულს. ვინ ასრულებს ამ მცნებას მაცხოვრისას ისე მტკიცედ და შეუცვლელად, თუ არა მეომარი, რომელსაც გადადებული აქვს თავი სასიკვდილოდ, რათა დაიხსნას ამ სიკვდილით, როცა იგი საჭიროა, თავისი მოყვასი, ანუ მოძმე და მამული განსაცდელიდან და გაჭირვებიდან! მაშასადამე, თქვენი სამსახური, ანუ სალდათობა, იქმნება უპირველეს ყოვლისა სამსახური ღვთისა, ხოლო გულ-წრფელი და პატროსანი სამსახურისათვის მიიღებთ ღვთისაგანვე ჯილდოს: სააქაოს—კეთილ-დღეობასა და დღეგრძელობას, საიქიოს—სასუფეველს, ანუ ცხონებას და გვირგვინს მოწამისას. თქვენ იგი მცნება მაცხოვრისა ვალადა გდებთ ემსახუროთ ერთ-გულად და ერთ-სულად რუს-ხელმწიფეს, რომელიც არის მოვლენილი ღვთისაგან მისივე სურვილისა და ნების აღმასრულებლად ჩვენზე, ჩვენს მოწყალე და მფარველ მამად. იგი იფარავს ჩვენს სამშობლოს მტრებისაგან. მისი ძლიერი მფარველობის შედეგია, რომ ჩვენ ეცხოვრობთ სრულიად შეუწყუხებელნი და შეუძრწუნებელნი გარეშე მტრებისაგან; და ნუ თუ არა გვმართებს ჩვენ ყველას ვემსახუროთ იმ მოწყალე მამას, რომელიც ჰყენს

ჩვენს სამშობლოს მშვიდობასა და კეთილ-დღეობას. ხოლო სამსახური ხელმწიფისა არის სამსახური ჩვენივე სამშობლოსი. ღვთის განგებამ გარგუნათ თქვენ, შვილო, ეს ხვედრი, და ვისურვებ, რომ პირ-ნათლად გამოხვიდეთ ღმერთთანაც, ხელმწიფესთანაც და თქვენს სამშობლოსთანაც“.

მღვდელმა გაათავა და მასწავლებელმა დაიწყო:

— „მეც ბევრჯერ მიაბნია, ძმებო, თქვენთვის ჩვენი ეინაობა. ერთ მუჟა ხალხს შეადგენდნენ ჩვენი წინაპარნი. გარე-შე ათასნაირი მტერი ეხვია და ცდილობდა ყოველ წამს შეემუსრა ეს პატარა ერი, გაენადგურებინა და მიწასთან გაესწორებინა იგი, მაგრამ ვერაფერ ვერ დააკლო ვერაფერი. ხოლო თავისი შეუღარებელი გმირობითა და მამაცობით მტერსაც კი აკვირვებდა და გულში პატივის-ცემის გრძნობას უღვიძებდა. ხშირად ჰხდებოდა ისე, რომ ერთ ქართველზე ათი და ოცი მტერი მოდიოდა, მაგრამ სიმრავლე მტრისა ვერაფერს აკლებდა: მრავალი მტერი მარცხდებოდა და ერთ მუჟა ქართველებს გამარჯვება რჩებოდათ. ბევრი შავი ღლე გამოიარა საქართველომ, ბევრი ცეცხლი ნახა, მაგრამ არც სარწმუნოება, არც ხალხოხსნობა და არც სამშობლო არ დაკარგა და არც შეალახვინა ვისმე: ამ სამ-წმინდამ შეუმწიკვლეღად და მშვიდობიანად მოაღწია ჩვენამდის. აი ვისი ჩამომავალნი ხართ თქვენ. უნდა გახსოვდეთ ესა და ამ ხსოვნასთან ერთად აღიჭურვით გულადობით, მოთმინებით და ერთგულებით სარწმუნოებისა, ხელმწიფისა და მამულისადმი. ამ თვისებით გულ-უხვად იყვენ დაჯილდოებულნი ჩვენი წინაპარნი: ამისთვისაც გამოდიოდნენ ბრძოლის ველიდან ყოველთვის გამარჯვებულნი. ასე მოიქცით თქვენც, თუ არ გინდათ, რომ შეურაცხ-ჰყოთ თქვენი წინაპარნი და თქვენც მოიხვეჭოთ კაცური სახელი.

ბოქაული იდგა და ყურს უგდებდა; არ შეუშალათ ხელი მაშინაც კი, როდესაც მამასახლისმა მისივე ნებართვით მიმართა იმავე ყმაწვილ-ბიჭებს.

— „ეხლა მე უნდა გითხრათ, შვილო, ერთი ორიოდ სიტყვა, — დაიწყო მამასახლისმა: — დღეის იქით თქვენ ხელმწიფის

ძალ-ლონეს შეადგენთ; თქვენ იმისი ამოღებული ხმალი უნდა იყოს ამას იქით. ეს ხვედრი თქვენთვის დიდად თავ-მოსაწონი საქმეა, და უნდა ეცადოთ ასეთი თქვენი ღირსება არ დაამციროთ უბრალო რამ საქმით. ამისათვის აი რასა გთხოვთ, შვილო: თქვენს უფროსებთან და ამხანაგებთან კაცურად მოიქეცით; არ აფიქრებინოთ არავის, რომ თქვენ ან ცუდი სოფლიდან, ან ცუდი ოჯახიდან ხართ გამოსულნი. ეცადეთ ყოველთვის და ყველასთან, რომ პატიოსან კაცებად გამოაჩინოთ თქვენი თავი. რასაც კარგ სახელს დასტოვებთ თქვენს უფროსებსა და ამხანაგებში, სასიხარულო იქნება ჩემთვისაც და თქვენი მშობლებისა და მოკეთებებისათვისაც. ამასაც კი გეტყვით და სახეში იქონიეთ, რომ, თუ ვინმე თქვენგანი ჩაიდენს რაიმე სათაკილო საქმეს, რომლითაც თავის თავსაც შეარცხვენს, სოფელსა და ოჯახსაც ჩირქს მოსცხობს ამითი, იცოდეთ, იმას სოფელში აღარ შემოვუშვებ; სოფლიდან გაძევებული იქნება იგი, როცა სამსახურს გაათავებს“.

ყოველს ამას კენჭ-ნარგებნი ისმენდნენ გულმოდგინედ და მხიარულის სახით. ბოქაულიც უგდებდა ყურს, თვალს ადევნებდა ყველაფერს და უკვირდა საქმის გარემოება.

საღდათები სიმღერითა და კიეინით გააცილეს სწორ ამხანაგებმა სოფლის ბოლომდის. გაისტუმრეს თუ არა ისინი, ბოქაულმა გამოუცხადა სამთავე სოფლის მმართველთ მიზეზი თვისი მისვლისა. მამასახლისმა ამაზე მიუგო: — „რა ბძანებაა, ბატონო, აი გამოიძიე საქმე და თუ ან ფჩხილისტელო სიყალბე და წინააღმდეგობა აღმოჩნდეს ან ჩემის მხრით, ან სხვების მხრით, მაშინ ციმბირი კი არა, საღბაც გვენებოთ, იქ გვიკარით თავი. გამოიძიებამ ვერაფერი ვერა აღმოაჩინა-რა იმათი საზიანო; პირ-იქით დიდი მადლობა მიიღეს მთავრობიდან სოფლის წესიერად დაყენებისა და მოვლისათვის.“

მამასახლისმა ახლა სხვა ეშმაკობაც მოიგონა ვაჭრების საზარალოდ და ხალხის გასამხნევებელად. შეადგინა კიდევ თანხა, რომლიდანაც ჯილდო ეძლეოდა იმ მანდილოსანს, რომელიც დადებულ რიცხვზე მეტს ქათამს, ინდოურს, ანუ ბატს გაზდი-

და. გამრავლდა სოფელში შინაური ფრინველები და ცხოველები. კვირა-უქმე დღეს უთუოდ ან საზოგადოდ იკვლებოდა საკლავი და ყველანი ინაწილებდნენ, ან ფრინველებით უმასპინძლდებოდნენ თავის თავს სოფლის მცხოვრებელნი. ღვინო-არაყსაც ზომიერად ხმარობდნენ, ლოთობის სახსენებელიც კი გაქრა. მშვიერ-მწყურვალსა და შიშველ-ტიტველს მთელ სოფელში კაცი ვერ შეჭვდებოდა. ყველა ღონიერად და შეძლებულად ჰგრძნობდა თავს და შეუდგნენ სუფთა და თბილი სახლების აშენებას. მღვდელი, მამასახლისი და მასწავლებელი მთელ სოფელს მამებად მიაჩნდათ—არაფერი გაჭირება ცხოვრებაში მათ არა ჰქონდათ: მთელი სოფელი მათ სიამოვნებაში და პატივის-ცემაში იყო. ხოლო სასოფლო სასწავლებელი ყოველთვის გაქედილი იყო მოსწავლეებით.

სასჯელი ავაზაკთა

„ასეთ სიზმრებში ვარ და ვიყავი, რაცა ხანია, მაგრამ წუხელ სულ სხვა ნაირი სიზმარი ვნახე... მოგონებაც კი მეძნელება“... ცოტა ხანს თვალები დახუჭა, ორივე ხელები შუბლზე მიიბჯინა და შემდეგ ისევ განაგრძო: „თურქე გამოიცა ახალი კანონი. ამ კანონის ძალით ისინი კი არ ითვლებოდნენ ავაზაკებად და ხალხის დამლუპველად, ვინც ყაჩაღობასა შერებოდა და ხალხსა ჰხოცავდა და სძარცვავდა—იმათ მხოლოდ უკიდურესი ნივთიერი მდგომარეობა და შევიწროებული გარემოება აქნევინებთ ყოველ ამასაო და მათ დანაშაულს არ უნდა მოსდევდეს სასტიკი განკიცხვა და სასჯელიო. ნამდვილი და მანვე ავაზაკები ისინი არიან, რომელნიც ხალხს ატყუებენო; მოასწრობენ გაჭირებულს მდგომარეობაში, სარგებლობენ ამ გაჭირებულის მდგომარეობით და ისე უხდიან საქმეს, რომ სარჩო-საბადებლიდან ცარიელზე ჰსევამენო. აი ნამდვილი ავაზაკები და ხალხის დამლუპველნი ესენი არიანო და კიდევ ისინი

უნდა დაისაჯნენ სასტიკადაო. შეუდგენ ძიებას, ვინ როგორ გამდიდრებულა, ან საიდან უშოვნია სარჩო-საბადებელი და ყველას, ვასაც კი დაუმტკიცებდნენ, რომ მოტყუებითა და უღმერთო მოქმედებით ჰქონდა შეძენილი სიმდიდრე, სასტიკად სჯიდნენ. დააღეს ყბა ახლა შენზე, — მიუბრუნდა ალალოს, — დაგიწყეს საჩივარი და ენამ როგორ უნდა გამოსთქვას, რაც ტანჯვა და შეურაცხყოფა შენ მოგაკყენეს და ბოლოს ჩამოხრჩობაც გადაგიწყვიტეს..... უი, ყურო, ნუ გაიგონებ და თვალო, ნუ დაინახავ ცხადივ, რაც მე სიზრმარში გავიგონე და დავინახე!... შენ სახრჩობელაზე ეკიდე, მე კი მუხლებში ვიცემდი და რაც ხმა გამიწვდებოდა, ვლრიალებდი; გარს უანგარიშო ხალხი შემომხვეოდა — ჩვენი მეზობლებიც ყველანი იქ იყვნენ და ერთი არავინ მანუგეშებდა. ხოლო რამდენიც მე დავიკვილებდი სიმწარისაგან, ისინი მალალის ხმით ხარხარებდნენ! — ნეტავი ერთი ვინმე გამომჩენოდა იმოდენა ხალხში გულ-შემატკივარი. ჩემი ჭირი ყველას ლხინად მიაჩნდა და ეს უფრო მიწამლავდა სიცოცხლეს. სამწუხარო ჩემთვის უფრო ის იყო, რომ შენს სხეულსაც არ ასვენებდნენ: ზოგი ქვას ესროდა, ზოგი ჯოხს უტყაპუნებდა. თანაც გლანძღავდნენ და გაიძახოდნენ: ადრე და მალე იყო ჩამოსახრჩობი, მაგრამ გვიან გაიგეს მაგისი ავაზაკობაო. ამასაც როდი დასჯერდნენ; იგრიალა იმოდენა ხალხმა, მისკვივდნენ ეხლა ჩვენს სახლს და დაუწყეს დანგრევა. მე კიდევ მეცა ერთი დახავსებული ბებერი, წამიჭირა ყელში, მახრჩობდა და მეუბნებოდა: შე ასეთო, შე ისეთოო, აქ, ჩემ ფუზეზე, შენ რა ხელი გაქვსო! შენმა სულით დატანჯულმა ქმარმა ეშმაკობითა და ოინბაზობით გამოაცალა ხელიდან ჩემს შვილი-შვილს სასახლე და ცარიელზე დასვაო. იმისი ჯავრი შენზე უნდა ამოვიყაროო. იქნება დამალრჩობდა, რომ არ გამომღვიძებოდა“.

ამ სიზმრების მბობის დროს ყველანი, და უფრო დედა სატინიკესი, მოჰყვნენ პირჯვრის წერას და თან იძახოდნენ: „დასწყევლოს სურბ-გეურქმა და სურბ-კარაპეტმა, ალბად ეშმაკი გვეჩვენებო“. — უთუოდ ავი ანგელოზი ჰყავს დაპატრონებუ-

ლი ამ არე-მარეს, რომ ასე მოსვენებას არ გვაძლევსო,—უთხრა დედამ.

— ის წყეული, რომელმაც მე ყელში წამიჭირა და მახრჩობდა, თქვენ რომ გვიანბეთ მე და დედას ამ ადგილის უწინდელ პატრონზე, სწორედ იმ ბებერსა ჰკვანდა,—უთხრა სატინიკემ დედამთილს.

— ჰაზირ აქამდის მეტყუდით რაღა, რომ ან ტერტერა ზომეყვანა და გამენათვლინებინა სახლი, ან სხვა რამე მომეხერხებინა!—წარმოსთქვა ალალომ.—ვა, რა გაშინებს, რა პატარა შენა ხარ, რომ გეშინიან! შენ არხეინად იყავ. ღმერთი მოწყალეა, ვენაცვალე იმის მადლს,—გადაიწერა პირჯვარი,—ჩემი მშველელი ღმერთია და ვინ რას დამაკლებს! ვერც სიზმარში და ვერც ცხადივ—ვერც მე მახლებს ვინმე ხელს და ვერც ჩემს სახლსა და ქონებას. როცა ღმერთიც მოწყალობს კაცს და კანონიც, ვინ რაში შამამიფა! კბილსაც ვერაფერ ვერ მამჭრის. ვა, ქისა მქონდეს გატენილი, თორემ, როგორც მინდა, კანონსაც და ქვეყანასაც ისე დავატრიალებ. გინდა შენ თვალ-წინ საქვეყნოდ კაცი მოვკლა და ვერაფერი დამაკლონ. პირ-იქით „იზვინიატიც“ მოვათხოვინო, ვინიცობა არის რომ რამდენსამე საათს დამამწყვდიონ, თუ,—ალექსეი მელიქიჩ, უკაცრაოდ, ტყუილ-უბრალოდ აბიდა გაქამეთო. თორემ ღმერთმა დამითაროს კაცის კვლიდან. აი საქმე ეს არის—(იცემს ჯიბეზე ხელს). რა თვალ-და-თვალ ჩვენ,—ზე ვარ თუ სხვა,—ვიტაცებთ რასმე, ან ვბარავთ ვისმე რამეს, რომ ავაზაკებად ჩავთვალონ და კანონმაც დაგვსაჯოს. ვინც ღმერთს ავაზაკებად გაუჩენია და გაუხდია, იმათთვის კანონიც შემოაუღია ხემწიფეს და კიდევ სჯის. ყველა კაცს ღვთიდან მოცემული გვაქვს ჭკვა და ჰუნარი და ყველანი ღვთის მოცემული ნიჭით ვსარგებლობთ. მე რომ ჩემი სარგებლობის გულისათვის ვცდილობდე და ვიძენდე ქონებას, მოტყუებით იქნება, თუ სხვა ხერხით, რა ჩემი ბრალია და დანაშაულობა, რომ ტყუვდებიან სხვები! ნუ მოტყუვდებიან-რა! საცა სამართალია, დამნაშავედ ის უნდა ჩაითვალოს, ვინცა ტყუვდება, ვაჭრობაში იქნება თუ სხვა ფრივ. მაგრამ

არა, ზოგიერთი კაცისათვის ღმერთს არაფრის შნო და ჰუნარი არ მიუცია. ვისაც შნო და ჰუნარი აქვს, ისინი კიდევ ხმარობენ. ჩემს სიცოცხლეში ისე საქმე არ დამიწყევია, რომ პირჯვარი არ გამომესახოს და ღმერთი არ მეხსენებინოს. ჩემს გამოზრდაში მარხვას არ შევრეულვარ და ღვთიდან დაწესებული მარხვის გარდა ჩემის ნებით ყოველ ორშაბათსაც მიმარხულვინა და წმინდად შამინახავს ეს მარხვაც. წირვა-ლოცვას არ დავკლებივარ თავის დღეში, როცა შინა ეყოფილვარ და საქმე არა მქონია და ყოველთვის ათი შატრისა და მანეთის სანთლები დამინთია. წელიწადში უკანასკნელი შეიდას-რვაასი თუმანი მიღის ეჩმიაძინში ჩემი ოფლით ნაშოენი და მოგებული. როცა მე მახსოვს ღმერთი და იმის სურვილსა და ნებას ვასრულებ, ღმერთსაც მე ვახსოვარ და მაძლევს შნოსა და ხერხს სარჩოს შოენისას. რატომ სოფლის ტეტეებს არ აძლევს ღმერთი არაფერს? იმისთვის, რომ იმათ ღმერთი მარტო სალანძღავადა ჰყავთ. არც პირჯვრის წერა, არც სანთლის დანთება, არც რისამე შეწირვა იმათ არ იციან. მაშინ ვიქნებოდი მე დამნაშავე ღმერთთანაც და კანონის წინაშეც, რომ ის შნო და ჰუნარი, რომელიც ჩემთვის ღმერთს მოუცია საცხოვრებლად, ვერ მომეხმარებინა; გულ-ხელი დამეკრიბა და სხვის ხელში შემყურე ეყოფილიყავი. თუ არა და, აკი ვამბობ, ღვთისაგანა მაქვს მოცემული ჰქვა და გონება; თვითონ ღმერთივე მაგონებს და მასწავლის ხერხს სარჩოს შოენისას. თუ ღვთიდან არა მქონდა ჩაგონებული, მე ჩემით საიდან გამოვიგონებდი ისეთ ხერხს, როგორსაც მე ვხმარობდი ფულის გასესხებაში და რომელსაც ეხლა ძლივს მიაგნეს წარჩინებულმა მინისტრებმა. სხვადავით კი არ ვუწერდი მოვალეებს თამასუქს, ამდენი და ამდენი გასესხე და ამდენი სარგებელი უნდა მამცემეთქი. სარგებელს თავნზე მიედრიოდი და თავნსა და სარგებელს ერთად ვაწერდი უსარგებლოდ იმ ვადამდის, რა ვადამდისაც სესხულობდნენ ფულს. ვინ რას გაიგებდა და ან გაიგებს დღეს, რამდენს ვართმევდი და ვართმევ სარგებელს. მანეთზე რომ მანეთი გამოემერთმია თვეში, ვინ მიმიხვდებოდა. ან ახლა როგორ მიმიხვდება ოსტა-

ტობას ან კაცი, ან კანონი, თუნდაც რომ თვეში თუმანზე მანეთი სარგებელი ავიღო! ფულები ჩემი არ არის: მინდა გავასესხებ, არ მინდა, არ გავასესხებ! ბრალი იმათი, ვისაც ფულები უჭირს, თორემ მე რა! როცა ყელ-გადაგდებული მოვა ჩემთან კაცი, მაშ რასა იქმს, რომ არ მომცემს იმ სარგებელს, რასაც მოვთხოვ! ბარათს დავაწერინებ, მოწმეებსაც ხელს მოვაწერინებ, მაგრამ გიჟი მეჭირება, რომ ფულიც მოწმეებთან ჩაეაბარო მსესხებელს! რაც შეეხება ვაჭრობას, ამაში ხომ კანონი სრულებით ვერაფერში შემომივია. მე ვვაჭრობ, ვცდილობ იაფად შევიძინო საქონელი; ვისაც არ უნდა, ნუ გაჰყიდის იაფად, ძალას ვინ ატანს. რატომ მე არა ვყიდი საქონელს იაფად, როცა ხელს არ მაძლევს. ნურც სხვა გაჰყიდის თავის საქონელს, თუ ხელს არ აძლევს. როგორც მე ვცდილობ არ მოვტყუყუდე და არც მოვტყუყუებულვარ თავის დღეში, სხვაც ისე მოიქცეს, ნურც სხვა მოსტყუყვდება. აბა მაშ რისა უნდა შეგვეშინდეს, ჩემო გულის ვარდო? შენ არხეინად იყავი და ნურათფერი ფიქრი გექნება ნურც ჩემზე, ნურც სახლზე და ნურც სარჩოზე, შენ დროება გაატარე, როგორც გენებოს და მომკითხე, რაც გსურდეს“.

აღალო ჯვარის წერის შემდეგაც, როგორც წინად, ძლიერ ცდილობდა მიეზიდნა სატინიკეს გული და ამისთვის არავითარ საშუალებას არა ჰზოგავდა. იგი მზად იყო დაუყოვნებლივ აღესრულებინა ყოველგვარი სურვილი სატინიკესი, თუ კი შეიტყობდა ამ სურვილს. აღალომ შეჰნიშნა, რომ სატინიკეზე კარგად მოქმედობდა საზოგადოებაში ყოფნა-მზიარულობა. ამისთვის, თუნდაც სატინიკეს არა სდომებოდა, ამართვინებდა საღამოებს და ლოტოს. ამასთანავე არ აკლებდა გულ-უხვ აღერსსა და ტრფიალებას; უხსნიდა ყოველთვის თავის გულს და უზიარებდა ყოველგვარ შთაბეჭდილებას და საიდუმლოს, თუ იგინი არ შეეხებოდნენ ვაჭრობასა და მის მოქმედებას ქონების შექმნაში. რაც შეეხება ამ უკანასკნელ საგნებს, ამაებზე კი ერთი სიტყვაც არ გაუჩემებია სატინიკესთან აღალოს; ამ საგნებზე ლაპარაკი პირველად ახლა, სიზმ-

რების მბობის შემდეგ, გაიგონა სატინიკემ ალალოს პირიდან. რა მიზეზით არ უამბობდა არაფერს თავისს თავ-გადასავალზე შეუღლეს, არავინ იცის. მხოლოდ მიუხედავად ამისა ცოლმა დაწვრილებით იცოდა ქმრის ბიოგრაფია და ისტორია მისი მოქმედებისა ცხოვრების სარბიელზე.

ის მეზობელნი, — მანდილოსანნი, — რომელნიც მედიდურად უყურებდნენ და არაფრად აგდებდნენ ალალოს დედას მარმარას ოდესლაც, ახლა ელაქუცებოდნენ, პატივით ეკიდებოდნენ და დაჰნატროდნენ მისს „დედობას“, რომ ასეთი „ხემწიფის სადარი“ შვილი გამოუვიდა. მარმარასაც დიდად მოჰქონდა თავი მეზობელთაგან გუნდრუკის კმევით და საკმარისი იყო ვინმე მათგანი მისუღიყო იმასთან სანახავად, რომ მოჰყოლოდა ლაპარაკს მაზე, თუ როგორ უშველა ღმერთმა ქვრივსა და ოხერს. ამ ლაპარაკს, რასაკვირველია, მისი რძალი და მძახალიც ისმენდნენ. ისე ძლიერ უყვარდა მარმარას ამ საგანზე ლაპარაკი, რომ თუნდაც არავის მიეცა საბუთი, იგი მოჰყეებოდა ხოლმე შვილის ბიოგრაფიის მბობას რძალთანა და მზახალთანა. დედა-მთილის ნაამბობიდან დაწვრილებით შეიტყო სატინიკემ თავისი ქმრის თავგადასავალი.

როცა ალალომ გაათავა ლაპარაკი, მოილაპარაკეს და ყველამ ერთხმად გადასწყვიტეს აკითხვიონ მკითხავს.

v1

მ კ ი თ ხ ა გ თ ა ნ

სოფელ ფ—ში ერთი ოჯახი განთქმული იყო მკითხაობის ნიჭით. როცა მოხუცებული მკითხავი, — დედამთილი, — კვდებოდა, მის მაგივრად რჩებოდა მკითხავად მისი რძალი, მომეტებულად უფროსი. ასე გადადიოდა ეს ოჯახური ნიჭი, რამდენიმე თაობა, დედამთილიდან რძალზე.

ვისაც უნახავს კახეთის საეკლესიო დღეობები, იმისათვის აშკარად გასაგებია, თუ რა დიდი თაყვანის მცემელი და მობარკე უნდა ჰყოლოდა ამ სახლს.

მართალია, ბევრი იმ აუარებელი ხალხისა, რომელიც დღეობებში იარება, უფრო ცნობის მოყვარეობით არის ხოლმე გატაცებული; მიდის ან სეირის საყურებლად, ან სხვა რაიმე ანგარიშის გულისათვის და ისე ბრუნდება შინ დღეობიდან, რომ ეკლესიის კარებზე ფეხს არც კი დასდგამს, მაგრამ მომეტებული ნაწილი კი სასოებით მლოცავია. ამ უკანასკნელთაგან ძვირად მოიპოვება ისეთი, რომელიც, გარდა იმისა, რომ უთევს რამდენსამე ღამეს, ან ილღიაში ამოჩრილი ზვართ, — ქათმის მამლით, ან ცხვრისა და ძროხის კურატით, ზედაშითა და საწირავით არ წარსდგეს ეკლესიის კარებთან თავმოყრილის კრებულის წინაშე და სასოებით არ მოისმინოს კრებულის ერთ-ერთი წევრისაგან მსხვერპლის დამამწყალობნებელი სიტყვები; „წმინდაო (სახელი წმინდისა), შენა სწყალობდე (სახელი მსხვერპლის შემწირველისა) იმის სახლში მყოფთა; იყავ მფარველი და მიმნიჭებელი სიცოცხლისა, სიმრთელისა, ცხოვრებისა, შეწევისა და მიტევებისა ცოდვათსა. ამინ“.

ყველა ეს სასოებით მლოცველნი პირველად ინახულებდნენ ხოლმე მკითხავის სახლს სოფ. ფ—ში, სადაც გადაჭრილის თასის მიცემით გაიგებდნენ, რომელი ეკლესია ვის ედავებოდა ანუ რასა სთხოვდა. ამისათვის, თუ რომელსამე ეკლესიას წელიწადში ერთხელა ჰყვანდა მლოცავები, სამკითხაო სახლს ყოველ დღე, გარდა იმ დღეებისა, როდესაც მკითხავი არავის უკითხავდა—კვირა-უქმე დღეს.

ნამეტანი ხმა მკითხაობის ნიჭისა გაიგდო ამ ამბის თანამედროვე მკითხავმა. ამაში ერთმა შემთხვევამ მოუშართა მას ხელი. მასთან მივიდა ერთხელ იმედ-გადაწყვეტილი ავადმყოფის პატრონი, რომელიც ავადმყოფის მიზეზად ეკლესიის „მიზეზსა“ სწამობდა. ხსენებულმა მკითხავმა წმინდა გიორგი ალავერდისა მოაღაფა—ალავერდისაგან არის ავადაო და სანამ იმის კარს არ

შივა და არ ილოცავს, არ მორჩებაო. ავადმყოფის პატრონიც მაც ბევრი აღარ იყოყმანეს; დაუდეს იგი ურემზე და გაამგზავრეს ალავერდისაკენ. სუფთა ჰაერმა იმოქმედა ავადმყოფზე, თუ მისმა სარწმუნოებამ, გზაზე იგი უკედ გახდა: ასე, რომ, როცა სამი დღის შემდეგ მიიტანეს ალავერდში, თავის თავად ჩამოვიდა ურმიდან, შევიდა ეკკლესიაში, ემთხვია წმინდა გიორგის ხატს, მკითხაეის დარიგებისამებრ ჯერ ხატს მოუსვა თვალზე ხელი, მერე თვითონ მოისვა.

ამ შემთხვევის წინადაც და შემდეგაც ბევრი ავადმყოფი გაამგზავრა იმავე მკითხაემა სხვა-და-სხვა მხარეს სხვა-და-სხვა ეკკლესიებში, მხოლოდ ავადმყოფის მორჩენა ერთად-ერთი ზემოხსენებული შემთხვევა იყო. დანარჩენი კი ან გზაზე იხოცებოდნენ, ანუ მგზავრობა უძნელებდათ ავადმყოფობას და მაინც ესალმებოდნენ წუთი სოფელს ადრე თუ გვიან. ხოლო ერთმა შემთხვევამ ავადმყოფის მორჩენისამ დაჰფარა და აჯობა მკითხაეის წყალობით დახოცილთა მრავალს შემთხვევას, გაუგდო მას ქების ხმა და სახელი, ნაცვლად ძაგებისა, და გაუძლიერა მუშტარი.

ამ მკითხაემა გამოაცხადა თავისი თავი თელეთის „მონად“. ამისთვის ქართველებს გარდა სომხებიც ბლომად იარებოდნენ მასთან სამკითხაოდ. როგორც შესანიშნავ მკითხავს, სატნიკას დედამ და დედამთილმაც ამას მიჰმართეს. მანამ ესენი მივიდოდნენ მკითხაეთან, იმას რიგისა კიდევ გაესტუმრებინა, რიგისას უკითხავდა, რიგისაც ელოდებოდა. იმ დროს, როცა სატნიკას დედა და დედამთილი მივიდნენ მკითხაეთან, იგი უკითხავდა ორ დედაკაცს, სახლის რძლებს. ერთსა და იმავე სახლიდან ერთსა და იმავე სამკითხველო საგანზე უთუოდ ორორი პირი მოდიოდა მკითხაეთან, რომ, თუ ერთს ვერა, მეორეს მაინც დახსომებინა, რასაც იგი იტყოდა, — დედაკაცებს მოეტანათ ვენახში აღებული მიწა და უნდა გაეგოთ მკითხაეისაგან, რა მიზეზით ენაცრებოდათ ვენახი. მოტანილი მიწა მკითხაემა წყლით სავსე ჯამში ჩაყარა და ზედ სანთლები მიაკრა. ჯერ ხელების ფშენეტა დაიწყო, მერე რამდენჯერმე გადაისვა

ორივე ხელი ერთად პირისახეზე, დაიწყო ჯამში ცქერა, მთქნარება და ლაპარაკი:

— „შავ-წვერა კაცი!... შავ-ულვაშება“!...

— უი, ქა! განაყოფთ აბრია! შავ-წვერა და შავ-ულვაშება ის არის,—წარმოსთქვა ერთმა რძალთაგანმ..

მკითხვემა განაგრძო:

— „მოდის ბარით... აგე, გათხარა სამარე ოთხ ვახს შუა... მარხავს შიგ თხას გულ-აღმა!... ოჰ, ჰო, ჰო, ჰო!...—წარმოსთქვა მკითხვემა თავის ქნევით.—ელია ჯავრობს!... ნაცარ-ტუტას ისვრის ვენახში... დავავსებ!... დავავსებ!... ჩემი საჯდომი იქ რაღა მარხიაო“!...

ამით დასრულდა მკითხვაობა.

— რო გითხარ, დედაკაცო,—მიუბრუნდა ისევ პირველი რძალი მეორეს,—განაყოფთ აბრიას საქმეა ეს! რაც გაევიყარენით, მას აქეთ გადაკიდებული და გადამტერებული გეყავს და ჩვენს სისხლს აშრობს. თუ არ ის, მაშ სხვა ვინ დამარხავდა ჩვენს ვენახში თხას? თუ ასე არ იყოს, მაშ რატომ იმისი ვენახი კი არ ინაცრება ისე, როგორც ჩვენი? ჩვენს ვენახში ერთი კუუხალიც არ მაიწყვიტება ხოლმე თავანკარი, იმის ვენახში კი ყურძენი ქარვასავით გაჭლყვის.

დაიწყო მკითხვაობა მორიგისათვის. ამ ხელად მკითხვემა აიღო ნიშნად მოტანილი ჩახსაკრავი ავადმყოფისა, დასრისა ხელში, მერე დაიწყო ისევ ისე ხელების გადასმა პირისახეზე, აიღო ანთებული სანთელი ხელში და დაიწყო ზმორება. ხან ერთს ასოზე იდებს ხელს, ხან მეორეზე და იძახის:

— „ვაი, ვაი!... მტკივა, მტკივა!... მტეხავს, მტეხავს“!...

— უი, მოგიკვდეს დედა!—წამოიძახა იქ მყოფმა ავადმყოფის დედამ.

მკითხვემა ძროხასავით ზმუილი დაიწყო და თითქოს ჩასთვლიმა, ჩაჰკიდა თავი და გაჩუმდა. დედა ავადმყოფისა მიუბრუნდა ამ დროს თავისს თანამგზავრს და ეუბნება:

— „დედა-კაცო, რა აშკარად გაიგო! არ გახსოვს, ე მარე არ იტკივებს ყველაფერს და ზმუის ანდრია?“

— ჰო, ქა! ვაი ჩენი ბრალი!..

ამ სიტყვებზე შეხტა გამოფხიზლებული მკითხავი და დაიწყო:

— „მე, თეთრი წმიდა გიორგი, დაგადნობ, დაგადნობ!... დაგაკუტებ, დაგაკუტებ!... როგორ გაჰბედე, როგორ გაჰბედე!... ჩემ სახელობაზე ყურ-მოჭრილ ბერი-ზვარას (კურატი მოზვერი) შენ ჯოხი დაჰკარ, ჯოხი დაჰკარ!... არ ვალხენ, არ ვალხენ!... მინამ ჩემს კარს არ მოხვალ, არ მოხვალ!... ბერი ზვარით ბერი ზვარით“!...

ამითი გაათავა მკითხავმა და ახლა სხვას მიუბრუნდა.

ჯერი მიდგა ალალოს დედასა და სიდედრზედაც. რადგანაც მკითხავი თელეთის „მონად“ ითვლებოდა, როცა თელეთის „მიზეზი“ ამოდინოდა, ქადაგად დაეცემოდა ხოლმე. რასაც წამს ნიშნად მიტანილი სატინიკეს ბეჭედი აიღო ხელში, მაშინვე დაიწყო მთქნარება, როგორც შვრებოდა ყოველთვის მკითხაობის დროს; მერე დაიქმაქნა სახე, დაიწყო კანკალი. ყველა იქ მყოფი მაშინვე მიჰხვდა, რომ ქადაგად დაეცემოდა მკითხავი და მიზეზიც თელეთისა ამოვიდოდა. გადმოუბრუნდა თვალები, როგორც მოუვა ხოლმე ადამიანს შიშისაგან; ვილასაც ჰაერში ხელებს უპყრობდა და ცრემლების ღვრით და ქვითინით ეხვეწებოდა:

— „ნუ მიწყენ შენს მონას!... ნუ დამღუბავ შენს მადიდებელს და მავედრებელს!... მაკმარე ტანჯვა, წმიდაო გიორგიე თელეთისაე!... მოციქულო ღვთაებისაე!... ლახერის დამცემო ავი ანგელოზისაე!... გამომხსნელო ტყვეებისაე!... შემწყნარებელო საწყლებისაე და გლახებისაე!... შეიწყალე და შეიბრალე მადიდებელი და მავედრეელი შენი და აკმარე რისხვა შენი“!..

ამის შემდეგ, თითქოს სულიერმა აღელვებამ და ფიზიკურმა ტანჯვამ გადაუარაო, დამშვიდდა; დაიწყო თვლემა და თვლემაში ლაპარაკი:

— „მე, წმიდა გიორგი თელეთისა!... ამოვგვი, ამოვგვი!... ძირიან-ფესვიანად ამოვადგებ, ამოვადგებ!... არ ვაჩვენებ კარგს!.. ყოველ ავსა, მწუხარებასა, ტანჯვას არ დაეუღღე!... რატომ არ მოვა ჩემს კარს!.. მამა-პაპა ჩემი ყმა იყო!.. რატომ არ მეყმობა შვილი!.. არ დავაყრი კეთილს!... თუ არ მოვა ჩემს კარს“!....

გაათავა ლაპარაკი ღ გამოიღვიძა მკითხვემა თელემიდან. ისეთი დაღალულობა და დაქანცულობა ეტყობოდა, რომ თითქოს ძალზე უცემიათო. ხოლო აღალოსა და სატინიკეს შემდეგი უამბეს: „რა ნიშნეულად ილაპარაკა იმ გასახარებლმა ყველაფერი; — დაიწყო სატინიკეს დედამ. — „აიღო თუ არა ხელში შენი ბეჭედი, სატინიკ-ჯან, თელეთის მიზეზი ამოვიდა და მაშინვე ქადაგად დასცა. თელეთი გაურისნებია იმის ქმარსაო. მამა-პაპას ულოცნია თელეთი და შვილი კი აღარ ლოცულობსო“. ჰო, შვილო, — ჩამოართვა მძახლს სიტყვა აღალოს დედამ, — ცხონებული მამაშენი იტყოდა ხოლმე, პატარაობაში ხშირად დაედიოდით თელეთში სალოცავადაო. ჩვენც რამდენჯერა ვყოფილვართ! შენ მაშინ ჯერ ისევ პატარა იყავი. — ვა, განა მე არ მახსოვს, ორჯერ-სამჯერ ვიყავით ჩემ პატარაობაში, — სთქვა აღალომ, რომელიც ყურადღებით ისმენდა სიდედრის სიტყვებს და ერთგულად პირჯვარს იწერდა, — ჩემ ბემურაზობასაც უყურე ერთი და! რამდენი ხანი ვიყავი ქალაქში და ერთხელაც არ გამივლია თელეთში! „ამისთვისაო, — დაიწყო ისევ უფრო წათამამებულმა აღალომ სიდედრმა, იმის სახლს ავი ანგელოზი დავაპატრონეო და იმის ცოლს მოსვენებას არ ვაძლევო; შვილსაც არ ვაძლევო და არც მივსცემო, მანამ ჩემს კარს არ მოვა და არ მილოცავსო“.

— ვენაცვალე მე იმის მადლს, — წარმოსთქვა აღალომ პირჯვრის წერით, — ოღონდ კი შვილი ეყოლოს სატინიკეს და აღარც აშინებდეს ავი ანგელოზი და ვილოცავ კი არა, მეტსაც ვიზამ. — ეხლა კი, აბა, ვერ დავპირდები, რადგანაც საქმე საქმეზე არის მომდგარი. გავათავებ თუ არა საქმეებს და დავაბინავებ ყოველიფერს თავის ალაგას, დღეობას აღარ მოეუცდი; შემოდგომაზედვე წაგიყვანთ ყველას და ისეთ დროებას გა-

ვატარებ და გაგატარებინებთ იმის კარს, რომ ქვეყანა ზედ შევიხედვიო.

VII

მ ს ს ღ ა ა თ ა

— ბარო, ბარო, პარუმ გასპარ!

— ასტუ ბარი, პარუმ მიკირტუმ!

— ერთობ ძვირი სანახავი გაჰხდი, ჰა!..

— ვა, ხუმრობა ხომ არ არის, ერთი კვირაა დაუსვენებლივ გვისვამ, ჯერაც ვერ გამომდგარვარ, დათენთილი ვარ ეხლაც!

— არა, კაი დროება გიტარებიათ, როგორც ეტყობა?

— ვა, დროება და როგორი დროება! იცი, სამი დღე და ღამე მარტო ახაშნური წითელი ღვინო გვისვამ; სხვა ღვინო პირზე არ მიგვიკარებია. ახლა ამ ღვინოსთან შენ იმისი სარისტიანობა უნდა გენახა. კაი თართის დოშები, შენი ჭირიმე, — ქვაბი ცეცხლზე გადმოუღებელი იდგა და როცა კი საჭირო იყო მოდიოდა სუფრასე ცხელ-ცხელი დოში, კაი ხიზილალა, კაი მკერდა, ოცი მეტი ხოხობი წამოეღო თან.

— იჰშე, ლაზათ!..

— თათარიხნად ხაშლამა, შენი ჭირიმე, მწვადი და მასთან კარგი წნილეულობა. ერთი „ფაიტონიც“ დაქირავებული სულ იქ იდგა. როცა კი უბძანებდა, ჩაჯდებოდა ბიჭი და ქალაქიდან ახალი თევზეულობა წვანილი და სხვა-და-სხვა რამეები ამოჰქონდა. ყველა ამას დაუმატე ეხლა ტკბილი დუღუკიცა.

— ვა!... კაი ლაზათი გინახავთ, რაღა!

— ვა, ლაზათი რასა ჰქვიან! ეხლა შენ იმას რატომ არა მკითხავ, თუ სუფრას ალაგებდნენ თუ არა? ერთი გაჟინიანდა და სუფრა არ ალაგებინა, — სამი დღე და ღამე სუფრა გაშლილი იყო. ნახორმახალი რაცა რჩებოდა, მარტო იმას ალაგებდნენ

სუფრიდან და მლოცავ და სათხოვნელად მოსულ ხალხს ურიგებდნენ, სუფრას კი ახალ-ახალი საქმელებით აახლებდნენ. ღვთის წინაშე, გამაკვირვა იმისმა გულ-უხვობამ. ხორაგს ხომ ურიგებდა ბლომად და დაუზოგველად მოსულ ხალხს და ყულსაც შეუბრალებლივ ჰფანტავდა; გეგონებოდა, ქართველი თავადიშვილიაო, სამი ღღე და ღამე საყდარში ყველა ხატის წინ გაუქრობელი სანთელი ენთო. ვეუბნებოდით, თუ, ალექსეი მელიქიჩი, ოფლი მოგიწურნია ფულების შოვნაში, ნასლედსტვოში ხომ არ დაგჩომია, რომ ემაგრე შეუბრალებლად ჰფანტავ ფულებსაო. ის კი გვეუბნებოდა: ვა, ფულები არ მაქვავიაო თუ? ვენაცვალე ამის მადლს, რისაც კარს მოვსულვარ, ოღონდ მე შვილის ღირსი გამხადოს და თუნდა ამის გულისათვის მთელ ჩემს სარჩოს ძმა-მეგობრებს შევაქმევო.

— ერთობ ძალიან გახელებულა!

— ვა, გახელება მეტი-ლა გინდა! როცა დასტური გამოუვიდა, რომ არ შემრცხვეს, მთელი ღღე-ღამე სულ ცალ-ფეხზე ითამაშა. ასე გასინჯე, სიდდერი და მოხუცებული ღღეც კი ათამაშა. სხვებს ხომ თხოვნა აღარ გვინდოდა, ერთმანეთს არ ვაცლიდით. ერთი სიტყვით, ყველას გაგვიხარდა და გულს-მოდგინეთ ყულოცავდით.

— ხომ კაი დასტური გამოუვიდა?

— ოღონდაც რომ კარგი!—იმისმა ცოლმა ნახა მესამე ღამეს სიზმარი:—მოვიდაო იელიშე (ტერტერა თელეთისა), ისიც სულ ჩვენთან ატარებდა დროს—რა ღამაზად ამბობს ტალებს!—და მუქაში ლობიოები ჩამიყარაო. შვილები მიუცია რაღა, როგორც ტერტერამ აგვიხსნა.

— ტერტერაც რა ფულებს მიიღებდა?

— ვა, აბა რაღა თქმა უნდა! მგონია იმისთანა მლოცავი თავის ღღეში ვეღარ ნახოს.

— ბევრნი იყავით?

— ვა, იცი, ათი ფაიტონით წავედით! ორმოც სულამდის ვიყავით—სულ სომხობა, ერთი ქართველი არ გვერია წამლად. თითონ აღაღოს სიმამრის შვილებიც იქ იყვნენ თავიანთი ცოლ-

შეიღობ. რა კარგი შეიღობები ჰყოლია ცხონებულ ყაზარ-ყარა-მანიჩს, ეხლა ვნახე პირველად! ერთი დოხტური ყოფილა, მეორე ინჯინერი, მესამე ადვოკატი. ერთი სიტყვით, სომხობის დამამშვენებელნი და პატრონები ყოფილან რაღა! ერთი ლაბარაკობენ, ერთი ლაპარაკობენ, პარუმ მიკირტუმ, რომ რა ვიცი! სწორედ ანგელოზის ენა აბიათ. სად გავიგონებდი მე ჩემ დღეში იმას, რაც იმათგან გავიგონე. ახლა, გვიშლიდნენ, თუ ნუ ლაპარაკობთ ქართულად, დროა ჩვენი სამშობლო ენა, სომხური ენა აღვადგინოთო და ქართულ ენას თავი დავანებოთ, დავივიწყოთო. მე ვუთხარ, თუ ქართველებში ვცხოვრობთ, ქართველებთან ვვაჭრობთ, ქართული ტანისამოსი გვაცვია-მეთქი და ქართულიც რომ ვილაპარაკოთ, რა ღმერთი გვიწყენს-მეთქი. როგორ ვივაჭროთ ქართველებთან, თუ ქართული არ გვეცოდინება-მეთქი!? შევები ახლა რაღა, როგორც იცი ჩემი ხასიათი.

— მერე, რა გითხრეს?

— იცი, რა მითხრეს? ყოჩაღად მიპასუხეს-და! ღმერთმა დღე მისცეთ. ერთმანეთს არ აცდიდნენ; სამივენი ერთ ნაირად კარგადა და ჭკვიანურად ლაპარაკობდნენ. მითხრეს, თუ ქართული კი უნდა ვიცოდეთო, მაგრამ ლაპარაკით სომხურად უნდა ვილაპარაკოთო. ქართული ენა, როცა სავაჭროდ დაგვეჭირდება, მაშინ უნდა ვილაპარაკოთო, დანარჩენ დროს კი ჩვენ სამშობლო ენაზე უნდა ვილაპარაკოთო. რა საჭირო არის ეხლა აქ ჩვენთვის ქართული, რომ ქართულად ვლაპარაკობთო. ჩვენ ერთი გამოჩენილი წმინდა აბრამ კათალიკოზი გვეყვანდაო. იმან დასწყევლა ის სომეხიო, რომელიც ვაჭრობის გარდა სხვა რამე საქმეს დაიჭერს ქართველებთანაო. ვაჭრობის ნება კი მოგვცაო და ქართულიც მარტო ვაჭრობისათვის უნდა ვიცოდეთო. ხეირი არ დაეყრება იმას, ვინც ამ წყევლას დაიმსახურებსო.

— ჰაზირ, კარგი უთქვამთ!

— დაიცა, ერთი და! ჯერ სადა ხარ! ახლა რას მეუბნებიან და! შენ ვინ გითხრაო, რომ ყურთმაჯიანი კაბა და ყო-

შეზიანნი ახალუხნი, რომელიც შენ გაცვიოაო, ან კალმუხის ქუდი, ქართული ტანსაცმელიაო: ქართული კი არა, ნაცვლური (ნაციონალური) სომხური ტანისამოსია, ესე იგი, ღვიძლი სომხური ტანისამოსიაო. მაშ რად ეძახიან-მეთქი ქართულ კაბას, ქართულ კალმუხის ქუდს-მეთქი. და იციო, როგორ ამიხსნეს, — ღმერთმა დიდი ღღე მისცეთ! როცა არიან ყოჩაღები, არიან! — როცა სომხებმა საქართველო დაიჭირესო და თავიანთი ტანისამოსი გადმოიტანესო, ქართველობა ამ ტანისამოსის დანახვაზე დაფეთდაო. სომხობამაც შეატყო ესა. აიღეს და ზოგმა ფეშქაშად გასცა თავისი ტანისამოსი, ზოგმა გაჰყიდა, ზოგმა გასცვალა იმაზე, რაც მისთვის საჭირო იყო. ბოლოს მიჰყენენ და მთელი ქართველობა კაბა-ქულაჯით შეიმოსა და კალმუხის ქუდით გამაიჭიმა. სომხები პირველში არ აქცევდნენ ყურადღებას ტანისამოსსაო; ისინი ახალ ქვეყანაში სარჩო-საბადებლის შოვნაზე ჰფიქრობდნენ და ცდილობდნენო. როცა დაიდეს ბარაქა ჯიბისა, მაშინ ისევ მიჰყენენ თავიანთ „ნაცვლურ“ ტანისამოსის ჩაცმა-დახურვასაო.

— ეა!... დაიცა ერთი, თუ ღმერთი გწამს! როგორ თუ სომხებმა საქართველო დაიჭირესო!

— ეა! დამაცა-და! ეგ კი არა ეკითხე, შენა გკონია? რა შეილი არა ეკითხავდი! მერმე ნუ იტყვი, სომხებს დაუჭერიათ საქართველო. ახლა როგორ. სომხეთში ერთი დიდი ბაგრატი ხელმწიფე ყოფილა, — გვარადაც ბაგრატი ბაგრატიანი ყოფილა. ქართველები რომ შეუწუხებიათ ლეკებს და ვეღარაფერი გაუწყვიათ, გაუგზავნიათ მოციქულები ბაგრატი ხემწიფესთან სომხეთში, თუ, ესე-ესე, მტერმა შეგვაწუხა და გვიშველე!... ბაგრატი ხემწიფესაც შეუყრია ჯარი, მოსულა საქართველოში, და უმარცხებია ქართველების მტერი, და უნდოდა თურმე დაბრუნებულიყო თავისს სატახტო ქალაქში — სომხეთში, მაგრამ ქართველებს დაუჩოქიათ და უთხოვნიათ: ნუ გეიზამ მაგისტანა საქმეს, ნუ გაგვიშვებ უპატრონოდაო, თორემ დაგვესევინ ისევ ურჯულო ლეკები და ამოგველეტავენო. ბაგრატი ხემწიფეც დაჰყოლია მათ თხოვნას და დარჩომილა საქართველოში

თავისი ჯარით. ქართველების ქალაქი მცხეთა არ მოსწონებია; გაუწებებია თავი, ჩამოსულა აქ და ტფილისის ქალაქი აუწმენებია; აქედან უგდია ყური საქართველოსათვისაც და სომხეთისათვისაც.

— ვა, მალე არ გამოუჩენია სომხური ჭკვა! არა, სად დეეტევოდა ამოდენი მილიეთი ხალხი, მცხეთა რომ დარჩომილიყო ქალაქად!

— მერე ბაგრატ ხელმწიფის შვილის-შვილის-შვილები მეფობდნენ და სომხეთი და საქართველო შეაერთეს ერთ სახელსწიფოდ. მეფეები სომხის ჩამომავლობისანი ყოფილან და საქართველოში ბინა და საცხოვრებელი ჰქონიათ,—სომხეთ-საქართველოს მეფეები ყოფილან,—ისე რალა, შატბრალეებია ბაგრატ ხელმწიფეს ქართველები და მოჰმეველებია, თორემ ახლა ამათი ხსენებაც აღარ იქმნებოდა. ეხლა ქართველები რომ თავიანთ ხელმწიფეებს გვარად ბაგრატიონებს ეძახიან, ეგ სულ ტყუილიაო, განგებ შესცვალეს ქართველებმა ნამდვილი სომხური გვარი „ბაგრატიანი“ ბაგრატიონად. ჩვენი სომხური გვარი სულ ასე ბოლოვდება „იანიო“; როგორც არარატიანიო, მანუქიანიო და სხვაო, ნამდვილი სომხური გვარი ასე ბოლოვდებაო. ვინც თავისს გვარს აბოლოვებს: „იანც“-ზე, „ოვ“-ზე, ან სხვა ნაირადაო, ის თავისს მამა-პაპას შეურაცხყოფას აყენებსო.

— მე, იცი, პარუმ გასპარ, რა მაკვირვებს? თუ ე ბაგრე იყო, მაშ ქართველის ხელმწიფეს რად ეძახიან, ან ქართველების რჯულზე რად იყვნენ?

— ეგ კი არა ვკითხე? აბა, რა ბიჭი არა ვკითხავდი!—მითხრეს, თუ ხერხი იხმარეს ხელმწიფეებმა, როგორც ჭკვიანმა კაცებმაო. თვითონვე მოინდომეს, რომ ქართულის ხელმწიფეები დაეძახნათ და რჯულიც გარეგნობით შეიცვალესო. ამით ქართველებს თვალებს უხვევდნენ და ატყუებდნენო; სომხებს კი ეხმარებოდნენ ჩუმად ფულითაც, მამულითაც და სხვა ყველაფრითო. გადმოასახლეს სომხეთიდან სომხობა და ჩაასახლეს ქალაქებშიო. აბა, აიღე რომელიც გინდა ქალაქი, თუ სომხებით

არ იყოს სავსეო. ყველაფერს ნელ-ნელა აპარებდნენ, რომ ქართველები ვერა აზრს ვერ მოსულიყვნენ და კიდევ დაიჭირეს სომხებმა მთელი საქართველო ხელშიო. ხემწიფეები ჩუმად ეკლესიების აშენებაშიაც შველიდნენ სომხებსაო. აბა ვარაუდი გასწიე, ვის უფრო ბლომა და კაი ეკლესიები აქვს, სომხებს, თუ ქართველებსაო. ასე რომაო, საქართველო სასომხეთაო.

— ვა, რა მართალი ულაპარაკნიათ! მაშ ეს თავ-ქარიანი ქართველები რა დიდი გულით არიან, საქართველო ჩეენიაო?!

— ახლა, როცა არ იციან და არავის ჩაუგონებია იმისთვის. თუ უნდათ, ეხლა ჩემთან მოვიდნენ, მე ჩავაგონებ—ყველაფერს გადავებინებ, როგორც არის საქმე. მეც ასე მეგონა აქამდის, მაგრამ ახლა, როცა გამაგებინეს ყველაფერი იმ კურთხეული ძუძუთ გაზდილებმა, ფიქრი აღარაფრისა მაქვს. ახლა უფრო კარგი გითხრა და! თურმე მართო ქართველებისათვის მოსპობილა საკუთარი ხემწიფე; ჩვენ კი სომხებს, ისევა გვეყოლია თურმე საკუთარი ხემწიფე.

— ვა, ეგ ვინ არ იცის?—რუს-ხელმწიფე ჩვენი ხემწიფეც არის და ქართველებისაც!...

— მეც ასე მეგონა, მაგრამ სხენირად ყოფილა საქმე-და!—საიდუმლო საქმე კი არის ესაო,—მართალია, რუს-ხემწიფე მფლობელობს ჩვენზედაო, მაგრამ ჩვენი ნამდვილი, ქეშმარიტი ხემწიფე ჩვენი წმინდა კათალიკოზი არისო. იმაში სასულიერო და ხემწიფური უფლებანი შეერთებულია ჩვენ, სომხობისათვის და ყველამ და ყოველთვის ისე უნდა მივიღოთ და ვიწამოთ, როგორც ხემწიფეო.

— ვა!... რა კარგია მაგისთანა კაცები კამპანიაში და!

— ვა, არ დამაცდი? ერთი დამასრულებინე ბოლომდის-და! მაშინა თქვი, თუ ესე-თქო. რო უყურო, ისე გავიმართენით სომხურ ლაპარაკში ეს ერთი კვირაა, რომ ქართულად აღარც კი მებნერხება ლაპარაკი. დაადგინეს ჯარიმა: ვინც ქარ-

თულად ხმა ამოიღოს, ერთი შაური გადაიხადოსო. ორ დღეში, მანამ შევეჩვევადით, ბარე ორ თუმნამდის შეგროვდა. ეს გაიანეს სკოლისათვის გადავდლოთო. მერე კი გავივარჯიშეთ და აღარავის სცდებოდა ქართული.

— ეჰ, როცა კაცს თავში ჭკუა უძევს, ბევრს რასმე გამოიგონებს და გააკეთებს!

— ვა, ახლა ისიც მათქმევინე, თუ რა ნაირად დაგვეცინიან ჩვენ,— მოხუცებულ სომხობას. რასა ჰფიქრობდითო, რომ აქამდის, ჩვენს საკუთარს ქალაქში ქართველებს აპარპაშებდით და უბრაფაში ალაგს აძლევდითო. ან ღვთისა რატომ არ გეშინოდათ, ან კაცისა რატომ არა გრცხვენოდათო. სადა გქონდათ ჭკვა, და მოფიქრებო, რომ თქვენს ავსა და კარგზე ქართველებს ალაპარაკებდით და უბრაფაში ხმის ამოღების ნებას აძლევდითო. ჩვენ,— ახალგაზდობა თქვენს კვალს არ მივჰყვებით და აღარც ყურს დაგივდებთო; რაც აქამდის ბალი გიჭმევიათ ქართველებისათვის, ისიც საკმარისია იმათთვისაო. ამას იქით ისე უნდა გავაძეოთ ყველა მხრიდან, რომ იმათი სახსენებელიც აღარ იყოს არც უბრაფაში და აღარც სხვა სამოქალაქო საქმეებშიო. მიადგნენ სიძეს და დაუწყეს ვაი-ვაგლახი, ხერხიანად ვერ იქცევითო.

— კაცი მილიონერი გახდა და ხერხიანად ვერ იქცევითო! რა კარგია-და!...

— ახლა რას უსაყვედურებდნენ! ეგ მამულები, რაც უნ შეგიძინია, საკმარისი არ არისო. უფრო ბევრი უნდა შეგიძინა აქამდისაო და ამას იქითაც უნდა შეიძინო, რაც შეიძლება, ბლომა მამულები და სხვებიც წააქეზოვო. ჩვენ რომ ქალაქში ვიმოქმედოთ, თქვენ სოფელში უნდა დაგვეხმარნეთ და მხარი დაგვიჭიროთო. ჩვენ ძალა ქალაქში გვაქვსო, თქვენ კიდევ სოფლებში უნდა შოიზოვოთ ძალა და იქიდან მხარი მოგვეცეთო, თორემ ბევრს ვერაფერს გავაწყობთო. აბა ცხონებულ მამა ჩვენს რომ სოფელშიც შეეძინა მამულები, როგორც ქალაქში, მაშინ სულ სხვა იქნებოდაო. კიტრის ფასად მამულები ყოფი-

ლა და არაფერი კი დაუდევნიაო. ქალაქი რომ გვიჭირავს ხელში, ეს ხომ არ არის საკმარისიო, საჭიროა სოფლებიც დავიჭიროთ ხელში და ეს კი თქვენი, სოფელში მოვაჭრეების და ვინც იქა ტრიალებთ, იმათი ვალიაო. თუ სოფლებშიაც გვექნება მამულებიო, დღეს ერთ კომლს გადმოვასახლებთ სომხეთიდანაო, ხვალ—მეორეს, ხვალ ზევით—მესამეს და ამ გვარად სოფლებსაც ხელში დავიჭერთო. აი მაშინ გვექნება ჩვენ დიდი ძალა და მეტი გავლენა და გამჭირახობაო. ახლა კი ქალაქსაც ეჭირვება გაწმენდაო. მთელ ქალაქში მოვაჭრეც და მცხოვრებელიც თითქმის სულ სომეხია. ამათი ნაშრომით ძლებიან ვილაცა რაჭველი იმერლებიო. უმჯობესი არ იქნებაო, რომ ჩვენსავე სისხლსა და ხორცს ერგოს ის, რაც სხვას მიაქვსო. რამდენი მოიპოვება შუაგულ სომხეთში ულუკმა-პურო ჩვენი მოძმეო. ჩვენ—ახალგაზდობამ გავიფიქრეთ გადმოვრეკოთ სომხეთიდან ულუკმა-პურო და შეუძლებელი მოძმეები და ჩავაყენოთ ქალაქში მუშებად რაჭველების მაკვირადაო, რაჭველები კი სულ ერთიანად გავაძეოთ ქალაქიდანაო. ახლა როგორ უნდა გავაძეოთო რაჭველები. რასაკვირველია, ძალით ვერცა-რაფერს გავხდებითო და არც ნებას მოგვცემენო; უნდა აქაც ხერხი ვიხმართო. ვისაც რაიმე საქმე გვექნებაო, უთუოდ სომეხ მუშას უნდა მივანდოთო და იმერლები ახლო აღარ მივიკაროთო. როცა აღარავინ მიანდობს არაფერს, ძალაუვნებურად თვითონვე გავცლებიან ქალაქსაო. მაშინ ქალაქიც გაიწმინდება იმათითაო და ბურთი და მოედანიც ჩვენ სისხლ სომეხ მუშებს დარჩებათო.

— სწორე გითხრა, ეგ ლაპარაკი სჯობნებია დროების გატარებას!

— ჰაზირ, ლაპარაკიც რომ კარგი იყო, სიმღერაც, დუდუკიც და დროების გატარებაც!... ახლა, მარტო თელეთს ხომ არ დავაჯერეთ. მოვედით იქიდან და ახლა აქ მოვაყოლეთ რიგის სადილები. მაგრამ აქედან კი მალე გაგვექცა: თამბაქოები მაქვს დაუბინავებელიო; თუ დროზე არ დავადასტავებინე, სულ ერთიანად გამიფუჭდებაო.

— ეჰ, ღმერთს დაულოცნია ხელდახელი ვაჭრობა! იყიდე საქონელი, ხელდახელვე გაყიდე. მაღლიც იმაშია და მოგებაც. ეგე მაგალითიც. მატყლისა და თამბაქოს ვაჭრობამ არ წამოსწია წინ!

— შენ მაგისი გამჭრიახობა ნახე: პირ-და-პირ მოსკოკში გადააქვს თამბაქოები; აქაურ მექარხნეებს კი არ ეხვეწებათ! ადგილობრივ ორ მანეთადაც არ ისვამს ფუთს, მოსკოვში კი ორ თუმნადა და ოც და ხუთ მანეთად ჰყიდის ფუთს, მაშ ფუტს არ მოიგებს!

— არა, უთუოდ მაგას სხვა ნაირადაც აქვს ნაშონი ფულები, თორემ ასე მალე გამდიდრებული და ისიც მატყლისა და თამბაქოს ვაჭრობით რომ არაფინ მინახავს! არც ესე დაუწყობდა ფულებს ფლანგვასა და ხარჯვას, რომ ოფლით მოგებულ ფულები იყოს.

— ეჰ, რა ვიცი, ღმერთო შეგცოადე, ამბობენ, ზოკ მოსესას მოკელაში იეშმაკაო, მაგასაც წილი უძევსო იმის მოკელაში.

— არა?!

— რა ვიცი, ასე ამბობენ და მართალია, თუ არა, ღვთის მეტმა არაფინ იცის.

— რო ვამობ, თუ რამ ეშმაკობით არ გამხდარიყო ფულის პატრონი, აღებ-მიცემობით ეგრე მალე დიდ ფუტს ვერ მოიგებდა.

— ეგ მეც ვიცი, რომ ზოკ მოსესას ალალო ჩობანად ჰყვანდა. თურმე ჭარსა და ბელაქანში დიდძალი ძროხა და კამბეჩობა უნდა ეყიდნა და დიდი ფულიც სდებია უბეში. როგორც ამბობენ, ალალოს წინაღვე დაერიგებინა ლეკები, ამა და ამ ადგილას ამა და ამ დროს ფულიან კაცს გამოვატარებ, მოჰკალით და ფული ჩვენ გავიყოთო. თვითონაც უსიდად გაჰყოლია ლეკებს, ვითომ ტყვედ წამიყვანესო. რამდენისამე თვის შემდეგ გადმოვიდა ლეკიდან და სთქვა, გამოვიპარეო. ასე ამბობენ და არ ვიცი, რამდენად მართალია.

— რო ეამობ, იმოდენა ფულს სად იზოენიდა მაშ სე
ხელად, თუ არაფერი არ ეეშმაკნა.

— ამბობენ, ვითომც ბევრი ყაღბი ფულიც გაასაღაო, მა-
გრამ ღმერთმა.

ასე მასლაათობდნენ ერთ შემოდგომის დილას ორი სი-
რაჯი, რომელნიც ისხდნენ მოპირდაპირე სასირაჯო დუქნების
კარებზე „ვინნი რიადის“ ქუჩაზე. იქმნება კიდევ ბევრს რასმე
ილაპარაკებდნენ ალალოზე, ან სხვა რამეზე, რომ ერთ ღვინის
მუშტარს არ გაეწყვეტინებინა მათთვის ლაპარაკი. მუშტარი
მიკირტუმას დუქნის მხრიდან გადვიდა და გაემგზავრა გასპარას
დუქნისაკენ. ეს რომ შეამჩნია მიკირტუმამ, დაუძახა: აქ მობ-
ძანდი, აქ, მაგას არა აქვს კაი ღვინო; ისეთი ღვინო მოგყი-
დო, როგორც წამალი! ამაზე გასპარამ დაურთო: არ დაუჯე-
რო, მაგას ვინ მისცა კარგი ღვინო! ნამდვილი კახური ღვი-
ნო მე მაქვს.—გატყუებს, კახური ღვინო კი არა, ერევნული
ღვინო აქვს მაგას,—უყვიროდა მიკირტუმამ,—კახური ღვინო
მე მაქვს.

მუშტარი თითქოს შეეყოყმანდა და უნდოდა ორივეს მოჰ-
შორებოდა, მაგრამ გასპარამ ხელი წაავლო და შეიყვანა თა-
ვისს დუქანში.

VIII

ს ა ს ა ბ ა

ალალომ წმინდად და სავსებით აღასრულა დაპირება. რა-
კი მოისთვლო ვენახები და ქვევრებში ღვინოები დააბინავა,
თამბაქოს გათავებას აღარ მოუცადა; გაავსო ორი ხუთ-ხუთ
ჩაფიანი ტიკი წითელი ღვინით,—მაჭრით,—ხუთ ჩაფამლისაც
ტიკორებში სხვა-და-სხვა ქაშნიკები ჩაასხა; მოამზადა საგულის
გულოდ სხვა-და-სხვა სანოვაგენი საგზაოდ; ჩაალაგებინა ყო-
ველიფერი ორ ფურგუნში, ჩასხა ცოლი, სიდედრი, დედა და
დაახლოვებული სამი მეგობრის ცოლ-შვილი ერთ ფურგუნში,

ხოლო მეორეში ჩაჯდა თვითონ თავისი მეგობრებით; ახსენეს ღმერთი და გაუდგნენ თელეთის გზას.

აღალომ შინვე მისცა სიტყვა თავის-თავსაც და მეგობრებსაც, რაც შეიძლებოდა მხიარულად ემოგზაურათ თელეთამდის, რომ უფრო შეეწირა თელეთს მისი ლოცვა-ვედრება. იმ ფურგუნში, რომელშიაც ვაჟკაცები ისხდნენ, გაშლილი იყო აულღებელი სუფრა; ერთ ვაჟკაცთაგანს ცალ ხელში პირ-მოხსნილი ტიკჭორა ეჭირა და მეორე ხელით აწვდიდა ხან-გამოშვებით ღვინით სავსე ჩარექას. მიუხედავად იმისა, სადაც კი გზაზე კაი საქეიფო აღგილსა ჰნახავდნენ მგზავრნი, უთუოდ რამდენი-სამე ხნით დააყენებდნენ ფურგუნებს და ხელ-და-ხელ გაშლიდნენ სუფრას, „რათა სამგზავრო სადღეგრძელო“, — ღმერთმა და თელეთის მადლმა მოგვიმართოს ხელი, რა საქმეზედაც მივდივართო, — დაელოათ.

ყველაზე მომეტებულად აღალოს გული მიიზიდა ერთმა ადგილმა ივრის ახლო ფშაზე. აქ, გზის პირად, ბევრი მუხები დგას და ქვეშაც ყალთალიანი ადგილი აქვთ დაფენილი. უნებლიედ იზიდავენ ეს მუხები თავიანთკენ სიცხის დროს მგზავრებს ფეხით მოსიარულეთ საგრილობლად და დასასვენებლად, ხოლო ცხენოსანთ, ანუ ეტლით მოგზაურთ, — საქეიფოდ. თუმცა ახლა შემოდგომა იყო, მშეს სიძლიერე აღარა ჰქონდა, მით უმეტეს, რომ გადახრილი იყო, მაგრამ მაინც აღალო მიიზიდა ერთმა მუხამ, რომლის ქვეშაც შემოდგომის მობიზინებული მწვანე ჩამოცვივნილი მუხის ყვითელი ფოთლების ქვეშიდან კეკლუცად აქა-იქ ამოიჭყიტებოდა. საზოგადოდ შემოდგომის ნესტიანი მწვანე სასიამოვნოდ აგრილებს მაჭრისაგან შეხურებულს ბუნებას კაცისას; ამისთვის ანდამატივით მიიზიდა ამ ადგილმა მოქეიფენი, რომელნიც დილიდან მოკიდებული განუწყვეტლივ ჰსვამდნენ.

— თუ შენც იტყვი, წყალობ, ძალიან კარგი იქნება ამ მუხის ქვეშ „სამგზავრო სადღეგრძელო“ დავლიოთ. მაინც ხომ ჯერ აღრეა და „ხიდის დუქანიც“, სადაც უნდა გაეთიათ და-

მე, შორს აღარ არის,—მიჰმართა აღალომ მეგობართ წყალობას სახელით.

წყალობა აღალოს ავან-ჩავინი იყო. იგი განუშორებელი იყო აღალოს სახლისა, იწოდებოდა მის „თარხნად“ და ეჭირა საშუალო ადგილი აღალოს მეგობართა და მოსამსახურეთა შორის. წყალობას ქონებრივი მდგომარეობა ხელს არ უწყობდა ყოფილიყო იმ მეგობართა წრეში, რომელნიც იყვნენ დაკავშირებულნი აღალოსთან მქონიარე კაცის სახელით. არ შეეძლო მათთან გამკლავება და არც გაუბედნია, როდისმე ჩარეულიყო მათ სჯა-ბაასში ქონება-სიმდიდრეზე. წყალობასთან აღალოს დამოკიდებულებას უფრო მთარველობითი ხასიათი ჰქონდა. მეგობარიც იყო წყალობა აღალოსი და ამავე დროს მოსამსახურის თანამდებობასაც ასრულებდა მის სახლში; მისებრივ უნარს სუფრის გაშლა-მომზადებაში და თავდარიგში ვერა გამოზდილი მოსამსახურე ვერ იჩენდა. თვით აღალო ისე დაჰსაქმებდა ხოლმე წყალობას, როგორც უბრალო მოსამსახურეს; მაგრამ მოსამსახურეებიდან მას დიდი გარჩევა ჰქონდა: როგორც მეგობარს და კეთილის მომდომეს, აღალო ხშირად ჰკითხავდა ხოლმე წყალობას რჩევას, თუმცა არც ერთხელ არ შეუსრულებია მისი რჩევა. მეგობრობის უტყუარ ნიშნად ის გარემოება მთვლებოდა, რომ აღალო უწყალობოდ ლუკმას არ შესქამდა, მარტო იქნებოდა, თუ მეჯლიში ექნებოდა, რაც უძვირფასესი და თავმოსაწონებელი იყო წყალობასთვის. ნაცვლად ამისა წყალობა აღალოს მებუკე იყო: ყველგან და ყველასთან ლაპარაკობდა აღალოზე და მის აუარებელს სიმდიდრეზე. აი ამ წყალობას მიჰმართა აღალომ ზემორე კითხვით, რომელმაც უბასუხა:

— გაგიხარიან, კარგი იქნება!... ხოლოთ ნუ დაეგვიანებთ. მე მინდა ადრე მივიდეთ, რომ ახალი თევზი დავაჭერინო და ამაღამ ერთი კაი ლაზათი ვნახოთ.

— ახალი თევზი გამოუღვევლად აქვთ ხოლმე,—ჩაერივა მათ საუბარში მეფურგუნე, რომელმაც დააყენა კიდევ ფურგუნე.

ჯერ ორ-ორი ჩარევა არა ჰქონდათ ჩამორიგებული, დესაც მათზე ცოტათი მოშორებით ხოხობმა დაიცივლა ბარდებში.

— ახ, ერთი თოფი გატენილი მქონდეს და ვიცოდი, როგორც დაგაყივლებდი! თუ შენც ამ ხოხბებთან ვერ ჩამოგკიდებდი, მაშ მე აღექსეი მელიქიჩი არა ვყოფილიყავ, — წარმოსთქვა თავმოწონებით აღალომ, თანაც გულზე ხელი დაიკრა და შეხედა ფურგუნის ჩარდახში ჩამოკიდებულ ხოხბებს.

როცა აღალო ჩოდარ მოსესასთან იყო, თოფი მოიპოვა და მხარზე ეკიდა ხოლმე, როგორც მისს ამხანაგებს. მხოლოდ, რადგანაც ეშინოდა უცბად არ გავარდნოდა თოფი ხიფათით და ან სხვა ვინმე არ შემოჰკვდომოდა, ან თავისთავისთვის არაფერი ეგნო, ყოველთვის გაუტენელ თოფს ატარებდა. ტყვია-წამალი კი მომზადებული სასწრაფოში ელაგა, რომ ვინიცოცა იყო დასჭირებოდა თოფის ხმარება, გაეტენა და ეხმარა. საბედნიეროდ მისდა აღალოს ერთხელაც არა ჰქონია შემთხვევა თოფის გატენისა. როცა ლეკები დაეცნენ და დაუხოცეს ამხანაგები, არც მაშინ გაუტენია თოფი. ამ შემთხვევაზე ასე ლაპარაკობდა აღალო: „მე რომ შშიშარა ვყოფილიყავი, უთუოდ თოფი გატენილი მექნებოდა და ხელში მეჭირებოდა, როცა ტყეში შევედი. აბა, რას არ დაეხლიდი იმ ურჯულო ლეკებს, როცა დავინახე, და კიდევ ჰირველს მე გადაამბრუნებდნენ; ან ცარიელიც რომ დამეჭირა ხელში, ვითამ და მტრის შესაშინებლად, იმათ გატენილი ეგონებოდათ და ვერც ხომ გადფურჩებოდი ცოცხალი. მაგრამ ჩემმა ბედმა და სურბ-სარქისის მადლმა დამიფარა—უფრო კი იმან გადამარჩინა, რომ უშიშარი ვიყავი, თორემ სხვა, უჩემო, ვინ გაჰბედავდა უთოფოდ ტყეში შესვლას“.

ჩოდრობის დროს, თუმცა ერთი მხრით სახიფათოც იყო, შეეჩვია აღალო თოფსა და ყოველთვის თან ატარებდა. მანამდის ყარაჩოლულად ეცვა ტანთ, თოფი მხარზე ეკიდა ხოლმე და მხარ ილღივ სასწრაფო; როცა კაბისა და შემდეგ ვეროპიულად ჩაცმა დახურვა დაიწყო, მაშინ კი ცხენის ტახტას

ჩაკრავდა ხოლმე, ხოლო არ გასტენდა ხოლმე ისევ იმ მიზეზით, რა მიზეზითაც წინად ჰმოქმედობდა ასე. ეხლაც თოფითანა ჰქონდა, მაგრამ რადგანაც გატენილი არა ჰქონდა, აღარც მოინდომა გაეტენა ხოხბის გულისათვის.

მხოლოდ მეფურგუნემ უთხრა:—აღავ, მაიტა წამალი და საფანტი მამეცი, თუ გაქვს, გავტენამ და წავეპარები, იქმნებლმერთმა მიშველოს და როგორმე გადავაგარო.

— აჰა,—მიაწოდა სასწრაფო აღალომ და უთხრა,—თუ ვერა ჰნახო ხოხობი, ისე დაცალე ტყუილად, გატენილ თოფს ნუ მაიტან, ხუმრობა არ არის, ექ უცბად არ გაგივარდეს და არავინ მოგვკლა.

მეფურგუნემ გასწია იქითკენ, სადაც ხოხობმა დაიყვილა. როცა თოფი გავარდა, ყველას ეგონა, ტყუილად დაცალაო და ამისთვის ყური არავინ ათხოვა და ყველანი ისევ დინჯად და შეურყევლად შეექცეოდნენ; თანაც ხან ერთი, ხან მეორე და ხან მესამე შეჰყვირებდა ხოლმე: „ბალამ-ბალამს“....

ჩქარა გამოჩნდა მეფურგუნე, რომელიც თავ-გადაგლეჯილი მორბოდა და კისრით ხელში ნაჭერი ხოხობი ბოლოს მოათამაშებდა. ხოხბის დანახვაზე ყველანი წამოიშალნენ ფეხზე და შემოეხვივნენ მეფურგუნეს. მას სული ყელში მოჰბჯენოდა და ქაქანით ამბობდა: „ჩემ დღეში თოფი არ გამისროლია, უთუოდ თელეთმა გამოჰგზავნა ეს წყალობა. კაი ნიშანია“. მარჯლადაც, ყველამ, ვაჟკაცთაც და ქალებმაც ამ გარემოებაში კაი ნიშანი დაინახეს და მათს სიხარულს საზღვარი არა ჰქონდა.

ხშირად აღალო სერთუკ ქვეშ გახამებულ ჰერანგზე ახალუხს ჩაიცვამდა ხოლმე და ზემოდან შემოირტყამდა ვერცხლის ქმარს. ასე იქცეოდა უფრო მგზავრობის დროს, ასე მოიქცა ეხლაც, მხოლოდ ფურგუნში ჩაჯდომის დროს სერთუკი გაიხადა. მეფურგუნეს გამოართვა აღალომ ხოხობი და ჩამოიკიდა ქამარზე.

რაკი წამოიშალნენ მგზავრები სუფრიდან, აღარ დამსხდარან, სუფრა აალაგეს, ჩასხდნენ ფურგუნში და ყიჟინით და სი-

მღერით გასწიეს ივრის ხიდის ღუქნისკენ. როცა ჩამოხტნენ ფურგუნიდან, ალალომ უჩვენა წინ მოგებებულ მეღუქნეს ხოხობი და უთხრა: „იცი, მეღუქო, ეს ხოხობი სად მოვკალით? — მუხებში.“

— არა?

— ვა, არა გჯერა! გამოსძახა მეფურგუნემ, — აბა თოფს უსუნე, ეხლაც კი უდის ისევ წამლის სუნი. — უსუნა მეფურგუნემ თვითონ და აჩვენა თოფი მეღუქნეს.

— ვა, რასა ჰშვრები! ეგებ ეშმაკმა გატენოს თოფი და ექ ცოდო რამე დაატრიალო! — უთხრა მეფურგუნეს ალალომ, — ხოლო მეღუქნეს — სურბ-სარქისისა დათელეთის მადლმა იქ მოვკალით და იცი, ვინ მოკლა? — ნულუცამ.

— ყოჩად ნულუც! — მიუძღვნა მეღუქნემ. თუმცა მეფურგუნეს ეს მეტი სახელი არ ეჭაშნიკებოდა, მაგრამ ეხლა კი თავ-მოწონებით მოისმინა სახელი „ნულუცასი“ და ისიც, რაც „ნულუცას“ მიაწერეს.

მელანია

(შემდეგი იქნება)

ლ ა ზ ა რ ი ლ ი ლ

ტ ო რ მ ე ს ე ლ ი

ესპანიური მოთხრობა

თ ა ვ ი მ მ ს ა მ ე *

ლ ა ზ ა რ ე წ ა ი ნ დ ს რ ო გ ო რ დ ა უ დ გ ბ დ ა წ ა გ ა დ ა ხ დ ა

ამ გვარად ღონე ჩემ უღონობისაგან უნდა მომეკრიფა და ნელ-ნელა გულ-კეთილ აღამიანების დახმარებით გათქმულ ქალაქ ტოლედოს მივადეგი, სადაც ღვთის შეწეებით ორ კვირაზე წყლულები გამიმთელდა. სანამ ავად ვიყავი, კიდევ ვაი ვაგლოხით მოწყალებას მაძლევდნენ; რაკი მოვკეთდი, ყველა ასე მეუბნებოდა:

— მუშაობა არ გინდა, ზარმაცი ხარო. მოსძებნე, მოსძებნე ბატონი, მოსამსახურედ დადექიო!

„სად მოვძებნოო“, ვფიქრობდი გულში, — „თუ ღმერთი დღესაც ისე არ გააჩენს ბატონს, ვითარცა გააჩინა ქვეყანა.“

ასე ამ გვარად ერთის კარიდან მეორემდის რომ დავწანწანწალებდი და ვთხოულობდი მცირეოდენ საზრდოს (რადგანაც წყალობა ცაში აფრენილა), ღმერთმა შემახვედრა ერთ რაინდს. მოდიოდა ქუჩაში მართებულად ჩაცმული, ლამაზად თმა დავარცხნილი; მიხვრა-მოხვრა და სიარული დარბაისლური ჰქონდა. შევხედე, შემომხედა და მკითხა:

— ბიჭო, მოსამსახურედ ხომ არ დადგებიო?

მე ვუბასუხე:—დიად, ბატონო-მეთქი.

— მაშ წამომყვიო. ღმერთს შენზე წყალობის თვალთ მოუხედავს, რომ გზაზე შემომახვედრა შენი თავიო. შენ ღღეს ალბად გულიანად გილოცნიაო.

მივყევი და ღმერთს მადლობას ვწირავდი, რომ შეისმინა ჩემი ვედრება. რაინდი თავის შეხედულებით და ტანისამოსით ისეთ კაცად მეჩვენა როგორც კი მე მინდოდა. ჯერ კიდევ დილა იყო, ამ მესამე ბატონს რომ შევხვდი, თან წამიყვანა და გამატარა თითქმის მთელი ქალაქი. ვიარეთ, გავიარეთ ბაზრები, სადაც ჰური და სხვა სანოვაგე იყიდებოდა. ვფიქრობდი და ეოცნებობდი, აი აგერ ჩემი ბატონი ამკიდებს რაც აქ რამ იყიდება-მეთქი, რადგანაც სწორედ ის დრო იყო, როდესაც ხორაგეულობის თავდარიგს იჭერენ ხოლმე. მაგრამ ჩემი ბატონი მძიმე სიარულით გვერდს უვლიდა ბაზრებს.

„იქნება აქ თავის გუნების ხორაგს ვერ მოულობს მეთქი, ვიფიქრე და მეორე მხარეს აპირებს ყიდვასა.“

ასე ვიარეთ სანამ თერთმეტი საათი შესრულდებოდა და დიდ საყდარში შევიდა. მეც შევყევი. იქ ვნახე რა მხურვალეს გულით და მოწიწებით მოისმინა წირვა და სხვა ლოცვები, სანამ გათავდებოდა და მრევლი გამოვიდოდა. ჩვენც გამოვედით და ჩქარის სიარულით უკან დავბრუნდით. მხიარულის გულით მოვდევდი და მიხაროდა, რომ ხორაგეულობის ყიდვა ჩენი საქმე არ ყოფილა: დარწმუნებული ვიყავი, ჩემი ბატონი იმ კაცებისთანაა, ხორაგს რომ ერთიანად ყიდულობენ და საქმელი მზათა აქვთ შინ, ისე როგორც მე მესურვებოდა ან უკეთ რომ ვთქვა, შენატრებოდა. ამ დროს საათმა პირველი დაჰკრა, და ერთ სახლს მივადექით. ჩემი ბატონი შედგა; მეც გავჩერდი. მარცხენა კალთა წამოსასხამისა გადიწია, ჯიბიდან გასაღები ამოიღო და ქუჩის კარი გააღო. შევედით სახლში ჩაბნელებულ გულ-დახურულ შესავლით, შიგნით კი პატარა ეზო და ძალიან მართებული ოთახებიც გამოჩნდა. როდესაც შინ შევედით, წამოსასხამი მოიხადა. მკითხა სუფთა ხელი თუ გაქვს დაბერტყე და დაჰკეცეო; ჩვენ ერთად ავასრულეთ ეს საქმე. გძელ

სკამზე მტვერს ბერვა დაუწყო, რომ სულ გადაეწმინდა; წამოსასხამი დასდო და მერმე თვითონაც დაჯდა. მომიყვა დაწვრილებით გამოკითხვას, საიდან და როგორ მოვედი ამ ქალაქში. ჩემი საამბოები უფრო გრძელი გამოდგა იმაზე, ვიდრე რაც მსურდა, ამიტომ რომ საამბროვოდ უფრო მოსაგვარებელი მეგონა, ბატონს ებრძანებინა სუფრა გამეშალა და საქმელი მომეტანა, ვიდრე გამოვეკითხე. მე მაინც მისი სურვილი დავაკმაყოფილე, — ვაჭორები რაც კი უკეთესად შემეძლო ჩემი ცხოვრების ამბავს, ჩემს ღირსებას და ვშალავდი ყოველიფერს, რაც კი გამოსაფენად უადგილო მეგონა.

ამას შემდეგ რამდენსამე ხანს რაინდი ჩუმიდ იჯდა. ეს ცუდნიშნად მეჩვენა, რადგანაც ორი საათი კიდევ იქნებოდა; იმას კი არ ეტყობოდა, როგორც მკვლარს, რომ ჭამას აპირებდეს. ოთახს დავუწყე სინჯვა და დათვალიერება; კარი გასაღებით იყო დაკეტილი, არც მალლიდან და არც დაბლიდან ადამიანის ქაქანება არ ისმოდა მთელ სახლში: ცარიელი კედლების მეტი არაფერი ჩანდა, არც სკამი, არც გძელი სკამი, არც სტოლი, არც კილობანი, როგორც წინანდელ ბატონსა ჰქონდა. სახლი დაშამათულსა ჰგავდა.

ცოტა ხანს ხმა-ამოუღებლად ჯდომის შემდეგ ბატონმა მკითხა:

— ბიჭო, გიჭამია რამე?

— არა, ბატონო-მეთქი, ამიტომ რომ თქვენ შეხვედრის დროს რვა საათი არ იყო.

— მართალია, აღრე იყო, მაგრამ მე კიდევ ვისაუზმე და ისე დავნაყრდი, რომ საღამომდის არაფერი მინდა; ამიტომ როგორც გინდოდეს, ისე მოაწყე და მერე ვახშამი ვჭამოთ.

არ დაიჯერებს თქვენი მოწყალება, კინაღამ დავეცი ეს რომ გავიგონე ჩემი ბატონისაგან, ისე სიმშლიის გამო არა, როგორც იმისაგან, რომ თან-და-თან ვრწმუნდებოდი, რა სახით ჩამომემტერა ბედი. ხელ-ახლა გულში გამიახლდა ჩემი ხელ-მოკლე

ბა და წინაღვე გლოვას შევუდექი. მომაგონდა რასაც ვფიქრობდი მღვდელს რომ თავს ვანებებდი: ეს ბატონი ხომ უბად-

რუკი რამ არის, ვაი თუ უარესს გადაგვედო მეთქი. გული მწარედ მიტიროდა იმაზე, რა გაჭირვებაც აღრე ვნახე და ახლა კიდევ რა სიკვდილი მომელოდა. მაინც თავი მოვიკატუნე და ვუთხარი:

— ბატონო, მე ხომ ჯერ ყმაწვილი ვარ და ჭამისათვის ძალიანაც თავს არ ვიტეხ; ღვთის მადლით, მე დავიკვებავ, რომ ჩემ ტოლებში დიდი მუცლისა არა ვარ; ამიტომ ვისთანაც კი ვყოფილვარ, ჩემი ბატონები ძალიან მაქებდნენ.

— კარგი თვისება გქონიაო, ამიტომ მე მეყვარები. ავმუცლობა ღორის თვისებააო, რივიანმა კაცმა ზომიერი ჭამა უნდა იცოდესო.

„კარგა მესმის შენი ლაპარაკი მეთქი,—ჩემ გულში ვიფიქრე,—დასწყევლა ღმერთმა ამისთანა სათნოება, რომ ვისაც კი შევხვდი, ყველა ჩემი ბატონები მშივრები ყოფილან“.

კუთხეში მივჯექი და უბიდან რამდენიმე ლუკმა პური ამოვიღე, რომელიც მოწყალეებით ნაშოვნადამ შემრჩენოდა. ბატონმა რომ ნახა, დამიძახა:

— აქ მოდი, ბიჭო, რასა სჭამ?

მივედი და პური ვაჩვენე. ამოარჩია სამი ნაჭრისაგან ერთი, რომელიც უფრო დიდი და უკეთესი იყო და თქვა:

— ღმერთმანი, მგონია ცუდი პური არ არის!

— გახლავთ მეთქი—ვუთხარი.

— არა, მართლა! საიდან გიშოვნია? ხომ სუფთა ხელით არის მოხელილი და გამომცხვარი?

— არ ვიცი, რა მოგახსენო-მეთქი, მაგრამ გემო არაფერ ზოზლს არა მგვრის.

— ალბად ღვთის ნებაა,—სთქვა ჩემმა საწყალმა ბატონმა,—პირში ჩაიღო და ისე გაფიცვებით დაუწყუო ჭამა, როგორც მე ვთქვლევადი მეორე ნაჭერსა.

— ძალიან გემრიელი პური ყოფილა, ღმერთმანი.

მე მივხვდი, რაშიაც კოჭლობდა; ასეთ გუნებაზე-მეთქი ვფიქრობდი, რომ დანარჩენ პურის გათავებასაც დამეხმარება თუ კი ჩემზე მალე გაათავა თავისი ნაჭერი; დავაჩქარე ჭამა და

ამგვარად თითქმის ერთად მოვრჩით. დიდის სიფრთხილით გადბერტყა გულიდან ნამცეცები. მერმე მეორე ოთახში შევივიდა და გამოიტანა ძველი პირ-მოტეხილი ლიტრა, ცოტათი მოსვა და მე გადმომცა, დალიეო. მე თავაზით ვუთხარი:

— ბატონო, ღვინოს არ გიახლები, მეთქი.

— წყალიაო, შეგიძლია დალიოეო.

ჩამოვართვი და ცოტათი მოვსვი, რადგანაც წყურვილი სრულებით არ მაწუხებდა.

ამ სახით დაღამებამდის ვისხედით და სხვა-და-სხვა ამბებს ვლაპარაკობდით. ის მე მკითხავდა და, როგორც უკეთესად მოვახერხებდი, მეც პასუხს ვაძლევდი.

მერმე შემიყვანა იმ ოთახში, საიდანაც წინად ლიტრა გამოიტანა და მითხრა:

— დადევ ბიჭო და მიყურე, ლოგინს როგორ გავიშლი, რომ იცოდე და ასე დამიგო.

ერთ თავში მე დავდექი და მეორეში ის და მალე ლოგინი გავაკეთეთ, რომელსაც არაფერი გასაკეთებელი არ ჰქონდა. ერთად-ერთი ჭილობი იყო გძელ სკამებზე გადაფენილი, ზედ ლეიბი ზეწარ ვადაფარებული; ლეიბს, დიდი ხნის გაურეცხელს უმსგავსი შეხედულება მისცემოდა და მატყლიც იმოდენა არ ედვა, რაც ეკადრებოდა. დავაგეთ, ხელი დავკართ რომ მატყლი გაღვივებულყო; მაგრამ არ იქმნა, რადგანაც მაგარს რა გაარბილებს.

იმ ოხერ ლეიბში ისე ცოტა რამ იდვა, რომ როდესაც ჭილობზე გავშალეთ, ნიმჯის ღერები ზედ დაეყუო, როგორც ძალიან გამხდარ ღორს ფერდის ძვლები. ლოგინის შლა გავათავეთ, დაღამდა და ჩემმა ბატონმა მითხრა:

— ლაზარე, ახლა გვიან არის და ბაზარი შორს არის; ამას გარდა ამ ქალაქში მრავალი ოხერი მაწანწალა დაეთრევა ღამე საქურდლოდ, დილაამდის იოლად წივიდეთ, დილა გათენდება და ღმერთი წყალობას არ მოგვაკლებს, ხორაგი შინ არა მაქვს, რადგანაც მარტო ხელი ვიყავი და წინა დღეებში სადილს შინ არა ვჭამდი. ახლა სხვა რიგად მოვაწყობთ.

— ბატონო, ჩემთვის ნუ იწუხებთ თავსა, ერთს ღამეს უქმელობა რა სახსენებელია. მე მეტიც შემიძლია, თუ კი დავგვირდა.

— ჯანმრთელიც გამოხვალო, — მიპასუხა, — ამიტომ როგორც დილას ვლაპარაკობდით, ხანგრძლივის სიცოცხლისათვის უკეთესი არა იქნება რა, როგორც ნაკლები ქამა.

„თუ კი საქმე მაგაზე მიდვა, — გულში ვთქვი, — არასოდეს აღარ მოვკვდები მეთქი, ამიტომ რომ ყოველთვის მაგ წესზე ვიდექი და საუბედუროდ, როგორც ვხედავ, მთელ ჩემ სიცოცხლეში აგრე მომელის სიარული.“

ჩემი ბატონი ლოგინში ჩაწვა, თავქვეშ სასთუნლად შალვარი და კაბა დაიდო. მეც მიბრძანა ფეხ-ქვეშ დამეძინა და ავასრულე. მაგრამ მე რომ ძილს ვაპირებდი, ის ძილი აღბად დაწყველილი იყო: ლეების ჩალები და ჩემი გამხმარი გვერდის ძვლები მთელ ღამეს ერთმანერთის ომში იყენენ და ჩხუბობდნენ. ამასთან მთელ დღეს თითქმის არაფერი არ მექამა, ამიტომ ვიტანჯებოდი შიმშილით, რომელიც ძილთან მეგობრობას არ ეწყობა. ათასჯერ თავს ვიწყველიდი (ღმერთო შეგცოდე) და ჩემ ბედის წერასა; მეშინოდა გადავბრუნებულიყავ, რომ ბატონი არ გამომეღვიძებინა და ღმერთს ბევრჯერ სიკვდილს ვეხვეწებოდი.

გათენდა თუ არა, ავდექით; დაიწყო ბერტყა და წმენდა თავისის შალვრისა, კაბისა, შლაპისა, წამოსასხამისა და მეც გულიანად ვემსახურებოდი; ხელ-პირი დავაბანე; ჩაიცვა, თმა დაივარცხნა და ხმალი ჩამოიკიდა; თან მითხრა:

— რო იცოდე, ბიჭო, ეს რა საქონელია! ქვეყანაზე იმდენი ოქრო არ იშოვება, რომ იმ ფასად მივცე. ანტონიოს გაკეთებულს ხმალში არც ერთს ამისთანა კარგი ფოლადი არა აქვს.

ქარქაშიდან ამოიღო, თითები მოაფლო და სთქვა:

— აბა ნახე. სანაძლეოს დავდებ, რომ კონა ბალანს შუაზე გადავჭრი.

მე გულში გავიტარე:

„მე სანაძლეოს დავდებ, რომ კბილებით, თუმცა ფოლადისა არა მაქვს, ოთხ გირვანქა პურს გადავჭრი.“

ხმალი ისევ ქარქაშში ჩააგო, შემოირტყა, განიერი შლა-
 ჰა დაიხურა და წელში გამართული მუხლ-მაგრად გაემართა
 კარზე; თავი და ტანი ისე ეჭირა, როგორც კეთილშობილურ
 სახეს შეშვენის. წამოსასხამის ერთი კალთა მხარზე და ცოტად
 ხელზე გადიგდო, მარჯვენა ხელი დოინჯად შემოიყარა და გა-
 ვიდა. გასვლისას მითხრა:

— ლაზარე, სანამ მე წირვაზე წავალ, შენ შინ იყავ, სახლს
 უყურე, ლოგინი გამიკეთე და ლიტრით წყალი მოიტანე, აქ-
 ვა მდინარე; კარი კი კლიტით დაჭკეტე, არაფერი მოიპარონ
 და გასადები აქ ჩანგალზე ჩამოაჭიდე, რომ თუ შინ არ იყო
 და მოვედი, აქ დამხედეს.

გავიდა ქუჩაში ისეთის მედიდურის შეხედულობით და სა-
 ხით, ვინც კი არ იცნობდა, ეგონებოდა გრაფ არკოსის ახლო
 ნათესავი უნდა იყოსო, ან მისი შინა კაციო.

კურთხეულ არს სახელი უფლისა, მეთქი,— ფიქრობდი
 გულში,— ჭირს მოგვცემს და განკურნებასაც თან მოაყოლებს
 ხოლმე. ვინ იფიქრებდა ჩემი ბატონის კმაყოფილების სახის
 მნახველი, რომ წუხელის კარგი ვახშამი არ მიუერთმეფია, კარგ
 ლოგინში არ სძინებია და დღეს დილას კარგ საუზმეს არ
 გზღებიაო? მრავალ არიან უფალო საიდუმლოებანი, რომელნიც
 უწყის მხოლოდ გულთა მხილაობამან შენმან, ხოლო არა უწყ-
 ყიან კაცთა. ვის არ მოატყუებს ეს კარგ გუნებაზე ყოფნა, მარ-
 თებული ტანთ-საცმელი და წამოსასხამი და ვინ იფიქრებს,
 რომ ამ კეთილშობილმა კაცმა მთელი გუშინდელი დღე სა-
 ცოდავ ერთ ნაჭერ პურზე გაატარა, რომელიც მისმა მსახურ-
 მა ლაზარიკამ ერთი დღე-ღამე უბით ატარა, და რომელსაც სა-
 მაგისო სუფთა რამ ბევრი ვერაფერი მიეკვროდა? ვინ იფიქრებ-
 და, რომ დღეს ხელ-პირის ბანის შემდეგ პირსახოცად კაბის
 კალთა უნდა ეხმარა? რა თქმა უნდა, არავის ფიქრში არ გა-
 უვლიდა. ჰოი, უფალო, რა მრავალნი უნდა იყვნენ ქვე-
 ყანაზე ამისთანანი, რომელნიც იმდენს ითმენენ, რაღაცა, რო-
 გორც ისინი ამბობენ, პატრონებისათვის, რამდენსაც ვერ აი-
 ტანდნენ შენის გულისთვის!

ამისთანა ფიქრებით ვიდეკი კართან და თვალს ვაღწევ-
 ნებდი ჩემ ბატონს, გრძელ და ვიწრო ქუჩაში მიმავალსა.
 შინ შევედი და რაც დრო ერთ მრწამსის თქმას მოუხდებ-
 ბა, იმდენ ხანს ცქვიტად შემოვივობინე მალლიდან ძირამდის
 მთელი სახლი და ვერაფერი ვიპოვნე. საცოდაობის ხორ-
 კლიანი ლოგინი გავაკეთე, ავიღე ლიტრა და წყალზე წა-
 ვედი. იქ ერთ ბოსტანში ვნახე ჩემი ბატონი გაცხარე-
 ბულ ლაპარაკში იყო ორ მორთულ მოკაზმულ ქალთან, რომ-
 ლის მსგავსს აქ ბლომად შეხვდებით ხოლმე. ბევრს იმისთანას
 ჩვეულებად აქვთ ზაფხულში დილაობით გასაგრილებლად ამ
 წყლის ნაპირს მოდიან, გრილდებიან და ნაყრდებიან ხოლმე.
 დასანაყრებლად საუზმე თან არ მოაქვთ იმ იმედით, რომ უე-
 ქველად ვინმე დაჰპატიყებს, რადგანაც ამისთანა ჩვეულებას
 ბევრი აქაური თავად-აზნაური ხელს უწყობს.

როგორც მოგახსენეთ, იდგა ქალებში, როგორც (ტრუ-
 ბადური) მასიასი და ისე აღერსიანად ელაპარაკებოდა, რომ
 ვგონებ ოვიდიუსს იმდენი არ დაეწეროს. ქალებმა როდესაც ნა-
 ხეს, რომ კარგა საკმაოდ მიუტკბა, მოურიდებლად სთხოვეს
 საუზმეზე დაგვპატიჟეთ. იცოდა რაც ყინვა ადგა ქისასა და რა
 სიცხით ეწოდა მუცელი, შეაკანკალა მღელვარებამ ისე, რომ
 ფერი ეცვალა, აირია ლაპარაკში და გამოუხადებარ ბოდიშს
 მოჰყვა. ქალები ალბად ნასწავლები იყვნენ, მიხვდნენ, რომ
 შეუძლებელიაო, თავი დაანებეს და დასტოვეს მის ამარას. ამ
 დროს რაღაცა კომბოსტოს გულს თუ სტაფილოს საუზმედ
 შევექცეოდი და შინ დაებრუნდი, ბატონმა არა მნახოს მეთქი.
 სახლის დაგვა დავაპირე, მაგრამ ცოცხად ვერაფერი მოვნახე.
 ფიქრში ვიყავი, რა ვუყო და როგორ მოვიქცე მეთქი და ბო-
 ლოს გადავწყვიტე ბატონს მოვეუცადო; სანამ შუა დღე მოა-
 ტანს, იქნება მოვიდეს და მოიტანოს რამე საჭმელიო. მაგრამ
 მოლოდინი ტყუილი გამოდგა. რომ ვნახე ნაშუადღევს ორმა
 საათმა გაიარა, ბატონი არ დაბრუნდა და შიმშილმა კი შემა-
 წუხა, კარი დავკეტე, გასაღები ნაჩვენებ ადგილს ჩამოვკიდე,
 შევუდექი ისევე ჩემ ჩვეულებრივ ხელობას. თვალეც ცისკენ

მიმართული და ერთ ღეთის სახელის მოლაღადე, ნელის და მიკნავებულის ხმით პურს ვთხოულობდი სასახლეების კარებთან, რომელიც კი უფრო მდიდრებისა მეგონა. ეს ხელობა დედის ძუძუსთან მიწოენია: მე მინდა ვთქვა, რომ დიდმა ჩემმა ოსტატმა—ბრმამ მასწავლა და ისეთი ნიჭიერი შაგირდი გამომწურთა, რომ თუმცა ამ ქალაქში სამაგისო ხელ ღია ხალხი არ გახლავს და ის წელიწადიც საიმისო მოსავლიანი არ იყო, მაინც ასე მარჯეთ წავიყვანე საქმე, რომ ჯერ ოთხი საათიც არ დაეკრა, ოთხი გირვანქა პური მუცელში მექნებოდა ჩალაგებული და კიდევ ორი გირვანქაც ხელში და უბეში. მოგტრიალდი შინისკენ. მებაშეგების რიგზე რომ გამოვიარე, მოწყალება ვთხოვე ერთ გამყიდავ დედაკაცს და მან მომცა ძროხის ფეხის ნაჭერი და ნახარში ფაშე-წელ-წული.

შინ რომ მივედი, პატიოსანი ბატონი სახლში დამხვდა. წამოსახამი დაეკეცა, სკამზე დაედვა და კარში ბოლთასა სცემდა. როცა შინ შევედი, ჩემკენ წამოვიდა. მეგონა გამიჯავრდება, რათ დაიგვიანეო. მაგრამ ღმერთს კარგს გუნებაზე დაეყენებინა. მარტო ისა მკითხა, საიდან მოდიხარო? მეც ვუპასუხე:

— ბატონო, ორ საათამდის აქ გახლდით. რადგანაც თქვენი მოწყალება არ მობძანდა, აედექი ქალაქში წავედი, რომ გულკეთილ ხალხს ჩამოუარო; და აი რა მომცეს, ნახეთ.

ამ სიტყვებთან ვაჩვენე კალთით მოტანილი პური და ხაშეულობა. იმან ზედ წყალობის თვალთ დახედა და თქვა:

— მე კი სადილად მოგვლოდი, ნერე რო აღარ მოხვედი, ვისადილე. მაინც ამ შემთხვევაში ისე მოქცეულხარ, როგორც პატიოსან კაცს შეჭყერის, ამიტომ რომ, სჯობია კაცმა მოწყალება ითხოვოს, ვიდრე იქურდაოს. მხოლოდ გამიგონე, არავინ შეიტყოს, რომ შენ ჩემთანა ხარ; ამიტომ რომ, ეს ჩემ პატიოსნებას შეეცება. მე, ვთქვათ, დარწმუნებული ვარ, რომ ეს საიდუმლოდ დარჩება, რადგან ამ ქალაქში ბევრი არავინ მიცნობს; თორემ არასოდეს აქ არ მოვიდოდი.

— მაგისი ფიქრი ნუ გექნებათ, ბატონო. ვას რად უნდა გამომკითხოხ და მე რაში მეჭირება პასუხი მივცე.

— დაჯე, სკამე შე საწყალო. თუ ღმერთმა ინება, მალე აღარათფერი გაგვიჭირდება და ვიტყვი რომ, მას აქეთ, რაც ამ სახლში ფეხი შემოვდგი, ხელი ვერათფერში გამემართა. ცუდ ადგილას უნდა იყოს აშენებული, ამიტომ რომ, ზოგი უბედური სახლია, ავი ფუძე აქვს, ვინც კი დადგება, უბედურება თან დასდევს. ეს სახლიც უთუოდ ამგვარია და ეს თვე რომ დასრულდება, რაც უნდა მომცენ, აქ აღარ დავდგები, თუნდა რომ მუქთადაც მომცენ.

გრძელ სკამის ბოლოში დაჯექი და ღორმუცელა არ ვეგონო მეთქი, დაუმაღე რომ საუზმე მეჭამა. მოვყევე ხაშეულობისა და პურის ჭამას. ხან და ხან ძვალს გადავაპარებდი ჩემს დაძაბუნებულს ბატონს, რომელიც თვალს არ აშორებდა ჩემ კალთას სუფრად გადაშლილს. ღმერთმა ისე შემობრალოს, როგორც მე ის მებრალეობდა მაშინ: მე მესმოდა, რასაც ის ახლა ჰგრძნობდა, მრავალჯერ უგრძვნია და მუდამ დღე გამოუვლია. ფიქრში ვიყავი, კარგია თუ ცუდი, რომ თავდაჭერილად ვიქცევი და არ ვეპატიეები ჩემ სუფრაზე მეთქი. მეორეს მხრით, მერიდებოდა, ვაი თუ წვეულებაზე უარი მითხრას, რადგანაც წელანა თქვა, სადილი ეჭამეო. მაინც კი მესურვებოდა, რომ ჩემი ნაშოგნი ამ საწყლის გაჭირვებას მოხმარებოდა, დანაყრებულიყო, როგორც წინა დღეს; მეტადრე იმის გამო, რომ გარემოებაც ხელს უწყობდა, რაკი საქმელიც უკეთესი იყო და მეც შიმშილი თავში არ მცემდა. ღმერთმა ინება ჩემი სურვილის ასრულება, ამიტომ რომ, ჭამას რომ შევუდგე, ის ბოლთასა სცემდა, მომიახლოვდა და მითხრა:

— აბა რომ, ლაზარე, ჭამა გცოდნია. ჩემ სიცოცხლეში შენისთანა მადიანი მჭამელი არ მინახავს. შენი მაყურებელი ადამიანი რაც უნდა გამომძლარი იყოს, მაინც კი მადა მოუვა.

საჭიროდ დავინახე, რომ დავეხმარო, რაკი ამ ლაპარაკით გზა გამიხსნა და მოვახსენე:

— ბატონო, ხილი მეხილესაო. ეს პური ისეთი გემრიელია და ეს ფეხი ისე კარგა რიგიანად მოუხარწავთ, რომ არ შეიძლება, კაცი არ შეიტყუოს.

— ძროხის ფეხია?

— დიად, ბატონო.

— მართალი უნდა ვთქვა, რომ ამისთანა საქმელი ქვეყანაზე არ იშოვება და ხოხობს ისე გემოს ვერ ჩავატან ხოლმე, როგორც ამას.

— მაშ, შენი ჭირიმე ბატონო, მიირთვით. ნახავთ, რომ სწორედ ისეთია.

ავიღე და ხელში მივეცი ძროხის ფეხი და სამი-ოთხი ნაჭერი ძალიან თეთრი პური. გვერდით მომიჯდა და ისე მადლიანად შეექცა, რომ თითო ძვალს ცალ-ცალკე ღრღნიდა მის ძაღლზე უკეთესად.

— საწებლით კი სულ სხვა რამ არის.

„ეხლა რომ საწებლითა სჭამ, უკეთესია მეთქი“, — გულში გამიარა.

— ღმერთმანი, ეს ისე მადითა ვჭამე, თითქოს დღეს ჩემ პირს ნაწილი არ ენახოსო.

ლიტრა მთხოვა; ლიტრას შევატყე, რომ რაც მომეტანა, არ დაჰკლებია; ჩანს ჩემ ბატონს ისე გემრიელი სადილი არა ჰქონია, რაკი წყალს არ მიჰკარებია.

დავლიეთ წყალი და კარგა დაკმაყოფილებულნი წავედით დასაძინებლად, როგორც წუხელის. მეტის-მეტად რომ აღარ გაეაგრძელო, მოგახსენებთ, რომ ასე გავატარეთ რვა-ათი დღე. დილაობით ჩემი საწყალი ბატონი მედიდურის სახით, მძიმე სიარულით ქუჩებში დადიოდა ჰაერის ჩასაყლაპავად და საშოგორის ზრუნვა კი საცოდავ ლაზარილიოს უნდა ეკისრა. ხშირად ფიქრში ვიყავი ჩემ უწყალო ბედის წერაზე. გადავრჩი უწინდელ საძაგელ ბატონებს, ვეძებდი უკეთესს და ახლა იმისთანას შევხვდი, რომ ის კი არ მარჩენს, პირიქით, მე უნდა ვარჩინო. მაინცა და მაინც ეს კაცი მიყვარდა, ვხედავდი, რომ არა გააჩნია რა, და ვერაფერს მომცემს; უფრო მებრალებოდა, ვიდრე მტრობა მეგრძნო და ამიტომ ზოგჯერ მე უქმელი ვრჩებოდი, ოღონდ შინ რამე მიმეტანა მისთვის და მეჭმია. ერთხელ დილა ადრიანად თავის საჭიროებისათვის პერანგა მალლა ავიდა; გულის დასაჯერებლად გავშალე იმის თავ-

ქვეშე სასათუნლად დახვეული შალვარი და კაბა, და ერთი ზავერდის ქისა მოენახე, სულ ნაოქებიანი; შიგ არამც თუ ერთი ბლანკიანი ვერ ვიპოვე, ნიშანიც არ ეტყობოდა, რომ როდისმე დებულიყოს. „ეს კაცი ღარიბია მეთქი, — ფფიქრობდი ჩემთვის, — აბა, ვისაც არა გააჩნია რა, სხვას რას მისცემს. აი წუწკი ბრმა და ძუნწი მღვდელი სიმშლითა მკლავდნენ, თუმცა ღეთის მოწყალება არ აკლდათ, ერთს ხელის კოცნისათვის და მეორეს მოქნილის ენისათვის. აი ისინი არიან საძულველნი, ეს კი შესაბრაღისია“. ახლაც კი ღმერთია მოწამე, ვისმე აზნაურს რომ ეხედავ, იმგვარადვე მედიდურად გავლიღს, ყოველთვის შემბრაღდება ხოლმე. ფფიქრობ, ვინ იცის, ესეც იმ გაჭირებაშია, როგორც მე ენახე ჩემი ბატონი, რომელსაც თუმცა ღარიბი იყო, მაინც სიამოვნებით ვემსახურებოდი, ვიდრე სხვებს, სწორედ იმის გულისთვის, რაც მოგახსენეთ. მხოლოდ ერთი რამ მისი ცოტა არ მომწონდა: კარგი იქმნებოდა ცოტა ის მედიდურობა მოეკლო, მაღლა ფრენისთვის თავი დაენებებინა და დაშვებულიყო თავის ღარიბობის შესაფერად. მაგრამ, ჩანს, ამ გვარიშვილების ადათია — მტკიცედ შეინახონ და აასრულონ ჩვეულება, თავი მაღლა ეჭიროთ, თუნდა რომ ჯიბეში გროშიც არ უჭყაოდეს. განკურნე იგინი, უფალო, ამ ქირისაგან, თორემ თავის ცრუ აზრისა გამო დაიღუბებიან.

ასე ამ გვარ ყოფაში რომ ვიყავი, როგორც მოგახსენეთ, ჩემ ბედშავობას თითქოს არ ეყო, რაც დავეტანჯე და მოინდომა, რომ ეს გაჭირვებული და შერცხვენილი სიცოცხლეც დიდხანს არ გამეტარებინა. ნიშნობლივ აი რა მოხდა. როდესაც ამ მხარეს ცუდი მოსავალი მოვიდა, იმ წელს ქალაქის მმართველობამ გადასწყვიტა, გარედან მოსული ღარიბები აქედან გავიდნენო და გამოაცხადა, ვინც ამას იქით დარჩება, ჯოხი მოხვდებაო. ამ გვარად განცხადების ოთხიოდ დღის შემდეგ მე ენახე, კანონის ასრულებისათვის რა სახით მთელს ერთ ჯგუფა მთხოვარებს ქუჩაში ერეკებოდნენ ჯოხის ცემითა. ამ ამბავმა ისე დამაშინა, რომ კანონის დარღვევა ველარ გავბედე

და მოწყალების სათხოვრად ველარ ვიარე. ვისმე რომ შოგენდომებინა, ნახავდა რა მოთმინებით იყვნენ ჩვენი სახლის მდგომარეობი და ერთმანერთთან რა უჩუმრად ატარებდნენ სიცოცხლეს. მოხდებოდა, რომ ხანდახან ორ-სამ დღეს ულუკმაპუროდ და ხმა კრინტის დაუძვრელად ვატარებდით. ვილაცა დედაკაცებმა გამაძლებინეს, რომელნიც ბამბას ართავდნენ, იარახჩინებს ჰქსოვდნენ და ჩვენ პირდაპირ იდგნენ. გამოვემცნაურე იმათ და რასაც შოვობდნენ, მიწილადებდნენ ხოლმე რასმე; ამით გამოვდიოდი. ჩემი თავი ისე არ მებრალვებოდა, როგორც ჩემი ბეჩავი ბატონი; ვინ იცის მთელ ერთ კვირას ერთი ლუკმა პურის გემო უნახავს თუ არა? ეს კი ვიცი, რომ ერთ კვირას შინ არაფერი გვიჭამია. არ ვიცი სად მიდიოდა, საიდან მოდიოდა და რასა სჭამდა. ვხედავდი, რა სახით შუა დღისას ქუჩაში გაივლიდა ხოლმე, სახე მეტად დაგძვლებოდა, ვიდრე ტანი მწვევარ ძაღლსა. აიღებდა ერთ ღერს ჩაღისას, რომელიც შინ მაგდენად ბევრი არ გვეპოვებოდა და იწმენდდა კბილებს (ამას ითხოვდა მისი უბედური პატიოსნება), რომელშიაც რასაკვირველია არაფერი არ იპოვებოდა, ბალკონზე გავიდოდა და ყოველთვის, ასე ვთქვათ, თავის ბედის ვარსკვლავს მიმართავდა და ემდუროდა:

— ცხადია, რომ მიზეზი სულ ეს უბედური სახლიაო. შენც ხომ ხედავ, რა გულდახურული ბნელი და დაღვრემილი სახლია. მეტი ღონე არ არის, უნდა მოვითმინოთ, სანამ აქა ვართ. მარტო იმას ველოდები, თვე დასრულდეს და აქედან გავიდე.

ამასობაში შიმშილი რომ ჩვენგან ხელს არ იღებდა და გვაწბილებდა, არ ვიცი რა ბედნიერი შემთხვევით ბატონის ჯიბეში ერთმა რეალმა თავი ამოჰყო. ამ რეალით შინ მოვიდა ისეთი გახარებული, თითქოს ვენეციის საუნჯე ხელში ჩაეგდოს და სიხარულისაგან გაბრწყინებულის სახით გადმომცა და მითხრა:

— აჰა, ლაზარე! ღმერთმა თავისი უხვი ხელი გაშალა. წადი ბაზარში, იყიდე პური, ღვინო და ხორცი. დღეს ეშმაკს ფეხი უნდა მოვტეხოთ. კიდევ უნდა გახარო, რომ სხვა სახლი

ვიქირავე და ამ ოხერში მარტო ამ თვის გასვლამდის დავრჩებოთ. ღმერთმა დასწყევლოს ესეცა და ამის ამშენებელიცა. უბედური საათი იყო, აქ რომ ფეხი შემოვდგი, ღმერთს ვფიცავ, რაც აქ ვდგევარ, ერთი ყლაპი ღვინო და ერთი ნაჭერი ხორცი არ უნახავს ჩემ პირს; ერთი წამი მოსვენება არა მქონია, ასეთი დაღვრემილი და გასატიალებელი სახლია. აბა, გაიქე და მალე დაბრუნდი; დღეს მე და შენ დიდკაცური საღილი გვექნება.

გამოვართვი რეალი, ავიღე ლიტრა, სიხარულით და სიამოვნებით გავექანე ბაზრისკენ.

მაგრამ რა ექნა, შუბლზე მიწვრია, რომ არაფერმა სიამოვნებამ არ უნდა დამატკბოს, თუ დაბრკოლებაც თან არ მოჰყვა. აქაც ასე მოხდა, გზაში მე ეანგარიშობდი რეალი როგორ გავანაწილო, რომ უკეთესად და სარფიანად დავხარჯო; თან ღმერთს დაუსრულებელს ქებას აღვუვლენდი, რომ ჩემ ბატონს მოანიჭა ამოდენა ფული. ერთიც ვნახოთ, ჩემ საუბედუროდ გზაზე მიცვალებულს არ მოასვენებენ საკაცითა და მრავალის სამღვდელოებითა! ქუჩის კედელს მივეკარი, გზა მიმეცა. ცხედარი ვაატარეს, უკან დედაკაცი მისდევდა, ალბად ცოლი იყო, მწუხარებით გულმოკლული ხმა-მალლა ტიროდა და მასთან მგლოვიარე დედაკაცები მოსთქვამდნენ:

„ჩემო მეუღლეე ბატონო! დამტოვე და სად მიჰყევხარ, უბედურ და სატირელ სახლში! შავსა და გასატიალებელ სახლში. იმ გასაოხრებელში, რომ არც ჭამა აქვთ და არც სმაო.“

ეს რომ გავიგონე, გული გამისქდა, ცა და ქვეყანა თვალში ამიჭრელდა.

„ვინ შენ ჩემო თავო! ამ ცხედარს ჩვენსა მისვენებენ მეთქი.“

ბაზრისთვის ვიღას სცალოდა. შუა ხალხში შევერიე და რაც ღონე მქონდა, სირბილით შინ დაებრუნდი; ფეხი შევდგი თუ არა, საჩქაროდ კარი ჩავკეტე, ბატონს დაუუძახე მომშველგბოდა; ვეხვეწებოდი კარი გაგვემაგრებინა.

შეკრთა ჩემი ბატონი, სხვა რაღაცა ეგონა და მითხრა:

— ბიჭო, რა მოხდა? რაზე ყვირი და თავ-გლეჯით კარსა ჰკეტავ?

— შენი ჭირიმე, ბატონო, აქ დარჩით, მკვდარი მოაქეთ აქ, ჩვენსა.

— როგორ თუ მკვდარი?

— გზაზე ვნახე და ცოლი მოსტიროდა: „ჩემო მეუღლე, ბატონოვო, საღ მიჰყევხარ იმ უბედურ და სატირელ სახლში, შავსა და გასატიელებელში; იმ გასაოხრებელში, რომ არც ქა-მა იციან და არც სმია“. ბატონო, შენი ჭირიმე აქეთ მოასვენებენ.

რასაკვირველია, ჩემმა ბატონმა რომ ეს გაიგონა, თუმცა არაფერი სახუმრო არ იყო, ისეთ სიცილს და კასკასს მოჰყვა, რომ მუცელი ძლივს ეჭირა. ამ ამბავში მე კი კარი გადავრახე და დამაგრებისათვის მხარი მივაბჯინე. ხალხმა კიდეც გაატარა ცხედარი, მე კი მეგონა, ჩვენსა შემოასვენებენ მეთქი. ჩემი მოწყალე ბატონი ჯერ-ჯერ პით სიცილით უფრო გამაძლარი იყო, ვიდრე სანოვაგითა, მოჰყვა ლაპარაკს:

— მართალია, ლახარე, ქვრივის სიტყვაზე შენ ფიქრში გაგივლიდა, რასაც ამბობდი, მაგრამ კი ღმერთმა ინება ყოველი ფერი უკეთ მოეწყო, ვიდრე შენ გეგონა და კიდეც გაიარეს. კარი გააღე და გასწი სადილისათვის.

— ბატონი, ჯერ ეს ქუჩა გაიარონ.

ბოლოს ბატონო გავიდა, კარი გააღო თითონვე; რადგან მე შემფრთხალი და დაფეთებული ვიყავი, ძლივს გამგზავნა. იმ დღეს მართალია კარგად ვისადილე, მაგრამ ისე გემრიელად ვერ შევექეცი, მთელი სამი დღე ჩემ გუნებაზე ვერ მოვედი. ბატონი კი რაკი მოიგონებდა ამ ამბავს, სიცილს მოაყოლებდა.

ასე გავატარე რამდენიმე დღე რაინდთან, ამ ჩემ მესამე ღატაკ ბატონთან; ძალიან ვცდილობდი შემეტყო, რა მიზეზია, რომ ამ ქალაქში მოსულა და დაბინავებულია; პირველ დღიდანვე, რაც შეეხებინე, მივხვდი, აქაური არ უნდა იყოს-მეთქი, რადგან ნაცნობი აქ ცოტა ჰყავდა. ბოლოს სურვილი ამისრულდა და რაც მინდოდა შევიტყე. ერთხელ რიგად მართებულ სადილის შემდეგ, კარგ გუნებაზე იყო, თავისი საქმეები მიამ-

ბო და თქვა, რომ ძველ-კასტილიელი იყო და დასტოვა სამ-
 შობლო ქვეყანა იმ მიზეზით, რომ ქუდი არ მოუხადოს მეზო-
 ბელ ვაჟბატონს.

— ბატონო, თუ კი როგორც ბრძანებთ, თქვენზე მდი-
 დარი იყო, რა უკადრისობა იქნებოდა, რომ პირველად თქვენ
 დაგეკრათ თავი? თქვენვე ბრძანებთ, რომ ისიც მიკრავდაო.

— ეგ მართალია, რომ ისიც მიკრავდა; მაგრამ რადგანაც
 პირველად მე მრავალჯერ ქუდს ვუხდიდი, ხან-და-ხან იმასაც
 რომ წინ-და-წინ თავი დაეკრა, გვარიშვილობიდან როდი ჩამო-
 ვარდებოდა,

— მე რომ მკითხობთ, ბატონო, სულაც არ შევისადარებდი,
 მეტადრე თუ ჩემზე ხნიერია და მდიდარი.

— ყმაწვილი ხარ და არა გესმის რა პატიოსნებისა; ერ-
 თად-ერთი მთელი სიმდიდრე კეთილშობილის კაცისა დღეს მარ-
 ტო თავ-პატივია. გეუბნები, ხომ ხედავ რაინდი ვარ, აზნაური,
 ღმერთს ვფიცავ, გზაზე რომ დიდებული თავადი შემხვდეს და დი-
 დის ზდილობით ქუდი არ მომიხადოს, მეორე შეხვედრაზე სანამ
 ის მომიახლოვდებოდეს, მე ვეცდები სადმე შევიდე, ვითომ და
 საქმე მაქვსო, ან მეორე ქუჩაში შევივლი, თუ კი არის, იმი-
 ტომ, რომ თავი არ დაუკრა. ღეთისა და მეფის მეტი აზნაუ-
 რი არაფრით არაფისი მოვალე არ არის და კეთილშობილ კაცს
 არ შეჰფერის დაუდევრად ეპყრობოდეს თავის ღირსების დაც-
 ვასა. მახსოვს, ერთხელ როგორ შევარცხვინე ერთი მოხელე
 ჩემ სამშობლოში, მინდოდა მეცემნა კიდევ, იმისთვის რომ
 ყოველ შეხვედრაზე მეტყოდა:

— უფალი იყოს თქვენის მოწყალების შემწეო.

— თქვენ ბატონო უზრდელი გლეხი ბძანდებით-მეთქი.
 რას როტავთ „უფალი იყოს თქვენი შემწეო“, თითქოს ძალი-
 ან საჭირო იყოს-მეთქი. იმ დილიდან მოკიდებული ყოველთვის
 ქუდს მიხდიდა და მეტყოდა ხოლმე, როგორც მართებულია.

— განა ცუდია, რომ მეგობარ კაცს სალამის მიცემის
 დროს უთხრა: „ღმერთი იყოს თქვენი შემწეო“, — ვკითხე ბა-
 ტონს.

— აბა იფიქრე ბიჭოვო, — მითხრა ბატონმა. დაბალ კაცის შვილს აგრე ეტყვიან ხოლმე. მაგრამ ჩემსავით მაღალ ღირსებისას სხვა გვარად როდი ელაპარაკებიან თუ არ ასე: ხელთკოცნას მოვახსენებ თქვენს მოწყალებას, ან ასე მაინც: ხელს გიკოცნი ბატონო. თუ მე მელაპარაკება, თქვენო კეთილშობილება. ამგვარად ვერ მოვითმინე, რომ იმ აზნაურს ჩემ სამშობლოში ასეთი სალამი მოეცა და არც არავის მოვუთმენ ქვეყანაზე მეფეს გარდა, რომ მეუბნებოდეს: „ღმერთი იყოს შენი შემწეო.“

„კიდევ ამიტომ ყოფილა მეთქი, ვიფიქრე, — რომ ღმერთი ასე ნაკლებად გწყალობს; ვერ მოგიტმენია, როცა ამას შენთვის ვინმე უფალსა სთხოვს.“

— ისე სრულებით დატაკი კი ნუ გგონივარ, — სთქვა მან ერთი ნაჭერი მიწა მაქვს 60 მილზე ჩემ სამშობლოდან, ვალიადოლიდეს მშვენიერ ბორცვებ შუა; იქ რომ სახლები აშენდეს, ორასი ათასი მარაველი დაჯდებოდა, რადგანაც ლაზათიანი მოწყობა და მორთვა მოუნდებოდა. ამას გარდა სამტრედე მაქვს ისეთი, რომ წელიწადში ორას მტრედს დაიტევდა, დაქცეული რომ არ იყოს, სხვა ბევრს ჩემ ქონებას აღარ ჩამოვთვლი. ყოველსავე ამას თავი დავანებე, რადგანაც ჩემ ღირსებაპატიოსნებას შეეხნენ. მოვედი ამ ქალაქს განზრახვით, რომ კარგა მოვეწყო, მაგრამ რასაც ვფიქრობდი, ისე არ გამოვიდა. მართალია, აქ ბევრი წინამძღვარი და მღვდელია ეკლესიებში, მაგრამ ისე განმარტობით სცხოვრებენ, რომ ქვეყანაზე ადამიანი ვერ შეუცვლის ყოფა-ცხოვრების ჩეულებას. შუათანა აზნაურებიც კი მეპატიჟებიან სამსახურში. მაგრამ მათი სამსახური მეძნელება, ამიტომ რომ ადამიანი ჩარვადრის ცხენად უნდა გადაიქცე. თუ არა და გზას გიჩვენებენ. ჯამაგირისა ხომ რაღა ვთქვა, ჯანჯლები არიან და უფრო ხშირად მარტო ულუფის ამარასა ხარ. თუ კი როგორმე სვინიდისი სტანჯავს, გულის დასამშვიდებლად სამსახურის სამაგიეროდ გაჩუქებენ გაქონილ კაბას, ან წამოსასხამს და ან ქუდს. თუ დიდ კაცთან მოეწყე, კიდევ იმასთან შეიძლება კაცი იო-

ლად წავიდეს. ღმერთმანი, თუ ამისთანა შემხვდა, მგონია მალე მოვიმადლიერებდი. ათასგვარ სამსახურს გაუწეედი, ამიტომ რომ სხვაზე ნაკლებად ტყუილების ღაპარაკი არ გამოჰჩირღებოდა და ათას გვარ ოინებით ვასიამოვნებდი. შეცინებით მოუწონებდი ყოველგვარ მოქმედებას, თუნდაც რომ საიმისო მარჯვეც არ მოსვლოდა; არას ღროს იმისთანას არ ვეტყოდი, რომ სწყენოდა, თუნდაც რომ სათქმელი ყოფილიყო. პირში ერთგულებას ვუჩვენებდი სიტყვითაც და საქმითაც. იმაზე კი, რასაც ვერ დაინახავდა, თავს არ გავიცვიებდი; მსახურებს იქ დავუწყებდი ღანძღვას, საცა კი ყურის მოკვრა შეეძლო, რომ ეფიქრა, ჩემ საქმეზე გული შესტკივა და უფრთხილდებოა. მოსამსახურე ვისზეღმე რომ გამწყარალიყო, მოვახერხებდი ცეცხლი შემეკეთა, მაგრამ ისე ვიზამდი, თითქოს მსაურს ვესარჩლებოდე. კარგს ვიღაპარაკებდი ყოველიფერზე, რაც იმას მოსწონდა და დავიწუნებდი, სასაცილოდ ავიგდებდი, ენც იმას არ მოსწონდა, ვეცდებოდი სხვის აფლენა შემეტყო, რომ ამბავი მომეტანა; გამოვიკითხავდი მეფის კირზე რა ახალი ზდილობა შემოუღიათ და რა მოსწონთ კარის-კაცებს, რომელთაც თავის სახლში არ ეპიტნავენათ გულ-კეთილი ადამიანი, პირსაც არიდებენ, არაფრად არ აფასებენ და მოკლე ჭკუის უსაქმო კაცად სთვლიან, ასე რომ გართობაც არ შეიძლება იმათთანაო. ამისთანა ბატონებთან, როგორც ვთქვი, გაიძვერა კაცებმა კარგად იციან მოეწყონ, მეც კი შემეძლო მოვთავსებულყავ, მაგრამ ბედი ხელს არ მიმართავს.

ასე უჩიოდა თავის ბედშობას ჩემი ბატონი, როდესაც მიამბო თავის ბატონკაცობის ამბავი. ამ ღროს შემოვიდა ოთახში ვიღაცა კაცი და შემოჰყვა მოხუცი ღიაცი. კაცმა მოსთხოვა სახლის ქირა და ღიაცმა—ლოტინისა. ჩამოუღვალეს და ორის თვისათვის უნგარიშეს იმდენი მისაცემი, რომ ერთ წელიწადსაც ვერ იშოვიდა: თორმეტ-ცამეტი რეალი.—მოსწრებულად უთხრა ჩემმა ბატონმა, რომ ბაზარში წავალ, ფულს დავახურდავებ და საღამოს მოღით მისაღებადაო. მაგრამ წავიდა და და აღარ დაბრუნდა, ასე რომ როცა ისინი საღამოს მოვიდ-

ნენ, ძალიან გვიან იყო. მე ვუთხარი, ჯერ არ მოსულა-მეთქი. დაღამდა, ბატონი მაინც კიდევ არ ჩანდა. შემეშინდა შინ მართო დავრჩენილიყავი და მეზობელ ქალებთან გავიქეცი, ვუამბე რაც მოხდა და იმასა დავიძინე. დალა გათენდა თუ არა, მოვალეები მოვიდნენ და მეზობელ ქალებს გამოჰკითხეს ჩემი ბატონის ამბავი, მაგრამ არაფერი გამოდნა. ქალებმა უპასუხეს:

— აი მისი ბიჭი აქ არისო და სახლის გასაღები ამასა აქვსო.

ახლა მე გამომკითხეს. მე ვუთხარი, არ ვიცი სად არის-მეთქი, არც დაბრუნებულა მას შემდეგ, რაც ფულის დასახურდავებლად წავიდა და ასე მკონია-მეთქი ფულის დახურდავება მიზეზად მოიგონა და თქვენც გაგექცათ და მეცა-მეთქი.

ეს რომ გაიგონეს, მაშინათვე აღგვაზილთან, (პოლიციის მოხელესთან) და მწერალთან წავიდნენ და მოიყვანეს. გამომართვეს გასაღები, დამიძახეს მეც და სხვა მოწმეებიც. გააღეს კარი, შევიდნენ რომ ავეჯი დაბეჭდონ ვალის გადახდამდის. მთელი სახლი მოიარეს და ცარიელი რომ ნახეს, მე მომადგნენ.

— ავეჯი სად არის ბატონისა; სად არის სკივრი, მებილი და სურათებიო?

— არ ვიცი-მეთქი.

— შექველად წუხელის დაუმაღავს, ან სადმე გადაუტანია. ბატონო აღგვაზილო, ამ ბიჭს ხელი მოაეღეთ: ეცოდინება ავეჯი საცაა.

აღგვაზილი მოვიდა, საყელოში ხელი მომავლო დი მითხრა:

— აბა ბიჭო, თუ არ იტყვი სად არის შენი ბატონის ქონება, საპრობილეში დაგამწყვდევო.

რადგან ამისთანა შემთხვევა თავს არ გადამხედოდა, რომ კისერში ხელი მოველოთ (ვთქვათ, ბრმამ კი იცოდა საყელოში ხელის მოვლება, მაგრამ რბილად იცოდა, რომ უსინათლოს გზა ვუჩვენო), ამაზე შევშინდი და ტირილით დაეპირდი, რასაც მკითხავთ, გეტყვით მეთქი.

— მაშუ კარგო, ნუ გეშინია, აბა გვითხარი, რაც იციო.

მწერალი სკამზე დაჯდა, რომ ქონება ასწეროს; მკითხა, ბატონს რა აქვსო.

— აი ბატონებო, ჩემ ბატონს, როგორც თითონა თქვა, კარგი ნაქერი მიწა აქვს შენობითა და დაქცეული სამტრედითა.

— კარგი ყოფილაო, თქვეს მათ, თუმცა კი კაი ფასი არა აქვს, მაინც კი შეიძლება ჩვენი ვალი ვიზღოთო. ახლა გვითხარი, ქალაქის რომელ უბანშიაო, მკითხეს.

— თავის სამშობლო აღვიღსა მეთქი.

— ღმერთმანი, საქმე მოდისო. რომელია მისი დედა-ქვეყანაო? მკითხეს.

— ბატონი ამბობდა, ძველ კასტილიაშიო, ვუბასუბე.

ალგვაზილმა და მწერალმა ამაზე ასტეხეს სიცილი და თქვეს:

— ეს რასაკვირველია კმარა, რომ თქვენი ვალები გაისტუმროსო, რაც უნდა დიდი ვალი იყოსო.

მეზობელი ქალები აქ დამსწრენი გამომესარჩლენ:

— ბატონებო, ამ ყმაწვილს დანაშაული არა აქვს, უბრალოა. დიდი ხანი არ არის, რაც ამ აზნაურთანა დგას და რაც თქვენ იცით, მეტი არ იცისო. საწყალი მალ-მალ ჩვენსა მოდიოდა და სამადლოდ რაც გვექონდა, ვაჭმევდით, მარტო ღამე თუ წავიდოდა ბატონთან დასაძინებლადო.

ნახეს, რომ უბრალო ვიყავი და თავი დამანებეს. ალგვაზილმა და მწერალმა კაცსა და ღიაცს გასამრჯელო მოსთხოვეს, ამაზე ერთი აურზიური ასტყდა. ერთი მხარე უარს ეუბნებოდა, გასამრჯელო არ გერგებათ, რადგან ასალები არა გამოჩნდა რა და აწერა არ იქნაო; მეორე მხარე ამბობდა, სხვა საქმეს თავი დავენებეთ უფრო სასაძფოსაო. ბოლოს ხანგრძლივის ცილობის შემდეგ ძველი ქვეშაგები მოხუცის ღიაცისა აჭკიდეს პოლიციის მსახურს, თუმცა საიმისო მძიმე არ იყო, მაგრამ ხუთ კაცს ხელი ეჭიდა და წივილ-კივილით გაიტანეს, არ ვიცი როგორ გაათავეს საქმე. დარწმუნებული ვარ, რომ უბადრუკი ლეიბი ყველა მოვალეს გაუსწორდა და ამ გვარად

მოღვაწეობა დაიწყო. ამიტომ რომ, როცა გაქირავებული იყო, განსვენებაში იმყოფებოდა და ისვენებდა ჯაფის შემდეგ. ასე ამ გვარად დამტოვა მესამე საწყალმა ბატონმა და საბოლოოდ შევიტყე ჩემი ბედშავობა. ჩემი ბედი ყოველიფერში მტრად მექცეოდა და ჩემი ყოფა სულ უკუღმართად გადააბრუნა, ამიტომ რომ, ჩვეულებრივად მსახურები გადიან თავის ბატონებისაგან, მე კი სულ უკუღმა დამემართა: ბატონმა დამტოვა და გაშეკცა.

თავი მეთხუ

ლანჯარე რეგარ ცხვენობდა ბერთან და რა დაეძმართა

მეთხუ ბატონი უნდა მომეძებნა და ვიბოვე ერთი ბერი. იმ დედაკაცებმა მიმიყვანეს, წინად რომ მოგახსენეთ. ჩვენი მოყვარე ნათესავიაო, — მეუბნებოდნენ. ეს ბერი მეტის-მეტი მტერი იყო სამღვდელოებისა და მონასტრის ზოგად სადილისა; სასჯელად ეკისრა სულ მონასტრის გარე-გარე ხეტიალი, წუთი სოფლის საქმეებისა და სტუმრების მოყვარული იყო და მგონია, ფეხსაცმელი იმას მეტი გაეცვიოთა, ვიდრე მთელ მონასტერსა. ჩემ სიცოცხლეში პირველი ფეხსაცმელი მან ჩამაცვა, ერთ კვირას არც კი გამიძლო და აბა როგორ გამიძლებდა დღე და ღამ ნათრევი. ამა და სხვა მიზეზების გამო, რომელსაც არ ვლაპარაკობ, ამასაც თავი დავანებე.

თავი მეთხუთი

ლანჯარე შაშის ბუღლების გამყადავთან რეგარ იმყოფებოდა და მისი თავ-გადასახვადი

მეთხუთე ბატონად ბედმა მომივლინა პაპის შენდობის ქალღმერთის (ბუღლების) გამყიდავი, რომელიც საკვირველის მო-

ხერხებით ასაღებდა; ისეთი დიდი გაქნილი და მოურიდებელი ბერი იყო, რომ ჩემს დღეში ამისთანა ადამიანი არ მინახავს, არც მგონია ვნახო როდისმე და ფეიქრობ, არავისაც არ შეხვედრია. შენდობის ქალღმერთის გაყიდვის საშუალებისათვის ყოველგვარ ოსტატობას გამოსძებნიდა ხოლმე და ხერხებს ხმარობდა. საცა კი მივიდოდა გასაყიდად, იქაურს წინამძღვარს და მღვდლებს მისართმევად მიუტანდა ხოლმე, ვთქვით საიმი-სო გამოსადეგ და ძვირს რასმე კი არა, — მურსიის სალათას, თუ მოსავლის დრო იყო, ერთ წყვილს ლიმონს, ან ფორთოხალს, ატამს ან ამგვარ რასმე. ამ სახით ცდილობდა მოემადლიერებინა ისინი, რომ ხელი გაემართათ ბუღლებების გაყიდვაში და პრევილი წაეხალისებინათ ყიდვაზე. სამღვდლოების გულს რომ მოიგებდა, ახლა უნდა შეეტყო, როგორი მსწავლეულები არიან. თუ ეტყოდნენ, რომ ლათინური ენა ვიცითო, ბორძიკის ასაც-დენად ამ ენაზე არ ილპარაკებდა და საუბრობდა მხოლოდ მშვენიერის წმინდა ესპანელის ენით. თუ კი დაატყობდა, რომ ზემოხსენებულ სამღვდლოებას უფრო ფულისაკენ უჭირავთ თვალი, ვიდრე მეცნიერებისაკენ, მაშინვე თავს მოიწმიდა-თომებდა და მთელ ორ საათს ვითომ ლათინურს ენაზე ელაპარაკებოდა, თუმცა ნამდვილი ლათინურისა არაფერი იყო. რადგანაც გრძელი ლაპარაკი მომიხდებოდა, ყველა იმისი ოინები რომ ჩამოეთვალო, რაც მე მინახავს, ამისთვის მარტო ერთს მოხერხებულ და ოსტატურ საქმეს გიამბობთ, რომელიც დაგანახევებთ, რა მოსწრებული ქკუისა იყო.

ტოლედოს საეპისკოპოზოს ერთ ადგილს ორ-სამ დღეს მისებურ ბეჯითობით ქადაგებდა, მაგრამ შენდობის ერთი ქალღმერთი ვერ გაჰყიდა და ეტყობოდა, არც არავინ ფიქრობს ყიდვასაო. ჯავრით აღარ იცოდა რა ექნა და იმის მოსაზრებაში იყო, რა მოვაწყოვო და ბოლოს გადასწყვიტა, მეორე დღეს ხალხი შეჰკრიბოს, რომ ბუღლები გაასაღოს. იმ საღამოს ვახშამთ უკან თამაშობა გამართა ალგვაზილთან (პოლიციის მოხელესთან). თამაშობის დროს წაიკიდნენ იმდენად, რომ ერთმანერთი გამო-ლანძღეს. ბერმა პოლიციის მოხელეს ავაზაკი დაუძახა, მან კი-

დევ მატყუარა. ამაზე ჩემმა ბატონმა ბერმა ხელი მოავლო რა-
დაცა შუბს, რომელიც იქვე საცა თამაშობდნენ ხელში ჩა-
უყვარდა, აღგვაზილმა იშინებდა ხმალი. ვინც ვიყავით, ჩვენს
წივილ-კივილზე სასტუმროს სტუმრები და მეზობლები მო-
გროვდნენ და გაშველება დაიწყეს. ისინი კი გულმოსულები
ერთმანეთზე იწევდნენ; მაგრამ რაკი ხალხით ავისო ოთახი და
ნახეს რომ იარაღით ერთმანერთზე ველარას გახდებიან, დაუ-
წყეს ერთმანერთს ლანძღვა. აღგვარილმა დაუძახა ჩემ ბატონს,
შენ მატყუარა ხარო; შენდობის ქაღალდებს რომ ჰყიდი, ყალ-
ბიაო. ხალხის გროვაში ზოგმა რომ ნახა ჩუბს არ ათავებენ,
აღგვაზილი ოთახიდან გაიყვანეს, ეგებ აქაურობა დავაწყნარო-
თო. ამ გვარად ჩემი ბატონი მარტო დარჩა საშინლად გაანჩ-
ლებული. იქ მოსულები და მეზობლები შეეხვეწნენ დამშვი-
დებულიყო და დაეძინა. ჩვენც გავუგონეთ და დავიძინეთ,

მეორე დღეს ჩემი ბატონი საყდარში წავიდა, რომ წირვის
დროს იქადაგოს და ბუღლები გაასაღოს. ხალხი შეიკრიბა და
ბევრნი ყაყანებდნენ, შენდობის ქაღალდები თურმე ყალბიაო,
და პოლიციის მოხელემ შელაპარაკებაში წამოიყრანტალაო.
ამის გამო, ვისაც კი ცოტაოდნე სურვილი ჰქონდა ეყიდა, ეხ-
ლა სულ უარზე იყო.

ჩემი ბატონი ბერი საქადაგებელ ადგილს ავიდა და დაუ-
წყო ხალხს ქადაგება: ნუ მოაკლებთ თქვენ თავს ცოდვების
შენდობის მადლსაო, რომელსაც მოგანიჭებს წმინდა მამის ბულ-
ლაო. როდესაც ქადაგება მივიდა ძალიან საინტერესო ადგილს,
საყდარში შემოვიდა აღგვაზილი, დაიჩოქა, ილოცა, მერმე ადგა
და მალალის ხმით მკაფიათად და წყნარად წამოსთქვა:

— პატიოსანნო ძმანო, მომისმინეთ, რაც მოგახსენოთ და
როცა მომისმინოთ, განსაჯეთ როგორც გეპრიანებოდეთ. მე
აქ მოვედი ამ ცრუბენტელა მოქადაგესთან, რომელიც ხელი-
დან გამისხლტა; ეს მე მთხოვდა ბუღლების გაყიდვაში ხელი
გამიმართეო და რასაც მოგებას ვნახავ, შუაზე გაგიყოფო. ახ-
ლა მივხვდი რა ვნება უნდა მოუტანოს ჩემ სვინილისს და თქვენს
ქონებასა, შევინანე ჩემი ბრალეულობა და გიცხადებთ, რომ

მისი შენდობის ქალღმერთი ყალბია, არ შესცდეთ, არ დაუჯეროთ, არ იყიდოთ და იცოდეთ რომ არც ახლოს და არც შორიდან მის საქმეში არ ვურევივარ. და თუ გამომჟღავნდა მისი მატყუარობა, თქვენ ყველანი მოწამე იყავით, რომ მე ამასთან საქმე არა მქონია და არც რამე შემწეობა გამიწევია; ამას წინდა-წინვე ვაცხადებ, რაგანაც მინდა რომ ამისი ბოროტი განზრახვა გამოაშკარავდეს.

ასე გაათავა თავისი სიტყვა პოლიციის მოხელემ. ზოგიერთმა საპატო კაცმა, რომელიც ახლო იდგა, დააპირა ალგვაზილის გარეთ გამოყვანა, ჩხუბი არ ატყდესო; მაგრამ ჩემმა ბატონმა ბერმა აუკრძალა, ნუ დაუშლით, თორემ ეკკლესიისაგან შეჩვენებული იქნებითო; უბრძანა, ათქმევინეთ ყველაფერი, რაც სათქმელი აქვსო; თვითონ გაჩუმდა, სანამ ალგვაზილი გაათავებდა თავის ლაპარაკს, რაც მოგახსენეთ. როცა მორჩა, ჩემმა ბატონმა ბერმა ჰკითხა, თუ კიდევ სათქმელი გაქვს რამე, თქვიო. ალგვაზილმა უპასუხა:

— ბევრი რამა მაქვს სათქმელი თქვენზედაც და თქვენს თვალთ-მაქცობაზედაც, მაგრამ დღეს ესეც გეყოფაო.

მაშინ ჩემმა ბატონმა დაიჩოქა, ხელი შეჰყარა და თვალი შეაპყრა ცას და დაიწყო:

— ჰოი, უფალო, შენ ხარ ყოვლისა მხილველი, რომლისაგან არა არს რა დაფარული! შენ ხარ ყოვლად შემძლებელი, რომლისათვის არა არს რა შეუძლებელი, შენ უწყი მართალი და იხილე, რაოდენ უსამართლოდ შეურაცხებულვარ; მიმიტევებია, უფალო, ჩემი შეურაცხება, რათა შენ მიმიტოვო ცოდვანი. შეუხდე მას, რამეთუ არ უწყის, რასა იქმს. ხოლო გვედრები, რათა სიმართლისათვის არა დაჰფარო შეურაცხება, რომელიც შენ, უფალო, მოგაგო; რათა აქა მდგომარეთა, ვისაც სურდა წმიდა ბუღლის აღება, არ დასტოვოს თავისი კეთილი განზრახვა და არ დაუჯეროს სიცრუესა ამა კაცისასა. გვედრები, უფალო, მოაგლინე სასწაული და აღსრულდეს იგი ესრედ: უკეთუ ჰეშმარიტია ამ კაცის სიტყვა და მე ბრალეული ვარ სიცრუეში და მატყუარობაში, გასქდეს დედა-მიწა და

ისე ჩამიტანოს, რომ იქიდან ვერასოდეს ვერ ამოვიდე. ხოლო უკეთეს მართალია, რასაც მე ვამბობ და ამა მსახურმა ეშმაკისამან ჰგმო, რათა მოაკლოს აქა მდგომარე ერსა დიდს მადლსა, მაშინ მოველინოს მას სასჯელი და გამოჩნდეს მისი ბოროტი განზრახვა.

ის იყო, ჩემმა კეთილ-მსახურმა ბატონმა ძლივს დაასრულა თავისი ვედრება, რომ აღგვაზილი თავის ადგილიდან გადმოვარდა და ისე მძიმედ დაეცა იატაკზე, რომ მთელ საყდარში ზანზარი მოისმა; მოჰყვა რაღაც გვარად ყმუილს, პირიდან ღუქის წამოდენას, სახის მანქვას, ბაგე-პირის გრენას, ხელ-ფეხს აწყვეტდა, იატაკზე გორავდა და ტრიალებდა. ხალხში ისეთი აღიქოთი და ხმაურობა ატყდა, რომ ერთმანეთისა აღარა ესმოდათ-რა. ზოგი თავზარდაცემული შიშისაგან, ხმას ვეღარ იღებდა, ზოგი ამბობდა, — ღმერთო შეეწიე და მოარჩინეო; ზოგი — ეს იმის სამაგიერო მოუვიდა, რომ სიცრუით შეემოწმაო. ბოლოს ზოგი გვერდთ მდგომი მიდიოდა შესამჩნევის შიშით და კანკალით, ხელს უჭერდა, მაგრამ კაი-კაი მუშტებიც ხვდებოდა; ზოგი ფეხით მიათრევდა და მაგრად ეჭირა, რადგან ისეთ წიხლებს ისროდა, რომ არც ერთი სახედარი ისე გამწარებით არ იზამს. ამისთანა ყოფა კარგა ხანს იყო. თხუთმეტოდაც კაცი ამას მოუნდა და გაუჭირდა საქმე; თუ ვინმე პირს რაალებდა, პირდაპირ ცხვირპირში უთავაზებდა. მთელ ამ აღიქოთის დროს ჩემი ბატონი დაჩოქილი, ხელებ და თვალებ აპყრობილი ცის მიმართ ისეთ ღეთისნიერ გულ-მხურვალეებაში იყო, რომ ვერც ტირილმა, ვერც წივილ-კივილმა და ატენილმა ხმაურობამ საყდარში ვერ გამოიყვანა იგი საღმრთო მზერისაგან.

ზოგნი გულ-კეთილნი ადგნენ, მივიდნენ ჩემ ბატონთან, გამოაფხიზლეს ღეთისნიერ გულ-მხურვალე ლოცვისაგან, შეეხვეწნენ მოხედოს წყალობის თვალით ამ უბედურსა, რომელიც სიკვდილს მიღწეოდა, სთხოვდნენ დაევიწყა, რაც მოხდა, არად ჩაეგდო მისი ბოროტი სიტყვები, რომლისათვისაც მან სამაგიერო სასჯელი კიდევ მიიღო. თუ შეგიძლია შეეწიო და

ტანჯვა შეუმსუბუქო, ღვთის სადიდებლად სიკეთე უყავითო, რადგანაც ახლა ყველა ჰხედავს ბრალს ბრალეულისას და შენს სიმართლესაო; შევედრე ღმერთსა, რომ შენი ვედრება შეისმინოს და უბადრუკს სასჯელი მოუსპოს. ჩემმა ბატონმა თითქოს გულიანის ძილისაგან გამოფხიზლებულმა, თვალი გადაავლო მრევლს, დააცქერდა ბრალეულს, ყველა გარშემო მდგომარეთა და აუჩქარებლად წამოსთქვა:

— გულ-კეთილნო ძმანო, თქვენ არას დროს არ უნდა იხვეწებოდეთ შეენდოს იმისთანა ადამიანს, რომელზედაც უფალმა ცხადად გამოაჩინა თვისი ძლიერება. გარნა ვინაიდან იგი გვიბრძანებს არა მივაგოთ ბოროტისათვის ბოროტი, არამედ მიუტევოთ შეურაცხება, ჩვენ ძალ-გვიძს შევევედროთ, რაკი დარწმუნებული ვართ, რომ იგი აღასრულებს, რასაც გვიბრძანებს და ღვთაებრივი მისი ძლიერება შეუნდობს მის შეურაცხმყოფელს, რომელსაც სწადოდა დაებრკოლებინა, ეწამათ მისი წმიდა სარწმუნოება. შევავედროდ და ვილოცოთ ყველამ.

ჩამოვიდა საქადაგებელ ადგილიდან და იქ მდგომარეთ სთხოვა თავმდაბლად ილოცონ, რომ უფალმა ჩვენმა ინებოს შენდობა ცოდვილისა და დაუბრუნოს სიმართლე და გონება, განასხას მისგან ეშმაკი, თუ მიუშვია, რომ მძიმე ცოდვათა გამო ამ კაცში შესულიყო.

ყველამ მუხლი მოიდრიკა და სამღვდელოებასთან ერთად ნელის ხმით იგალობეს ტრაპეზის წინ ლითანია; ხოლო ჩემი ბატონი გალობის შემდეგ ჯვრით და აიაზმის წყლით ხელში მივიდა პოლიციის მოხელესთან, ხელები ზედ განართხა და თვალე-ბი ზეცისაკენ აღაპყრა ისე რომ, თვალის კაკლები ძლივს-ღა უჩანდა, წარმოსთქვა გრძელი და მხურვალე ლოცვა, რომლისაგან მთელი ხალხი ისე ატირდა, როგორც ხოლმე კარგ მოქადიგეს შეუძლია ღვთისნიერი მსმენელი ვნების კვირას ქრისტეს ტირილისათვის აღძრას. ევედრებოდა უფალსა ჩვენსა, რომე არა მოაკვდინოს ეს ცოდვილი, არამედ მიანიჭოს სიცოცხლე შენანებისათვის, ვინაიდან ეშმაკმა შეაცდინაო და მომაკვდინებელის ცოდვისაგან მოუვიდა; ევედრებოდა, უფალმა აპა-

ტიოს, სიცოცხლე და ხსნა მოანიჭოს, რომ შეიძლოს თვისი ცოდვა მოინანიოს.

ამ სიტყვასთან მოატანა შენდობის ქაღალდი და თავზე დაადვა. მაშინათვე ცოდვილი ალგვაზილი უკეთ შეიქნა და ნელ-ნელა გონს მოვიდა. როდესაც სრულებით ცნებას მოვიდა, ფეხებში ჩაუფარდა ჩემ ბატონს და შენდობა ითხოვა, აღი-რა, რომ რაცა ვთქვი, ეშმაკის მანქანებით და მისის პირით ვლაპარაკობდიო, პირველად იმიტომაო, რომ ვნება მომეცა და წყენისათვის სამაგიერო გადმეხადაო და მეორედ უმთავრესად იმი-ტომ, რომ ეშმაკს შურდა ის მადლი, რომელსაც შენდობის ქაღალდის მყიდველი მიიღებდაო. ჩემმა ბატონმა შეუნდო და მათ შორის ჩამოვარდა ისევ მშვიდობა და მეგობრობა. დიდი და პატარა ყველა ისეთის ხალისით შეუდგა ბუღლების ყიდვასა, რომ მთელ სოფელში აღამიანი არ დარჩა ბუღლა არ ეყიდა, ქმარი, ცალი, ვაჟი, ქალი, მსახური, მოახლე ყველა ყიდუ-ლობდა. ეს ამბავი გარშემო სოფლებში ისე მოეფინა, რომ რო-ცა იქ მივიდოდით, აღარც ქადაგება იყო საჭირო, აღარც საყ-დარი, ამიტომ რომ საცა კი ჩამოვხდებოდით, ბუღლის სა-ყიდლად ყველა პირდაპირ ჩვენთან მოდიოდა, თითქოს ხილზე ყურთაგლეჯა იყოსო. ამის გამო ჩემმა ბერმა იმ მზვარეს ათ-თორ-მეტ სოფელში უქადაგებლად ათასი ბუღლა გაასაღა.

უნდა აღვიარო, რომ სხვებსავით მეც ამ მახეში გავები და მართალი შეგონა, რაც საყდარში მოხდა. მაგრამ შემდეგ შე-ვატყე, ალგვაზილი და ჩემი ბატონი რომ მოჰყვებოდნენ ხუმ-რობას და სიცილს თავიანთ ჩადენილზე, მივხვდი რა რიგად მოტყუებული ვიყავი ჩემის მსწავლულის და გამომგონებელ ბა-ტონისაგან და ვფიქრობდი, კაი ოსტატობა სცოდნია მეთქი.

„ეს მატყუარები რამდენ გულ უბრყვილო კაცებს მოა-ლორებენ“ მეთქი.

ამ ჩემ მეხუთე ბატონთან ოთხიოდ თვეს ვიყავი, იმასთან-ნაც ცოტა გაჭირება არ გამოვიარე.

თავი მეთხუთსე

ლაზარე რეგულარ ცხვენობდა საყდრის წინამძღვარ
თან და თავს რა გადახდა

შემდეგ ვემსახურებოდი ერთ მხატვარს, რომელიც დაირებ-
ზე ხატავდა; ფერად წამლებს ვუღესავდი და ბევრი წვალეზაც
გამოვიარე. ამ ხანებში მე კარგა შედერებული ბიჭი ვიყავი
და ერთხელ დიდ საყდარში თვალი მომკრა წინამძღვარმა, ამი-
ყვანა სამსახურისათვის, მომცა ერთი სახედარი, ოთხი კოკა და
ერთი შოლტი და წყლის მზიდავი გამხადა ქალაქის სახლებში.
ეს პირველი ხარისხი მომეცა, რომ უკეთეს ცხოვრებაში შევ-
სულიყავი. დღეში უნდა მიმეცა ჩემი ბატონისათვის ოც და
ათი მარავედი, თუ ამაზე მეტი საშოვარი მექნებოდა და აგრე-
თვე მთელი შაბათის შემოსავალი, სულ მე უნდა მიმელო. ეს
ხელობა ისე კარგა წარმემართა, რომ მეოთხე წლის თავზე ჩე-
მის შენახულის ფულით მოვახერხე მეყიდნა ნაცვამი ტანისა-
მოსი და რივიანად გამოვეწყობილიყავ. ვიყიდე ბამბის სახლე-
ბიანი კაბა, ბუზმენტით შავლებული, წამოსასხამი და ხმალი
ძველის კუსლარის ფოლადისა. როდესაც პატროსანის კაცის
ტანისამოსით გამოვეწყე, ჩემ ბატონს ვუთხარი, რომ თქვენი
სახედარი მიირთვიო, რადგანაც ეს ხელობა აღარ მომწონს
მეთქი.

თავი მეთხუთსე

რეგულარ ცხვენობდა ლაზარე ალგვაზილთან
და თავს რა გადახდა

საყდრის წინამძღვრისაგან რომ გამოვედი, ალგვაზილთან
დავდექი, მაგრამ დიდხანს არ დავრჩი, რადგანაც იმასთან სამ-
სამსახური საფათერაკო მეჩვენა, მეტადრე მას შემდეგ, რაც

ერთ ღამეს ჩემ ბატონს და მე გაზოგვიდგნენ გამოქცეული ტუსალები კეტებით და ქვით და ჩემი ბატონი მიბეგვეს, როდესაც ის შედგა; მე კი ვერ მომეწივნენ, ამის გამო თანამდებობას თავი დავანებე. ამ ჟამად ფიქრში ვიყავი რაგვარი ცხოვრება მოვაწყო-მეთქი, რომ დამშვიდებული სიცოცხლე მქონდეს და სიბერეში გამოსაყენებელი რამ შევიძინო მეთქი. ღმერთმა გონება გამინათლა, მიჩვენა ქეშმარიტი გზა ზე გამოსადეგი სახსარი ცხოვრებისა. მეგობრების შეწვევით და ბატონ-კაცების წყალობით რაც აქამდის ნაკლებულეობა და ჯაფა გამეწია, სულ მის მაგიერი მომეცა იმით, რომ საწადელს ვეწიე, ესე იგი სახელმწიფო სამსახურს; ვხედავდი, რომ ისე კარგად არავინა ცხოვრობს, როგორც სახელმწიფო სამსახურში თანამდებობის კაცები. ახლაც დღევანდლამდე ჩემ თანამდებობაში იმყოფები, ვემსახურები უფალსა ღმერთსა და თქვენ ჩემ მწყალობელსა. ჩემი თანამდებობა გახლავს გამოვაცხადო ქალაქში რა და რა გასასყიდი ღვინოებია, ავქციონი, დაკარგული ნივთები, გავყვე სასამართლოსგან დასჯილებს და ხმა-მადლა გამოვაცხადო მათი დანაშაული; ერთი სიტყვით, მე გახლავარ მძახველი. ისე გავოსტატდი და ისე აღვილადაც მოვეწყე, რომ რაც კი ჩემ თანამდებობას შეეხება, ყოველმა საქმემ უეჭველად ჩემ ხელში უნდა გაიაროს; ასე რომ ვისაც ქალაქში ღვინის გასაღება უნდა, ან სხვა რისამე გაყიდვა, სარფით ვაჭრობას არ მოეღოს, თუ ტორმესელი ლაზარე არ ურევიან.

ამასობაში სან-სალვადორის საყდრის წინამძღვარმა ჩემმა ბატონმა და თქვენის პატრონების მეგობარმა, რადგანაც მის ღვინოების განცხადება მომიხსენებია თქვენთვის, რაკი ნახა ჩემი გამჭირიანობა, რივიანი ცხოვრება, ზრუნვაში შევიდა, მოდი და ჩემ მოახლე ქალს ამას შევრთავო. მეც ვნახე, რომ ამისთანა ქალისაგან სიკეთისა და სარგებლობის მეტი არა გამოვარა, თანახმა გავხდი ჯვარის-წერაზე, შევირთე ის ქალი და აქამდის სანანურად არა მაქვს; იმას გარდა რომ გულ-კეთილი და კარგი მეოჯახეა, ბატონი წინამძღვარიც კარგი მფარველი და შემწე ვიშოვე. ასე, რომ მუდამ წელს ხან ფქვილს შემო-

გვაწევს, ყოველ სააღდგომოდ ხორცს, ხან ორიოდე ჰურს, თავის ნაცვამ შალეარს, რომელსაც აღარ ხმარობს. სახლი თავის ახლოს დაგვაჭერინა და თითქმის ყოველ კვირა უქმე დღეს მასთანა ვართ სადილად. რასაკვირველია, ავი ენა არსად არ მოაკლდება და ჩვენც არ გვისვენებენ; ლაპარაკობენ, არ ვიცი, მაგრამ ეს კი ვიცი, რომ ვხედავთო, ლაზარეს ცოლი წინამძღვართან დადის, ლოგინს უშლისო და სადილს უკეთებსო. ღმერთმა ინებოს რომ ტყუილი იყოს. ჩემი ცოლი ისეთი დედაკაცი არ არის, რომ ამგვარ ჭორებს ყური უგდოს, ხოლო ჩემი ბატონი კი რაღაცას მპირდება და იმედი მაქვს, აასრულებს კიდევ. ერთხელ ჩემ ცოლის ყოფნის დროს დიდხანს მელაპარაკა:

— ლაზარე ტორმესელო, კარგი არაფერი დაემართება, ვინც ლიყაფ ენას ყურს ათხოვებსო. იმაზე ვლაპარაკობ, რომ მე სრულებით არ გამაკვირვებს, თუ ვინმე რასმე ლაყობს, რომ შენი ცოლი ჩემთან დაიარება. მე თავდები ვარ, არც შენ პატიოსნებას და არც მის პატიოსნებას არა მოაკლდება რა ჩემთან სიარულით, ამიტომ ნუ დასდევ რასაც ილაპარაკებენ, შენ მხოლოდ იმას უყურე, რაც შენ შეგეხება. შენის სარგებლობისათვის გეუბნები ამასო.

— ბატონო, თქვენ კეთილ რჩევას მოვდევ-მეთქი. მართალია, ზოგი ჩემი მეგობრები რაღაცაებს მეუბნებოდნენ და სამჯერ მეტად კიდევ მარწმუნებდნენ, რომ სანამ ცოლად მოგყვებოდა, სამჯერ მოუმშობიარებიაო, სიმდაბლით მოგახსენებთ თქვენს მოწყალებაზე.

ამ სიტყვასთან ჩემმა ცოლმა ისეთ წყევლა-კრულვას მოჰყვა, რომ მეგონა, აგერ დედა-მიწა გასქდება და სულ დედაბუდიანად თან ჩაგვიტანს; მერე მოჰყვა ტირილს და ათას-წყევლას უთვლიდა, ვინც მე შემართვევინა, ასე რომ სიკვდილი მანატრა. ნეტავ მოვეკალ და ის სიტყვა პირიდან არ წამომცდენოდა მეთქი. ბოლოს ერთის მხრით მე, მეორეს მხრით ჩემმა ბატონმა დავაშოშმინეთ და გული დაუშვიდეთ; ტირილი გაათავა, რაკი შევფიცე, რომ ჩემ სიცოცხლეში ამას აღარ გავახსენებ მეთქი, მოხარული ვიქნები და ბედნიერად ვთვლი

რომ წინამძღვართან დადიხარ დღეცა და ღამეც, ამიტომ, რომ დარწმუნებული ვარ შენს პატიოსნებაზე მეთქი.

ასე ამ გვარად სამნივე კარგად მოვეწყეთ, და დღევანდლამდე ჩვენგან არავის არ გაუგონია, რაც ჩვენში მოხდა. პირიქით, ვისაც შევატყობ, რომ ჩემ ცოლზე რალაცის თქმა უნდა, მაშინათვე შევაწყვეტინებ ლაპარაკს:

— თუ ჩემი მეგობრობა გინდა მეთქი, ისეთს ნურაფერს მეტყვი, რომ მაწყენინოს. როგორ ჩავთვალო მეგობრად, ვინც უსიამოვნებას მომაყენებს, მეტადრე თუ ჩემ ცოლთან უნდა წამაჩხუბონ, რომელიც ქვეყანაზე ყველას მირჩევენია და თვითონ ჩემ სიყმესაც. ღმერთმა ჩემ ცოლს თან გამოატანა მრავალი თვისი წყალობა, ღირსიც არა ვარ და წმიდა ზიარებას დავიფიცავ, რომ რაც ამ ტოლედოს გარშემო ქმრიანი ქალია, ჩემი ცოლი ყველაზე პატიოსანია. ვინც სხვაგვარად ილაპარაკებს, ჩხუბს ავუტეხ.

ამგვარად ვერაფერს მიბედავს ლაპარაკს და მშვიდობიანად ვატარებ სიცოცხლეს ჩემის ოჯახობით.

ეს სწორედ იმ წელიწადს იყო, როდესაც ჩვენი გამარჯვებული ხელმწიფე შემოვიდა სახელოვან ქალაქ ტოლედოში და იქ იმყოფებოდა; დიდი დღესასწაულობა იყო, რომელიც თქვენც მოგეხსენებათ.

თავი მერვე

ღაზანკე ღაზანაკობს თავის მეგობრებსს ტოლედოში

შემოსულ ნექცებთან და თავის თავგადასაცავს

ამ ხანებში ძალიან კეთილ ცხოვრებაში ვიყავი და ბედნიერების სიმაღლეზე ვიდექი; რადგანაც მოსიარულე მძახველი ვიყავი, ღაზათიანის ქაშნიკის დოქით და საუკეთესო ხილის ნიმუშით დავიარებოდი. იმდენი მეგობრები და მფარველები ვიშოვე მკვიდრ მცხოვრებლებშიაც და მოსულებშიაც, რომ საცა კი მივიდოდი, ყველას კარი ღია მიხვდებოდა. ისე ყვე-

ლასაგან შეგუებული ვიყავი, მგონია კაცი რომ შემომკვდო-
 მოდა, ან სხვა რამე მარცხი მომსვლოდა, ყველანი ჩემ საქმე-
 ში მონაწილეობას მიიღებდნენ, მოსარჩლე და მუარველი
 მეგობრები ამომიჩნდებოდნენ. ამის სამაგიეროდ ყელ ჩაუ-
 სველებელი სულ არაინა მყავდა; ვიპატიუბდი კარგ ღვინის
 ჭაშნიკზე, რომელსაც მე ვატარებდი ძახილის დროს; კარგ
 ლხინში ვიყავით; ერთხელ არ მომხდარა, რომ სასმელად ჩვე-
 ნის ფეხით შეგსულვიყავით და გამოსვლით სხვითი არ გამოვ-
 სულიყავით. ყველაფერზე უკეთესი ეს იყო, რომ მთელ ამ ხან-
 ში ლაზარე ტორმესელს ერთი საცოდავი გროშიც არ დაუ-
 ხარჯავს და არც ახარჯვინებდნენ. ხან და ხან საჩვენებ-
 ლად ქისას რომ ამოვიღებდი, ვითომ ნახარჯის მიცემა მინდაო,
 მაშინათვე წყრებოდნენ ნემეცები, თვალ ავად შემომხედავდნენ
 და იტყოდნენ: Nite, nite, asticot lanz*) შენ რა ხელი გაქვს,
 დალხვრა ღმერთმა ეს ბიჭო! საყვედურით ამავსებდნენ, საცა
 ჩვენა ვართო, სხვას ხელი არა აქვს ხარჯვაზედაო.

ამისთანებისთვის მეტის მეტად შემეყვარდა ეს კაცები.
 მარტო ეს ხომ არ იყო, ყოველთვის რაკი შევხვდებოდი, უბე-
 სა და კალთას ამივსებდნენ ხოლმე ლორით და ბატკნის ხორ-
 ცით, მაგარ ღვინოში და სანელებლებით მოსარშულით, დამა-
 რიღებულ ხორცსა და პურს მომაჩეჩებდნენ, ასე რომ ჩვენ ცოლ-
 ქმარს მთელი კვირის სადილის ხორაგათ გვყოფნიდა. ამ გვარს
 უხვობაში მაგონდებოდა ადრინდელი ჩემი შიმშილი და ღმერთს
 ვადიდებდი და მადლობას ვწირავდი, რომ ამისთანა დრო და
 ვითარება დაგვიდგა.

მაგრამ ნათქვამია ანდაზა: სიკეთის მქნელი ან ხელიდან
 წაგივა, ან მოკვდებოა. მეც ასე მომივიდა, რადგანაც მეფის
 კარი თავის ჩვეულებით სხვაგან გადავიდა. გამოთხოვების დროს
 ჩემი მეგობრები მახალისებდნენ, ჩვენთან წამოდიო და ყოველ
 სიკეთეს მიქადოდნენ. მაგრამ მომაგონდა, რომ „შეჩვეული ჭი-
 რი სჯობია შეუჩვევარ ლხინსაო“, მადლობა ვუთხარი, რომ

*) დამახინჯებული ნემეცური სიტყვებია Nicht da, hass, dich Gott
 Lansknecht.

ჩემი კეთილი სურთ და გულ დაწყევტილი გამოვესალმე მრავალის ხვევნის შემდეგ. რაღა თქმა უნდა, მე რომ ცოლიანი არ ვყოფილიყავი, იმათ საზოგადოებას თავს როგორ დავანებებდი, რადგან ეს კაცები სწორედ ჩემი ფანდი კაცები იყვნენ. მშვენიერი ცხოვრება ჰქონიათ, არ იცოდნენ ამპარტაენობა და მედიდურობა, არ იუკადრისებდნენ ხოლმე მიკიტანთან შესვლას და ჩაჯდებოდნენ, თუ კი ღვინო ჩაუტკებოდათ. კარგი და საპატიო კაცები იყვნენ და ჯიბეც ისე კარგა უბძანებდა, რომ იმათზე ნაკლები ღმერთმა მაშოროს, როცა წყურვილი მაწუხებს.

მაგრამ ცოლის სიყვარულმა და აგრეთვე მამულისამ, რომელიც ახლა ჩემ ღვიძლად მივიჩნიე, — ხომ იტყვიან, სადაური ხარო, — შემეჩერეს. ამ სახით დავრჩი ამ ქალაქში და აქაურებში ცოტა სახელიც კი მოვიბოვე, თუმცა კი მენანებოდა ჩემი მეგობრების დატოვება და კარგი ცხოვრება. მაძლარი ცხოვრება მქონდა და ჩემის სიხარულის დასამატად და ჩემის გვარის ჩამომავლობის გასამრავლებლად ჩემ ცოლს ეყოლა ლამაზი გოგონა. თუმცა ცოტაოდე ამის გამო ექვში ვიყავი, მაგრამ ცოლმა შემომფიცა, რომ ქალი შენიაო. ამისთანა დროს ალბად ჩემ ბედს მოეჩვენა, რომ ძალიან თავა მივანებეო და ახლა დროა მრისხანე და მძაფრი თვალი მივაქციოვო, და ამ ცოტაოდე ბედნიერ და ნებიერ წელიწადებს ამდენივე ჭირი და ბოლოს მწარე სიკვდილი დაურთოვო. ღმერთო, დიდებულო! ვინ შეიძლებდა ამისთანა ყოფაში, რომ ამ დასაღუბავ უბედურების და საშინელის ამბავის თქმაზე საწერელი არ დაესვენებინა და ხელიდან კალამი არ დაეგდო?

ბ. უმკამბელი

(დასასრული)

კლდე და მდინარე

1

კლდეს შაეზღუდა სეობა,
 რაზეც მდინარე დიოდა,—
 სალსა, სსზიტსა, დიდრონსა
 ფერფლიც კი არა სტვიოდა.
 მდინარე უუეთს: «გზა მომეტ,
 კლდეო, გამიშვი წინაო;
 ამ ქვა-ლოდეებზე ხტომამა
 ძალიან დამაშინაო...
 მინდა, რამ ბარად ჩავიდე,
 იქ მოვიბოფე ბინაო.
 გამიშვი, შენი ჭირიმი,
 აქ უოფნა მომეწინაო!»
 და თან კლდის კალთას ეხვევა,
 ხელ-ფეხს უკოცნის ზვიადსა,
 ვით ბავშვი თავის დედას
 გუდრებს ეტევის ფრიადსა.
 — «რას ამბობ, ტეტო?—კლდე ამბობს—
 — «სიტუვას რად ამბობ მტდარეს?
 მე მოგვუდე, შენ კი იტლინკო,
 სად თქმულა, რამეჟ მხარეს?!
 რეგორ კარგი რამ მიჩნია,
 უუურეთ გასახარებსა!
 ათასჯერ სთხოვა მდინარემ,
 ათასჯერ ქუდი უხადა,

მაგრამ კლდემ ისევ და ისევ
 თავისი გამოუცხადა.
 მდინარე მაინც არ ტყდება,
 თუმც ცდა მიუღის ცუდადა,
 მაინც კლდეს ეაღერსება,
 გადიქცა კატიც კნუტადა.
 კლდე შუბლს არ იხსნის მადლიდას,
 მდინარეს დასცქერს მრუდადა:
 «არ შეიძლება, — ბუტბუტობს, —
 თუნდა გაიჭრას ხუთადა.
 სხვა გზა მოსძებნე სხვა მხარეს,
 ნუ ამეთრეე კუდადა!..

ეს სთველში მოხდა, რაცაა
 წყალთა და ბაღასთ მცირობა...
 მდინარე იმედს არ ჰკარგავს,
 შეუდრკელია გმირობა!...
 მძიმე რამ წამთარი იქნა
 იმ წელს, — ორ ადღზე დათოვას;
 გაზაფხულს ზვავმა მდინარეს
 უხვად სინესტე აწოვას:
 ჯაგარ-აშლილი მოგრგვინავს,
 მთა და ბარს აქცევს ქათითას;
 კლდეს აღარ ეაღერსება,
 კარზე მიუხტა შოფოთითას;
 უტევს, ადადრის გულ-მკერდსა,
 ვით ვეფხვი თვის მსხვერპლს ტოტითას.
 კლდეზე ტალღები ტულაშუნობს,
 თითქოსა სცემდნენ შოლტითას!
 კლდე წარბს არ იხრის, იძახის:
 — «აბა, რას მიზამთ, მოდითა?!»
 მდინარეც უკან არ იხევს,
 მორჭმული საღტა-კოტითას:

«გამიშვი, თორღ დაგანგრეე!»
 თან დაჭკიუნებს ხმიანად
 და თითღ დაკურა ღახტისა
 სჩანს კლდისა დამაზიანად.
 ერთი თვის შემდეგ კლდე ბორცავს
 და აღარ ამბობს ჭკვიანად:
 გაჭხუნებია სახერნე,
 ჯაჭვ-მუსარადი ხმლიანად;
 ღამის რამ გმირი დამარცხდეს
 და განდეს ოხერ-ტიალად, —
 იქცეს მის ტელაზად, სათელადა,
 მის ტალღთა დასაუილად.

II

მესხეთე კვირა შესრულდა
 კლდის და მდინარის ბრძოლისა
 და საქმე მოხდა საგონიობი
 ტისა და მიწის შორისა:
 კლდისა მოიმა ქვითინი,
 მედგრად გაიმა ჯანანი:
 წყალმა შეორეს მხარესა
 კლდისას გაიღო ჩქათანი
 და გაიჭიმა ხეუზედა
 რეგორც გუთანში ჭაზანი;
 ქედსა ასწია ამაყად,
 შეათამაშა ფათარი:
 დოსტოდრივ მიდის უშიშრად,
 არა სჭირდება,
 ანგრევეს, რაც უშლის მგზავრობას,
 დაღეწა უგელა საფარი.
 ნიშს უგებს კლდეს და მისძახის:
 «შენი ბიჭობა სად არი»?!

ახალის სანახავითა
 გაოცებულა მთა-ბარი.
 გალადებული, ქალაქე
 მაიზღაზნება მღერითა;
 საამო სანახავია
 გამარჯვებულის ფერითა!
 ხარობენ ის და ქვეყანა
 ერთმანერთისა ცქერითა...
 წაფიდა, გაიფაკევა,
 ჭრწყავს და უმღერის ველებსა,
 თან ატრიალებს ტაღლებსა,
 ვით მოთამაშე ხელებსა...

გაუა-ფშაველა

დაგონებულნი

რამანი ბოლგართა ცხორებიდან

ივ. გაზოვისა

ნაწილი მეორე

რ *)

ჯამუში 1876 წელში

ბეისთან გარეშე მარტო ერთი კაცი დაჰხვდა სტეფჩოვს, სამანოვი.

ორნივე ნარდს თამაშობდნენ.

სამანოვი ოფიციალური ჯამუში იყო ოსმალეთის მთავრობისა და ჯამაგირს ფილიპოპოლის ბეი აძლევდა. ასე, ორმოცდა ხუთის წლისა იქმნებოდა, თუმცა კაცი უფრო ხნიერად ჩაადგებდა. ამღვრეული და მოძრავი შავი თვალები ჰქონდა, გრძელი და ხმელი შავი პირისახე უდროოდ დაჰლაროდა ნოჰებითა და მისი ყურება ადამიანს ზიზღსა ჰგვრიდა. მოკლედ შეკრეჭილი უღვაშები თმასავით ძალზე გასთეთრებოდა, ჭუჭყიანი და დაუფარცხნელი თმა ჭუჭყიანსავე ჯუღიდან უკანიდან მოუჩანდა; წინიდან თავი გაჰმელოტებოდა. ტანთ მუხუდოს ფერი ძველი სერთუკი ეცვა, მისის გაქონილ საყელოს ლაპლაპაზი ადამიანს გულს აურევდა. ჯამუში მაღალი და ტანადი იყო, ჩვეულებრივ, თავ-ჩაკიდული დადიოდა, თითქო საზოგადო სიძულვილი და ზიზღი თავზე ტვირთად აწევსო. მთელს სახეზე სიღარიბისა და ურცხვობის ბეჭედი ეცვა, საზოგადოდ,

*) იხ. „მოამბე“ 1899 წ. № IX.

ფილიპოპოლოში სცხოვრობდა, მაგრამ ჟამ-და-ჟამ გარშემო ჰა-ტარა ქალაქებსაც შემოუვლიდა ხოლმე. ბელაია-ცერკოვში ყველას იცნობდა, რადგან აქაური დაბადებული იყო, მაგრამ, სამაგიეროდ, იმასაც ყველანი იცნობდნენ. ახლაც, ამ ქალაქში მისმა მისვლამ ყველას, ვისაც კი რისამე ეშინოდა, თავზარი დასცა. უეჭველია, სასიკეთოდ და სამოყვროდ არ არის მოსუ-ლიო, ამბობდნენ, ყველას ეშინოდა მისი, ყველას ეზიზღებოდა; სამანოვიც ჰგრძობდა ამას, მაგრამ სრულიადაც არა ჰქონდა დარდი. ზიზღით რომ შემოაზხედავდა ვინმე, სამანოვი კანდიე-რად და მამაცად გაუსწორებდა თვალებს, თითქოს ამის თქმა უნ-დაო: „აბა, რა გიკვირთ? როგორც ყველა თქვენგანს, მეც ჩემი საქმე მაქვს, მეც მინდა ცხოვრება.“ სამანოვი უკვე შეხვდა ქალაქის ზოგიერთ დარბაისეულთა და სესხად ფული სთხოვა. რა თქმა უნდა, ასეთს პირიან მოვალეს და აღერსიან მოქალაქეს თხოვნას არავინ აცუდებდა. სამანოვმა, ალბად, იცოდა, ბელაია-ცერკოვში ასაჯანყებლად ემზადებიანო და ახალგაზდათაგანი ვინც შემოხვდებოდა, ღიმილით ეკითხებოდა: „საქმე როგო-რაა?“ და რომ უფრო შეეშინებინა, ჩუმად დასძენდა: „ვერა-ფერსაც ვერ გახდებით“, და სახტად დარჩენილ ყმაწვილ კაცს თავს დაანებებდა. სამის დღის წინედ სოკოლოვსაც თითქმის ეს უთხრა სამანოვმა. რაკი ასე კანდიერად ეჭირა თავი სამა-ნოვს, როცა ის ქუჩაში გამოვიდოდა, ყველანი ერიდებოდნენ და ემალებოდნენ.

სიხარულისაგან სახე უბრწყინავდა სტეფჩოვს, როცა სა-მანოვი ბეისთან დაინახა. ღიმილით თავი დაუკრა, როგორც შინაურს კაცს, ხელი მაგრად ჩამოართვა, ახლოს მიუჯდა და მათს თამაშს ყურება დაუწყა.

მოხუცმა ბემი, რომელსაც მოკლე მაუდის ქურქი ეცვა, გულმოდგინედ განაგრძო ნარდის თამაში. ერთი ხელი თამა-შობა რომ გაათავეს, სტეფჩოვმა პირდაპირ უთხრა თავის მისე-ლის მიზეზი. დაწვრილებით უამბო ბეის, გავიგე, ბელაია-ცერ-კოვში ასაჯანყებლად ემზადებიანო.

ბეისაც ჰქონდა გაგონებული, „რაიები“ *) რაღასაც აწი-
 რობენო, მაგრამ ყური არ ათხოვა, ბავშვობენო, და სულ-
 გრძელად შეხედა ყველაფერს, როგორც ოსმალეთის იმ დრო-
 ინდელი უფროსები შვრებოდნენ ხოლმე. ამიტომ, როცა
 სტეფჩოვმა ყველაფერი უამბო, მოსალოდნელ ხიფათის სიდი-
 დემ გულისხმაში ჩააგდო. მრისხანედ მიუბრუნდა სამანოვს
 და უთხრა:

— პეტრიაკი-ეფენდი, მე და შენ ნარდსა ვთამაშობთ და
 ჩვენს ახლო კი კვამლი აღის თურმე!

— სულ რამდენიმე დღეა, რაც აქ მოვედი, მაგრამ ყვე-
 ლაფერი ვიცი, თვით კირიაკზე მეტიც ვიცი,—უპასუხა სამა-
 ნოვმა.

— თუ იცი, რატომ არას მეუბნები?... მეფეს განა ასე
 უნდა ემსახურო!—წამოიძახა ფრიად განაწყინებულმა ბემი.—
 სტეფჩოვი უფრო ერთგული ყოფილა მეფის ტახტისა.

— ეს ჩემი ვალი გახლავთ, ბატონო ბეი,—გამოეხმაურა
 სტეფჩოვი.

სამანოვს ოფლი წამოასკდა შუბლზე. მერე გაჯავრებით
 უთხრა:

— აქ ერთია და სხვა ადგილებში ასჯერ მეტია... აქ მხო-
 ლოდ ბეწვს ასდის კომლი, პანაგიურიშჩასთან კი მთელს ზვინს
 ეკიდება ცეცხლი, და კი ნუ გგონიათ, მეფის მთავრობა ყრუ
 იყოს და ვერასა ჰხედავდეს!... მთავრობა მშვენივრადა ჰხედავს
 კვამლს და ელოდება... საბუთიცა აქვს ლოდინისა. შეცდომა
 იქმნება ჩვენის მხრით, პირველად ჩვენ ავტეხოთ ყვირილი და
 ტყუილა-უბრალოდ საქმე გავიფუჭოთ. ბელაია-ცერკოვში რა
 არის! აქ მხოლოდ აჩრდილია იმ კვამლისა, რომელიც სხვა-
 გან ცასა სწვდება... ჩემი აზრი ის არის—ნუ აფჩქარდებით და
 გულ-დასმით ვუთვალთვალოთ...

სამანოვის ნათქვამი ბეის ჰკუაში დაუჯდა, ამიტომ რომ
 საზოგადოდ დავიდარაბის თავი არა ჰქონდა და რამე პასუხსა-
 გებელ საქმის დროს შიშით თავტანსა ჰკარგავდა ხოლმე.

*) რაია—დამონებული ოსმალთაგან.

სტეფნოვმა ბეის შიში შეატყო და გული მოუვიდა. მიხვდა, რომ ამ ცბიერულის სიტყვებით თავის დაუდევრობის გამართლება უნდაო.

— პეტრარკი-ეფენდის აქ არც სახლი აქვს, არც კარი, არცარა ცოლ-შვილი უტირის, იმას რა ენაღვლება, — სთქვა სტეფნოვმა ბრაზით. — ხვალ რომ ცეცხლმა კიდევ იფეთქოს, თვითონ არასა ჰკარგავს.

— შემცდარი ბრძანდებით, ბატონო! — წამოიძახა სამანოვმა მრისხანედ და სახეზე ნაცრის ფერი გადაედო.

— მართალი ხარ, კირიაკ, ეს წუწკის შვილები ხვალეც უნდა დავიჭირო და გაებაწრო! — წამოიძახა ბეიმ.

სტეფნოვი ძღვევა-მოსილის სახით იყურებოდა.

— რომ დავფიქრდი, კირიაკის აზრი მეც მომეწონა... ეს სალახანები ყველანი უნდა დავიჭიროთ! — სთქვა სამანოვმა ცოტა ხნის უკან და სახე ბრაზისაგან ერთბაშად აენტო.

— მაშ ყველანი თანახმანი ვართ? — სთქვა ბეიმ და თავისუფლად ამოისუნთქა.

— დღეს საღამოსვე შევბოკოთ ეს ვირები! — სთქვა სამანოვმა.

— სად იკრიბებიან ხოლმე? — ჰკითხა ბეიმ.

— მიჩია ბეიზადეტთან.

— ბეიზადეტთან? ჰო, ახლა კი მესმის. ვინც რუსობაში რუსს გადააჭარბებს, ის კაცი სულთნის მეგობრად ვეღარ გამოდგება... მაშ ის არის მათი მეთაური?

— არა, ექიმი, სოკოლოვია, — უპასუხა სტეფნოვმა.

— ისევ სოკოლოვი გაერია? მაშ კონსულის მაგიერად ახლა ის არის?

— დიად, ბატონო ბეი, მაგრამ კონსულის მოქმედება სოკოლოვის მოქმედებასთან მონაგონია:

— სხვანი ვინ არიან?

— სამსახურიდან დათხოვნილი მასწავლებლები და რამდენიმე მაწანწალა.

— მე მათი სახელებიც კი ვიცი, — სიტყვა ჩაურთო სამანოვმა, — ვიცი, სად უწყევიათ თოფები და ან პანაგიური შიშში ვისთანა აქვთ მიწერ-მოწერა. ამათ თავის ფოსტაც კი აქვთ გამართული... მაგრამ ეს რა არის! ამ ვაჟბატონებს თავიანთი მთავრობაცა ჰყავთ, რომელსაც ემორჩილებიან, რომელიც დამნაშავეთ ასამართლებს და სასიკვდილოდაცა სჯის. მე ახლა სულ სხვა აზრს დავადგები: სჯობს პირველად ჩვენ გამოვიჩინოთ თავი და სხვა უფროსებს ჩვენ ვუჩვენოთ მაგალითი. მხოლოდ საჭიროა, ფრთხილად შევუდგეთ საქმეს. ამ საღამოს მე თვითონ გაფუჩხრეკავ ჯიბეებს და პირველს ჩვენებას მე ჩამოვართმევ, მერე კი თქვენ იცით, როგორც საჭიროდ დაინახოთ, ისე მოიქეცით.

სამანოვს უარესად მოეღრუბლა სახე. მისმა სიტყვებმა უარესად დააფიქრა ბეი. სამანოვის შესახებ თავისი აზრი ერთბაშად გამოიცვალა, თავის გულში სთქვა — სწორედ ქკვიანი და შორს მჭვრეტე მსახურია სულთნის ტახტისაო.

— დიდად იქნები დაჯილდოვებულნი, პეტრაკი ეფენდი, — უთხრა ბეიმ მწყალობელის კაცის კილოთი.

თვით სტეფნოვსაც საშინლად გაუკვირდა; ამ კაცმა საიდან გაიგო ამდენი რამე სარეგოლიუციო კომიტეტის მზადების შესახებო! მიხვდა, სამანოვს საოცრად უნდა თავისი გულ-მოდგინება გამოიჩინოს და მთავრობის წყალობა დაიმსახუროს და კიდევ იმიტომ აცხადებს აშკარად — ამ საშიშ საქმეს მე მოვკიდებ ხელსაო. სტეფნოვსაც ამის მეტი არა უნდოდა — რა, ახლაც იმასა ნატრობდა — როგორმე განზე დავრჩე და რევოლუციონერები მტრად არ გადავიკიდოვო.

ბეიმ საათს დახედა.

— ახლა იქ არიან? — იკითხა ბეიმ.

— დიად, სარდაფში გახლავან. თუ კარგი დარია, ჩვეულებრივ, ბაღში იყრიან ხოლმე თავსა... იქ არაყს სცეცხლავენ და აჯანყების თათბირი აქვთ ხოლმე.

— ახლა როგორ უნდა მოიქცეთ?

— ყოველთვის ბინდის ხანს იციან ხოლმე მიჩოს სახლიდან გამოსვლა. გამოსვლას რომ დაიწყებენ, პოლიციელები უნდა შემოვარტყათ გარშემო და ყველანი კონაკში მოვიყვანოთ.—სთქვა სტეფიოვმა.

— არა, ასე არა სჯობს,—უთხრა სამანოვმა;—დაჭერთ კი დაიჭერთ, მაგრამ გასამტყუნებელი საბუთი არ გექმნებათ ხელში და ისინი კი ყველაფერზე უარს იტყვიან. ამიტომ ისე უნდა ვქმნათ, რომ მიჩოსთან დავიჭიროთ ყველანი, ოთახში, დანაშაულის ჩადენის დროს. თავს იმ დროს უნდა დავესხათ, როცა წინ ექმნებათ გაშლილი წიგნები, ოქმები და სხვა საბუთის ქაღალდები... ასე აჯობებს, ბევრი შრომა და დავიდარაბა არ დავგჭირდება... მაშინ ვერ იტყვიან: „არ ვიცი“, „არ გამიგონია“, არ მინახავს“.

ეს რჩევა ბეის ჭკუაში დაუჯდა. სტეფიოვსაც ძალიან მოეწონა ასეთი გეგმა მოქმედებისა. ჯაშუში მათს თვალში აღმაღლდა, თავისი ღირსება და ნიჭი სავსებით გამოიჩინა. სამანოვმა ერთგულობის თანაბარი მიხვედრილობაც გამოიჩინა.

— მხოლოდ, ყოველივე ეს ბინდისას უნდა ვქმნათ: სიბნელე ასეთის საქმისათვის აუცილებლად საჭიროა.

— საქმე გადაწყვეტილია,—სთქვა დიდის ამბით ბეიმ და ტაში შემოჰკრა.

შემოვიდა პოლიციელი.

— ონბაში აქ არის?

— შერიფ-ალა მალე ვიახლებათ!—მოახსენა პოლიციელმა.

— რაწამს დაბრუნდეს, ჩემთან შემოვიდეს!—უბრძანა ბეიმ.

პოლიციელი გავიდა.

— აჰ, კინალამ არ დამავიწყდა,—უთხრა სტეფიოვმა სამანოვს. ჯაშუში წარბ-შეკრული იდგა, დაფიქრებული, შუბლი ღრმად დაჭნაოქებოდა.

ეს უთხრა და ჯიბიდან წერილი ამოიღო და გახსნა.

— რა არის?—ჰკითხა სამანოვმა და თავის ფიქრებისაგან ერთბაშად გამოერკვა.

— სოკოლოვის წერილია, პანაგიურიშიაში გასაგზავნად დამზადებული.

— მართლა!

— ალბად წამლებს გაჰვარდა... დღეს ვნახე ჩემის სიმამრის სახლს ახლო.

— შიგ რა სწერია?—ჰკითხა აჩქარებულად სამანოვმა და წერილი გამოართვა.

— წერილის ნამდვილის შინაარსის გაგება მარტო იმას შეუძლია, ვისთანაც მიწერილია, ვილაც ლუკა ნეიჩევს ეგზავნება, ეს კი უბრალო კაცია, პანაგიურიშიაში მეწადელ არის, აქ ყოველ კვირა გაივლის ხოლმე კარლოვოს ბაზრობაზე მიმავალი. მე კი დარწმუნებული ვარ, რომ ეს წერილი სხვას ეგზავნება, ჩემის აზრით—პანაგიურიშიის კომიტეტს.

— ეს რა ქალაქია?—იკითხა ცნობის-მოყვარეობით ბეიმ, რადგან ორივე ბოლგარულად ლაპარაკობდნენ.

სტეფჩოვმა აუხსნა, რაც ამბავი იყო.

— წაიკითხე, წაიკითხე, ვნახოთ, რა არის, — სთქვა ბეიმ და მოსასმენად მოემზადა.

სტეფჩოვმა შემდეგი წაიკითხა:

„ბაი ლუკა!

„იმედი მაქვს, რომ კარგადა ხართ და თქვენი ცოლი ეხლა არ ავადმყოფობს, მე რომ აბები გამოვუწერე, კიდევ აყლაპე. თქვენი ვაჭრობა როგორ მიდის? ეს ორი კვირაა, აქ არ მინახვიხარ; ავად ხომ არა ხარ? როცა ჩვენსკენ წამოხვიდე, იანაკოვის აფთექაში ორის ფრანკის ბეჭდვას მიყიდე და წამომომიდე, მე სულ გამომელია.

„შენიანები მომიკითხე.

სოკოლოვი“.

— სწორედ ქარაგმით უნდა იყოს ეს წერილი დაწერილი, — სთქვა სამანოვმა.

— ეხლა ოსმალურად გადამითარგმნე, — უბრძანა ბეიმ.

ნახე ეს ძროხა დედაკაცი, ყოველთვის ის გაეფიქრე: ამ დღე-
 აცს ეშმაკი უზის მუცელში და ჩვენი სულთანის საწინააღმდე-
 გო რასმე ფიქრობს-მეთქი.

ბეი სამოც და ხუთის წლის დედაკაცის შესახებ ამბობდა,
 რომელიც არც მწუხრს აცდენდა ხოლმე და არც ცისკარსა, და
 ყოველთვის, როცა ეკკლესიაში მიდიოდა, კონაკის გვერდით
 ჩაივლიდა ხოლმე.

სტეფანოვმა და სამანოვმა ჩაიცინეს. ბეის აუხსნეს, რომ
 ბელადონა ერთი მცენარეა, რომელსაც წამლად ხმარობენ და
 სოკოლოვი ამის შესახებ სწერსო.

— განაგრძე, განაგრძე, — უთხრა დარცხვენილმა ბეიმ.

სტეფანოვმა განაგრძო:

— „შენიანები მომიკითხე. სოკოლოვი“. გავათავე.

ბეიმ წამოიყვირა:

— შენიანები მომიკითხე!... ამას რა ლარი და ხაზი უნ-
 და!... ერთის სიტყვით, ამ წერილში თავიდან ბოლომდე კო-
 მიტეტის შესახებ არის ლაპარაკი.

— მაგრამ გზა-კვალს მაინც ვერ გაუგებს კაცი ამ წერილს,
 — უთხრა სტეფანოვმა უკმაყოფილო კილოთი.

— ბუნდადა ყველაფერი, — დასძინა სამანოვმა.

— რაც ბუნდია, ბუნდია, — კვერი დაჰკრა ბეიმ, — მაგრამ
 რაც ჩვენ ვერ გავიგეთ, თვითონ ექიმი აგვიხსნის.

— არა, კარგია, წინდაწინვე ვიცოდეთ ამ წერილის ნამ-
 დვილი შინაარსი, — სთქვა სამანოვმა და ძალზე დააკვირდა წე-
 რილსა. — მე მომეცი, საიდუმლოებას მე ავხსნი, მეამბოხეთა
 წერილების კითხვა მე ვიცი... — ეს უთხრა და წერილი უბეში
 ჩაიღო.

— ყოჩაღ, პეტრაკი-ფენდი!

სტეფანოვი გამოემშვიდობა.

— მაშ ასე იზამ, ხომ? — ჰკითხა სამანოვს.

— ამავ საღამოსვე ყველაფერი უნდა გადაწყდეს... — კვე-
 რი დაჰკრა ბეიმ. — ახლა წადი და დაიძინე, იურდანე ჩორბაჯი
 მომიკითხე.

სტეფანოვი ბედნიერებისაგან სახე გაბრწყინებული გამოვიდა ბეის სახლიდან. კონაკის ჭიშკართან სამანოვიც დაეწია.

— ამ საღამოს არსად წახვალ, განა? პოლიციელებს შენ უნდა უწინამძღვრო მათს დაჭერაში, — უთხრა სტეფანოვმა.

— არხეინად იყავ, აკი გითხარ, ყველაფერ დავიდარაბას მე ვკისრულობ-მეთქი, — უპასუხა ჯაშუშმა; — კირიაკ, დილამდე ერთი ლირა *) მასესხე, მჭირია, — დაუმატა სამანოვმა სწრაფად.

სტეფანოვმა ერთბაშად კოპები შეიკრა და ხელი ჟილეტის ჯიბეში ჩაიყო.

— აი, ორი მანეთი გამომართვი, მეტი არა მაქვს.

— სამანოვმა ფული გამოართვა და მერე ჩუმად უთხრა:

— მოიტა, მოიტა კიდევ, თორემ ერთს სიტყვას ვუჩურო-ჩულებ, მეტს კი არა, სტრანჯევს, თუ რა ორმოს უთხარი, აბა მაშინ გადაგაყლაპებენ მშვენიერ აბსა! — ეს უთხრა და გაიცი-ნა, ვითომ ეგ მუქარა მართალი კი არ გეგონოს, გეხუმრებია.

სტეფანოვმა შეშინებულის სახით შეჰხედა.

— სამანოვ, ყური დამიგდე, თუ ხვალ დილას შევიტყვე, რომ სოკოლოვი და მისი ამხანაგები სატუხალოში სხედანო, ათს ლირას მოგცემ! — უთხრა დიდის ამბით სტეფანოვმა.

— კარგი, ბატონი ხარ! მხოლოდ რამდენიმე წვრილი ფული საჭმელისათვის მომეცი, ამ მანეთიანებს დღესვე ნუ დამახურდავენინებ... მადლობელი ვარ ფულისათვის, აბა ახლა კი მშვიდობით! — ეს უთხრა და პეტრაკიმ მეორე ქუჩაზე გადაუხვია. პირდაპირ იმ სამიკიტნოსაკენ გასწია, სადაცა სცხოვრობდა. გზაზე მღვდელი სტავრი შემოხვდა სამანოვს და გააჩერა.

— გვაკურთხე, მამაო! — და ხელზე ემთხვია. — როგორა ბრძანდებით? ხომ კარგი შემოსავალი გაქვთ? მრევლს ხომ არ ემღურით: ახლა უფრო იბადებიან, თუ კედებიან?

— ყველაზე მეტად ქორწილები იმართება! — უთხრა ძალდატანებულის ღიმილით მღვდელმა, რომელსაც სამანოვისა, ცოტა არ იყოს, შეეშინდა, — რას ჩამაცივდა ეს წყეულიო!

*) ლირა ხუთ მანეთსა და თხუთმეტ შაურს უდრის.

წასვლა მოინდომა, მაგრამ სამანოგმა ხელი მოჰკიდა და თვალი თვალში გაუყარა.

— საქორწილო დროც არის, მამაო, იმიტომ რომ დღეს თუ ხვალ მეორედ მოსვლა იქნება.—ეს უთხრა და მრავალმნიშვნელოვანის სახით თვალი უყო მღვდელს; მერე ერთბაშად სხვაზე გადავიდა:—მამაო, ცოტა წვრილი ფული ხომ არა გაქვს, ხვალამდე მასესხე.

მღვდელს სახე დაემანჭა.

— მღვდელს ფული არა აქვს, და ლოცვა-კურთხევა კი რამდენიც გინდა!...

ამ ხუმრობის შემდეგ ხელ-ახლა მოინდომა ხელიდან გასხლეტოდა.

სამანოგმა მრისხანედ შეხედა და ჩუმად უთხრა:

— გეუბნები, ეხლავე ორმოც და ათი გროში მომეცი-მეთქი, ხომ იცი, შენი შვილი განჩო—კომიტეტის მდივანია... საკმაოა, ერთი კრინტი დაესძრა და თქვენს საქმესაც წესი აეგება.

მღვდელს ფერი წაუვიდა. ჯიბიდან ფული ამოიღო, ხელში ჩაუდლო ჯაშუშსა და გამოემშვიდობა.

— მშვიდობით, მამაო, ლოცვათა შინა შენთა მოგვიხსენიებდე ხოლმე.

— შეგაჩვენოს მაკურთხებელმა ჩემმა!—წაიბუტბუტა მღვდელმა და მოშორდა.

წვიმამ უფრო მოუღხინა.

— ბიჭო, ნიჩბით ცოტა ნაკვერჩხლები მოიტანე და ამ მაყალში ჩაყარე,—უთხრა სამანოგმა მედუქნის ბიჭს, როცა თავისს ოთახში შევიდა.

ბიჭმა გაკვირვებით შეხედა,—ეს რა კაცია, რომ ასეთს დროს ცეცხლი მოითხოვაო?

— არ გესმის, ცეცხლი მომიტანე-მეთქი? — განუმეორა ბრძანებითის კილოთი ჯაშუშმა და დასველებული სერთუკი გაიხალა.

ბიჭმა რამდენიმე გაღვივებული ნაკვერჩხალი მოიტანა, მერე ტახტის ქვეშიდან მაყალი გამოათრია და შიგ ჩაყარა.

— ახლა გადი! — უთხრა სამანოვმა და კარები მიხურა.

მაშინ უბიდან, სტეფჩოვს რომ გამოართვა ის წერილი გამოიღო და დაუწერავი გვერდი ცეცხლზე დაიჭირა. ქალაღი რომ გახურდა, სამანოვმა გაასწორა, დახედა და სახეზე სიხარული და ცნობის-მოყვარეობა გამოეხატა: აქამდე რომ სუფთა იყო ქალაღი. ახლა მუჭის ფერი სტრიქონები წამოასხდა. სარეგულირებელი კომიტეტები თავიანთს წერილებს სიმბატიურ მელნითა სწერდნენ ხოლმე და ანბანები მაშინღა გამოაჩნდებოდა, როცა წერილებს ცეცხლზე გაახურებდნენ. ჩვეულებრივ მეორე გვეროზე უბრალო და უმნიშვნელო რამესა სწერდნენ, რომ ამით მთავრობისათვის თვალები აეხვიათ, თუ ვინიცობაა, ასეთი წერილები ხელში ჩაუყარდებოდა. სამწუხაროდ, საიდუმლოება თუ ერთმა იცის, მაშინ გაუმჟღავნებელი ვერ დარჩება; გამოქნილმა სამანოვმაც მალე გაიგო ეს საიდუმლოება კომიტეტისა.

იმ წერილში, რომელსაც თავმჯდომარის მოადგილე სოკოლოვი აწერდა ხელს, აწერილი იყო ბელაია-ცერკოვში არსებულ კომიტეტის მოქმედებათა გეგმა.

როცა გულდასმით წაიკითხა ეს საბედისწერო წერილი სამანოვმა, სახეზე რაღაც უსაზღვრო და გაუგებარი ღიმილი შეუთამაშდა. ამოიღო ფანქარი და რაღაც დანიშნა წერილის წმინდა ადგილზე, თავმჯდომარის მონაწერის ქვეშ.

ამის შემდეგ, სამანოვი საჩქაროდ გამოვიდა დუქნიდან და ხტუნვით კონაკისაკენ გაემართა.

VI

ქალის გული

სტეფჩოვი სიმამრის სახლიდან გამოვიდა თუ არა, უკან ცოლიც დაედევნა.

დილას რომ დაიწყო ფეტვის მარცვლა წვიმამ, ჯერაც არ შეუწყვეტია დენა, ეტყობოდა, საღამომდე არ შეწყდებოდა, ამიტომ, რომ ცა სქელის დრუბლებით იყო დახუნზლული.

ლალკას ხელში ქოლგა დაეჭირა და ფეხ-აჩქარებით მიდიოდა. ისე იყო თავ-ტან-დაკარგული და შეწუხებული, რომ ნაცნობებისათვის მაგიერი თავი არც კი დაუკრავს, იმასაც ვერ ამჩნევდა, რომ ქარისაგან ცერად მომავალი წვიმა მთლად ასველებდა. როგორც იყო, მიატანა იმ მოედანს, სადაც ეკკლესია იდგა. აქედან შეეძლო ქალების მონასტერში შესულიყო. მხოლოდ აქ შეაფარა თავი ფარდულს და გაოცებულმა თავისს თავსა ჰკითხა, აქ რამ მომიყვანაო! იცოდა, რომ სოკოლოვის დასახსნელად მოვადან; დიდხანს კი არ უფიქრნია ამ საგნის შესახებ, თვითონაც კი არ იცოდა, როგორ ეხსნა, მხოლოდ რაღაც იდუმალი ხმა აქეზებდა, წადი, იხსენი კაცი უეჭველის განსაცდელისაგანაო. მხოლოდ ახლა გამოერკვა ცოტათი, შეკრთა და დაფიქრდა, როგორ მოვიქცე, გაჭირვებულს რა გზით ვუშველოვო. მიჰხვდა, რომ ძნელი საქმე იკისრა. იცოდა, რომ სტეფნოვი ახლა ბეისთან ზის და ეუბნება, სოკოლოვი დაიჭირეო. ისიც იცოდა, რომ სოკოლოვი კი ახლა მიჩო ბეიზადეტის სახლში კრებაზე არისო, მაგრამ საქმე ის არის, როგორ გავაფრთხილო, თავს უშველონო? იფიქრა, მიჩოს ცოლთან რომ სტუმრად მივიდე, უხერხულია, სირცხვილია, თითქმის უგუნურობააო. ჯერ ერთი, იტყვიან, ამ წვიმაში რა ესტუმრებოდაო, გარდა ამისა, თვით მიჩოს ცოლიც არც მაგრე დაახლოვებული მეგობარია ჩემიო, ესეც რომ არ იყოს, ჩემდა საუბედუროდ, მიჩო და მამა-ჩემი ერთმანეთს ხმას არა სცემენო. არა, იმასთან შესვლა მეტის-მეტი თავის დამცირება და საფრთხილო რამ არისო. მერე, მიჩოს ცოლს როგორ ვუთხრა, რომ მე, სტეფნოვის ცოლს, საშინლად მებრალება სოკოლოვი, ეს ახალგაზდა და სიმპატიური, მაგრამ ცოტათი მსუბუქის ჭკუის ყმაწვილი კაცი და იმის ხსნისათვის ყოველი სირცხვილ-ნამუსი დავივიწყე!... გარდა ამისა, ჩემს ქმარს ხომ თავს მოვჭრი ჩემის ქცევით, ქვეყნის წინაშე ხომ მოლალატედ გამოვიყვან?... იმი-

ტომ რომ, მე კიდევ რომ დავმალე ჩემის ქმრის სახელი, ყველანი მიჰხვდებიან, სტეფანოსს გაუცია ყმაწვილები და იმისი ცოლი მათს საშველად მოვიდაო. ისედაც დაინახავდნენ, რომ ის დღეს კონაკში იყო. ღმერთო ჩემო, რაღა მყავს ასეთი უხეირო ქმარი?... ყველა ამ აზრებმა ელვასავით გაურბინა თავში ლალკას. არა, ეს საშინელება რამაა, საშინელებაა, შეუძლებელია....

ცამ პირი მოიხსნა და კოკისპირული წვიმა დაუშვა. ლალკა ფარდულ ქვეშ იდგა, ჩასაფრებულივით, ღონე მიხდილი და გონ-დაკარგული. ნეტავ, ვინმემ მაინც გაიაროს, რომ გავგზავნოვო. მაგრამ ქუჩა დაცარიელებული იყო. წვიმამ უფრო დაუშინა. მართალია, მშრალი არაფერი შერჩენია, მაგრამ ღმერთს მადლობასა სწირავდა წვიმისათვის, — იმედი ჰქონდა, ასეთს ავდარში პოლიციელებს წასვლა დაეზარებათ, ცოტა დრო კიდევ გაივლის და შეიძლება მოვასწრო მათი გაფრთხილებაო.

ერთბაშად სასიხარულო აზრმა გაურბინა თავში.

— მართლა, ჩემს მამიდასთან წავალ, ნეტკოვიჩის ცოლთან, — უთხრა თავის თავს ლალკამ, — მის შვილს ტაშკას გავგზავნი სოკოლოვის გასაფრთხილებლად.

მართლაც, თავის მამიდასთვის, რომელიც იქავ ახლოს ცხოვრობდა, ლალკას შეეძლო ყველაფერი უშიშრად ეთქვა, როგორც თავისიანისათვის და მისის შვილის პირით სოკოლოვისათვის ყველაფერი შეეთვალა.

ფარდულს თავი დაანება და გულადად დაადგა გზას, — წვიმამა და საშინელმა ტალახმა წარბიც ვერ შეახრევინა. წვიმისაგან ნაკადული გაჩენილიყო, წყალმა კოჭებამდე შემოასხა, მაგრამ მაინც გავიდა. წვიმამა და ქარმა ძალა დაატანა, მაგრამ მოედნის გზას მტკიცედ ადგა.

ბოლოს, მთლად გაუწუწული, თავის მამიდასთან მივიდა. მამიდა აივანზე შემოხვდა და მეტად გაუკვირდა, ამ წვიმაში რამ გამოგადლო გარედაო!

— ვუიშე, როგორ დასველებულხარ, ქა! ამ წვიმაში რა გასაჭირი გადგა? კაბა გაიხადე, მთლად გასაწური გამხდარხარ! — წუწუნებდა მამიდა.

— მამიდო, თქვენი ტაშკო შინა გყავთ?

— დილას რომ გავარდა სახლიდან, მას აქეთ თვალით არ მინახავს... განა არ იცი, რა ანცი რამა მყავს? რად გინდა?

— ნახვამდის, მამიდო, — უთხრა ლალკამ და ისევ ქოლგას დაავლო ხელი. გონ-დაკარგულსა ჰგავდა ამ დროს სტეფნოვის კოლი.

— სად მიდიხარ, სად? — გაიკვირვა მამილამ.

მაგრამ ლალკა ქუჩაში გაიქრა.

მის ბედზე, წვიმამ ერთბაშად გადილო. ღრუბლები ერთს ალაგას გაწყდა და მზემ ისევ მხიარულად შემოსცინა ქვეყანას.

მხოლოდ წვრილი, თითქმის უჩინარი წყლის მტვერი ავსებდა მიყუჩებულს ჰაერს და მზეზე ისე ბრწყინავდა, როგორც დაუსრულებელი და სწორი ქსელი უშველებელის ობობასი. თვალ-წარმტაცი ცის სარტყელა ცას გადაერკალა და ერთი ბოლო ბალკანის ბნელს ხეობაში ჩარგო. ხეების კენწეროები ახლა უფრო ქორფად და მხიარულად გამოიყურებოდა და შრიალი გაჰქონდა; ღრუბლები საჩქაროზე იფანტებოდა და ლაჟვარდი ცა ძღვევა-მოსილად დედა-მიწიზე ცქერას იწყებდა. ქუჩებზე გამვლელ-გამომვლელნი გამოჩნდნენ. ლალკა ახლა უფრო გათამამდა, ღონე მოიკრიბა და გულზე ეფონა. ცის გამაბრწყინებელმა ცისარტყელამ გულს იმედი ჩაუსახა. გულის ფანტქალით აცქერდებოდა ყველას, ვინც შეხვდებოდა, იქნება, ნაცნობი ვინმეა და მოვიშველიოვო.

მოულოდნელად უსინათლო კაცი მოაგონდა, რომლის თავგანწირულებამაც ოგნიანოვი ამნაირისავე გასაჭირისაგან იხსნა.

— ღმერთო, ერთი კოლიო მაჩვენე, შენის სახელის კირიმე! — სთხოვა ღმერთს ლალკამ და მიიხედ-მოიხედა, — ხომ აქ არა დგასო.

შემთხვევა, რომელიც ჩვენს ბედს ხშირად ათასგვარად ათამაშებს ხოლმე, ლალკას ამ ჟამად მშველელად აღმოუჩნდა: ორმოც და ათის ნაბიჯის მანძილზე უსინათლო კოლიო დაი-

ნახა. ფრთხილად და ფათურით მიაბიჯებდა წინ ფეხს, ცალს ხელში ჯოხი ეჭირა, მეორეში — ჯერ ისევ გაშლილი ქოლგა.

სიხარულისაგან ცათა ფრენა შეუდგა ლალკას, მოუხვია და უსინათლოს გამოუდგა. კოლჩო ბეიზადეტის სახლისკენ მიმავალ ქუჩით მიდიოდა; ალბად, კოლჩოც იქ მიდის, იფიქრა ლალკამ, რომელსაც რადასაგან ჰქონდა გაგონილი, კოლჩო ყოველს კრებას ესწრებაო. ჩქარის ნაბიჯით გამოუდგა ქალი, თითქმის მირბოდა. თვალებით მარტო კოლჩოს შავს გახუნებულს სერთუკს და გაშლილს ქოლგას ჩააცვიდა. სხვას ვერაფერს ამჩნევდა; შემოხვდა ბრზობეგუნოკი და მარცხენა ხელით სალამი მისცა (ლალკა და ბრზობეგუნოკი მეზობლები იყვნენ), შემოჰხვდა ჰაჯი სმიონი, რომელმაც რაღაც მიაძახა, მაგრამ ლალკას ვერც ერთი ვერ შეუმჩნევია; სტეფანოვიც რომ შემოხვედროდა, იმასაც ვერ გაარჩევდა. ორის წუთის შემდეგ ლალკა ორს ნაბიჯზე დაუახლოვდა უსინათლოს. კოლჩო ვულნებიერად მიდიოდა და, როგორც საზოგადოდ უსინათლოთ იციან ხოლმე, ოცნებობდა. როცა ქალი დაუმხარდამხარდა, იქით-აქით მიიხედა, — ვინმე საშიში კაცი ხომ არავინ არისო, და ჩუმად დაუძახა:

— კოლჩო! კოლჩო!

მაგრამ მღელვარებისაგან ხმა ტუჩებზედვე გაეყინა და თვითონაც არ გაუგონია ძახილი.

კოლჩომ მოუხვია და მეწაღე ივანე დუდის დუქანში შევიდა. კოლჩო ისე სწრაფად და მოულოდნელად დაიმალა, რომ ლალკას მოეჩვენა, რაღაც უჩინარმა ძალამ უკმეხად ხელი ჰკრა და დუქნის კარებში შეაგდოვო.

ლალკა ისევ მარტოდ დარჩა. მარტოდ დარჩა ამ ხალხით სავსე და ახმიანებულ ქუჩაზე, რომელიც დაცარიელებულად და უდაბურად ეჩვენა! ამ უდაბურ ალაგას ლალკამ მხოლოდ ერთი შავი წერტილი შენიშნა: პოლიციელი იყო, მხარზე თოფ გადადებული. ლალკას ეჩვენა, რომ ხუთი, ათი, ოცი, მთელი ჯარი დგას პოლიციელთაო... გარშემო ყველაფერი ტრიალებ-

და, აზრები აერივ-დაერივა, კი ვერა ჰგრძნობდა, ეძინა თუ ეღვი-
და და უგონოდ განაგრძო გზა.

ლალკას არ ახსოვდა, რომელ და რომელ ქუჩებზე გაი-
რა, არც ის ახსოვდა, როდის და როგორ გაჩნდა თავის სახლ-
თან. მთელს ტანზე ცეცხლი ეკიდებოდა: თავ-ბრუ ესხმოდა,
მთელი სხეული მოედუნა და მოელეშა. გული საშინლად
ერეოდა, სისუსტემ აიტანა და ოთახში შევიდა თუ არა, მოცე-
ლილივით ლოგინზე დაეცა უგონოდ.

ლალკას საშინელი ანთება გამოაჩნდა.

VII

განახლებული კომიტეტი

ამ ხელად, წვიმის მიზეზით, კრება ვაშლის ამწვანებულ
ხეებისა და მშვენიერ მაღალ ფიჭვების ქვეშ არ იყო, არამედ
სარდაფში.

სტეფანოვის გამოგზავნილმა კაცმა ყველაფერი კარგად და-
ზვერა.

კომიტეტის წევრნი ათამდე იყვნენ და დაბალს სკამებზე
ისხდნენ. მათს შორის რამდენიმე ჩვენი ნაცნობიც ღრია. პირ-
ველ ალაგას იჯდა სახლის პატრონი, იგივე თავმჯდომარე;
იმის იქით ისხდნენ სოკოლოვი, მღვდელი დიშო, ფრანგოვი,
პოპოვი, ნიკოლა ნეტკოვიჩი, კანდოვი, რომელიც იმ დღეს
დიდის ტაშის კვრით იყო მიღებული წევრად, აგრეთვე ფრა-
ტიუ, რუმინიდან დაბრუნებული და ხელახლა დიდის ხვეწნისა
და სინანულის შემდეგ მიღებული, სხვა წევრები იყვნენ: ილია
სტრანჯოვი, მეწადე, სატუსალოში ნამყოფი და უშიშარი კაცი,
ქრისტო ბრავოვი, ვაჭარი, დიშუ კაპირიზ, კოჭლი დაბალი,
დაუცხრომელი მოლალატე მთაერობისა, რომელსაც აგრეთვე
„რედაქტორს“ ეძახდნენ.

კომიტეტის წევრებს მხოლოდ ერთი კაცი აკლდა: პენჩო
ლიამანდიევი. პენჩო კარლოვოში წავიდა, სადაც თოფები უნდა

ეყიდნა იმ ასის ღირით, რომელიც მამამ თორუნ-ბეის მისაგან
მად გამოატანა.

დღე და ღამე იყრებოდა.

კრება შუა დღისას დაიწყო, მაგრამ ჯერ კიდევ ლაპარაკობდნენ, და, როგორც ეტყობოდა, კიდევ დიდ ხანს უნდა გაგრძელებულიყო. მჭევრმეტყველური ენა და აღგზნებული ლაპარაკი კაბლემჟოვისა მაყურებლებსა ჰზიზღავდა. ორატორს მთელი ორი საათი უსმენდნენ სმენად გაკრფილნი და სულ განაბულნი.

კაბლემჟოვი მეტად სიმპატიური და თავისებური წევრი იყო „მოციქულთა“ იმ დასისა, რომელმაც ხალხი 1876 წ. აპრილისთვის აჯანყებისათვის მოამზადა; ოცდა ექვსის წლისა იქნებოდა, შუა ტანისა, მეტად გამხდარი და სუსტი. უფერო იყო, შავგვრემანის სახისა, პირი,—ის-ის იყო, ახლად ეღერებოდა უღვაშებითა და ყურყუმას მსგავსი შავის თმის გრძელი კულოლები წამ და უწუმ მალალს, ჭკვიანურს შუბლზე ეშლებოდა და ისიც ხელით უკან გადაიწევდა ხოლმე. მხოლოდ ცეცხლის მფრქვევი შავი თვალები აცისკროვნებდა და აკეთილშობილებდა მისს ციებ-ცხელებისაგან დაღეულს და გამუდმებულის შრომით დატანჯულს სახეს. ამ თვალებში ხან პოეტის აღტაცება და ციური სიხარული ეხატებოდა, ხანაც წინასწარმეტყველის ზესთა შთაგონება. ვერავისი თვალები ვერ გაუძღებდა სიძლიერეს მისის თვალებისას, რომლებშიაც, როგორც სარკეში, ისე სჩანდა გაუტყებელი აღტყინებული და მშფოთვარე გული. ადამიანი ვერც კი იფიქრებდა, თუ ამ უძლურის და პატარა ტანის კაცს ასეთი კაჟის გული ექმნებოდა.

ლურჯის მაუდის სერთუკი და შავი ძიქვა ეცვა; რადგან ცხენით ხშირად დადიოდა, ორივე ძალზე დასცვეთოდა. ახლაც შეუსვენებლივ იქით-აქეთ დადიოდა ოთახში და გატაცებით ლაპარაკობდა. მძლავრი ხველა-ლა უშლიდა ლაპარაკს.

— დიად, თავი და თავი იმედი—ისევ ჩვენა ვართ. იმდენად ძლიერი ვართ, რომ ჩვენ თვითონ შეგვიძლია გავუშკლავდეთ გახრწნილსა და დამპალს ოსმალებს. ეს სახელმწიფო და-

სუსტებულია, ფული არა აქვს, ხალხი გაღარიბდა, მაგრამ ესეც კი განზე გაუდგება, თუ რამე მოხდა, ამიტომ, რომ თვითონ ეს ხალხი კენისის, მძიმე უღელი ჩვენსავით აწევს იმასაც კისერზე. ჯარი წესიერებას არ ემორჩილება და იმისი შიში სრულიად არ უნდა გვქონდეს. აი, თუნდა გერცოგოვინელთა აჯანყება აიღეთ.—ოსმალეთმა ათასობით ვაგზაენა ჯარი აჯანყებულთა ასალაგნავად, მაგრამ აჯანყებულნი წარბს არ იხრიან, დაწყებულის საქმის შეჩერება ფიქრადაც არ მოსვლიათ, მერე არ იკითხავეთ, ვინა შერება ამდენს საქმეს?—ერთი მუჟა ხალხი! თუ კი ეს ერთი მუჟა ხალხი ამას უშვრება ოსმალეთს, რაღა დღე უნდა დაადგეს ამ დაუძლურებულს და მოშლილს ქვეყანას, როცა ჩვენც წამოვყოფთ თავს? ხუმრობა ხომ არ არის, ერთს დღეს შეგვიძლია 100,000 სული ფეხზე დავდგეთ! მაშინ ოსმალეთმა რომელს ერთს გასცეს პასუხი პირველად?...—გარდა ამისა, მარტო ჩვენ ხომ არა ვართ? ოსმალეთს დასავლეთიდან სერბიელნი და ჩერნოგორელნი არწიენი უდგანან და ყოველ წამს თავზე დასასხმელად ემზადებიან; ზურგთ უკან—საბერძნეთი უდგას, არც ის დაიკრეფს გულზე ჩელებს... გერცოგოვინასა და ბოსნიაში ცეცხლი ჯერ ისევ ანთია, კრიტიც—ამავე მდგომარეობაშია... ამას ეხლა ისიც დასძინეთ, რომ თვითონ სტამბოლში რევოლუცია არის; იქაური რევოლუციონერები ერთს საერთო არეულობას-ღა ელიან, რომ სულთანნი აზიზი მაშინათვე ტახტიდან ჩამოაგდონ... ყველგან დომხალივითაა არეული ყველაფერი... ჩვენი აჯანყება ოსმალეთის იმპერიისათვის „სულთათანა აღსრულებულთა“-ს საგალობელი იქნება!...

ჩამობნელებულ ოთახში კაბლემკოვს თვალები ორ გაღვივებულ ნაკვერცხლებსავით ენთებოდა.

— შენ ერთი რამ დაგავიწყდა,—გამოეხმაურა მიჩო ბეიზადეტო,—რუსეთი! რუსეთი თავის ჯარს ჩრდილოეთიდან სტამბოლში გამოგზავნის და მაშინ უყურე სეირს! აბა მაშინ ასრულდება წინასწარმეტყველება.

მიჩო მარტინ ზადეკის წინასწარმეტყველებას გულის-ხმოზ-
და,—ზადეკის ნათქვამი მეტის-მეტად სწამდა.

— აბა რომელ და რომელ აღვილის მცხოვრებნი იქნე-
ბიან აჯანყებისათვის მომზადებულნი?—ჰკითხა ფრანგოვმა.

— მთელი ბოლგარეთი!—უპასუხა კაბლეშკოვმა.—ფილი-
პოპოლი და ბაზარჯიკი ემზადებიან, როდოპის სოფლები და ბა-
ტაკი იღუმალად იარაღს ისხამენ; ტირნოვო, გაბროვო, შუმენი
აღმოსავლეთის ბოლგარეთში ცეცხლს ააფეთქებენ; ხოლო და-
სავლეთ ბოლგარეთში ჯარი არც კია.... კობრივშიჩენცისა, პა-
ნაგიურიშიჩისა და სტრელჩის მცხოვრებნი სრედნაია-გორის გა-
სავლს გააკავებენ; თქვენა და თქვენი მეზობლები, ორისავე
მხრით, ბალკანის მთებზე გამაგრდებით; ბალკანი კი—ისეთი
ციხეა, რომელსაც მილიონი ჯარიც ვერ აიღებს! მთელი ბოლ-
გარეთი ერთს კაცსავეთ ფეხზე დადგება. მთელის ევროპის ის-
ტორიაში ჩვენის აჯანყების მსგავსად საკვირველი არაფერი იქ-
მნება! ევროპას გავაკვირვებთ!... მე თქვენ გარწმუნებთ, რომ
ოსმალეთი ჩვენს დაწყნარებას არც კი მოინდომებს... პირდა-
პირ მორიგებასა გვთხოვს და თავისს პირობებს დაგვიდებს....
სხვა გზა არ ექმნება...

კაბლეშკოვი გატაცებით ლაპარაკობდა. როგორც გან-
ვითარებული კაცი, კაბლეშკოვს, ალბად, ნათლად ჰქონდა წარ-
მოდგენილი მთელის საქმის ნამდვილი მდგომარეობა, მაგრამ
განგებ სხენაირად უსურათებდა მაყურებლებს. თავისის იდეით
ისე იყო გატაცებული, რომ ჰფიქრობდა, ოღონდ ჩემი გულის
წადები ავასრულო და არცერთი საშუალება საძრახისი და სა-
თაკილო არ არისო. ამ კეთილშობილის გულის ადამიანს მე-
ტის-მეტად სწამდი—უწმიდესს საქმეს ვემსახურებო და მისის
ამგვარის რწმენის გამო ყველა შეუნდობდა, ცოდვად არაინ
ჩაუთვლიდა მის ნებისთ თუ უნებლიეთს შეცდომას. ხოლო მი-
სნი შეცდომანი ისეთის მჭევრმეტყველებით იყვნენ წარმოთ-
ქმულნი, რომ წინააღმდეგს აზრს არაინ ეუბნებოდა. ყველასა
სწამდა კაბლეშკოვის ნათქვამი.

— რა პირობები დაუდვით ოსმალეთს, თუ ჩვენთან მოკრი-
 გება მოინდომა?—ჰკითხა პოპოვმა.

— სანამ პირობას დავუდებდეთ, ვეცდებით ენა მოვაწვათ,
 —სთქვა „ბეზზორტევმა“.

— კარგი და, რატომ არ უნდა მოგვირიგდეს?—შენიშნა
 მღვდელმა დიმიტომ.

— ეს სულ უკანასკნელი საქმეა, — უპასუხა კაბლეშკოვმა, —
 ახლა ჩვენ ასე გვაქვს გადაწყვეტილი: ბოლგარეთი დუნაიდან
 დაწყებული არდამდე და შავი ზღვიდან თეთრ ზღვამდე —
 სამთავრო იქმნება, ოსმალეთისაგან დამოკიდებული, მაგრამ
 შინაურობაში თავისს საქმეებს თვითონვე ჰმართავს; საეკლესიო
 საქმეებში — დამოუკიდებელ იქმნება; ოსმალეთს გადაქრილს
 ხარკს მისცემს; მხედრობა ბოლგარული გვეყოლება, აფიცრები
 ნახევრად ოსმალები იქნებიან, ყოველთ უწინარეს...

— მთავარი? — სიტყვა გააწყვეტინა ქრისტო ვრაგოვმა.

— მართლა, მთავარი? — დაუმატა ბეზზორტევმა.

— ერთი ევროპიელ თავადთაგანი!

— ხედავ!

— რატომ რუსეთისა არაფერი გვითხარი? ძია მიჩო რომ
 გვეუბნება, მართლა მოგვეხმარებიან რუსები, თუ არა? — ჰკითხა
 მღვდელმა.

— მღვდლო, ახლა სულ კი ნუ გაბავშვდები, — უთხრა
 ბიჩომ წყრომით. — განა სხვაფრივ შეიძლება?... რუსის გენერ-
 ლები ახლაც კი მიგველიან ბუქარესტში! — ესა სთქვა და კაბ-
 ლეშკოვს შეხედა, თითქო თვალებით ეკითხება, ხომ მართალს
 ვამაობო. სხვებმაც შეხედეს, თითქო ეკითხებიან, მიჩო მართალს
 ამბობს, თუ არაო. კაბლეშკოვი მიხედა ამას და ჩუმად, თითქო
 საიდუმლოება გაანდოვო, უთხრა:

— პირველი თოფი გავარდება თუ არა, ორთავა არწივი
 თავის ფრთებს გადაგვაფარებსო!...

ეს რომ სთქვა, დიდის ამბით შეხედა მაყურებლებს.

ყველას სახე გაუბრწყინდა.

— ჩემის აზრით, — ბანი მისცა ფრატიუმ, — რესპუბლიკა ყველას ემჯობინება, „ბალკანის რესპუბლიკა“ დავარქვათ.

— მერე სამეფოდ გადავაკეთოთ, — სიტყვა ჩაურთო ფრანგოვმა.

— ახლა სამეფო მომინდომე! — სთქვა მღვდელმა დიმიტომ, — შენმა მზემ, სხვა რამ კი არ გეკადრება!

— ეხ, რაც უნდა იყოს, ოლონდ განვთავისუფლდეთ კია!

— მეც რესპუბლიკის მომხრე ვარ, — წამოიძახა ვილამაც.

— აკი გითხარით, იმას მერე გადაესწყვეტთ-მეთქი... რანაირი მთავრობა გვეყოლება, მთავარი ვინ იქმნება და სხვ. და სხვ. — ეს ყველაფერი გორჩაკოვს მივანდოთ. დეე, დიპლომატები ანგელოზებად და წინასწარმეტყველებად იქცნენ, — სთქვა მიჩო ბეიზადეტომ.

სოკოლოვი ამ საპოლიტიკო სჯა-ბაასში მონაწილეობას არ იღებდა, უყურა, უყურა და ერთბაშად გულ-მოსულად შეუტია:

— ბატონებო, გეყოფათ ლაყობა და დიპლომატობა, დრო გადის. ხვალ ბალკანებში თოფები გავარდება, და ჩვენ კი ისევ აქ ვისხდებით და იმის თათბირს მოვუწოდებით: რესპუბლიკა გვექმნეს, თუ კომედია... ეშმაკმაც წაიღოს რესპუბლიკის თავი და ტანი!... შეილი არ დაბადებულყო და აბრამს არქმევდენო!... ბატონო თავმჯდომარევ, მე გთხოვთ, ჩვენის კრებების დროს დიპლომატიის შესახებ ლაპარაკის ნება არავის მისცეთ. ვისაც ასეთი ლაპარაკი უნდა, გინკას საყავოში წაბრძანდეს და მანამ ილაპარაკოს, სანამ მოეწყინებოდეს.

— მართალია, — დაემოწმა კაბლემუკოვი, — სიტყვა კი არა, საქმე გვინდა... მე თქვენ მოგახსენეთ საქმის ვითარება, და ახლა თქვენ გადასწყვიტეთ, როგორა სჯობდეს, რანაირად მოვიქცეთ. ერთი წუთიც კი არ უნდა დავკარგოთ ცუდ-უბრალოდ.

— ეს თავმჯდომარის ბრალია, — შეჰნიშნა მდივანმა პოპოვმა, რომელიც მთელი საათი უცდიდა და რაღაც ქალა-

დების წასაკითხავად კი დრო ვერ იშოვა;—მისი მოვალეობა—
 უხელმძღვანელოს კრების წევრებს ლაპარაკის დროს.

პოპოვის საყვედური ბაი მიჩოს ეწყინა.

— კარგი და მე რატომ ამომარჩიეთ? ჩემზე ახალგაზდა
 ვერ მონახეთ?... თქვენი ბრალია, ბოიჩოს მაგივრად მე რად
 ამომარჩიეთ! ისეთი კაცი აარჩიეთ, რომ ბოიჩოს ღირსეული
 მოადგილე იყოს.

— არა! მე წინააღმდეგი ვარ!—სთქვა ექიმმა.—ბოიჩოს
 მაგივრობა ბოიჩოსვე შეუძლია, სხვას არა!

— ეჰ, ბატონებო, ოგნიანოვის სიკვდილი დიდი დასაკლი-
 სია თქვენთვისაც და ბოლგარეთისთვისაც,—სთქვა ნალელიანად
 კაბლეშკოვმა და მძიმედ ამოიოხრა.

ოგნიანოვის ხსენებაზე ყველას მწუხარება გადაეფინა სა-
 ხეზე. მისმა დაკარგვამ ყველა დააოხლა, ყველას გული დაუ-
 კოდა. ერთმანერთს გადახედეს და მწარედ დაფიქრდნენ. წარ-
 მოუდგათ თვალ-წინ დატანჯულის ოგნიანოვის სახე. თითქო
 ყველას მძიმე ლოდი დააწვა გულზედაო... თითქო ყველას შე-
 რცხვა და თავისს თავს საყვედურს ეუბნებოან,—ისეთის გმირის
 სიკვდილის შემდეგ ჩვენ რაღა სასიცოცხლო თავი გვაქვსო...

VIII

კოლჩოს სახანულო

გარედან ვილასიც აჩქარებული ფეხის-ხმა მოისმა: ვილაც
 კაცი სარდაფში ჩამოდიოდა.

— კოლჩოა!—სთქვა ნეტკოვიჩმა.

— შეუძლებელია,—უთხრა მიჩომ;—უსინათლოს ასე ჩქარა
 სიარული კიბეზე სად შეუძლიან?

— რაღაც ცუდი ამბავია,—ჩაერია ლაპარაკში მღვდელი
 დიმიო.

კომიტეტის წევრები უნებურად შეჰკრთნენ. ნაბიჯების ხმა
 კარებთან მისწყდა და გარედან ერთბაშად შემოიღო კარები.

კოლჩო გრიგალივით შემოიჭრა ოთახში. სულს ძლივას იბრუნებდა.

ყველანი გატრუნულნი შესცქეროდნენ თვალებში, აბა რას იტყვისო...

— სუყველანი ჩვენები ხართ? — იკითხა ნაწყვეტ-ნაწყვეტად კოლჩომ.

— ყველანი ჩვენები არიან; რა დაგემართა კოლჩო? — ჰკითხა ბაი მიჩომ.

— გაუმარჯოს, გაუმარჯოს! გაიხარეთ, ძმებო, გაიხარეთ! რომ გითხრათ, გაგიჟდებით, მეც ლამის არის ჭკუიდან შევიშალაო! — ჰყვიროდა კოლჩო გიჟსავით. თავისი ფესი რამდენჯერმე ჭერსა ჰკრა, ტაშს უკრავდა, იატაკიდან მთელის ალბის სიმაღლეზე შეხტებოდა ხოლმე; შემთხვევით ბაი მიჩოს დაეჯახა და კოცნა დაუწყო ტუჩებში, ლოყაზე, ყურებში და ძხრებზე... გადაეხვია და კინაღამ დააღრჩო. ბაი მიჩოს შეეშინდა და ხელიდან გაუსხლტა. ამ არაბუნებრივმა სიცილმა და გადამეტებულმა მისმა სიხარულმა ყველა შეაშინა. — ეგონათ, ალბად, საცოდავი უსინათლო ჭკუაზე შესცდაო.

— რა დაგემართა, კოლჩო? — ჰკითხა გულ-მტკივნეულად ექიმმა სოკოლოვმა და დააკვირდა, მართლა გაგიჟდა თუ არაო.

— ვერ მიხვდით? ცოცხალია, ცოცხალი! გაუმარჯოს! — ჰყვიროდა კოლჩო და ახლა სოკოლოვს მიჰვარდა. — გაუმარჯოს, ჩემი გრაფი ცოცხალია!

— როგორ? ბოიჩო? — წამოიყვირეს იქ დამსწრეთ ერთ-ხმად.

— ცოცხალია, ცოცხლი!

— კოლჩო, რას ხუმრობ, იქნება, ვინმემ მოგატყუა? — უთხრა ბაი მიჩომ წყრომის ხმით.

— ცოცხალია, ცოცხლი, ბაი მიჩო! ხელი ჩამოვართვი, ლოყებზე ვკოცნიდი, მის ხმას ყურს ვუგდებდი, თითქმის დავინახე! კიდევ არა გვჯერათ?

კოლჩოს ნათქვამი ყველას ჭკუაში დაუჯდა. ერთმანეთს
გაოცებით გადახედეს...

— სადღაა?

— ჭიშკართან იცდის, მე თქვენთან გამომგზავნა, შეატყო-
ბინეო... ჭიშკართან მოვიდა თუ არა, ხელი მომკიდა. მაში-
ნათვე ხელის მოკიდებაზე ვიცან...

ყველანი სარკმელს ეძვებოდნენ და დაინახეს, რომ ჭიშკარი
გაიღო და ეზოში ერთი სოფლელი შემოვიდა. ტანზე გლეხუ-
რი ტყავი ეცვა. თავზე ძველი ჩაჩი ეხურა, ხელში კი ორი
წიწილი ეჭირა. ცალი თვალი, ვითომ სტკიოდა, და აეხვია
ცხვირსახოცი.

სხვა დროს არავის ფიქრადაც არ მოუვიდოდა, რომ ეს
ოგნიანოვი იქმნებოდა. ახლა ყველამ მაშინათვე იცნო. უფრო
ტანმა უგრძნოთ, ვინემ თვალებით დაინახეს, რომ ეზოში შე-
მოსული კაცი ბოიჩო იყო.

მიჩო კარში გამოიჭრა და დაიყვირა ვითომ და გულგრი-
ლად:

— ბაი ბეტკო, მოდი, მოდი აქ, ვნახოთ, როგორა ხარ?

მაგრამ საწყალი თავმჯდომარის ხმა მღელვარებისაგან გას-
წყდა, თითქო ვინმემ ყელში წაუჭირაო.

ოგნიანოვმა გულდამწვდებით გაიარა წვიმისაგან ალაფე-
ბული ეზო, ნელა დაეშვა კიბეზე და ტლანქის ხმით წარმოს-
თქვა:

— ჩემი ქალამნები იატაკს გაგიჭუჭყიანებს, ბაი მიჩო, მა-
პატივე...

ეს უთხრა და ოგნიანოვი ოთახში შემოვიდა.

ყველანი მიჰვარდნენ და გარშემო შემოეხვივნენ. დაუწყეს
კოცნა, ამბის გამოკითხვა. უხაროდათ, უკვირდათ მისი ნახვა!
ოგნიანოვი, როგორც ეტყობოდა, ყველაზე უფრო გულდამწვი-
დებული იყო.

როცა სხვები ცოტ-ცოტათი დასცხრნენ, ბაი მიჩომ გულ-
აჩვილებულმა უთხრა:

— თავმჯდომარევე, შენი ადგილი დაიჭირე, ჯერ კიდევ არ გათავებულა კრება. მერე ხუმრობის კილოთი დასძინა:

— ეს არის, ყმაწვილებმა წუნი დამდეს.... ხელმძღვანელად ვერ გამოვდგები...

— ვიკისრებ თავმჯდომარეობას, მხოლოდ დღეისთვის, — უპასუხა ბოიჩომ ღიმილით და კუთხეში მიჯდა. ეტყობოდა, რომ ახლა იმასაც აეცრემლა თვალები. თანამოაზრეთა ის უსაზღვრო ერთგულობა და შებრალება ბოიჩოს მეტის-მეტად ჩასწვდა გულში.

ბაი მიჩომ კანდოვი უჩვენა ბოიჩოს და უთხრა:

— ახლა კანდოვიც ჩვენია.

ოგნიანოვმა და ახლად შემომატებულმა ერთმანერთს შეჰხედეს.

— ბატონო, ბოლგარეთი ღირსია იმისი, რომ ჩვენ იმისთვის ვიწრომოთ.

— და თვით თავიც კი დავდვათ, — უპასუხა კანდოვმა.

ორმავე იდეალისტმა ერთმანერთს მეგობრულად ხელი ჩამოართვეს.

ბაი მიჩო ოგნიანოვის ცქერით ვერა სძლებოდა.

— ახლა კი შენს თავს ისე ადვილად არავის დავანებებთ, — უთხრა მიჩომ და გარედ გავიდა; — ველიზარი, — დაუძახა სახლის პატრონმა თავისს შვილს, — ქოხიდან ოციოდ ნამორი შეშა გამოიტა და აქ დააწყვე!

შვილმა საიდუმლო შესანახ ადგილიდან ოცი თოფი გამოიტანა და კართან დააწყო.

— ახლა ჭიშკარს ბოქლომი დაადე.

ეს ბრძანება რომ გასცა, მუნჩო ოთახში შემობრუნდა.

საქმეთა გარჩევას ისევ შეუდგნენ....

ამასობაში კოლჩო, არავის უნახავს, ისე გაიპარა. პირდაპირ რადასთან წავიდა ამ ამბის სახარებლად.

გადასწყვიტა, ახლა კი უფრო თავდაჭერით ვიქმნებო. ჩემის ხტუნვით ღონიერი მაშაკაცები რომ დავაფრთხე, ისიც მეყოფა, ახლა სუსტის გულისა და ისედაც დაშინებულს ქალს

გული არ გაფუხეთქოვო. მაგრამ, რამდენს არ ეცადა, თავი ვერ შეიმავრა. ჰგრძნობდა, თუ ერთის წუთითაც არის ჩემის თავის ალაგმევა განვიზრახე, სიხარული დამახრჩობსო. რადას სახლთან რომ მივიდა, იგრძნო, გული გასკდომას ჰლამისო. აღელვებულის გულის დასამშვიდებლად თავის სახუმარო ტროპარის გალობა დაიწყო...

კარი მაშინათვე გაიღო...

— კოლჩო, გამარჯობა, — ტკბილად მიესალმა რადა.

— რადა, ხომ შენს მეტი არავინაა აქ? — ჰკითხა კოლჩომ.

— მარტო ვარ, კოლჩო, როგორც ყოველთვის.

კოლჩოს მღელვარებისაგან სული უგუბდებოდა.

— დაჯექი, დაისვენე, კოლჩო, — უთხრა რადამ, ეგონა დაიღალა და იმიტომ არის ასეო.

კოლჩო მის წინ გაჩერდა ორი უსინათლო თვალი ქალის თვალებს მიაშტერა.

— რადკო, სამახარობლო მომეცი! — უთხრა ერთბაშად კოლჩომ. ეს-ღა მოიგონა უსინათლომ ამბის თქმის დასაგვიანებლად.

რადას გულის-ცემა შეუწყდა. იგრძნო, რომ კოლჩომ რაღაც სასიხარულო საშინელი რამ უნდა მითხრასო.

— რა იყო, კოლჩო?

— რადკე, გაიხარე, დიდად გაიხარე, გაიგე? აბა თუ მეტყვი, რადკას რად გეძახიან?

რადა გაშეშდა. მიხვდა. თავის უნებურად ჩურჩულით-ღა უთხრა:

— კოლჩო, ნუ მაშინებ!

— სრულიადაც არ გაშინგმ, გეუბნები: გაიხარე-მეთქი... ცოცხალია!

კოლჩომ თავის თავს ჰირობა ვერ აუსრულა: — რადას თან და თან ვერ ახარა ოგნიანოვის მოსვლა.

ეს რომა სთქვა კოლჩომ, რადამ იგრძნო, რაც უნდა ეხარებინა, და კედელს მიესვენა, რომ არ დაცემულიყო.

როგორც დიდი მწუხარება, ისე დიდი სიხარულიც არის ხალხ-
მე, ისე დიდი, რომ კაცის გულმა თითქო ვერ უნდა გაუძლო-
სო. მაგრამ კაცია გულს ყველაფრის ატანა შეუძლიან. რაც
უფრო დიდია სიხარული და მწუხარება, მით უფრო ძალა ემა-
ტება გულს, თუ კი იგი მრთელია. სისუსტემ ერთის წამის
უკან ისევ გადაუარა რაღას. იქნება, გულის საიდუმლო აღლომ
ქალი მოამზადა ამ დიადის სიხარულის მოსასმენად. რადამ წა-
მოიკივლა:

— ცოცხალი? ღმერთო ჩემო! სად არის? შენ ვინ გითხ-
რა, კოლჩო? ცოცხალია? ბოიჩო ცოცხალია? ღმერთო, კი არ
მოგვკვდე სიხარულისაგან! ახლა რა ვქნა, სად წავიდე?

ამ დროს ცრემლებიც მოეშველა და ამ ცრემლებმა აღ-
გზნებული გული დაუმშვიდა.

კოლჩო ახლა უფრო დამშვიდდა და ჯერ უამბო ბოიჩოს
შეხვედრის ამბავი და მერე—რაც მოჰყვა მისს შეხვედრას.

— არ გითხრა, როდის მოვალო?

— ღამე, როცა სულ დაბნელდება; გარდა ამისა, დღეს
ბევრი რამ აქვს გასაკეთებელი...

კოლჩო ქალს გამოემშვიდობა და გულ-დამშვიდებული გა-
მოვიდა მისი ოთახიდან.

მისი ნაზი და მოსიყვარულე გული გაბედნიერდა სხვისის
სიხარულით. ბუნებამ ყველაფერი წაართვა და სანუგეშებლად
ეს ნიჭი და შეარჩინა. იმის დარდი ახლა ის იყო, როდის მო-
ვა ძვირფასი და სულზე სარჩე სტუმარიო; როცა მეწვევა,
როგორ დავმალო; შინაურებს ვუთხრა მისი მოსელა, თუ არაო?
მიჩოს სახლში რომ წავიდე, ჭკუიდან შევიშლები; აქ რომ დავრ-
ჩე—ვერ გავსძლებო!... ბოიჩოს მოსვლამდე როგორმე დრო
გაეყვანა, ფუსფუსი დაიწყო, ოთახი მიაღავა, თმა დაივარცხნა,
სარკის წინ მოირთო. სარკეში იცინოდა და როცა დარწმუნ-
და, ღამეაზი ვარო, ჭყანვა დაიწყო. რაკი მეტი არაფერი ჰქონ-
და გასაკეთებელი, ხუთის წლის ბავშვსავით, ცალს ფეხზე შე-
მოპროწიალდა და ისეთი სიმღერა სთქვა, რომ არც ესმოდა
რა იყო და არც როდისმე გაეგონა. მისი აზრი-გონება ოგნი-

ანოეთან იყო, მთელი ყურადღება კარისათვის ჰქონდა მიჰყრო-
 ბილი და ერთი ბეწო ფაჩუნზე ჩიტსავეთ შეჰკრთებოდა.

ოღონდაც რომ ჰქონდა მიზეზი სიხარულისა და ბედნიე-
 რებისა!

IX

მ ე ლ ე დ ი ა

დაბნელდა.

სარკის წინ დადგმული მძიმე და დიდი შანდალი სტეფ-
 ჩოვის ოთახს ანათებდა.

ეს ოთახი სტეფჩოვს დღისით სასტუმრო ოთახადა ჰქონ-
 და და ღამით—საწოლადა; მისი ავადმყოფი ცოლი ქვედა სარ-
 თულში იწვა.

ოთახში თვითონ სტეფჩოვი, ბერძენი ექიმი და მერდვენ-
 ჯიევი იყვნენ.

სამსავე საშინლადა სძულდათ სოკოლოვი და მთელს ორის
 საათის განმავლობაში ელოდებოდნენ, აცა, როდის მოგვივა
 ამბავი მისი და სხვა პატრიოტების დაჭერისაო.

სტეფჩოვი შეშინებული დადიოდა ოთახში და წამ-და-
 უწუმ ყოველ გაფაჩუნებაზე ყურებსა სცქვეტდა—მოსამსახურე
 რაჩკო ხომ არ მოდისო. ეს ბიჭი მიჩო ბეიზადეტოს სახლის
 თვალ-ყურის სადევნებლად იყო გაგზავნილი.

ბოლოს, რაჩკოც მოვიდა.

— რა ჰქენი?—ჰკითხა მოუთმენლად სტეფჩოვმა.

— ჯერ ისევ იქ არიან..!

— სოკოლოვი არ წასულა?

— მხოლოდ ერთი გლეხი გამოვიდა და მერე კოლჩო.

— მათი ჯაშუშია, —სთქვა მერდვენჯიევმა.

სტეფჩოვს გულზე მოეშვა.

— ახლა სად მიდიხარ?—მიუბრუნდა კვლავ რაჩკოს სტე-
 ფჩოვი.

— ვასილის დუქანში, ბაი მიჩოს სახლის პირდაპირ რომ არის. პეტრაკიც იქ იყო; ერთი ჭიქა არაყი გადამახუხინა... მეორე ჭიქა მე თვითონ მოვიტხოვე.

— მართლა, პეტრაკი მანდ არის? — ჰკითხა სტეფნოვმა გახარებულის სახით. — ყოჩაღ, რაჩკო! წადი ისევ ვასილის დუქანში და რაც დაინახო, შეგვატყობინე.

ყველანი გაჩუმდნენ და ყური დაუგდეს.

— თოფი გავარდა! — სთქვა სტეფნოვმა.

— მეორე გავარდა! აი მესამეც! — განიმეორეს აღელვებულის ხმით სხვებმა.

— ქორწილი დაიწყეს! — წამოიძახა სტეფნოვმა და თვალები გამოაუთქმელის სიხარულით აენთო.

გაისმა კიდევ რამდენისამე თოფის ხმა, როგორც ეტყობოდა, შორიდან; თოფებს მიჩო ბეიზადეტოს სახლისაკენ ისროდნენ.

მალე ადამიანის ყვირილის ხმაც შემოვიდა სარკმლიდან.

სამივე გაუნძრევლად იდგა და ერთმანერთს თვალით ეკითხებოდნენ, რა ამბავიაო. თვალები სიხარულით ევსებოდათ.

— იბრძვიან! გესმით? თოფებით ეწინააღმდეგებიან... ვაშა, ვაშა, ჩვენ რომ იმედი გვქონდა, იმაზე მეტი ემართებათ. ყოჩაღ, პეტრაკი! ბარაქალა შენს კაცობას, ბარაქალა!...

მაგრამ ამ დროს ქუჩაში ყვირილ-ჩოჩქოლი ასტყდა და სტეფნოვმა პეტრაკის ქება-დიდება შესწყვიტა.

სარკმლის ფარდას მოსწია და გაიხედა. ბნელაში გაჭირვებით გაარჩია რამდენიმე ცხენოსანი, სირბილით მომავალი კაცის ხმაც გაისმა, მაგრამ ცხენების ფეხების თქარა-თქურმა სხვა ყველა ხმაურობა დაჰფარა.

— ონბაშის ხმაა! — წამოიძახა სტეფნოვმა. — რა ჩქარა გათავებულა ყველაფერი! — საჩქაროზე თავი სარკმელში გამოჰყო და დაიძახა:

— შერიფ-აღა! საქმე როგორ არის?...

მაგრამ პასუხი არავინ გასცა. შერიფ-ალა და მისნი მსხვერპლები ბელნი უცხად დაშორდნენ იქაურობას... ეტყობოდათ, კარლოვოში მირობდნენ...

— უკვე წაათრის...—წაიბუტბუტა სტეფნოვმა და სარკმელი მოხურა.

ცოტა ხნის უკან ისევ მოისმა შორიდან ყვირილი და გაღვიძებულ ძაღლების ყეფა.

— დაჭრილებიც ურევია,—სთქვა ბერძენმა ექიმმა.

— კიდევ უკეთესი, თუ სისხლიც დაიღვარა!—სთქვა სტეფნოვმა.

— სუთ, ყური დაუგდეთ,—წამოიძახა მერდვენჯიევმა.

სულ ახლო, სტეფნოვის სახლის გვერდით, ადამიანის კვნესა გაისმა.

— რაჩკოა!—წამოიძახა გაოცებულმა სტეფნოვმა.

— დაჭრილია!—სთქვა მერდვენჯიევმა.

— ძაღლის წიწილი!... ეტყობა, ტყვია მოჰხვედრია... საქმე გაგიჩნდა, ბატონო აპოსტოლე,—უთხრა ექიმს სტეფნოვმა.

— დასწყევლოს ღმერთმა!—წაილულულა ბერძენმა.

— სოკოლოვი, ოღონდ სოკოლოვი დაიჭირონ, და ამ მუდრეგ რაჩკოს თავი თუნდ ჯანდაბას წავიდეს!...

ერთ წუთს უკან კარი ერთბაშად გაიღო და შემოვიდა რაჩკო, მთლად ლაფში ამოგანგლული.

კრების გაგრძელება

ცოტა უკან დავბრუნდეთ და შევხედოთ, ბეიზადეტოს სახლში რა ხდება.

ოგნიანოვის ხელმძღვანელობით კრება განაგრძეს. კაბლეშკოვს გააცივა და სახლში წავიდა.

ბერი რამ საჭირო კითხვები აღძრეს და გაარჩიეს. თავი და თავი კითხვა ქალაქის დაცვა იყო. ხმა დაჰყარეს, ოსმალები თავს უნდა დაგვესხნენო და ამ ხმამ მეტის-მეტად შეაშინა ბელაია-ცერკოვის მცხოვრებნი. განჩო პოპოვმა სთქვა, საიდუმლო დარაჯთა რაზმის შედგენას მე ვკისრულობ და ღამ-ღამობით ქალაქის განაპირა ადგილებზე დავაყენებო. გარდა ამისა, სხვა-და-სხვა ღონე იღონეს, რომ არავინ გაგვეცეს და პოლიციამ ადვილად ვერ შეიტყოს ჩვენი განზრახვანიო. სტრანჯოვმა ნაყიდ და დარიგებულ იარაღისა და ტყვიების ანგარიში წარმოადგინა, წარმოადგინა აგრეთვე იმ თოფების ანგარიშიც, რომელთა ფასი სრულად ჯერ არ გადაეხადნა, და ამიტომ კარლოვოში საწყობში აწყვია ყველაო.

— კიდევ რამდენი ლირა ერგებათ? — ჰკითხა მიჩომ.

— ას ლირას ცოტა აკლია.

— ეს ფული კიდევ ვიშოვეთ, — სთქვა ექიმმა.

— ბარაქალა, იშოვეთ? სად? — წამოიძახეს ზოგიერთებმა.

— თქვენ რას დაეძებთ, კიდევ ვიშოვეთ და კიდევ გავგზავნეთ. ხვალ დილას თოფები აქ გვექნება, — სთქვა ექიმმა.

— მაშ შეიარაღებისა არ უნდა გვეფიქრებოდეს. — უთხრა ოგნიანოვმა.

— თუნდ მთელს პოლკს დავუხვდებით წინ და შეგვიძლია ოცი დღე ვებრძოლოთ ჯებირებს ამოფარებულები, — სთქვა მღვდელმა დიმიტომ.

რა თქმა უნდა, არავითარი ჯებირები და სიმაგრეები არა ჰქონდათ; მღვდელი ჯებირებს დაბალ ლობეებს ეძახდა, ქალაქ გარედ რომ იყო.

— ზარბაზნები რომ დაგვიშინონ? — იკითხა ნეტკოვიჩმა.

— მაშინ კი საქმე ცუდად იქნება, — უპასუხა მღვდელმა დიმიტომ ნალვლიანად.

— ზარბაზნებს განა ჩვენ კი ვერ დავუშენთ, — უთხრა ბატონმა ფრატიუმ. — მე დიდის სიამოვნებით შემოვსწირავ საზოგადო საქმეს ჩვენს ხის კასრს. კრუპის ზარბაზნის ოდენა ხმა

ექმნება. სხვებიც ასე მოიქცნენ!... მაშინ მთელი არტილერია გვექმნება.—ეს რომ სთქვა ფრატიუმ, ამაყად დაიწყო ყურება გარშემო.

— შენის კასრისაგან არაფერი გამოდგება... დედა-კაცებს კასრები გამოართვეითო!... ღმერთმა ჩემს მტერს ნუ გააგონოს!.. სირცხვილით თვალი სად გავახილოთ, რომ გავვიგონ? — ჩაერია ლაპარაკში ოგნიანოვი; ზარბაზნები კი მანც გვინდა, საჭიროა. თუნდ ერთი ზარბაზანიც რომ დავცალოთ, მტერს ძალაზე შეაშინებს... შეგვიძლია ბლის ტანისაგან გავაკეთოთ ზარბაზნები.

ოგნიანოვის ნათქვამი ყველას მოეწონა და ერთხმად დაეთანხმნენ.

— ბუჩკე გავვიკეთებს—სთქვა მიჩომ.

— ბუჩკე? მე და ის ერთმანერთს ვიცნობთ, — წიმოიძახა ოგნიანოვი.

— მეკასრეს იცნობ? ჩინებული ოსტატია!—სთქვა ექიმმა.

— ბლის ხეები სად ვიშოვნოთ?—იკითხა ბრაგოვი.

— სულ ადვილი საქმეა,—სთქვა ნეტკოვიჩმა; — ამას მე ვკისრულობ.

— მაშ, გადაწყვეტილია. არტილერიის გამოწყობას ნეტკოვიჩი ჰკისრულობს,—სთქვა ოგნიანოვმა ხუმრობათ. — ახლა მეორე კითხვა გავსინჯოთ.—დიმიო, კიდევ რა გაქვს მოსახსენებელი?

— ჰანაგიურის კომიტეტის წერილია წასაკითხი. ადრე ისე ვიყავით გაოცებულნი, რომ ამის წაკითხვა დაგვაფიწყდა კიდევ...
 — ბენკოვსკის იქმნება!—ჰკითხა სულსწრაფად ოგნიანოვი;—მაღე წაიკითხე!

ყველანი გაჩუმდნენ.

მდივანმა წაიკითხა ადრევე ცეცხლზე გაცხელებული წერილი ჰანაგიურის კომიტეტისა. წერილი გრძელი იყო, იწერებოდნენ ათას გვარ დარიგებას, განკარგულებას, კომიტეტს უფ-

ლიდნენ ასე და ასე მოიქცეცით, რომ თქვენი მოქმედება აჯანყების მომზადების საერთო პლანს ეთანხმებოდესო.

წერილის ბოლოზე თვითონ ბენკოვსკის ხელით ეწერა გრამატიკულ შეცდომებით, სავსე და ხუცურ ასოებით შემდეგი სტრიქონები:

„ამ წერილის მომტანისავე ხელით გამომიგზავნეთ 200 ლირა. სხვა კომიტეტებმაც ამდენ ამდენივე იკისრეს. ეს ბრძანება უეჭველად უნდა დასრულდეს... გარდა ამისა, ბევრს ნუ ფილოსოფოსობთ მანდა, საქმე აკეთეთ, საქმე.

„საზიზღარს ს...ს აქამდე ვერაფერი მოუხერხეთ? აი, თქვე ქალაჩუნებო!...“

ძმურად გესალმებით.

ბენკოვსკი.“

ეს სიტყვები ზოგს მოეწონა, ზოგს კი ეწყინა. ბენკოვსკი შორსა სცხოვრობდა, და ამიტომ ისეთი პატივი არა ჰქონდა, ბელაია-ცერკოველების მხრით, ხოლო მისმა უბოდიშო კილომ ზოგიერთი ძალიან გააწიწმატა. ბატონმა ფრატიუმ ველარ მოითმინა და სთქვა:

— რა თავს გაღის ეს ჩვენი ბატონი ბენკოვსკი!

მაგრამ ოგნიანოვმა სიტყვა გააწყვეტინა და მკაცრის კილოთი უთხრა:

— ფრატიუ, ახლა შენი ჯერი არ არის ლაპარაკისა! ვინც იმასა ჰფიქრობს, ზრდილობიანად მელაპარაკონო, იმას არ შეუძლია აჯანყების საქმეში ჩაერიოს... აქ ერთმანერთის მორჩილება და საქმის კეთებაა საჭირო: ყურადღება მიაქციეთ: გვთხოვენ ორას ლირას, ამ ფულს იმიტომა გვთხოვენ, რომ საქიროა წმინდა საქმისათვისა, და ჩვენც მოვალენი ვართ უეჭველად ეუშოვოთ. სიტყვის შებრუნება აქ არ შეიძლება. გაქვთ თუ არა ეს ფული?

— წერილის მომტანი გველოდება, — სიტყვა ჩაუთოო პოპოვმა.

კომიტეტს ცხარი სჯა-ბაასი შეუდგა ამ კითხვის გამო. ჯერ სთქვეს, ხელის მოწერა გავმართოთო. მაგრამ სხვებმა ეს

საშუალება უარყვეს, ამით ვერას გავხდებითო. მიჩო ბეიზადე-ტომ ურჩია, სასწავლებლის თანხიდან დაეხარჯოთ და როცა საკუთარ სამთავროს დაეაარსებთ, ამ სამთავრომ დაჟბრუნოს ეს ფული საზოგადოებასაო. მაგრამ არც ეს რჩევა დაუჯდათ ქკუაში,—ამას უფრო ვერ ავასრულებთო. ფულის შოვნის შესახებ ყველაზე მეტი ილაპარაკეს, ბევრი თავი იმტვრიეს, მაგრამ წყარო მაინც ვეღარ მონახეს.

ყველა ეს საქმეები ახლა კაცს სიცილიადაც არ ეყოფა, მაშინ კი მათს განხილვას უნდებოდნენ ყველაზე მეტად სერიოზულნი წევრნი მოწინავე საზოგადოებისა. ეს საქმე ახალი იყო მაშინ, ყველას გულს უტოკებდა, წმიდა საქმედ მიაჩნდათ.

ოგნიანოვი წარბ-შეკრული ისმენდა სხვების ნათქვამს.

— ამ ფულს მე გიშოვნით! — სთქვა მან ერთბაშად.

ყველამ გაოცებით შეჰხედა.

— საიდან იშოვნის? — უნებურადა ჰკითხა ქრისტო ბრაგოვი.

— ეს ჩემი საქმეა, — ცივად უპასუხა ოგნიანოვი.

ამით გაათავეს ამ საგნის შესახებ ლაპარაკი.

განჩო ჰანჩოვი ლაპარაკის ნება ითხოვა.

— ბატონებო, უკვე გვიან არის, და სანამ კომიტეტი დაიშლებოდეს, აი რა უნდა გადაესწყვიტოთ. რამდენი წევრი გყავს ისეთი, რომ ფიცის ოქმზე ხელი არ მოუწერიათ. საქირთა იმათაც მოაწერონ ხელი. — ეს სთქვა და მაგიდაზე სამელნე დასდგა ახალ წევრების წინ.

ახალი წევრები იყვნენ: ბრაგოვი, ფრატიუ და კანდოვი.

ფრატიუმა და კანდოვი მაშინათვე მოაწერეს, მაგრამ ბრაგოვი, სანამ მოაწერდა, ერთხანს შეეყოყმდა.

— ძმებო, — სთქვა მან შეშინებულის სახით, — ეს წიგნი რომ ვისმე ჩაუვარდეს? მაშინ ხომ დავიღუპე!...

— როგორ? განა რევოლუციონერი არა ხარ, ფიცი არ მიგიცია? — ჰკითხა ფრანგოვი.

— ეს ასეა, ძმებო, მაგრამ ცოლშვილის პატრონი ვარ...

— ცოლშედილი განა ჩენ კი არა გვყავს, მოაწერე ჩქარა,—უთხრა მღვდელმა დიმიტომ.

— გრცხვენოდეს, ბაი ქრისტო, გრცხვენოდეს!—უთხრა მკაცრად ოგნიანოვმა.

ბრაგოვმა შეშინებულის სახით მოაწერა ხელი. მაგრამ „ქრისტო ბრაგოვის“ მაგიერ, როგორც ისა სწერდა ხოლმე თავისს სახელსა და გვარს ვაჭრობის დროს მიწერ-მოწერაში, „რისტო ბრაგატა“ მოაწერა,—ასე ეძახდნენ სხვები. ეს ეშმაკობა ყოველ შემთხვევისათვის იხმარა.

(შემდეგი იქნება)

უკეთური*)

(ზღაპარი)

რვა სიკეთე ამოებს ადამიანის ცხოვრებას: სათლავი წინაპარ-
რთა, ლამაზი ცოლი, სანგრძლივი სიცოცხლე, მრავალი შვილი,
მრავალი ზური, სიმდიდრე, მრავალი მეგობარი და განათლება.

მაგრამ ბევრია უკეთური, რომ ამ სიკეთეთაგანი ერთიც არ
კლირსება.

ასეთი უკეთური იყო ოდესმე ნინორან-დუი, რომელსაც მშვე-
ნიერი ცოლი გაქცა.

ერთხელ ნინორან-დუიმ სვკა ქალი ნახა, —ნორჩი, გულ-წარმტა-
ცი და მდიდარი. სახელად დიუსის უწოდებდნენ. ნინორან-დუიმ შე-
იყვარა დიუსი, დიუსიმ —ნინორან-დუი. მაგრამ ასეთია უკეთურთა
ბედის-წერა: ვინც უნდა შეიყვაროს უკეთურმა, ყველასა სდევნის მი-
სი შაკ-ბედი და ამიტომ ნინორან-დუისა და დიუსის კავშირსაც
უბედურება მოჰყვა: საქონელი ამოუწუდათ, ჭირნახული წაუხდათ და
სარჩო-სახადებელი დაეღუპათ.

გამოკლებმა ერთხელ დიუსის და ნინორან-დუი თავის ალაგას
კვლარა ნახა. ნინორან-დუის წერილი დაეტოვებინა და იმ წერილი-
დან სცნა დიუსიმ თავისი უბედურება: ნინორან-დუის თავისი დიუსი

*) კორეს ნახევარ-კუნძულზედ არის ჩაწერილი ეს ზღაპარი. ევროპიე-
ლთა შეხედულებით, ველურია ყველა ის ხალხი, ვინც მათ უკან ჩამორ-
ჩომია განათლებაში, ესე იგი ტუნჩიკაში. მკითხველი თითონვე ნახავს,
რამდენად ველური უნდა იყოს ის ხალხი, რომელიც ამ გვარ ზღაპარს
შეჰქმნის.

გულთ უკვარდა, მაგრამ იძულებული იქმნა¹ მიეტოვებინა იგი, რად-
 გან უბედურების მეტს ვერას შესძენდა.

ცხარი ცრემლი წასვდა დიუსის: ქვეყნად ნინოწან-ღუის დარი
 ანა გაანხდა-რა. თავისი სიმდიდრე, რაც კი დარჩენოდა, ღარიბ-ღა-
 ტავთ დაურთო და სამშობლოდან გახიზნვა გადასწყვიტა.

მიდის დიუსი მინდვრად და თვალთავს ცხარი ცრემლი სდის;
 ტირის და თან ჭიფიჭობს: აჰ, ნეტავ იმდენი ჰური მქანდეს, რომ მშე-
 რი ვეკლას გავაძლო! ნეტავი იმდენი ფული მქანდეს, რომ გაჭირ-
 ბულს ვეკლას ხელი გაგუშობო! ნეტავ შემეძლოს, ვეკლას მტირალს
 ცრემლი შეეუშრო!

ამ თქმებში რომ იყო გართული, უცრმად მსუდარი წარმოუ-
 დგა, მშეპნიერ ხარზე მჯდომი. კარგი წარმოსადგეი ვაჟკაცი იყო,
 თავს ვვაგილებს და ზურის თავთავის გვირგვინი ეღვა.

— შემიყვარე, დიუსი, ცოლად წამომეყე! — შევედრა მსუდარი.

— მე უკეთური მიყვარს და იმის მეტს ვერავის შევიყვარებ,
 — მიუგო დიუსიმ. — თუ გინდა შენ ძმა და მე და. და დამძობილ-
 დნენ. თითუბი გაიჭრეს, ტანსაცმელს თითო ხელის-გულის რდენი
 ჩამოხიეს, ზედ თავისივე სისხლათ თავთავიანთი სახელები დას-
 წერეს, შესცვალეს და უბეში ჩაიდეს; ერთმანეთს და-ძმობა შეჭიფ-
 ცეს და გზას გაუდგნენ.

გზაში ქონი ნახეს. დაღაღული დიუსი შევიდა, წაკვლო მი-
 წასე და გულიანად დაიძინა. და ჰინანა სიზმარი: — მოკვლინა მო-
 ხუცი, უმტკერო ქაღალდივით გათეთრებული, და უთხრა: «მე ვარ
 ის კაცი, რომელსაც დად შეეფიცე. მე ვარ მოსავლის მქმნელი, მინ-
 დვრის ბატონი. მე ვიცი შენი წადილი. აი შარკით ბრინჯი. ერთი
 მარცვლიც რომ ჩაგდო ქვებში, პირაძვე გააკებს, რაც უნდა დი-
 დი იყოს. რამდენიც გინდა დახარჯე, ეს შარკი მაინც საკსე გქმ-
 ნება». — უთხრა და გაჭჭრა. — დიუსის გამოკვლიძა. კვრდით ბრინ-
 ჯით საკსე შარკი ეღვა.

აიღო შარკი და გზას გაუდგა.

დაილია მინდორი. გზა უშეკვლეველ მთას შეუდგა, რომლის
 მწვერვალზე დახურული ტყე მოჩანდა. მივიდა ტყესთან დიუსი და

პატარა ქონი ჭინასა. ქონის შესაკალთან თვალ-ტანად მშვენებური
 ყმაწვილი კაცი იჯდა ტრესლის პირას და წყალს ადუღებდა.

— რას ხარშავ მაგ წყალში? — ჭკითხა დიუსიმი და ქონის შე-
 სავალთან მივიდა.

— არაფერს: არც ბრინჯი მაჭკს, არც სხვა რამ საჭმელი, —
 მიუგო ყმაწვილმა.

დიუსი შევიდა ქონში, გასსნა პარკი, ყანწი აავსო ბრინჯით,
 გამოიტანა და ქვაბში ჩაჭყარა.

და უცრად გაივსო ქვაბი. დასხდნენ და ჭამეს. დიუსი და
 ყმაწვილი უკვე გაძღნენ და ქვაბს კი დანაკლისისა არაფერი ეტყუა-
 ბოდა.

გასმამი რომ გაათავეს, ყმაწვილმა უთხრა დიუსის:

— შემიყვარე და ცოლად წამომეყ!

— მე საყვარული აღარ შემიძლიან, — მიუგო დიუსიმი. — მე
 მიყვარს მარტო ჩემი ქმარი, ჩემი უკეთური. თუ გინდა შენ ძის და
 მე და.

ყმაწვილი ამითი დაკმაყოფილდა და დაძმად შეიფიცნენ.

დაღმდა კიდევ. დიუსი დასაძინებლად დაწვა. ნახა სიზმარი:
 მოკვლისა უმტკერო ქალადივით გათეთრებული მოხუცი, საძინელ
 კეფსზე მჯდომი და უთხრა: მე ვარ ეგ ყმაწვილი შეშის-მჭრელი,
 შენ რომ დაუმიგობრდი. მე ვარ მთის სული და ბატონი. ვინც
 შენი წადილი. აი ოქრო. რამდენიც უნდა მოანტკერიო, მანც უფე-
 კელი იქმნება შენს სელში.

მოხუცი გაჭჭრა. დიუსის გამოკვლია. აღარც სადმე ყმაწვილი
 ჩანდა, აღარც ქონი. გვერდით ოქრო ედგა.

— ხელა კი ვინც, რასაც ვიზამო, — სთქვა დიუსიმი. — ამ ტუის
 პირას ქალაქს გაკაშენებ. ჩემთან შემკურნებთან ყველა დამშეულნი და
 ღარიბ-ღატაკნი და მათ შორის ვიპოვნი ჩემს ნინოჩან-დუის.

და გააშენა ქალაქი. და მიისწრაფიან დიუსისკენ ყველა გლა-
 ხანი, ყველა დამშეულნი და ღარიბ-ღატაკნი. აუსრულდა ბოლოს

იმედი და ერთხელ თავისი ქმარიც დაინახა მისკენ მიმავალი, თავისი უკეთური ნინოჩხან-დეი.

რომ დაინახა დიუსიმი, მეტად იამა, მაგრამ შესტუქსა კიდევ, რად მიმატოვეო.

ნინოჩხან-დეისაც ძალიან გაუხარდა თავისი დიუსის ნახვა. და შეიფიცნენ, ერთმანეთს აღარსად განკუთრდეთ. სცხვარობდნენ ერთმანერთით კმყოფილნი და უხვს ნუგეშსა სტემდნენ ყოველს გლახსაც და დაუბრუნდნენ.

მაგრამ ერთხელ ისე მოხდა, რომ დიუსიმი სულ მთლად დასრვიდა, რაც ფული ჰქონდა და სთქვა: აქ, ახლას მდებარე ქალაქს, უნდა გავეზავნო რქო, რომ ცოტა მოსტერონ და ფული მომიტანონ.

მისცა რქო ნინოჩხან-დეის და თანაც დასძინა: — ფული მეტი წამოიღე, რომ რაც შეიძლება გვიან მოვიხდეს ქალაქს წასვლათ.

აჭვიდა ნინოჩხან-დეიმი სახედარს რქო და წავიდა ქალაქისაკენ.

გზაში ხევი ჰქონდა გასაკლელი, შიგ მცირე ნაკადული დიოდა. მაგრამ ნინოჩხან-დეი უკეთური იყო: სწორედ ამ დროს მოვიდა კოკის-პირული წვიმა, პატარა რე ზღვასავით აღელვებულ მდინარედ იქცა და სახედარც დაახრჩო და რქოც დაღუპა.

— არა, — სთქვა სასოწარკვეთილმა ნინოჩხან-დეიმი, — ამ უბედურებას კი ვეღარ შევძლენი მე ჩემს დიუსის: ან რქოს ვიპოვნი, ანარა-და მეც იმასთან დავიღუპები.

შევიდა წყალში და დაიხრჩო.

ბეჭი უცადა დიუსიმი. ბოლოს ვეღარ აიტანა უამბობა და წავიდა ნინოჩხან-დეის საძებნელად.

იარა, იარა და იმ წყალს მიაღწა, რომელმაც ქმარი დაუხრჩო. სწორედ იმ დროს გამოიღარა, მდინარე დაწყდა და ხევი პატარა ნაკადული-და დარჩა.

დაინახა დიუსიმი წყლის ძირში თავისი რქო და მის გვერდით დამხრჩვალნი ნინოჩხან-დეი. დაიწყო საწყალმა ტირილი და თავში ცემა.

ბოლოს უდაბნოში გავიდა, დაეშვა მიწაზე და კვლავ ტირილი
 მორთო. იმდენი იტირა, რომ ღონე მიხდილი იქვე უდაბნოში მო-
 კვდა.

დიუსის თვალთაგან ნადენი ცრემლი იმ ალაგს ტბად შედგა
 და დღესაც «ცრემლის ტბას» უწოდებენ.

ერთხელ სოკდაგარი ვინმე მოდიოდა ქალაქიდან და გზა და-
 ჭკარგა. სწორედ იმ უდაბნოს მოჭხვდა, სადაც მიცვალებული დიუსი
 იდგა. დედაკაცი რომ დაინახა, ჩვეულებისამებრ, ჩამოჭხდა ცხენიდან
 და გვერდით ფეხით გაუარა.

რაკი ჰნახა, რომ არ იძროდა, ახლოს მივიდა, სამარე გაუთ-
 ხარა და დამარხა.

მერე თავისი გზაც ადვილად იპოვნა და საქმეებიც ყველა კარ-
 გად გაიროგა. საქმეების კეთილად დამთავრება იმას მიაწერა, რომ
 რხერ-ტიღს მიცვალებულს სამარე აღიწინა. უკან დაბრუნდა, დი-
 უსის საფლავზე გაჩერდა და დიდი ხანი ილოცა.

მივიდა შინ სოკდაგარი და ყველა ნაცნობთ და ნათესავთ უამ-
 ბო, რაგორ მიაბარა მიწას უმატრონოდ მიცვალებული დედაკაცი
 და რა კარგად გაათავა ყოველი თავისი საქმე.

მას შემდეგ ქალაქიდან მომავალი ყველა ჩერდება დიუსის საფ-
 ლავზედ სალოცავად. და ყველას სიკეთესა სწევს ეს ღოცვა.

ერთხელ ერთი უბედური მივიდა დიუსის საფლავთან და დი-
 დი ხანი იტირა თავისი შუაბედი; იმდენი ხანი, რომ მოიქანცა და
 დაქინა. სიზმარში ყმაწვილი ქალი ჰნახა, თეთრით მოსილი. უბედურ-
 თან ერთად ქალიც ტირიდა და თან ნუგეშსა სცემდა:

— დაწაფე და დალიე ეგ წყალი, საფლავთან რომ დის; ეგ
 წყალი უბედურთათვის დაღვრილ ცრემლისაგან შესდგა. რა დალეკ,
 სეკდა მოგეშვება და შენც ისე შეიყვარებ ყველა უბედურს და უკე-
 თურს, რაგორც იმ საწყალს უყვარდა ბედისგან დევნილნი, რომ-
 ლის ცრემლი მაგ რედ იქნა.

და იწევს უბედურთ დიუსის საფლავისკენ დენს. შორს-შორს
 ქვეყნის ძირამდე გავარდა მისი წმიდა სახელი. საფლავს ქვა დაადგეს
 და ზედ დაწერეს: «კეთილი დედაკაცი!»

და მართალიც იყო ეს წარწერა, რადგან საფლავის შინა მდებარეს
 მთელი ჭკუენის სიკეთე სწადა და ვეღვა უკეთური უგარდა. მაგ-
 რამ კერას განდა და უკეთურთა რიცხვი დღით-დღე მატულობს და
 მატულობს.

ივ. მაჭავარიანი

კ რ ა ზ ა ნ ა

რამანი იტალიის ცხოვრებიდან

ე. ვოინიჩისა

ნ ა წ ი ლ ი მ ე ო რ ე

IX *

12
32
16
29
10

რამდენისამე დღის შემდეგ, კრაზანა, ფერ-მიხდილი და ჩვეულებრივზე უმეტესის კოჭლობით, მივიდა სახალხო წიგნთ-საცავში და მოითხოვა ქადაგებები კარდინალ მონტანელი-სა. რიკარდომ, რომელიც მეორე მაგიდას უჯდა, დაანება კითხვას თავი და შეჰხედა კრაზანას. ძალიან უყვარდა კრაზანა, მაგრამ ვერ ურიგდებოდა იმის ჯიუტ სიფიცხეს.

— კიდევ აპირებთ საწყალ კარდინალთან შეტაკებას? — ჰკითხა რიკარდომ ცოტა გულ-მოსულად.

— ჩემო ძვირფასო, — მიუგო კრაზანამ, — რისთვის აწერთ ყოველთვის ადამიანს ცუდ აზრებს. ეს ქრისტიანული არ არის. მე ვამზადებ წერილს ეხლანდელი დროის თეოლოგიის შესახებ ახალი გაზეთისათვის.

— რომელ ახალ გაზეთისათვის? — რიკარდოს სახე მოედრებულა. — ყველამ იცოდა, რომ მზადდებოდა ახალი კანონი ბეჭდვისათვის ზ რომ ოპოზიცია აპირობდა ქალაქის გაოცებას რადიკალურ გაზეთის გამოცემით; მაგრამ მაინც კიდევ საიდუმლო იყო.

— რასაკვირველია, „გაიძვერებისა და ცულლუტთა გაზე-
თებისათვის“ და ან კიდევ „საეკლესიო კალენდარისათვის“.

— ჩუმად, რივარესს, ჩვენ ვუშლით სხვებს კითხვას.

— აბა, მაშ, დაუბრუნდით თქვენს მედიცინას და მეც
დამაცადეთ თეოლოგიის მეცადინეობა. მე არ გიშლით თქვენ
დამტვრეულ ძვლების სწორებას... თუმც ეს თქვენზე უკეთ
ვიცი.

კრაზანა დაჯდა, დაიწყო ქადაგებების კითხვა ჩაფიქრებით
და საქმიანის სახით. წიგნთ-საცავის ერთი გამგეთაგანი მივიდა
მასთან.

— სინიორ რივარესს, თქვენ მგონი წევრი იყავით დიუ-
პრესის ექსპედიციისა და იკვლევდით მდინარე ამაზონის ტო-
ტებს. არ შეგიძლიანთ დაგვეხმარათ ერთ საძნელო საქმეში?
ერთი მანდილოსანი თხოულობს ექსპედიციის ანგარიშებს და
ისინი კი ეხლა ყდის გასაკეთებლად არიან მიცემულნი.

— რისი გაგება სურს?

— მხოლოდ ის სურს გაიგოს, თუ როდის დაიწყო ექს-
პედიცია და როდის გაიარა ეკუადორზე.

— ექსპედიცია გამოვიდა პარიჟიდან შემოდგომაზე 1837
წელსა და გაიარა კვიტო აპრილში 1838 წელს. ჩვენ დავყა-
ვით ბრაზილიაში სამი წელი, შემდეგ დავემვით რიოსკენ და
დავბრუნდით პარიჟში, ზაფხულში, 1841 წელს. იქნება უფრო
დაწვრილებითი ცნობები იყოს საჭირო?

— არა, გმადლობთ, სხვა არა უნდა-რა. ეგ ყოველივე
ჩავწერე.— ბეპპო,— დაუძახა ვილასაც, წაიღე და მიართვი ეს
სინიორა ბოლლას.— გმადლობთ, სინიორ რივარესს. მომიტე-
ვეთ, რომ შეგაწუხებთ. კრაზანამ სავარძელში უკან გადხარა,
და მის სახეს უსიამოვნოდ გაოცება ეტყობოდა.

— რისათვის დასჭირდა იმას ეს ცნობები?

გემმა მივიდა სახლში პატარა ბარათით ხელში.

— აპრილში 1838 წელს... არტური მოკვდა მაისში 1833
წელს. მაშ ხუთი წელიწადია....

გემმამ დაიწყო ოთახში სიარული. უკანასკნელი ღამეები იმას კარგად აღარ სძინებია, რის გამოც თვალები ჩაუცვივდა და ამოუღრმავდა.

— ხუთი წელიწადი! „მდიდრულ ცხოვრებას შეჩვეული“, „ვილამაც, რომელსაც ერწმუნებოდა, მოატყუა ის“. ატყუებდნენ და იმან გაიგო ეს! — ქალი შესდგა და თავში ხელები იტაცა.

— არა, ეს სრული სიგიჟეა. ეს შეუძლებელია. მაგრამ მაინც, იმათ ხომ მაშინ მთელი ნავთ-სადგური დაათვალიერეს და ვერ იპოვნეს.

ხუთი წელიწადი, — ის არ იყო ჯერ კიდევ ოცდაერთის წლისა, როცა მეზღვაურს შეებრძოლა, რომელმაც დაასახიჩრა, — მაშ ის ცხრამეტის წლისა ყოფილა, როცა სახლიდან გაქცეულა. განა იმან თითონვე არა სთქვა: „წელიწად-ნახევარიო“.

ან საიდან აქვს ამას ასეთი ლაყვარდის ფერი თვალები და მოუსვენარი, ჩქარი მოძრაობა თითებისა?

ან კიდევ, რად არის ასე გაბოროტებული მონტანელლზე? ხუთი წელიწადი..... ხუთი წელიწადი..... ოხ, ვიცოდე ნამდვილ, რომ დამრჩვალა! რომ მენახოს იმისი გვამი, ეგებ გული ჩემი ოდესმე დაწყნარებულიყო და მოგონებას აღარ ჰქონოდა ჩემზე ასეთი გავლენა. იქნება ოცი წლის შემდეგ შესძლებოდა ჩემს გულს ისე მოეგონა წარსული, რომ არ შემკრთალიყო.

მთელი სიყმაწვილე გემმასი მოწამლული იყო თავისი დანაშაულის მოგონებით. გადიოდნენ წელიწადები და ის კიდევ სინანულის დემონის წინააღმდეგ იბრძოდა. მას ყოველთვის ახსოვდა, რომ საქმე იმის ცხოვრებისა მომავალშია. ყოველთვის ხუჭავდა თვალებს, რომ არ დაენახა წარსული შემადრწუნებელი ჩვენება. მაგრამ დღითი-დღე, სურათი, ზღვაში მოტივტივე დამღრჩვალ არტურის გვამისა არ შორდებოდა გემმას და გულის გამგმირავე კვნესა აღმოხდებოდა ხოლმე გულიდან. მე მოვკალ არტური! არტური მკვდარია! ეს მოგონება მეტად სამძიმოდ ეჩვენებოდა, მაგრამ ეხლა ნახევარ სიცოცხლეს შესწირავდა, ოღონდაც ისევ წინანდებურად ჰგონე-

ბოდა. გემმამ თვალები ხელით დაიფარა. ცხოვრება იმისი ჩამწარებელი იყო იმით, რომ არტური მოკვდა. მაგრამ რა იქმნება, თუ სიკვდილის მაგიერ უარესს რასმე საშინელებას გადაჰყიდა იგი? ვაი თუ ჰკრა ხელი და ჩააგდო არტური არამც თუ წყალში, არამედ... გემმამ აღარ დაზოგა თავი და დაწვრილებით მოიგონა მთელი ჯოჯოხეთი არტურის წარსულ ცხოვრებისა. ყოველივე ისე ცხადად ეჩვენებოდა, თითქო თითონვე გამოეცაღნა იმისი ფიქრი, იმისი მდგომარეობა, შესაბრალისი თრთოლა შიშველი სულისა, დაცინებანი, სიკვდილზე უფრო სამძიმონი მარტოობა და ნელი სულის შემხუთავი ტანჯვა. გემმამ ისე ცხადად წარმოიდგინა ყოველივე ესე, თითქო თიოონაც იმის გვერდით ყოფილიყოს ინდოელთა ქობში, იმასთან ერთად ეტანჯა ვერცხლის მადნებში, პლანტაციებში და ცირკში... ცირკი... არა, უნდა როგორმე განვიშორო ფიქრიდან იმისი სახე, თორემ შესაძლოა ჭკუა დაგვარგო, — გაიფიქრა გემმამ. გამოაღო სამწერლო მაგიდის უჯრა. იქ ეწყო რამოდენიმე სამახსოვრო წვრილმანი ნივთი, რომელთა მოშორება მას ძალიან ეძნელებოდა. გემმამ იშვიათად იცოდა ამ წვრილმანი ნივთების ამოლაგება, ახლა კი დაიწყო სათითაოდ სინჯვა მათი. ამოიღო პირველი წერილი ჯიოვანნისა და ყვავილი, რომელიც მომაკვდავს ხელში სჭეროდა. იმისი სიყმაწვილის კულულა თმის მონაჭერი და ვარდი თავის მამის საფლავზე დამკვნიარი. შუა ფიცარზე უჯრაში იდო პაწაწა სურათი ათის წლის ბავშვის არტურისა. აიღო ხელში ეს სურათი და დააცქერდა. იმ დრომდის უცქირა, მანამ ნამდვილ ცოცხლად არ წარმოიდგინა თვალწინ იგი. ოხ, როგორ ცხადად ჰხედავდა ეხლა იმას გემმა. ტუჩების წმინდა და ნაზი გამოხატულობა, დიდრონი სერიოზული ლურჯი თვალები, ანგელოზური სახის გამომეტყველობა. ყოველივე ეს, ისე ცხადად გაითვალისწინა, თითქო, არტური გუშინ მომკვდარიყოს. იმას ცრემლებით აეგსო თვალები და ნელ-ნელა სცვიოდნენ სურათზე, რის გამოც სურათი თითქოს ბურუსში გაეხვიაო და გემმა ველარას ჰხედავდა.

— ოხ, როგორ ვიფიქრე ეს,—ამბობდა იგი,—როგორ შეიძლება წარმოიდგინოს კაცმა არტურის ნათელი და უმანკო სული ამ წვრილმან განსაცდელიან ქვეყანაში? უთუოდ ღმერთს ცოტათი მაინც უყვარდათ იგი და ამ განსაცდელიან ცხოვრებას აღრვევ მოაშორეს. ათასჯერ უმჯობესია იმისთვის არ არსებობდეს, ვიდრე არსებობდეს და კრაზანა იყვეს, კრაზანა თავის სპეტაკ ყელ-სახვევით, საექვო სიტყვა მახვილობით, ბოროტი ენით და თავის ბალეტში მოთამაშე ქალით. არა, არა, ეს მხოლოდ სულელური ფანტაზია იყო, ტყუილად დავიტანჯე თავი უთავბოლო ფიქრებით. ექვი არ არის, არტური მკვდარია.

— შეიძლება შემოსვლა?—მოესმა ნაზი ხმა კარებიდან.

გემმა შეკრთა და სურათი ხელიდან გაუვარდა. კრაზანა კოქლობით შევიდა ოთახში, აიღო სურათი და გადასცა.

— როგორ შემაშინეთ,—უთხრა გემმა.

— დ.....დიდად ვწუხვარ. იქნება არ გეცალათ და ხელი შეგიშალეთ.

— არა, მე მხოლოდ ძველ ნივთებს ვათვალიერებდი.

ცოტა ყოყმანის შემდეგ გადასცა სურათი კრაზანას.

— როგორ მოგწონთ ამ ყმაწვილის სიხე? მანამ კრაზანა სურათს ათვალიერებდა, გემმა გამომცდელის თვალით მისჩერებოდა, თითქო მთელი იმისი ცხოვრება კრაზანას პასუხისაგან იყო დამოკიდებული, მაგრამ კრაზანას სახეზე კრიტიკისა და ურწმუნობის მეტი არა იხატებოდა-რა.

— თქვენ ძნელ ამოცანას მაძლევთ: სურათი დაძველებულია და საზოგადოდ კი ბავშვის სახის ცნობა ძნელია, მაგრამ მე მგონია, რომ ეს ბავშვი უბედური იქნებოდა ცხოვრებაში; მისთვის უმჯობესი იქნებოდა დავაჟაკებამდე უარი ეთქვა ცხოვრებაზე

— რატომ?

— შეხედეთ ამის ქვემო ტუჩის ხაზს: ამ ნაირი ხალხი ძალიან ღრმად ჰგრძნობს მწუხარებას და უსამართლობას! ცხოვ-

რებაში არ არის მათთვის ადგილი. ცხოვრებისათვის საჭიროა ისეთი ხალხი, რომელიც მარტო თავისას ჰგონობს.

— ნაცნობს არავის გავონებთ ეგ სურათი?—კრაზანამ ახლოს მიიტანა თვალებთან სურათი და დააცქერდა.

— დიად. ეს საოცარია, დიადაცა ჰგავს, ძალიანა ჰგავს.

— ჰგავს? ვისა?

— კ.....კარდინალ მ.....მონტანელის. ხომ არა ჰყვანან უცოდველ კარდინალს ძმისწულები? ნება მომეცით, გკითხოთ, ვინ არის ეს?

— ეს არის სურათი ჩემის მეგობრისა, რომელზედაც გელაპარაკებოდით.

— რომელიც თქვენ მოჰკალით?

გემმა შეჰკრთა.—როგორ უბრალოდ და დაუდევნელად ამბობს ამ შემადრწუნებელ სიტყვას.

— დიად, რომელიც მე მოგვალა. თუ ის მართლა მკვდარია. თუ.... გემმა თვალ-გაშტერებით უცქეროდა კრაზანას.—მე ხან-და-ხან ექვში შევდივარ, გვამი იმისი არ უზოფნიათ. იქმნება ის გაიქცა სახლიდან, თქვენებრ, და წავიდა სამხრეთ ამერიკაში.

— იმედი მაქვს, რომ ეს ასე არ მოხდებოდა. ეს იქმნებოდა სამძიმო მოგონება თქვენთვის. მე ბევრი ვიომე თ....თავის დროზე და გავისტუმრე ჯოჯოხეთში იქნება ბევრზე უმრავლესი კაცი, მაგრამ რომ ვიცოდე, ჩემის მიზეზით რომელიმე სულიერი არსება წავიდა სამხრეთ ამერიკაში, მე ღამე ძილი არ მექმნებოდა....

— თქვენ ეგრე ჰფიქრობთ?—გააწყვეტინა სიტყვა გემმამ და მიუახლოვდა,—რა იქმნება, რომ არ იყოს დამდრწუნალი? რომ იმასაც გამოეფლოს მაგნიური ცხოვრება, როგორც თქვენ გამოგივლიათ, არაოდეს არ დაბრუნდებოდა პატივით გულში? როგორ ჰფიქრობთ, არაოდეს არ დაივიწყებდა ამას? მოიფიქრეთ, მეც ხომ ძალიან დავიტანჯე ამ გარემოებით. შეჰხედეთ, —იმან უკან გადიშალა უუბლზე ჩამოყრილი თმები. მუქ თმა-

ში მოსჩანდა ვერცხლივით თეთრი თმის ზოლი. დადგა ხსნგრ-
ძლივი სიჩუმე.

— მე ვფიქრობ, — სთქვა წყნარად კრახანამ, — რომ სჯობს მიცვალებულნი დარჩნენ მიცვალებულებად. ბევრი რამ ძნელი დასაფიქრებელია და მე რომ ვიყო იმ თქვენი მეგობრის ადგილას, ისევ მკედრად დაფრჩხობდი. იმ ქვეყნიდან დაბრუნებულნი ძალიან დამახინჯებულნი არიან.

ქალმა ჩასდო სურათი ყუთში და დაჰკეტა.

— ეს სასტიკი რწმენაა, — სთქვა იმან, — მაგრამ ეხლა სხვა რამეზე ვილაპარაკოთ.

— ცოტა რამ საქმე მაქვს თქვენთან. მე მინდა მოგელაპარაკოთ ერთ კერძო გეგმაზე, რომელიც ახრად მომივიდა, — უთხრა კრახანამ.

გეგმამ სავარძელს მისწია მაგიდისაკენ.

— რას ჰფიქრობთ ბექედის მოსალოდნელ კანონის შესახებ?

— რას ვფიქრობ? ვფიქრობ, რომ იმას დიდი მნიშვნელობა არა აქვს, მაგრამ ერთი ლუკმა პური სჯობიან სულ უქონლობას.

— მაშ ეჭვი არ არის, თქვენ იმუშავეთ ერთ-ერთ ახალ გაზეთში, რომლის გამოცემასაც ეპირებიან.

— დიად, უსათუოდ. ყოველთვის არის ბლომად მეხანიკური სამუშაო, ბექედვა ვრცელდება და

— როდემდის უნდა ხარჯოთ ტყუილ-უბრალოდ თქვენი გონების ძალები.

— ტყუილ-უბრალოდ რატომ?

— იმიტომ, რომ თქვენ შეგიძლიანთ სხვა საქმის კეთებაც, თითონვე იცით, რომ აქაურ ხალხზე ბევრით მაღლა დგებართ და აძლევეთ კი ნებას, რომ თქვენით სარგებლობდნენ. ყველა ისინი, გრასსინი და გალლი თქვენს წინაშე მოსწავლენი არიან და თქვენ კი, იმათ კორექტურას ასწორებთ.

— ჯერ ერთი ეს, რომ მე არ ვკარგავ დროს კორექტურის გასწორებაში და გარდა ამისა, თქვენ მგონი აზვიადებთ

ჩემს გონებითი ნიქს. ის სრულიადაც ისეთი ბრწყინვალე არ არის.

— მე არცა ვფიქრობ, რომ ბრწყინვალეა. — მშვიდლობიანად უთხრა კრაზანამ. — მაგრამ ვფიქრობ, რომ თქვენ ცოცხალი ფხიზელი გონება გაქვთ და ეს კი დიდად თვალსაჩინოა. მოსაწყენ და დამქანცველ კომიტეტის სხდომებზე თქვენ ყოველთვის ამხილებთ ხოლმე თვითოეულ წევრთა სუსტ მხარეს მსჯელობაში.

— უსამართლო ხართ სხვების მიმართ. მარტინი მაგალითად, ლოდიკის კაცია და არც ის არის საექვო, რომ ფაბრიცი და ლიოგა ჭკვიანები არიან. გრასსინიმ სხვებზე უფრო კარგად იცის სტატისტიკა იტალიის ეკონომიის საქმეებისა.

— ეგ ბევრი არ არის, მაგრამ მათ თავი დავანებოთ. ექვი არ არის, რომ თქვენ შეგიძლიანთ, თქვენის ჭკუით დაიწყოთ უფრო თვალსაჩინო საქმე და მოიპოვოთ უფრო თვალსაჩინო ადგილი ვიდრე ახლა გიჭირავთ.

— მე კმაყოფილი ვარ ეხლანდელის ჩემის მდგომარეობისა. საქმე, რომელსაც ვაკეთებ, იქნება დიდ-მნიშვნელოვანი არ არის, მაგრამ თითოეული ჩვენგანი აკეთებს იმას, რაც შეუძლიან.

— სინიორა ბოლლა, თქვენ და მე იმდენად გონიერები ვართ, რომ ერთმანერთს საპირფერო სიტყვებს არ ვეტყვით. მითხარით პატიოსანი სიტყვა, არ ფიქრობთ, რომ ხარჯავთ თქვენს ჭკუას იმ საქმისთვის, რომლის შესრულებაც შეუძლიანთ იმ ხალხს, რომლებიც თქვენზე დაბლა სდგანან.

— თუ მაინცა და მაინც გინდაც პასუხი მოგცეთ, გეტყვით, რომ ეს რამოდენიმედ მართალია.

— მაშ რად მოქმედობთ ეგრე?

ქალმა არა უპასუხა-რა.

— ეგრე რად მოქმედობთ?

— რადგან არაფრის შეცვლა არ შემიძლიან.

— რისთვის?

გემამ შეხედა უკმაყოფილო სახით და უთხრა:

— ეგ არ არის კარგი თქვენის მხრით, რომ ეგრე მცდრით. მაგრამ მაინც მითხარით, რისთვის?

— იმისთვის, რომ ჩემი ბედი დამსხვრეულია და არ შემწვევს იმდენი ძალა, რომ დავიწყო რაიმე ნამდვილი საქმე. მე შემიძლიან ვიყო მხოლოდ სუსტ რევოლუციონერად და ვასრულო მექანიური საქმე, ამხანაგობისათვის. ამას სვინიდისიერად ვაკეთებ. ვინმე ხომ უნდა ასრულებდეს ამ საქმეს?

— დიალაც, ეს საქიროა, მაგრამ უნდა ამას ვინმე სხვა აკეთებდეს.

— მე მხოლოდ ეს საქმე შემიძლიან.

კრახანამ ნახევრად მოხუჭულ თვალებით და გამომცდელის თვალთ შეხედა.

გემამ იმ წამსვე აიხედა.

— ჩვენ ვუბრუნდებით ძველ ლაპარაკის საგანს და საქმეზე კი ვაპირობდით მუსაიფს. სრულიად უსარგებლოა ჩემი დარწმუნება, ვითომც ბევრი რამ სხვა საქმის გაკეთება შემიძლიან, სულ ერთია ეხლა, მე ვერაფრის გაკეთებას ვერ მოვახერხებ. მაგრამ ეგებ შეეძლო დახმარება თქვენის გეგმების მოფიქრებაში და რაიმე რჩევა მოგცეთ. რაში მდგომარეობს საქმე?

— წინაღვე მაგებინებთ, რომ თქვენგან არაფერს არ უნდა მოველოდე და მკითხავთ კი, რას ველი თქვენგან. ჩემი სურვილი ის არის, რომ თქვენ დამეხმაროთ არამც თუ მოფიქრებაში, არამედ საქმის წარმოებაშიაც.

— მითხარით, საქმე რაში მდგომარეობს და შემდეგ მოვილაპარაკოთ ამაზე.

— ჯერ თქვენ ეს მითხარით, მოვიდნენ თქვენამდის ხმები ვენეციის მოსალოდნელ აჯანყებაზე?

— მესმის ხმები აჯანყებაზე, ათასგვარ გეგმებზე და სანფედისტურ შეთქმულებებზე იმ დროიდანვე, რაც ამნისტია დადგინდა და ამ ხმებს მე ვუცქერი ეჭვის თვალთ.

— აგრეთვე როგორც მე მრავალ შემთხვევაში. მაგრამ ეხლა სერიოზულ მომზადებაზე ვლაპარაკობ, მთელი ვენეცია

ამდგარა ავსტრიელების წინააღმდეგ. რიცხვმრავალი ახალკახ-
 ლობა ჰაპის სამფლობელოში ამზადებს მტერზე საიდუმლო თავს-
 დასხმას. რომანიაში მყოფთ ჩემ მეგობრებისაგან ვიცი.

— მითხარით, — ჰკითხა გემმამ, — შეიძლება დანლობა თქვენს
 მეგობრებზე?

— სრულებით. მე იმათ კარგად ვიცნობ, მათ შორის მეც
 ვმუშაობდი.

— მაშ იხინი არიან წევრნი იმ „სექტისა“, რომელსაც
 თქვენ ეკუთვნით? მომიტყევთ ჩემი უნდობლობა, მაგრამ მე ყო-
 ველთვის სიფრთხილითა ვარ იმ ნაირ ცნობების შესახებ, რომ-
 ლებიც საიდუმლო საზოგადოებიდან მოდიან. მე მგონია, რომ
 ჩვეულება...

— ეინ გითხრათ, რომ მე წევრი ვარ რომელიმე „სექ-
 ტისა?“

— არავენ, მე თითონ მიხვდი.

— ა.— კრაზანამ გადიწია სავარძელში და ნაწყენის სახით
 შეხედა გემმას.

— თქვენ ყოველთვის მიხვდებით ხოლმე სხვის პირად საქ-
 მებს? — ჰკითხა ერთ წუთს შემდეგ.

— ხშირად, ძალიან დაკვირვებული ვარ და ვიცი შეტყო-
 ბა თუ რასაც ფიქრობენ. ამას იმიტომ გეუბნებით, რომ გაფრ-
 თხილდეთ, თუ არ გსურთ, რომ მე შევიტყო რამ.

— არა ვშიშობ, რომ თქვენ იცოდეთ, ოღონდ შორს არ
 წავიდეს; სხვებმა არ ვაიგონ, ვფიქრობ, რომ...

გემმამ თავი ასწია შეურაცხყოფილის სახის გამომეტყვე-
 ლებით და გაელაპარაკა:

— სრულებით არ არის საჭირო თქვენი კითხვა...

— დილაღ, მე ვიცი, რომ ამაზე ლაპარაკს თქვენ სხვას-
 თან არ დაიწყებთ, მაგრამ ვფიქრობდი, იქნება თქვენის ამხა-
 ნაგობის წევრებთათვის გეთქვათ.

ამხანაგობისათვის ფაქტებია საჭირო და არა ჩემი ჟანტა-
 ზიური მოსაზრებანი. რასაკვირველია, არაოდეს ამაზე არავის-
 თან ვილაპარაკებ.

— გმადლობთ. იქნება თქვენ მიხვედრილიცა ხართ, ნამდვილად რომელ სექტას ვეკუთვნი.

— იმედი მაქვს... გთხოვთ შეურაცხყოფად ნუ მიიღებთ ჩემს გულწრფელობას. თქვენ თითონ დაიწყეთ ლაპარაკი და არა მე. ვიმედოვნებ, რომ ეკუთვნით არა „მედანეების“ ამხანაგობას.

— რატომ იმედოვნებთ?

— იმიტომ, რომ თქვენ ვარგიხართ სხვა რამ კარგ საქმისათვის, ვიდრე იმისთვის, რასაც ისინი აკეთებენ.

— ჩვენ ყველანი ვვარგივართ საუკეთესო საქმეებისათვის. მოგიგებთ თქვენივე სიტყვებით. თუმცა ნამდვილად კი, ვეკუთვნი არა „მედანეებს“, არამედ „წითელ ქამრებს“. ეს უფრო სერიოზული კომპანიაა მომეცადინე ნამდვილი საქმისა.

— ესე იგი მკვლელობისა?

— დიად, სხვათა შორის, მკვლელობა ხან-და-ხან ძალიან სასარგებლოა. მაგრამ მხოლოდ მაშინ, როცა ზურვს იქით რიგზე დაწყობილი მომხრეები გეგულებს. აი, რისთვის არ მიყვარს სხვა სექტა. ისინი ჰფიქრობენ, რომ დანა შველის ყოველსავე სიძნელეს და ეს კი შეცდომაა. ის შველის ხან-და-ხან და არა ყოველთვის.

— ნუ თუ თქვენ ფიქრობთ, რომ მკვლელობა რაიმეს შველის?

კრაზანამ გაოცებით შეხედა.

— დიდაც, — განაგრძობდა ქალი, — მკვლელობა უკუაქცევს ერთის წუთით პრაქტიკულ დაბრკოლებას, როგორც ჯაშუში, ანუ მოხელე, მაგრამ მე მგონია, რომ იგი აჩენს უფრო ცუდსა და სამძიმო დაბრკოლებას. ყოველგვარი მკვლელობა პოლიციას ხოლოდ უფრო აბოროტ-მოქმედებს და აჩვენებს ხალხს ძალ-მომხრეობას, და ეს კი ყველა შევიწროებაზე უარესია.

— როგორ ჰფიქრობთ, რა იქმნება მაშინ, როდესაც რევოლუციის დრო დადგება, განა მაშინ არ მოგვიხდება ძალ-მომხრეობის შეჩვევა? ომი ომად რჩება.

— დიად, მაგრამ გამოცხადებული რევოლიუცია სხვა საქმეა. ის მხოლოდ წამია ხალხთა ცხოვრებაში ღ ეს არის ფასი, რომელსაც ჩვენ ვიხდით მთელს ჩვენ პროგრესისთვის. ბევრი საშინელება ხდება რევოლიუციის დროს, მაგრამ რევოლიუცია ხომ ერთი მომენტია, მკვლევლობის საშუალებით პროპაგანდა კი მკვლევლობას ჩვეულებად აქნის. ხალხი თან-და-თან ისე უცქერის ამას, როგორც ყოველ-დღიურ შემთხვევებს და გაგება ადამიანის სიცოცხლის სიწმინდეზე სრულიად იკარგება. დიდი ხნით არა ვყოფილვარ რომანიაში, მაგრამ იქიდან, რაცა ვნახე, გამოვიტანე ის შთაბეჭდილება, რომ იქ ხალხი ეჩვევა ძალ-მომრეობას.

— ყოველ შემთხვევაში ეს უმჯობესია, ვიდრე მონობის შეჩვევა.—სთქვა კრაზანამ.

— არა მგონია: ყოველ-გვარი მექანიური ჩვეულება, ნიშანია სისუსტისა და მონობისა და ეს ჩვეულება კი მკაცრიც არის, რასაკვირველია. თუ რევოლიუცია მართებლობისაგან რამეს წართმევაა საიდუმლო სექტები და დანა უნდა ჩავთვალოთ საუკეთესო იარაღად, რადგან ყველაზე უფრო საშიშო მმართველობისათვის ისინი არიან. მაგრამ თუ თქვენც ჩემებრ ჰფიქრობთ, რომ ძალ-მომრეობა მმართველობასთან არ არის მიზანი, არამედ საშუალებაა მიზანთან მიღწევისა და იმას უფრო უნდა ვცდილობდეთ, რომ შევცვალოთ ხალხის ურთიერთ შორის განწყობილობა, ამ შემთხვევაში საჭიროა ვიმოქმედოთ სულ სხვა ნაირად: ხალხის სისხლის დანახვის შეჩვევა სულაც არ ჰქონავს იმას, რომ ვამაღლებთ იმათ თვალში ფასს ადამიანის სიცოცხლისას.

— რა ფასი აქვს იმათთვის სარწმუნოებას?

— არ მესმის.

კრაზანამ გაიღიმა.

— მე მგონია, რომ ჩვენ ერთ ნაირად არ გვესმის ბოროტების ძირი. თქვენ ხედავთ ამას კაცის სიცოცხლის არა საკმაოდ დაფასებაში.

— მე აღამიანის პიროვნების სიწმინდეზე უფრო ვლაპარაკობ.

— ილაპარაკეთ როგორც გსურდეთ. ჩემის აზრით კი, უმთავრესი მიზეზი ყველა ჩვენი შეცდომებისა და გაუგებრობისა ძვეს გონების სისუსტეში, რომელსაც რელიგიას უწოდებენ.

— თქვენ ლაპარაკობთ კერძოდ რომელსამე სარწმუნოებაზე?

— არა, ეს კითხვა შეეხება გარეგან ნიშნებს. ავადმყოფობა მდგომარეობს გონების სარწმუნოებრივ მიმართულებაში, ავადმყოფურ მისწრაფებაში, რათა გაიჩინოს კერპი და ეთაყვანებოდეს მას, დაეცეს იმის წინაშე და ეთაყვანი სცეს... თქვენ, რასაკვირველია, არ მეთანხმებით! რა სარწმუნოებასაც უნდა აღიარებდეთ, ატეიზმს თუ აგნოსტიციზმს, ეს სულ ერთია, თქვენ გეტყობათ, რომ სარწმუნოებრივი ტემპერამენტი გაქვთ. მაგრამ სულ ერთია, ამაზე ლაპარაკი მეტია. მხოლოდ ძალიანა სცდებით, რომ ფიქრობთ, ვითომ მე ვხედავ მკვლევლობაში მიზეზს, რათა განვიშორო უვარგისი მოხელეები. ყველაზე უფრო იმ საშუალებას ვხედავ, რომ დავთრგუნო გავლენა ეკლესიისა და შევავანო ხალხს, რომ სასულიერო აგენტები სულ მდაბალნი ქმნილებანი არიან.

— მერე რომ გააღვიძოთ მაგით მხეცი, რომელსაც სძინავს ხალხში და მიუსიოთ ეკლესიას, მაშინ...

— მაშინ მე ჩავთვლი ჩემის ცხოვრების მიზანს სრულიად შესრულებულს.

— ეს არის ის საქმე, რომელზედაც მელაპარაკებოდით ამას წინაღ?

— დიალ, სწორედ ეს საქმეა.

გემმას გააჭრეოლა და სახე გვერდზე მიიბრუნა.

— არ მოგეწონეთ განა?—ჰკითხა კრახანამ ღიმილით.

— არა, ეგ ის არ არის, მე ცოტა მეშინიან თქვენი.—უბასუხა გემმამ, მერე მობრუნდა ისევ და დაილაპარაკა ჩვეულებრივის საქმიანის კილოთი.

— ეს სრულიად უსარგებლო დავაა. ჩვენ სულ სხვა-სხვა შეხედულობისა ვართ ამ საქმის შესახებ. მე ჩემის მხრივ, მრწამს პროპაგანდა და პროპაგანდა, თქვენ კი ცდილობთ მოახდინოთ პირდაპირი აჯანყება.

— მაშ, კარგი დავუბრუნდეთ ჩემი გეგმის ახსნას. ამ გეგმას აქვს კავშირი პროპაგანდასთან და უფრო კი აჯანყებასთან.

— ჰოო?

— გითხარით კიდევ, რომ ბევრი ვოლონტიორი მიემგზავრება რომანიისკენ, ვენეციელებს დასახმარებლად. ჯერ არ ვიცით, როდის მოხდება არეულობა; იქნება ეს მოხდეს შემოდგომაზე ანუ ზამთარში, მაგრამ ვოლონტიორები აპენინის მთებში უნდა იყვნენ აღჭურვილნი იარაღით, უნდა მზად იყვნენ, როგორც კი გაგზავნიან იმათთან. მე ვიტვირთე გაფუგზავნო ფარულად თოფ-იარაღი პაპის სამფლობელოში.

— მოითმინეთ, როგორ მოხდა ეს, რომ იმ პარტიასთან ერთად მოქმედობთ. რევოლიუციონერები ლომბარდიაში და ვენეციაში ყველანი პაპის მხარეზე არიან. ისინი ადგანან ლიბერალურ რეფორმებს და ხელი-ხელ მიდიან ეკკლესიის პროგრესიულ პარტიასთან. როგორ შეგიძლიანთ მაგნაორ მტერს კომპრომისებისას და სასულიერო პირებისას, როგორც თქვენა ხართ, იყყეთ იმათ მხარეზე?

კრაზანამ მხრები ასწია.

— რა მენადვლება, თუ მათ ტიკინით თავის გართობა ესიამოვნებათ, ოღონც კი საქმე ვაკეთებინო. რასაკვირველია, პაპი არის მათთვის დროშა. მაგრამ ჩემთვის სულ ერთია, ოღონც აჯანყება დაიწყოს რითიმე. ყოველნაირი კეტი გამოსადევია ძაღლის საცემად, ყოველი პაროლი გამოსადევია, თუ იგი ხალხს აგსტრიელზე მიუსევს.

— რას თხოულობთ ეხლა ჩემგან?—ჰკითხა გემმამ.

— იმას, რომ იარაღის გადატანაში დამეხმაროთ.

— როგორ უნდა მოვახერხოთ ეს?

— სხვაზე უფრო თქვენ შეგიძლიანთ იყოთ სასარგებლო. მე ვფიქრობ იარაღის ყიდვას ინგლისში, მაგრამ იქიდან შეუ-

ძლებელია გაგზავნა, რადგან პაპის სამფლობელოს პორტი უნდა გაიაროს. უნდა გავატაროთ ტოსკანა და იქილინ გადვიტანოთ აპენინის მთებში.

— ესე იგი, უნდა გავიაროთ ერთის მაგიერ ორი საზღვარი?

— დიად, — უთხრა კრახანამ, — სხვა გზით არ შეიძლება. თუ არ სავაჭრო პორტში შეუძლებელია გატარება დიდი ტრანსპორტისა, და ხომ იცით, რომ ჩივიტტა ვეკკიაში მხოლოდ რამოდენიმე აფრებიანი გემი და მეთევზეთა ნაგებია, იარაღის ტოსკანაში გადატანისათვის. სამზღერებზე გადატანა კი ჩემს კისერზე იყოს. ჩემმა ამხანაგებმა მთების ყველა ბილიკები იციან და იქ მრავალი ფარული ადგილები გვაქვს. ტრანსპორტი უნდა ზღვით წავიდეს ლიგორნოში და აი ეს არის საქმელო, რადგან არ ვიცნობ იქაურ კონტრაბანდისტებს და თქვენ კი იცნობთ, მგონი.

— მომითმინეთ, ცოტა მოვიფიქრო. — გემმა დაფიქრდა და შემდეგ შეჰხედა კრახანას.

— შეიძლება, ვიყო თქვენთვის სასარგებლო ამ საქმეში. მაგრამ ჯერ ეს უნდა გკითხოთ, შეგიძლიანთ მომცეთ პატიოსანი სიტყვა, რომ ამ საქმეს არა აქვს კავშირი რაიმე მკვლევლობასთან ან და იდუმალ ძალ-მომარეობასთან?

— დიდაც. რაღა თქმა უნდა, რომ არ გთხოვდით დახმარებას იმ საქმეში, რომელიც, დარწმუნებული ვარ, რომ თქვენ არ მოგწონთ,

— როდისთვის გინდათ იცოდეთ გარდაწყვეტილი პასუხი?

— ბევრი დრო აღარა გვრჩება, მაგრამ შეიძლება რამოდენიმე დღე მოგცეთ ვადა.

— თავისუფალი ხართ შაბათ საღამოს?

— მოითმინეთ. დღეს ხუთშაბათია, ჰო, დიად, დრო მაქვს.

— მაშ, შაბათს მოდით ჩემთან. მოვიფიქრებ კიდევ და გადაწყვეტილ პასუხს მოგცემთ.

შემდეგ კვირას გემამ გაუგზავნა ფლორენციის კომიტეტში მაკცინის ამხანაგობას განცხადება, რომ თითონ ვიწყებ პო-

ლიტიკურ საქმეს და რამოდენიმე თვით არ შემედლება შესრულება ჩემის ჩვეულებრივ ვალდებულობისაო. ამხანაგობისათვის ეს განცხადება მოულოდნელი იყო, მაგრამ კომიტეტმა ისე მიიღო ეს, რომ წინააღმდეგობა არ გამოუცხადებია. იმნაირადამიანად, რომლის ყოველგვარ განსჯას ენდობოდნენ, და ყველა წევრნი კომიტეტისა თანახმა იყვნენ იმისა, რომ თუ სინიორა ბოლლამ განიზრახა მოულოდნელი ახალი ნაბიჯის გადადგმა, უთუოდ ამისთვის უნდა იმას პატივსადები მიზეზი უნდა ჰქონოდა. მარტინს კი გემმამ გულ-ახდით უთხრა ყველაფერი. საჭიროდ ჩასთვალა გაეგებინებენა ეს ძველ მეგობარ მარტინისათვის, რათა მათ შორის არავითარი ეჭვი და გაუგებრობა არ ყოფილიყო.

მარტინს არა უთქვამს-რა, მაგრამ გემმა ხელავდა, თუმცა თითონაც არ იცოდა რისთვის, რომ ამ ამბავმა მარტინს აწყენინა. ისინი ისხდნენ გემმას სახლის წინ აივანაზე, იქიდან მოსჩანდა ფიფხოლე. კარგა ხნის სიჩუმის შემდეგ მარტინი წამოდგა ჯიბეებში ხელებ ჩაწყობილმა დაიწყო სიარული სტვენით. ამით შეეტყობოდა ხოლმე იმას აღშფოთება.

გემმა გაჩუმებული უცქეროდა და ბოლოს ჰკითხა:

— ჩეზარე, თქვენთვის არ არის სასიამოვნო, რომ ეს საქმე განვიზრახე? არ მინდა თქვენი წყენება, მაგრამ უნდა კი ისე მოვიქცე, როგორც საჭიროდ მიმაჩნია.

— საქმე თვით საქმის დაწყებაში არ მდგომარეობს.— მიუგო მოლუშულმა მარტინმა,— მე ამისი არა ვიცი-რა. რადგან დათანხმდით მიიღოთ მონაწილეობა, სჩანს, რომ ეს კარგი საქმეა, მაგრამ მე მხოლოდ არ ვერწმუნები თვით იმ კრაზანას.

— მგონი თქვენ სცდებით კრაზანას შესახებ, მეც თქვენებრ ვფიქრობდი წინედ, მაგრამ ეხლა, როცა ახლოს გავიცანნი, დავრწმუნდი, რომ ბევრად უკეთესია იმაზე, როგორიც თქვენა გგონიათ.

— შეიძლება.

მარტინმა განაგრძო სიარული და მერე უეცრივ გაჩერდა გემმას წინ.

— გემმა, უარი ჰყავით! უარი უთხარით ვიდრე არ დაგვიანებულა!— ეგ კაცი ისეთ საქმეებში გაგხვევთ, რომ შემდეგ თქვენვე ინანებთ.

— ჩეხარე, — უთხრა გემმამ წყნარად, — თქვენ არ აძლევთ ანგარიშს თქვენს სიტყვებს. არავინ არას მაძალებს, მე ჩემის ნებით ვიტვირთე ეს საქმე, როცა კარგად მოეფიქრე და ყოველ მხრით ავსწონ-დავსწონე. თქვენ პირად ზიზღსა ჰგრძნობთ კრახანას მიმართ, ეს ვიცი, მაგრამ ჩვენ ეხლა ელაპარაკობთ პიროვნებაზე კი არა, საქმეზე.

— გემმა, უარი უთხარით! ის საშიში კაცია: ის არის მკაცრი, დაუნდობელი, არა აქვს სვინილისი და იმას უყვარხართ თქვენ.

— ძვირფასო ჩეხარე, მე არ შემიძლიან ვერიდო იმას და არ შემიძლიან გითხრათ, თუ რისთვისაც. ჩვენა ვართ ერთმანეთთან დაახლოვებულნი არა ჩვენის ნებით.

— თუ ხართ დაახლოვებულნი, მაშ ლაპარაკი მეტია. — უპასუხა მარტინმა ჩახლგჩილის ხმით. ის წავიდა მომიზნებით, რომ არა სცალიან და მთელი საათობით დაეხეტებოდა ტალახიან გზებზე. ამ საღამოს ცხოვრება მეტად შავი ეჩვენებოდა. ძლივს იპოვნა თავისთვის ერთი ბატკანი და იმ სხლტომია ცხოველმა კი გამოაცალა ხელიდან.

თებერვლის შუა რიცხვებში კრახანა გაემგზავრა ლიგორნოში. გემმამ გააცნო ის იქ ერთ ახალგაზდა ინგლისელ გემის აგენტს, რომელიც ლიბერალური შეხედულობისა იყო: გემმა და იმისი მეუღლე ბოლლა იცნობდნენ ამ ყმაწვილს ინგლისში. ამ კაცმა რამდენჯერმე აღმოუჩინა ცოტა რამ დახმარება ფლორენციის რადიკალებს, ასესხებდა ხოლმე ფულს, როცა საჭიროებდნენ და აძლევდა ნებას ესარგებლათ იმისი ადრესით კონსპირატორულ წერილებისთვის და სხვ.... მაგრამ თხოვნით მიმართავენ ხოლმე ყოველთვის გემმას მოციქუ-

ლობით, რადგან ის გემმას დიდ პატივსა სცემდა. შეიძლება და თუ არა ეხლაც, რომ იმ კაცის ნაცნობობით სარგებლობა რამ გამოეტანა,—ეს მეორე კითხვაა. ძალიან ადვილი იყო, რომ კეთილ ნაცნობ ინგლისელისათვის ეთხოვნათ ადრესი წერილებისათვის, რომლებიც უნდა სიცილიიდან მოსულიყვნენ, ან შეენახათ რამოდენიმე საბუთის წერილი ხაზინაში, მაგრამ, რომ მიემართნა ვისმე თხოვნით, რათა დახმარებოდა ის კონტრაბანდულის გზით აჯანყებისათვის, ეს სულ სხვა საქმე იყო და გემმა ოღნაჲ თუ იმედოვნებდა რაიმე გაერიგებინა იმასთან.

— სცადეთ,—უთხრა გემმამ კრაზანას,—მაგრამ, არა მგონია, რომ რაიმე მოხერხდეს. რომ წახვიდოდეთ იმასთან ჩემის რეკომენდაციით და სთხოვდეთ გასესხოთ ხუთი სკუდი, დარწმუნებული ვარ, რომ გასესხებთ მაშინვე (ძალიან ხელ გაშლილია). შეიძლება, საჭიროება რომ მოითხოვდეს, თავის პასპორტიც გათხოვოთ, ან-და გაქცეული რომ იყოს ვინმე, კიდევ დამალოს. მაგრამ თუ ახსენეთ იმასთან იარაღი, ის გაცემულის თვალით დაგაშტერდებათ და იფიქრებს, რომ თქვენ და მე ორნივე ჭკუაზე შევიშალენით.

— იქმნება რაიმე გზები მაჩვენოს, ან-და გულ-კეთილი მებღეაურები გამაცნოს,—უთხრა კრაზანამ,—ყოველ შემთხვევაში სჯობს ვცადოთ.

ერთხელ, თვის დამლევს, კრაზანა მივიდა გემმასთან და ქალმა იმ წამსვე შეამჩნი სახეზე, რომ კარგი ამბავი მოჰქონდა.

— მოხვედით როგორც იყო! მე გავიფიქრე კიდევ, რომ რაიმე შეგემთხვათ.

— უმჯობესად ჩავსთვალე, არა მომეწერა-რა თქვენთვის და დაბრუნება კი ამაზე ადრე არ შემეძლო.

— ეხლა მოხვედით?

— დიალ, ეს არის ეხლა მოვედი და გამოვეშურე თქვენთან, შეგატყობინოთ, რომ ყოველივე კარგად მოეწყო.

— განა ბელი დათანხმდა დახმარება აღმოგვიჩინოს?

— დახმარებაზე მეტსაც შეგვირდა. იმან თავის თავზე მიიღო ყოველივე, შეხვევაც, გადატანაც და ყველაფერი, ერთის სიტყვით. იარაღი დამალული ექმნება საქონლის საპალნეებში და პირდაპირ ინგლისიდან იქმნებიან მოტანილი. იმისი მეგობარი ვილლიამი დათანხმდა ჰგზავნოს ტრანსპორტი სოუტგემპტონიდან და ბელი მოახერხებს აცდინოს დამოქნის განჩხრეკა ლიგორნოში. აი რისთვის ვიმოგზაურე ამდენი ხანი. ვილლიამი სწორედ ესლა მოდიოდა სოუტგემპტონში და გავაცილე გენუამდის.

— რომ გზაში დაწვრილებით მოგელაპარაკნათ?

— დიად, მანამ ავად შევიქნებოდით ზღვაზე მოგზაურობით და შემდეგ კი ლაპარაკიც ველარ შევიქმელ.

— ავად ხდებით ზღვაზე მოგზაურობით?—ჰკითხა გემმამ, რადგან უეცრად გაახსენდა, არტური როგორ შეიქნა ავად, როცა იმისმა მამამ ერთად წაიყვანა ისინი ზღვაზე სასეირნოდ.

— ძალიან ავად ვხდები, მიუხედავად იმისა, რომ დიდი ხანია ზღვაზე ვცურავ. მაგრამ მოეასწარ კი ლაპარაკა, მანამდის გემს დატვირთავდნენ გენუაში. თქვენ უთუოდ იცნობთ ვილლიამს?—კარგი კაცია, შეიძლება, რომ მიენდოს იმას კაცი, აგრეთვე როგორც ბელის. არც ერთს მათგანს ბევრი ლაპარაკი არ უყვართ.

— მე მგონია, ბელისათვის თავგამომეტებაა, რომ ამ ნაირ საქმეს ტვირთულობს.

— მეც გავაფთხილე, მაგრამ იმან გაჯაერებით შემოჰხედა და მხოლოდ ეს მითხრა: რა თქვენი საქმეაო. სწორედ ასე შევიძლო ეპასუხნა ნამდვილ კაცს. რომ შევხვედროდი ბელის ტიმბუქტში, მივიდოდი და ვეტყოდი: გამარჯობა ინგლისელო!

— მაინც არ მესმის, თუ როგორ მოახერხეთ, იმისი დათანხმება; ვილიამისაგან თითქმის არ მოველოდი ამას.

— დიად, წინაპირველად ძალიან უარობდა, რასაკვირველია, არა შიშის გამო, არამედ იმისთვის, რომ ეს ძალიან უბრალო საქმედ ეჩვენებოდა, მაგრამ მერე მოვახერხე და გადავაჯერე. აბა, ახლა კი მოვილაპარაკოთ დაწვრილებით ყველა-

ფერზე. როდესაც კრაზანა სახლში დაბრუნდა, მზე დიდი ხანია უკვე ჩასულიყო და აყვავებული *purus japonica* გადმოშვებული ბალის კედელზე, გამოსჩანდა მიბინდებულ სინათლეში. კრაზანამ მოსწყვიტა რამოდენიმე შტო და წაიღო თავის ოთახისათვის. როცა შეაღო თავის სამწერლო ოთახის კარები, ზიტტა, რომელიც სავარძელში იჯდა, წამოდგა და გაეჩანა იმისკენ შესაგებებლად,

— ოჰ, ფელიჩე, მე ვფიქრობდი, რომ აღარაოდეს არ დაბრუნდებოდით.

კრაზანას უნდოდა მკაცრად ეკითხა, თუ რად არის ის აქ, მაგრამ გაახსენდა რომ სამი კვირაა აღარ ენახა და გაუწოდა ცივად ხელი, თანაც გულგრილად დასძინა:

— სალამო მშვიდობისა, ზიტტა, როგორა ხართ?

ზიტტამ სახე ახლოს მიიტანა, ეგონა, რომ კრაზანა აკოცებდა, მაგრამ კრაზანამ გაუარა გვერდით იმ ნაირის სახით, ვითომც ვერ შეამჩნია. აიღო ვაზები და დაუწყო ვარდებს შიგ ჩაწყობა. ამ დროს გაიღო კარი და შემოეარდა ოთახში ვეებერთელა ძაღლი, დაიწყო კრაზანას გარშემო სირბილი, თანაც უკანა თათებზე დგებოდა, ჰყეფდა და წუწკუნებდა სიხარულით, რომ ვარდებს ხედავდა. კრაზანამ გაანება თავი ვარდებს და ძაღლს დაუწყო ფერაობა.

— შეითანო, ძველო მეგობარო, შენა ხარ ეს? აი, მეც აქა ვარ. მოიტა თათი.

ზიტტამ გაჯავრების სახით გადახედა და მერე ჰკითხა:

— სადილი არ გინდათ? ჩემს სახლში მოვამზადე თქვენთვის სადილი. რადგან იწერებოდით, რომ დღეს სალამოს მოხვიდოდით.

კრაზანა სწრაფად მოტრიალდა იმისკენ.

— ძ...ძალიან მწყინს. არ უნდა გეცადნათ ჩემთვის. კარგი, დავისვენებ ცოტას და მოვალ მალე. იქნება გაისარჯოთ და ეს ვარდები წყალში ჩააწყოთ.

როცა კრაზანა შევიდა ზიტტას ოთახში, ზიტტა სარკის წინ იდგა და ვარდიან შტოს გულზე იბნევდა. ცხადი იყო გა-

დაეწყვიტა, რომ მხიარული სჩვენებოდა კრახანას, ზიტტა მივიდა კრახანასთან ვარდის კუკურიან შტოთი ხელში და უთხრა:

— ნება მომეცით ეს კუკური გულზე დაგიბნოთ.

სადილზე კრახანა ცდილობდა ზრდილობიანი ყოფილიყო და ხელს უმართავდა უბრალო ლაპარაკი არ შეეწყვეტილიყო. ზიტტაც მხიარულის, ბედნიერის ღიმილით უგებდა პასუხს. ზიტტა რომ იმის დანახვით დიდად გამხიარულდა, კრახანას ეს ცოტად არცხვინებდა. კრახანა შეჩვეული იყო იმ ფიქრს, რომ ის შეადგენდა განცალკევებულ არსებას მეგობრებსა და ნაცნობთა შორის, რომლებიც ახლო იყვნენ იმასთან სულით, მაგრამ ამას ვერასოდეს ვერ წარმოიდგენდა, თუ იმას შეეძლო მოწყენა კრახანას განშორებით. და რომ ნაღვლობდა კრახანას სხვაგან ყოფნას, ამას ამტკიცებდა ის, რომ ეხლა იმის მა დანახვამ ამ რიგად გაახარა.

— გინდათ აივანზე დალიოთ ყავა? — ჰკითხა ზიტტამ, — დღეს კარგი საღამოა.

— კარგი. მე გიტარას წამოვიღებ, იქმნება თქვენ იმღეროთ რამე.

კრახანა უცქეროდა ზიტტას მუსიკას სკვებტიკურად და იშვიათად თუ სთხოვდა ხოლმე ემღერნა. აივანზე იდგა მოგძო სკამი კედლის გარდი-გარდმო. კრახანამ ამოირჩია კუთხე ადგილი, საიდანაც მშვენიერი დასანახი იყო ქედი. ზიტტა ჩამოჯდა შენობიდან გამოწვეულ კედელზე და ზურგით სვეტს მიეყრდნო, რომელსაც ერდოს სახურავი ეჭირა. იმას მაინცა და მაინც არ მოსწონდა ბუნების მშვენიერი სანახაობა, იმისთვის კრახანას ცქერა უფრო იყო საინტერესო.

— თამბაქო მომაწოდეთ, — უთხრა ზიტტამ, — ერთხელ აღარ მომიწევია მას აქეთ, რაც თქვენ წახველით.

— აი, ეს საუცხოვო აზრია, მხოლოდ თამბაქო-ლა მაკლდა სრულს ბედნიერებისათვის.

ქალმა დაიხარა და სერიოზულის სახით შეჰხედა.

— მართლა ბედნიერი ხართ?

კრაზანას სახე გაუბრწყინდა.

— რატომაც არა?—კარგად ვისადილე, ჩემს წინაშე ეხლა საუკეთესო სანახაობაა ევროპაში, მალე ყავაც იქმნება და გავიგონებ პუნგარულ ხალხურ ლექსს. არაფერი არა ჰქენჯნის ჩემს სენიდიდის, სტომოქიც საკმლის გადასახარში კარგი მაქვს. მეტი რაღა არის სასურველი?

— მე ვიცო კიდევ ერთი რამ, რაიცა გსურთ.

— რა?

— აი, ეს.—ქალმა გაუწოდა პაწაწა კოლოფი.

— დ...დაშაქრული ნუში. რატომ წინად არ მომეცით, მანამ თამბაქოს მოგსწევდი?—უთხრა კრაზანამ თითქო საყვედურის კილოთი.

— რატომ წინად არ მოგვეცით? აი, პატარა ბავშვი! განა ეხლა ვერა სჭამთ. აი, ყავაც მოაქვთ.

კრაზანამ დაიწყო ყავის სმა, ნელ-ნელა ხერვბდა და თანაც დაშაქრულ ნუშს სერიოზულად და სიამოვნებით ატანდა, როგორც კატა, რომელიც ნაღებს შეექცევა.

— რა სასიამოვნოა ყავის დაღევა, იმ საძაგელ საკმლის შემდეგ, რომელსაც ლიგორნოში მაძლევდნენ.—გაილაპარაკა იმან ნელა.

— ამიტომ ყოველთვისაც სახლში იყავით.

— არაოდეს, ხვალ ისევ უნდა წავიდე,—ღიმილი გაჰქრა ზიტტას სახიდან.

— ხვალ? რისთვის? სად უნდა წახვიდეთ?

— სხვა-და-სხვა ადგილებში, საქმეებზე.

კრაზანამ გადასწყვიტა გემმასთან ლაპარაკის დროს, რომ უნდა აპენინის მთებში თითონ წასულიყო, რათა შეთანხმებულიყო კონტრაბანდისტებთან იარაღის გადატანის თაობაზე. პაპის სამფლობელოს სამზღვარზე გადატანა ძალიან საშიში, მაგრამ აუცილებელი საჭირო კი იყო, ამ განზრახულ საქმის შესრულებისათვის.

— განუწყვეტელი საქმეები! — სთქვა ზიტტამ ამოხენგით.—ღიღი ხნით მიდინხართ?

— ორი კვირით, ან იქნება სამითაც.

— ისევ „იმ“ საქმეზე?

— იმ საქმეზე.

— რომლისთვისაც მუდამ ცდილობთ კისერი იმტვრიოთ? სულ ის მუდმივი პოლიტიკაა?

— დიალ, იმას აქვს რამოდენიმედ დამოკიდებულება პოლიტიკასთან.

— თქვენ ეხლა მატყუებთ მე, თქვენ მოგელით რაღაც საშიშროება.

— გავემგზავრები პირდაპირ ჯოჯოხეთში, — მიუგო კრახანამ ზარმაცად. — ი... იქნება იქ თქვენ მეგობრები გყვანან, რომლებსაც გინდათ გაუგზავნოთ ბურწუმა მცენარის შტოები — თუმცა საჭირო არ არის, რომ შტოები სულ ერთიან დასწყვიტოთ. ზიტტამ მოჰგლიჯა შეკონილი მცენარე სვეტიდან და დააგდო მიწაზე გაჯაფრებულმა.

— ვიცი, მოგელით საშიშროება და არ გინდათ კი მითხრათ: თქვენა გგონიათ, რომ ჩემთან მხოლოდ ხუმრობა შეიძლება. მალე ჩამოგახჩობენ კიდევ და მე არც კი გამომეთხოვებით. ამ განუწყვეტელმა პოლიტიკამ თავი მომაბეზრა.

— დიალ, მეც აგრეთვე. — სთქვა კრახანამ მთქნარებით, — სჯობიან სხვა რამეზე ვილაპირაკოთ, ან იქმნება თქვენ იმღეროთ.

— კარგი, მაშ მომეცით გიტარა. რა ვიმღერო?

— ბალლადა დაკარგულ ცხენზე. ის გასაოცრად უდგება თქვენ ხმას.

ქალმა დაიწყო მღერა ჰუნგარულ ძველ ბალლადისა კაცზე, რომელიც ჰკარგავს ცხენს, შემდეგ სახლს და ბოლოს სატრფოს. და ინუფემებს თავს იმით, რომ „უფრო მეტიც იყო დაკარგული მოგაშის ველზე“. ეს იყო კრახანას საყვარელი ლექსი, გაშმაგებულობა და ტრაგიზმი მელიოდისა, და აგრეთვე ჩართული დამაღონებელი კილო შერიგებისა მოსწონდა კრახანას ყოველ ნაზ მუსიკაზე უფრო.

ზიტტა თითონვე ატყობდა თავის ხმის სიმშვენიერეს, იმის ტუჩებიდან მოისმოდა ხმა მძლავრი, მკაფიო და თითქო გაშმაგებით მწყურვალი და მოსურნე ბედნიერებისა. იტალიური, სლავიანური და მეტადრე გერმანული სიმღერები, როგორც არ ეხერხებოდა ზიტტას, მაგრამ ჰუნგარულ ხალხურ ლექსებს საუცხოოდ მღეროდა. კრაზანა უსმენდა ფართოდ გახელილ თვალებით და ოდნავ გაღებულის ტუჩებით. ზიტტას ასე მშვენივრად მაინც არასოდეს არ უმღერია. მაგრამ როგორც კი დაამღერა უკანასკნელი სტრიქონი, ხმა მისი უეცრად აკანკალდა. „ოჰ, სულერთია! სხვაც ბევრი იყო დაკარგული“.... ამ სიტყვებთან ერთად ხმა მისი შესწყდა და მოისმა ქვითინი. იმან ჩამალა სახე მცენარეებში.

— ზიტტა! — კრაზანამ ხელი გამოართვა, — ეს რას ნიშნავს?

ზიტტა ქვითინებდა და თანაც მთელის სხეულით კანკალებდა,

კრაზანა იმის მხარს ხელით შეეხო და ჰკითხა მოფერებით.

— რაში მდგომარეობს საქმე, მითხარით.

— თავი დამანებეთ, უთხრა — ქალმა და განშორდა მას.

კრაზანა დაბრუნდა წყნარად თავის ადგილას და მოუცადა, მანამ ის ტირილს თავს გაანებებდა. ამ დროს უეცრივ იგრძნო, რომ ზიტტამ შემოხვია ხელები კისერზე და დაეშვა იმის წინ მუხლებზე.

— ფელიჩე, ნუ წახვალთ! ნუ მიდიხართ!

— ამაზე შემდეგ მოვილაპარაკათ, — უთხრა კრაზანამ და მოიშორა ნელა კისერზე მოხვეული ზიტტას ხელები. — ჯერ ეს მითხარით, რისა შეგეშინდათ.

ზიტტამ წყნარად თავი გადააქნია.

— მე შეგაწუხებთ რითიმე?

— არა.

— მაშ, აბა, რა მოხდა?

— თქვენ მოგკლავენ! მე გავიგონე, — ერთმა თქვენმა ამხანაგთაგანმა სთქვა, რომ თქვენ მოგელით საშიშროება. და

როცა მე გკითხავთ ამას, მართალს არ მეუბნებით და მხოლოდ დამცინით.

— ძვირფასო ბავშვო, — უთხრა კრანანამ სიჩუმის შემდეგ. — თქვენ როგორღაც გაზვიადებულის შეხედულობისა ხართ საქმეებზე. რასაკვირველია, როდისმე მომკლავენ. ეს ჩვეულებრივი ბოლოა რევოლუციონერთა, მაგრამ არავითარი მიზეზი არ არის ვიფიქროთ, რომ ნამდვილად ეხლა მომკლავენ. სხვაზე მეტად არ ვიმეტებ თავს.

— სხვები? რა საქმე მაქვს სხვებთან? თუ თქვენ მე გიყვარდეთ ვერც არ ივლიდით და შიშში და წუხილში არ გეყოლებოდით. ღამე არ მძინავს შიშით, რომ არ შეგიაპყრონ და სიზმარში კი მგონია, რომ მკვდარიცა ხართ. ჩემზე უფრო ნაკლებად ფიქრობთ, ვიდრე ამ მყეფარზე.

კრანანა წამოდგა და გაიარა აივანის ბოლომდე. არ იყო მომზადებული ამ გვარ სცენისათვის და არ იცოდა რა ებასუხნა. დიად, გემმა მართალი იყო; კრანანამ გამონასკვა თავის ცხოვრებაში ისეთი ნასკვი, რომლის გამოხსნაც ძნელი იყო.

— მშვიდობიანად მოვილაპარაკოთ, — უთხრა კრანანამ, როცა მობრუნდა ისევ ზიტტასაკენ, — ჩვენ მგონი კარგად ვერ შევიგენით ერთიანერთი. რასაკვირველია, მე სიცილს არ დავიწყებდი, თუ მცოდნოდა, რომ სერიოზულად ლაპარაკობდით. გამაგებინეთ, რა გაწუხებთ და თუ რაიმე გაუგებრობა არის ჩვენ შორის, ამას ავხსნით.

— არავითარი ახსნა საჭირო არ არის, ეხედავ, რომ არ გიყვარვართ.

— ძვირფასო ბავშვო, სჯობს გულ-ახლით ვიყენეთ ერთმანეთთან. მე ყოველთვის ვცდილობდი პატიოსანი ვყოფილიყავ ერთ-ერთ შორის განწყობილებაზე და მგონი არც არაოდეს მომიტყუებინართ იმის შესახებ...

— ოჰ, არა, თქვენ ყოველთვის გულ-ახლით იყავით ჩემთან და არაოდეს არ გითქვამთ, რომ მიგაჩნივართ რაიმე სხვად, გარდა დაკარგულ ქალისა, რომელიც თქვენამდის ყველასაგან იყო დამცირებული...

— ზიტტა, რას ამბობთ! არაოდეს არ მიფიქრია ეგ არც ერთ ცოცხალ არსებაზე.

— თქვენ მე არაოდეს არ გყვარებივართ.— დაჟინებით ამბობდა ზიტტა.

— დიად, არასოდეს მე თქვენ არ მყვარებიხართ. მაგრამ მომისმინეთ და ეცადეთ ნუ გამკიცხავთ.

— არცა გკიცხავთ. მე. . . .

— მომიტმინეთ ერთ წუთს. აი, რა მინდა ვთქვა. არა მრწამს არავითარი ზნეობითი სწავლა და არც ვასრულებ ამ დანიშნულებას. კაცსა და ქალს შორის განწყობილება დამოკიდებულია, ჩემის აზრით, სიყვარულზე ან სიძულვილზე.

— და ფულზე, — გააწყვეტინა ლაპარაკი ზიტტამ ცხარის სიცილით. კრაზანამ წარბი შეიქმუხვნა და გაჩუმდა ერთ წუთს.

— დიად, რასაკვირველია, ამაშია საზიზღარი მხარე კითხვისა. მაგრამ მერწმუნეთ, თუ შემენიშნა, რომ არ მოგწონდით, არასოდეს არ ვისარგებლებდი თქვენის შევიწროებულის მდგომარეობით, იმისთვის, რომ ჩემთან ახლოს მყოლოდით; არასოდეს ჩემ სიცოცხლეში არ მოვქცეულვარ მაგნაირად არც ერთ ქალთან და არც არასოდეს მიცრუვნია ქალთან შესახებ ჩემის გრძნობებისა იმის მიმართ. მერწმუნეთ, რომ მართალს ვამბობ.

ის შეჩერდა, მაგრამ ქალი არას ეპასუხებოდა.

— ვფიქრობდი, — განაგრძო კრაზანამ, — რომ კაცი თუ მარტოა ცხოვრებაში და ჰგრძნობს, რომ საჭიროებს ქალის მეგობრობას, და თუ შეჰხვდა ქალს, ისეთს, რომელიც მოსწონს და ქალსაც თავის მხრივ მოსწონს იგი, მაშინ იმას აქვს სრული უფლება, მაღლობით მიიღოს ის ქალი, მაგრამ არ დაიჭიროს კი მასთან მტკიცე კავშირი. არა ვხედავ ამაში არაფერს ცუდს, თუ არ არის უსამართლოება მოტყუება, ანუ დამცირება, ერთის ან მეორის მხრივ. წინანდელ დამოკიდებულობაზე სხვებთან მე არცა ვფიქრობდი. მხოლოდ ეს ვიცოდი, რომ ჩვენი ერთმანეთთან დამოკიდებულობა სამძიმო არ არის, და რომ თვითოეული ჩვენგანი თავისუფალია, შეუძლიან დაარ-

ღვიოს იგი, როგორც კი სამძიმო შეიქმნება. თუ მე ვცდებოდი, თუ თქვენ სხვანაირის თვლით უცქეროდით ამას, მაშინ.... კრაზანა შეჩერდა.

— მაშინ? — ჩუმის ხმით შეეკითხა ზიტტა...

— მაშინ უსამართლო ვყოფილვარ თქვენთან. და ეს დღედ მაშფოთებს. მაგრამ მე ეს განზრახ არ მომიქმედნია.

— „გაშფოთებთ“? „განზრახ არ მოგიქმედნიათ“? ქვა და კლდე ხართ, თუ რა არის, ფელიჩჩე? ნუ თუ არასოდეს არ გყვარებიათ ქალი თქვენს სიცოცხლეში და ვერა ხედავთ, რომ მე მიყვარხართ თქვენ.

ამ სიტყვების გაგონებაზე კრაზანას გული შეკრთა, აძგერდა. მრავალმა ხანმა განვლო მას აქეთ, რაც იმას ამ სიტყვებს ეუბნებოდნენ: „მე შენ მიყვარხარ“.

ზიტტა სწრაფად წამოდგა და მოხვია ორივე ხელები.

— ფელიჩჩე, წავიდეთ, გადავიკარგნეთ ერთად ამ საშინელ მხარედან. გავშორდეთ ამ ხალხს, ამ პოლიტიკას. რა საქმე გვაქვს ჩვენ იმათთან. გადავიხვეწნეთ აქედან შორს სადმე და ვიყვნეთ ბედნიერნი. წავიდეთ სამხრეთ ამერიკაში, სადაც ცხოვრობდით წინედ.

მოგონებისაგან გამოწვეულმა ფიზიკურმა შიშმა დაუბრუნა კრაზანას დაბნეული გონება, იმან მოიშორა ქალის ხელები და მძლავრად მოუჭირა.

— ზიტტა, ეცადეთ გაიგოთ, რას გეუბნებით. მე თქვენ არ მიყვარხართ და კიდევ რომ მიყვარდეთ, თქვენთან არ წამოვიდოდი. მე იტალიაში მაქვს საქმე, იქა მყვანან მეგობრები.

— და ერთი ვილაც, ვინც ჩემზე მეტად გიყვართ, — დაუყვირა ქალმა გაშმაგებით. — ოჰ, მზადა ვარ მოგკლათ! თქვენ მეგობრებზე კი არ ჰფიქრობთ, მე ვიცი ვისზედაც!

— ჩუმაღ, — უთხრა კრაზანამ. — თქვენ აღშფოთებული ხართ და გეჩვენებათ ის, რაც არ არის.

— თქვენა გგონიათ, რომ სინიორა ბოლლოაზე ელაპარაკობ? არა, ასე აღვილად ჩემი მოტყუება არ შეიძლება, იმას-

გატონაშობა საეპიკოლოში

კ. ბოლოზდინისა

ორასი წლის წინად სამეგრელო შარდენმა აღწერა საოცარის ზედ-მიწევნით და აი როგორ გეიხასიათებს ამ კუთხის მაშინდელს საზოგადოებას. „მაღალი წოდება, — ამბობს ფრანგი-მოგზაური, — სრული ბატონია თვისის ქვეშევრდომებისა, მათი ქონება იმისია, მათი სული და ხორცი იმის ხელშია; უფლება აქვს სიცოცხლე მოუხპოს; რაც უნდა, იმას უშვრება: წაართმევს ცოლ-შვილს, შეუძლია გაუყიდოს, ან-და ისე მოიხმაროს, როგორც მოეგუნებება. ყოველ გლახს ბატონთან მოაქვს გადაჭრილ ზომის ხორბალი და სხვა ნაწარმოები, მოჰყავს საქონელი, ასე რომ ბატონის სიმდიდრე გლახების რიცხვზეა დამოკიდებული. გარდა ამისა, გლახი ვალდებულია, წელიწადში ერთ ორ-სამ დღეს ასვას-აქამოს თავის ბატონსა; ამიტომ მებატონე მთელის წლის განმავლობაში იქით-აქედ დადის და თავის გლახებს სახლებში ჩაუჯდება და მათის ხარჯითა სცხოვრობს; ხანდისხან სხვა მებატონის გლახებსაც ეწვევა ხოლმე, და ეს გარემოება განხეთქილებასა ჰბადებს მებატონეთა შორის, იმართება ჩხუბი, იღვრება სისხლი...“

„მთავარიც ასე ცხოვრობს, ასე რომ ძნელია მისის სადამყოფობის გაგება. თან დაჰყავს მთელი თვისი ოჯახი, ქალები, ბავშვები, მოსამსახურენი, სტუმარნი, ელჩნი და სხვა პატივსაცემნი უცხოელნი, როცა ესენი ეწვევიან; ამათ ემატება ფეხშიშველი გლახები, რომელთაც ქვევითად ზურგითა და თავით მთავრის ბარგი-ბარხანა მიაქვთ, ასე რომ რიცხვ-მრავალი ამაღა

შესდგება ხოლმე. მთავარი ამ სიარულის დროს ხარკსა ჰკრეფს ხოლმე და ვისგანაც ხარკი არ ერგება, საჩუქრებს ართმევს. გზა-გზა მასთან მოჩივრები მოდიან, თხოვნებს აძლევენ, ისიც საქმეს ხელად, იქვე სწყვეტს, ან-და მოჩივრებს ეტყვის—თქვენს სახლში გავითევ ღამეს და იქ გაგასამართლებთ ყველასაო. როცა სხვა-და-სხვა მებატონის გლეხებს მოუვათ ჩხუბი ერთმანერთში, მებატონეები ჩაერევიან საქმეში და თავისს გლეხებს შეარიგებენ, ხოლო თუ თვითონ მებატონეთ მოუვიდათ ჩხუბი, მაშინ ძალას მიმართავენ: ვინც დასძლევს, მართალიც ის იქნება. ამ შემთხვევაში აი როგორ იქცევიან: დაესხმიან თავს მოწინააღმდეგისა და მისთა ყმათა საქონელსა, სახლ-კარს, ყანას, იკლებენ ყველაფერს, სწვავენ, ანაცარმტუტებენ ყველაფერს, რაც ხელში მოხვდებათ, და, ბოლოს, როცა გასანიორწყლებელი არა დარჩებათ-რა, ძირში სთხრიან ვაზებს, ბჟოლასა და სხვა ხეხილს. თუ მოწინააღმდეგენი ერთმანერთს შემოხედნენ, იარაღსა ხმარობენ და ერთმანერთის სისხლსა ღვრიან. სუსტი მხარე მთავარს მიმართავს და მფარველობასა სთხოვს. მთავარიც მხოლოდ მაშინ ჩაერევა საქმეში. ბრალდებულს მოციქულს გაუგზავნის და ორსავე არიგებს; მაგრამ შერიგებას დიდი ძალა არა აქვს და, მარჯვე დროს იხელთებენ თუ არა, მაშინათვე ჩხუბს ასტეხავენ.

„სამეგრელოში ერთს აზნაურსაც ვერ იპოვით, რომ ვისთანმე წაჩხუბებული არ იყოს, ამიტომ თოფ-იარაღს ერთავად თან ატარებს და გარსაც შეიარაღებული ამაღა ახვევია“.

შარღენის შემდეგ კარგა ხანმა განვლო, როცა 1804 და 1805 წლებში იმერეთ-გურიის მმართველად ნამყოფმა ლიტენინოვმა ამავე საგნის შესახებ აი რა სთქვა: „თავადები თავიანთს ქვეშევრდომებს დესპოტურად ეპყრობოდნენ და გლეხების ქონება კი მეფესა და თავადობას ეკუთვნოდა. განათლება ოდნავ ბეუტავდა,—ადამიანის უპირველესი მოთხოვნილება-და თუ იყო დაკმაყოფილებული. მთავრები და თავადები ერთავად დადიოდნენ იქით-აქეთ; ქოხი, ტალავერი, ან ხშირ-ტოტებიანი ხე—მათი სასახლე იყო. რომელ სოფელსაც ჩაუდგებოდნენ,

საქმელ-სასმელს ის სოფელი აძლევდა და აქედან წასვლა მანამდე არ მოაგონდებოდათ, ხანამ, რაც რამ ებადათ გლეხებს, ყველაფერს არ შეუქამდნენ. გლეხები ჩივილს გამართავდნენ: აგვიკლეს, არაფერი შეგვარჩინესო. ისინიც ამ სოფლიდან აიყრებოდნენ და ახლა მეორე სოფელში ჩაუდგებოდნენ. საქმელი სულ სადა იყო. მართალია, მთავარს ნება ჰქონდა, განუკითხველად სიცოცხლე მოესწრაფებინა თავის ქვეშევრდომისათვის, მაგრამ სუფრა კი მაინც საერთო იყო და ყველა მათხოვარას, კოჭლს, მაიმახსა და სახიჩარს ნება ჰქონდა თავის ბატონთან ერთად სუფრას მოსჯდომოდა. ქონებრივი განსხვავება მხოლოდ იმაში გამოიხატებოდა, რომ გლეხი აზნაურს ემსახურებოდა, აზნაური — თავადს, ხოლო თავადი — მთავარს“.

აი ორასის წლის წინედ რასა სწერდნენ სამეგრელოს შესახებ, და აი ამ ცოტა ხნის წინედაც თითქმის იგივე განიმეორეს! და თითქო ძნელად დასაჯერებელი არისო. კავკასიის ამ კუთხეში მეტად ნიჭიერი ხალხი სცხოვრობს, გეოგრაფიული მდებარეობაც მისი მეტად მარჯვეა, ამიტომ ამ კუთხის მკვიდრთ არაფერი უშლის ხელს მშვიდობიანად წარმატების გზას დაადგინენ, სამეგრელო რუსეთს 1803 წელს, 4 ქრისტეშობისთვის შეუერთდა; ამ შეერთებასთან ერთად ხელი უნდა აეღო თავის მახინჯ საზოგადოებრივ ცხოვრებაზე და იმის მაგიერ შემოეღო ახალი წესები ცხოვრებისა, რომელიც მოჰქონდა მისს შემომერთებელს ძლიერ სახელმწიფოს. აქ მიატება სამეგრელომ ძველს ცხოვრებას ჩხირი და თან-და-თან დაიწყო მოქალაქებრივ ცხოვრებისაკენ მისწრაფება.

სამეგრელო ახლა კარგ გარემოებაშია ჩაყენებული და ბევრი რამ სიკეთე მოეღის; მაგრამ მეტად საინტერესოა მისი აწინდელი ყოფა-ცხოვრებაც გავიცნოთ. მისი თავისებური საზოგადოებრივი სახე მოგვავაგონებს საშუალო საუკუნოების ფეოდალიზმის ხანას და, უეჭველია, მალეც უნდა გაჰქრეს. ოც ოც და ათის წლის უკან ისე გამოიცივლება მეგრელოთა ცხოვრება, რომ, თუ რამ ლიტერატურული ნაშთი არ დარჩა, ძნე-

ლი იქნება წარმოდგენითაც წარმოიდგინოს კაცმა, თუ რა ყოფაში იყვნენ მეგრელები ამ ხანაში!....

ჩვენ აზრად ის-ღა გვაქვს, გადავხატოთ საზოგადო ცხოვრების ერთი წარმავალ მოვლენათაგანი, სახელდობრ ბატონყმობა; ამიტომ განსაკუთრებით ყურადღებას ყმების ყოფამდგომარეობას მივაქცევთ; ამასთანავე, გაკვირვებით შევცხებით სხვა წოდებათაც, რამდენადაც ამათ მთავარ საგანთან დამოკიდებულობა ექმნებათ. მაგრამ სანამ აქაურ წოდებათა ურთი-ერთ დამოკიდებულობის შესახებ რასმე ვიტყვოდეთ, საჭიროდა ვრაცხთ წინ წავუძღვარიოთ აღწერა მეურნეობისა და ხალხის ზნეობრივის მდგომარეობისა. ამას უფრო იმიტომ ვშვრებით, რომ, რაკი გავიცნობთ ამ ქვეყნის ბუნებრივ სიმდიდრეს და იმას, თუ რა თვალთ უყურებს ხალხი ამ სიმდიდრეს, უფრო აღვიღლად შევიგნოთ, თუ რამდენად ხელს უცარავს უწყესო ფორმები საზოგადო ცხოვრებისა, ქონებისა და სიმდიდრის თანასწორად განაწილებას; შევიგნოთ, ამის მიზეზით თუ რამდენი ძალ-ლონე უნაყოფოდ იკარგება, უკეთურებას ხმარდება და, ბოლოს, სრულიადაც იღუპება და რამდენად საჭირო და სასარგებლოა ის სოციალური რეფორმა, რომელიც ამ მხარეს მოელის. როცა წარმოების შესახებ გვექმნება ლაპარაკი, შევცხებით მხოლოდ იმ დარგს წარმოებისას, რომელმაც სხვა დარგს უფრო გაუსწრო წინ. პირველად ხვნა-თესვის შესახებ ჩამოვავდებთ ლაპარაკს. ამასთანავე საჭიროდა ვსთვლით მოვიხსენიოთ, რომ ყველა ჩვენ მიერ აღნიშნული ცნობები შეეხება უმეტესად ოდიშს, ესე იგი, ბარის სამეგრელოს; ხოლო ლეჩხუმი, მთიანი ნაწილი სამეგრელოსი, ენითაც განსხვავდება და ზნე-ჩვეულებითაც სამეგრელოსაგან; ეს კუთხე უფრო იმერეთის ნაწილია და უფრო კანონიერი იქმნება იმერეთთან ერთად აღიწეროს.

ხენა-თესვა: ხორბალი, სიმინდი, ღომი. მეღვინეობა. მეაბ-რეშუმეობა. ბამბის მოყვანა. მეფუტკრეობა. საქონლის მოშენება. მენაგეობა მდინარეებზე. კაბოტაჟი. ჩალვადრობა. ყოველკვირეული ბაზრობა და იარმუკები.

სამეგრელოში ხვდნ და სთესვენ: სიმინდს, პურს, ღომს, ჭვავს, ქერს და ფეტვსა. პურს ერთსა და იმავე მიწაზე შეიდიდან ათ წლამდე შეუწყვეტილივა სთესენ; მერე, გლეხი რაკი დაატყობს, ნიადაგი მოილალო, თავს ანებებს და სხვა, დასვენებულს და საძოვრად გაშვებულს, მიწას დაუწყებს ხვნას. მიწის გაპატივება აქ არ იციან. ყველაზე ბევრს სიმინდსა სთესენ, მერე ღომსა, ღომის შემდეგ კი—პურსა. ქერი, ფეტვი და ჭვავი ცოტა მოჰყავთ. ჭვავს უფრო მაღლობზე სთესვენ: ამათში მარტო ხორბალი ითესება შემოდგომაზე, სხვები კი ანეუულია.

დავიწყეთ პურიდან.

ზუგის თესვა და მოწევა სულ ადვილად იციან. პურის დასათესად დანიშნულს ნიადაგზე ღვინობისთვეში მოაგროვებენ ბალახ-ბულახს, ეკლებს, ჯირკვებს ყველას ერთად და ცეცხლს წაუკიდებენ, ამის შემდეგ მოუხვნელ ნიადაგზე თესლს მოაპნევენ, მერე უღელ ხარ-შებმულის სახნისით ერთის გოჯის სიღრმეზე მოხნავენ და მოხნულს დაფარცხავენ. მუშაობა სწრაფად იციან, ასე რომ ორ დღიურს სამ დღეში გაათავებენ. მაისის გასულს პურს მოჰკიან კიდეც. მოსავალი კარგი იცის: თითო მარცვალი ოც და ათს მარცვალს იძლევა. ამას აბა როგორ დაიჯერებს მცხოვრები შუაგულ რუსეთისა, სადაც, ვინ იცის, რამდენი შრომა და ხარჯი სჭირია, რომ ერთ მარცვალს ათი, ან თორმეტი მარცვალი მოაყვანიოს?

პურს მზეზე აშრობენ. ლეწვა კალოზე იციან, ნავის ძირის მსგავს სალენწავით (კვერით), რომელსაც ძირში ხშირად

კაქის მსხვილი ნატეხები აქვს შერქობილი. კვერში ერთს უღელ ხარს უბამენ, ზედ შეჯდებიან და დაასრიალებენ წინ და უკან ძნებზე, სანამ მარცვალი არ მოსცილდება თავ-თავს. ამ სახით ორს საქმეს ერთად აკეთებენ: ერთი რომ პური იღეწება, მეორეც — დათელილი ნამჯა (ბზე) რჩებათ ხელში, რომელსაც საქონელს აქმევენ. *) ხორბალს ამის შემდეგ მზეზე აშრობენ, ფქვავენ და ცოტა ხნით ფქვილად ინახავენ. და ვაკე ადგილებში ხორბალს ვერ შეინახავენ: ნესტისა და სიცხისაგან მარცვლებს ერთ ნაირი, თვალთათვის უჩინარი, ჭია უჩნდებათ და ერთბაშად პეპელებად ქცეული ხორბალი—გაფრინდება. სამეგრელოს მთა ადგილებში, განსაკუთრები ლეჩხუმში, ჰაერი ხელს უწყობს პურის შენახვას, აქ მთელის წლის განმავლობაში (მაგრამ მეტს ხანს კი არა), დაუფქვავად აქვთ ხოლმე პური შენახული და იქაური ფქვილი კარგის გემოსი და თეთრი გამოდის ხოლმე. პურს ყველა გლეხი არ იწევს, და აქ მოგზაურ ვეროპიელს უპურობა, ცოტა არ იყოს, შეაწუხებს: მაგრამ მეგრელი თავისს საყვარელს ღომსა სჯერდება.

—

სამანდი მაისის გასულს ითესება და ხშირად იმ ადგილებზე, საცა ის-ის იყო, პური მომკვს, ასე რომ ერთს ყანაში ერთსა და იმავე წელიწადს პურსაც იწევენ, სიმინდსაც და, გარდა ამისა, სიმინდში ლობიოსა, ცერცვსა და მუხუდლოსაცა სთესენ. სიმინდს პურზე მეტი შრომა სჭირია. სიმინდისათვის მიწას კარგა ღრმადა ხნავენ და შიგ ჰყრიან თესლს; მაგრამ ყველაზე მეტი მუშაობა მარგვლასა (გახელვას) სჭირია. მარგვლის დრო მეგრელი გლეხისათვის სულისა და ხორცის გაყრის დროა. ბალახი ხარბად ცდილობს მოერიოს ყანას და გლეხი უკანასკნელ ღონეს იკრეფს, რომ ბალახ-ბულახს თავისი სარჩო არ შეაქაძოს. თოხი სიმინდს სამჯერ სჭირია ზაფხულის განმავლობაში, რომ მტერი დაიჩაგროს და ზრდა და ღონის მო-

*) ბზეს საქონლის საკვებად მხოლოდ საქყონდილოში ხმარობენ, სადაც ჩალვადრობას მისდევენ, სხვაგან კი უხმარადა ჰყრიან.

კრეფა არ დასცალდეს ვინც ყანას არ გამარგლავს, ის უსი-
 მინდოდა რჩება. ბალახ-ბუღაბი ნიადაგს მთელს ძალას ამოს-
 წოვს და ისე დაიჯაბნებს სიმინდს, რომ ორ მხარის სიმაღლე
 და ორ-სამ ტაროიან მცენარის მაგივრად, ამოვა ჯუჯა და
 უტარო სიმინდი, რომელიც ჭაობის ხაიას უფრო ემგვანება,
 ვიდრე სიმინდს. თითოეულ მეკომურს ცალ-ცალკე შემუშავე-
 ბა ყანისა მეტად გაუჭირდებოდა, ერთი მშვენიერი ჩვეულება
 რომ არ იყოს აქ: მარგვლის დროს გლეხი ნადს დაუძახებს
 ხოლმე და ყველანიც დიდის სიამოვნებით მოდიან მოსახმარებ-
 ლად. გლეხი ვალდებულია ნადს კარგი სადილი და ვახშამი აჭა-
 მოს, თუ გლეხი კარგად გაუმისპინძლდება, ნადიც ხელს გა-
 მოიღებს და იგულსმოდგინებს. საინტერესო საყურებელია ნა-
 დობა: ოცამდე კაცს თოხი უჭირავს, ხმა-მალლა მღერის მუშურს
 და ჩაჰკირკიტებს საქმეს. მათთვის იმ წუთას არაფერი არსე-
 სობს და მხოლოდ მზის მწვავე სხივები უნებურად შეაჩერებს
 ხოლმე, ცოტა ხნობით; მათს წინ მინდორზე დგას დიასახ-
 ლისი, გვერდთ უდგას ან ქალი ან ვაჟი, ხელში უჭირავს
 თითის ტარი და შულო აბრეშუმი, რომელსაც ართავს; იქვე
 უდგას დოქებით წყალი და ღვინო, რომელიც მუშების სასმე-
 ლად მოიტანა შინიდან. შესვენების დროს მხიარულად გაეხ-
 მაურება მუშებს, წააქვზებს, არიქათ, თქვენი ჭირიმეთ, ძალა
 მოიკრიფეთო და სამაგიეროდ ისეთ ვახშამს გაქმევთ, რომ ჭერ-
 ში გასროლინებთ ქუდებსაო. ასე გადის მთელი დღე. საღამო
 ხანს დიასახლისი შინ ბრუნდება, რომ ნადს ვახშამი გამოუწყ-
 ყოს. ისმის მხიარული სიმღერა ყანიდან დაბრუნებულების და
 ისიც მიხვდება, მოდიანო. ვახშამი, მართლა, სანაქებო იციან
 ამ ნაირად ეხმარებიან ყველანი ერთმანერთს. სიმინდის ტეხა
 ენკენისთვის გასულს იციან; თითო მარცვალი სიმინდისა სა-
 მოციდან ოთხმოც მარცვლამდე იძლევა. ბევრი დრო ეკარგე-
 ბათ, როცა სიმინდის გუგას მარცვალს აშორებენ: ამ შემთ-
 ხვევაში ხელითაა, რომ მუშაობენ, და ამიტომ ბევრი ხალხი
 უნდება. ამ მხრივ დიდად ეშველება საქმეს, როცა გავრცელ-
 დება ხალხში, მანქანები, რომლებიც სამეურნეო საზოგადოე-

ბის ყოფილმა გამგეობამ 1862 წელს გამოიწერა საზღვარ-გარეთიდან. ამ მანქანის ნიმუშით მეხანიკმა ზომერმა ტფილისში ბევრი მანქანები გააკეთა კიდევც და იმერეთისა და ქართლის მებატონეებმა იყიდეს. ამ მანქანის საშუალებით ერთი კაცი ერთსა და იმავე დროს იმდენს აკეთებს, რამდენსაც ათნი ხელით აკეთებენ. სიმინდი ბევრი გააქვთ მეზობელ ქვეყნებში. ოფიციალურის ცნობების თანახმად 1862 წ. ფოთის ნავთსადგურიდან საზღვარ-გარედ გაუტანიათ 500,000 მანეთის სიმინდი. ერთი ქილა, ანუ ფუთი სიმინდი აქ ორ აბაზიდან ათ შაურამდეა.

სიმინდს საქონელია და შინაურ ფრინველის საკვებად ხმარობენ; თვითონ გლეხები კი მქადს აცხოვენ სიმინდის ფქვილისას, მაგრამ ისიც იშვიათად: მქადის ქამა უყვართ ქობულეთლებს, რომლებიც სამეგრელოში სადურგლო და საკალატოზო სამუშაოსთვის მოდიან.

ლომი (mil d'Italie) მარცვლებით ფეტვსა ჰგავს, მაგრამ უფრო წვრილი და თეთრია, ძირი კი არცერთ პურეულ მცენარეს უგავს: ღერი პურის ნამჯაზე სხეილი აქვს, ადლ-ნახევრის სიმაღლე იზრდება, იკეთებს ნახევარ ადლის სიგრძესა და ნახევარ გოჯის სიმახა თაველს, წვრილ მარცვლებით გავსებული. თითოეულ თავთავში ორასიდან ათასამდე მარცვალია, ამიტომ ძნელია იმის გამოანგარიშება გადაუქარბებლად, თუ ერთი მარცვალი თესლი რამდენ მარცვალს იძლევა? მაგრამ იმის თქმა კი შეიძლება, რომ თითო მარცვალი ოთხმოციდან ასამდე მარცვალს იძლევა. ლომს ხარშავენ და პურის მაგივრად სჭამენ. ლომის დასათესად მიწას უფრო წმინდადა ხნავენ ზეზულში ორჯელ ჰმარგლავენ, ხშირად იმავე ნიადაგზე სთესენ, სადაც იმის წინ პური მოიყვანეს. მწიფდება ენკენასთვის გასულს და დანითა სჭრიან თაველებს, ხოლო ჩალსა მკიან და ცხენის საკვებად ინახავენ. თაველებს ჯერ მზეზე აშრობენ; მერე ლასტზე დაჰყრიან და ცეცხლს ზემოდან ჩამოჰკიდებენ გასახმობად. შემდეგ ხელით ფშვნიან თაველებს და მარცვალს აცლიან. მარ-

ცვლისაგან თხელის ფსკას მოსაშორებლად ღომს ცეხვავენ და მოჯალაბეების საშუალებით ან და წყლის-ჩამურით. პირველ შემთხვევაში ღომს ასე ცეხვავენ: ბოძზე ფიცარსა სდებენ, ფიცრის ბოლოს წირისთავი აქვს მიკრული, რომელიც ჩამურში ჩაყრილ ღომსა ხვდება. მოჯალაბე ფიცრის ერთს ბოლოზე შესდგება და ფეხით ძირს დასწევს, ამ დროს წირისთავიანი ბოლო ფიცრისა აღიმართება და შემდეგ დაეცემა ჩამურს. მეორე შემთხვევაში კი, ესე იგი როცა ფეხის მაგიერ წყალს ამუშავებენ, ფიცრის ერთს თავზე გობსავით აკეთებენ, რომელიც წყლით ივსება და ძირს იწევა, წყალი ისხმის, ამ დროს აღიმართება გობი და წირისთავიანი მძიმე ბოლო ფიცრისა ჩამურს ეხეთქება; მერე ხელახლა ივსება წყლით გობი, ხელახლა იცლება, წირისთავი ჩამურს ეხეთქება და მ. სხვ. *) ორსავე შემთხვევაში მეტად ზღაზვნით კეთდება საქმე და კაცს გულს უწვრილებს. ღომი თითქმის არ გააქვთ სადმე გასასყიდად და სოფელელნი თვითონვე ხარჯავენ, რასაც მოიწევენ. ქილა ღომი ათი შაურიდან ერთ მანეთამდე ფასობს. მისი ფასი მოსავლის რაოდენობაზეა დამოკიდებული.

ქერისა, ფეტვისა და ჭვავის მოყვანის შესახებ ლაპარაკი საჭიროდ არ მიმაჩნია, რადგან სამივე სულ მცირედ მოჰყავთ; ახლა აქაურის მეურნეობის მეორე თვალსაჩინო დარგს შევვხებით, სახელდობრ—**ძეღვინეობას**.

სამეგრელო დაქსელილია ხშირის მადლარით. ღამით შეუჩვენვარ კაცისთვის აქ სიარული ძნელია, რადგან ყოველს ნაბიჯზე წინ ელობება გზაზე გადაბანდული ვაზები. თუ რამდენად გავრცელებულია **ძეღვინეობა**, მკითხველს შეუძლია იქიდან გაიგოს, რომ პატრონი მცირედ ნაჭერ მიწისა, სადაც რამდენიმე თხემლა ან ხურმა დაეტევა, თავის ღვინოსა ხარჯავს. მაგრამ სამეგრელოში ყველგან კარგის ღირსების ღვინოა

*) სამეგრელოში ხელითაც იციან ღომის ცეხვა—კაკუტებით. პატივცემულ ავტორს ალბად დაჰვიწყნია ამ ნაირად ღომის ცეხვის აწერა. შთარ.

არ მოდის. ჩვენ აქ ჩამოვთვლით იმ ადგილებს, სადაც ღვინო იცის.

ერთის მხრით მდ. ტეხურსა და აბაშას შუა და ხობის წყალს შუა—მეორეს მხრით, აღმოსავლეთიდან დასავლეთისაკენ მიდის მთელი რიგი სერებისა, რომლებიც იწყება სოფელ სალხინოსთან, და თავდება სოფელ შხეფთან, დაახლოვებით 35 ვერსის სიგრძეზე; ამ სერების ფერდობებზე ყველაზე უკეთესი ღვინო დგება. ზოგი ისეთი სოფელიც არის, სადაც საუკეთესო ღვინოს ღვინო მოდის. პირველი ადგილი ღვინოს მწარმოებლებთან ღვინოს უჭირავს. ამ სიტყვის ეტიმოლოგია შემდეგია: ბჭა მეგრულად მხესა ნიშნავს, **აბჭაღეში**—სამხეო ადგილსა, აქედან წარმოსდგა დამახინჯებული სიტყვა—**აჭაღეში**. ღვინის სახელი ამტკიცებს, რომ თვითონ ვენახები ისეთს ალოგას არის გაშენებული, სადაც მზე ნიადაგ ადგია და აქერს, და ამიტომ აქაური ვენახები საუკეთესო პირობებშია. **აჭაღეში** უდრის სახელწოდებას ბორდოულ ღვინის—*cote-rotie*-ისას. ოჯალეშს ეგრედწოდებულ **სგანურას** ჯიშის ყურძნისაგან აკეთებენ. ამ ყურძნის ვაზიც სხვა ვაზებსავეთ ხეებზეა გაშენებული. ვინც კარგად არ იცნობს აქაურს მხარეს, იმ აზრისაა, რომ სამეგრელოში ყველგან გარეული ყურძენია და მცხოვრებნი სიზარმაცისა და დაუდევრობისა გამო არ ფიქრობენ ისეთი ვენახები გააშენონ, სადაც ვაზს დიდად გაზრდა არ შეეძლოს და ჭიგოზე იყოს აკრულიო; მაგრამ ეს დიდი შეცდომაა. ამ მხარეში მალღნარი ვაზის ყურძნისაგან საუკეთესო ღვინო დგება, ვიდრე დაბლარისაგან, ამიტომ, რომ ნიადაგი აქ მეტის-მეტე ტენიანია და მტევანი რაც უფრო აშორებულია ნიადაგს, მით უკეთესად მწიფდება, უფრო ეკარგვის წყლიანი ნაწილები და უფრო ნაკლებად ღვინო. მაშასადავე, ამ შემთხვევაში მეგრელების სიღარიბე და დაუდევრობა არაფერი მოსატანია და, ჩვენის აზრით, მკვიდრნი კარგადა შერებიან, რომ მამაპაპის ჩვეულებას არ იფიწყებენ და ყველგან მალღნარს აშენებენ. ვაზებს, როგორცა ვთქვით, თხმელისა და ხურმის ხეებზე უშვებენ. მაგრამ ამ შემთხვევაში ხურმას ამჯობინებენ, ამიტომ, რომ ხურმის ხე თხმელისაზე

უფრო თხელ ფურცლიანია და ყურძენს უფრო ნაკლებად ჰვარავს მზის სხივთაგან; მაგრამ ისიც კია, რომ ხურმა უფრო მაღლობ ადგილებზე ხარობს, ამიტომ დაბლობში თხმელას უნდა მიმართონ ხოლმე მცხოვრებლებმა. ვენახი რაც უფრო მაღლობზეა გაშენებული, მით უფრო უკეთესი ღვინო ღვება. აი, მაგალითად, ყველაზე მაღლა ოდიშში სალხინო და ჭაჩხურია და ამ სოფლებისთანა ღვინო არსად არ არის სამეგრელოში. იმავე სვანურ ყურძნისაგან ოჯალეშზე ნაკლები, მაგრამ ისე კი საუცხოვო ღვინის მოსავლის სოფლებად ითვლება სოფლები: უშათათი (ამ ღვინოს გუდაათურა ჰქვიან), თამოკო, ნახუნუ, სკურდი, თარგამოული, აბდათი, ხუნწი და შხეფი. მეორე ჯიშის ყურძენია თეთრა, ან კახური მწვანე. ამ ყურძნისაგან კარგი თეთრი ღვინო ღვება შემდეგ სოფლებში: ჯვალს, წალენჯიხას, საჩინოს, ჯვარსა და სუჯუნაში (ამ უკანასკნელს სოფელში ყურძენს ჯიშს შუქშულა ჰქვიან). ამ ჯიშის ყურძენს სხვა ჯიშისა მოსდევს, სახელდობრ: ჭვიატაღურა, ჩეჭიაფეში, მაჭვადურა, ქაბდადი და სხვ., მაგრამ სვანურთან ვერც ერთი ვერ მოვა. ვაზსა სხლავენ და წვერს წასჭრიან ხოლმე ყოველ 10—15 წელიწადში, და ხშირად შეგზვდებთ ხოლმე ასი წლის ვაზი, ნაოთხალ ალაბის სიმსხო. ძველსა და ნაყოფიერს ვაზს სამ კოკამდე, ესე იგი 100 დიდი ზომის ბოთლამდე ღვინო გამოუვა.

ღვინის კეთება სამეგრელოში ამ გვარად იციან: გიორგობისთვეში რთველს იწყებენ და ყურძენს რაც უფრო გვიან დაჰკრეფენ, მით უფრო კარგი ღვინო ღვება: ოჯალეშის ყურძენს ქრისტეშობისთვის გასულს, ან იანვრის დამდეგს ჰკრეფენ *). ყურძენს ცაცხვის ხისაგან გაკეთებულ საწნახელში ჰყრიან, რომელიც ზოგჯერ უშველებელის სიდიდისა იციან; ჩვენ გვინახავს

*) ეს წერილი მან წლის წინად არის დაწერილი, როცა „ოჯალეში“ ჯერ კიდევ იყო სამეგრელოში. დღეს კი „ადესის“ მეტს სხვა ჯიშის ყურძენს იშვიათად შეგზვდებით აქ და რთველი ხშირად ენკენისთვის ნახევარში გათავებულია კიდევ.

საწინახელი ორ-ნახევარ ალაბის მეტის სიღრმისა! როცა ყურძენს ფეხით გასჭყლეტენ ერთჯერ, ტკბილს ასადუღებლად შიგვე ჩასტოვებენ, მერე მეორეჯერ გასჭყლეტავენ და ხელ-ახლა აღუღებენ და, მესამეჯერ გაჭყლეტის შემდეგ, ტკბილს საწინახელიდან ხრიკათი ამოიღებენ და ქვევრებში ასხამენ. ჭაჭა ცაცხვის საწინახელიდან ქვის საწინახელში გადააქეთ და საქაჯავით (ხარხიშით) ხელ-ახლა გასწურავენ; ჭაჭიდან გამოწურულ სქელ ტკბილით ავსებენ ქვევრებს, თავს მაგრად უკრავენ ბლის ქერქით და მიწით უვოზავენ. გაზაფხულზე დუღილ-გათავებულ ღვინოს სხვა ქვევრებში გადაიღებენ და ამით თავდება მთელი პროცესი ღვინის დაყენებისა.

ბევრი მეღვინე-ავანტურისტი მოსულა კავკასიაში და უძაგებია აქაური წესი ღვინის დაყენებისა, მაგრამ თვითონ ამ ეაქბატონებმა, თუმცა მთავრობა მეტად თავ-გამოდებით ეხმარებათ, ისიც ვერ მოახერხეს, რომ იმ ღირსების ღვინო მაინც დაეყენებინათ, როგორსაც აქაურები აკეთებენ; მართალია, აქარებს უკიჟინებენ, ღვინის კეთება არ იციანო, მაგრამ ჩვენ ამ კიჟინს არ გაგიმეორებთ და მხოლოდ ვიტყვით, რომ მეგრელების ღვინო, რა ხერხითაც იყოს გაკეთებული, სამეგრელოს ზოგიერთ სოფლებში, განსაკუთრებით ოჯალეში, საუცხოვოა გემოსია და ყველა ღირსება აქვს კარგის ღვინისა, ესე იგი მაგარია, ბოთლებში თუ გადაასხამთ ან სარდაფებში შეინახავთ, სიკეთე ემატება და შორი გზას უძლებს. 1849 წელს მთავარმა დავით დადიანმა პეტერბურგში წასვლა დააპირა და წინ-და-წინ გაგზავნა ყუთებში ჩაწყობილი 600 ბოთლი ოჯალეშის ღვინისა; მთავარი ველარ წავიდა, და ღვინო პეტერბურგიდან ტფილისში დაუბრუნეს, მაგრამ არამც თუ გაუფუჭებულა, გაკეთებულიყო კიდევ. მთავრის ნაცნობებს და ჩვენც არა ერთხელ დაგვიღვენია ათის წლის ოჯალეში და იმის ბადალი ღვინო კავკასიაში სხვაგან არსად დაგვიღვენია. გემოთი და სიმაგრით ოჯალეში ორს ევროპიელს ღვინოს მოაგონებს კაცს: ბურგონულს და პორტვინს.

მაგრამ, სამწუხაროდ, როგორც ოჯალეშს, ისე სხვა ჯიშის ყურძენს, ეს თერთმეტი წელიწადია, სხვა-და-სხვა ხენი გაუჩნდა, და ამის მიზეზით მელდინეობა ძალიან შეფერხდა. როგორ უნდა ააცილოს კაცმა ვენახებს ეს უბედურება?—გადაწყვეტილის პასუხის მიცემა მეტად ძნელია... გოგირდის მტვერის კაცი აქაურს ვაზს ვერ შეაყრის, რადგან ხეზეა გასული და კაცი ვერ მიუღდება, გადარგვაც ბევრს ვერასა შველის, ასე რომ ყველაფერი დრო-ჟამს უნდა მიენდოს და იმედი უნდა ვიქონიოთ, რომ დრო და ჟამი ყველაზე უკეთესი მკურნალი იქნება. *) ღვინის ახლანდელ მოსავლის კვალობაზე ძნელია კაცმა სთქვას, თუ რამდენი ღვინო მოდიოდა სამეგრელოში ამ 11 წლის წინად. მაშინ კი საოცრად ბევრი მოდიოდა და მთელს მოსავალს ისევე აქაურებივე ხარჯავდნენ.

ეჭვი არ არის, რომ თავის დროზე, როცა ვაზის ავადმყოფობა მოისპობა და იმ ადგილებს, საცა ახლა საუკეთესო ღვინო მოდის, ფულიანი ხალხი უყურადღებოდ არ დასტოვებს და აქაური ღვინო საპატო ადგილს დაიჭერს ბაზრებზე. ჯერხანად ღვინოს ბევრი არაფერი ფასი აქვს, განსაკუთრებით, როცა კაცი კოკობით ჰყიდულობს: თამოკოსი, აბედათისა და ნახუნუს ღვინო ჩვენ გლეხებისაგან ორ მანეთად გვიყიდნია კოკა ანუ შეიდ კაპეკად ბოთლი, და თამამად შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ყოველს ამ შეიდკაპეკიან ბოთლზე ვარაყიანი იერლაცი რომ დააწებოს კაცმა და დააწეროს *Nuit* ან *Romanée*, რუსეთში ბევრი გასაღდებოდა ბურგონის ღვინის სახელით თვითეული 2 მანეთად.

მელდინეობის შემდეგ საპატო დარგი ბარის სამეგრელოს მეურნეობისა **შეპატეშეშეობა** არის, რომელიც მხოლოდ „ლამაზთა სქესს“ გაუხდია ხელობად. აბრეშუმის ქია თესლიდან აპრილში

*) საკვირველია, რომ ავადმყოფობა ყველა ჯიშის ვაზს შეხვდა, გარდა ყირიმიდან მოტანილ ვაზისა „იზაბელასი“. ამ ყურძენს, თუმცა სხვაგან მარტო საქმელადა ხმარობენ, მაგრამ აქ მისი გაწურვაც იწყეს.

გამოჰყავთ და ექვის კვირის განმავლობაში თუთის ფურცლითა ჰკვებავენ, სანამ ჭია ცახზე არ გავა და პარკის კეთებას არ იწყებს. ჭიის მოვლის დროს სახლში ხმა-მალლა არავის ალაპარაკებენ, ჭიას მზის სინათლეს და წვიმას არიდებენ. ამიტომ იმ დროს ქალები სრულიად ეპატრონებიან სახლებს და მამაკაცთ, ესე იგი ხმაურობის მოყვარე ნაწილს ოჯახისას თავიდან იშორებენ. აბრეშუმის ჭიის კვების დროს აქ „ქალების დროს“ ეძახიან და ამ შემთხვევაში ქალები, მართლაც, ბატონობენ ოჯახში. თავი და თავი მათი საზრუნავი — თუთის ფოთლის შოვნაა, და თუმცა ყველას უდგას რამდენიმე ძირი თუთა, მაგრამ საკუთარი ფოთოლი ხშირად შემოაკლდებათ და მაშინ სხვის ფოთლის ტაციობას მიმართავენ ხოლმე. ამნაირი ქურდობა აქაურს ხალხში ისეთის უწყალობის საშუალებებით იხვევა, რომ იმის დასახელება მწერლობაში უხერხულია.

20 წლის წინად სამეგრელოში ყოველგან ალაგობრივი აბრეშუმის ჭია იყო, მაგრამ მეგრული თესლი, საფრანგეთის ქვეშევრდომის გრაფ როზმურდუკის წყალობით, რომელმაც აქ გულმოდგინედ მოჰკიდა ხელი მეაბრეშუმეობას, ახლა თითქმის ყველგან განსდევნა პიემონტის თესლმა. 1848 სამეგრელოს მთავარმა, დავით დადიანმა გრაფი როზმურდუკი ზუგდიდში მოიწვია აბრეშუმის სახვევ ქარხნის დასაარსებლად. თანაც, რომ გრაფს ხარჯისა არ შეჰშინებოდა, მთავარმა თავის ძმას კონსტანტინეს ურჩია — ნახევარ ხარჯში შემოუდექიო. პირველ ხანად ორმავე ოთხ-ოთხი ათასი მანეთი გაიღეს საქმის დასაწყებად, ხოლო ის მიწა, რომელზედაც ქარხანა დააარსეს, გრაფ როზმურდუკს ათის წლის უსასყიდლოდ დაუთმეს. მთავარსაც და დედოფალსაც დიდი შრომა დასჭირდათ, რომ ზუგდიდისა და მახლობელ სოფლების ქალიშვილები დაეყოლებინათ ქარხანაში შესულიყვნენ და აბრეშუმის ამოღება ესწავლათ გრაფ როზმურდუკის მიერ სამხრეთ საფრანგეთიდან მოყვანილ ორ ფრანგის ქალისაგან. აბრეშუმის ამოღების ოსტატები იყვნენ m-lle Marie და m-lle Susette. ამათ საპატიო სახელი დაიმსახურეს აქაურ მეაბრეშუმეობის საქმეში, აქაურ ქალებს ხელობა ასწავლეს და გარ-

და ამისა, ცოტა არ იყოს, მამაც ქალების სახელიც გაითქვეს, ამიტომ რომ თავის საყვარელ საფრანგეთიდან ნახევრად-ველურ და შორს ქვეყანაში წამოვიდნენ. სამეგრელო მათთვის მეორე სამშობლოდ გადაიქცა. ორივე გათხოვდა: მარია საღადიანო გლახს ბეკო ჩიხლაძეს მისთხოვდა, ხოლო სუზეტა—იმერელ აზნაურს იოსებ ქაჯაიას. სახვევ ქარხნის დაარსების შემდეგ ერთმა წელიწადმა გაიარა: ამ ხანში 20 მეგრელმა ქალმა ისწავლა აბრეშუმის ხვევა, საქმე მარჯვედ წავიდა და მომუშავე ქალები ქარხანას არ აკლდა. დღეში აბაზად იმდენს მუშას იშოვიდით, რამდენიც გენებებოდით. საქმეს ყოველთ უწინარეს ის აბრკოლებდა, რომ ხალხი თაკილობდა,—ქალმა იქ არ უნდა იმუშავოს, სადაც სხვა ქალები, და მით უმეტეს, მამაკაცები უყურებენო. მაგრამ ქარხნის დამაარსებელთ ამ შემთხვევაში ქება-დიდება ეკუთვნით: იმდენი იმეცადინეს, რომ ხალხი დააჯერეს, ქალების მუშაობა ქარხანაში არაფერი სირცხვილია და ამ გვარად კავკასიაში დააარსეს პირველი ქარხანა, სადაც მარტო ქალები მუშაობდნენ,—და ეს კი ვერ შესძლეს ვერც ფრანგის გრენორებმა და ვერც ალექსეევმა ნუხაში.

გრაფ როზმურდუკი როცა დარწმუნდა, ადგილობრივი თესლი არ ვარგაო, პიემონტის თესლი გამოიწერა და ზუგდიდისა და მახლობელ სოფლების მცხოვრებლებს დაურია იმ პირობით, რომ ამ თესლიდან გამოიყვანეთ ჭიაო. მერე თვითონ ჰყიდულობდა მათგან პარკს და ერთ ნახევრად მეტს ფასს აძლევდა ამ პარკში, ვიდრე მეგრულ პარკში აძლევდა წინედ. ამგვარად, პირველად გრაფ როზმურდუკმა დაუწყაო დევნა მეგრულს პარკს და პიემონტის თესლს დაუწყაო ვრცელება, და ამავე დროს ზუგდიდის აბრეშუმი იმ ზომამდე გამოაკეთა, რომ ახლა ზუგდიდური აბრეშუმი სტამბოლში ნიადაგ ათ თუმნად იყიდება ფუთი და სამეგრელოში საუკეთესო აბრეშუმად ითვლება. ოცის წლის წინად კი იგივე აბრეშუმი, სულ დიდი, სამოთხ თუმნად ფასობდა, ესე იგი იმდენადვე, რამდენადვე სხვა სოფლების აბრეშუმი. ევროპიული აბრეშუმის სახვევი მანქანა რთულის მეხანიზმისა არ იყო და ამიტომ სოფლებში აქა-

იქ შეიძინეს და ესეც დიდად უწყობდა ხელს ძათის წმინდანდ ამოხვევის საქმეს.

ოსმალეთთან იმის შემდეგ გრაფის როზმურდუკის მაგალითს მიმბაძველი გამოუჩნდა—ბერძენი მარკოპოლი, რომელმაც ორპირში გახსნა აბრეშუმის სახვევი ქარხანა. მაგრამ მისმა ქარხანამ ვერ იხიერა, რადგან ისეთს მარჯვე ალაგას არ იყო გახსნილი, როგორც ზუგდიდისა. ორპირი დაშორებულია იმ სოფლებებს, რომლებიც მებარეშუმეობას მისდევენ. ამიტომ ქარხნის პატრონი იძულებულია თვითონვე იაროს სოფელ-სოფელ პარკის სასყიდლოდ, რაიცა საქმეს მეტად უცარავს ხელს, გარდა ამისა, აბრეშუმის ამოხვევის მცოდნე ქალების მუდმივად შოვნაც უძნელდება. მარკოპოლიმ თავისი ქარხანა ცოტა ხნის უკან ავსტრიელს პირიენს მიჰყიდა, ხოლო ამან—გოფშტრაზერს. ქარხანა კარგადაა მოწყობილი: 50 სახვევე იარაღს ამოძრავებს ორთქლის მანქანა, იქვეა პარკის საშრობი ფარდული. არის ქურა ქიების სახოცი,—ყველაფერი სამაგალითოდ არის მოწყობილი, მაგრამ რად გინდათ, უხერხული ადგილია ამორჩეული და საექვია დიდი მოგება აჩვენოს პატრონს!... როზმურდუკისა და გოფშტრაზერის ქარხნებში ამოხვეული აბრეშუმი მარსელში იყიდება: მესამე ხარისხისა—რვიდან ათ თუმნამდე ფუთი; მეორე ხარისხისა ათიდან ოც თუმნამდე და პირველისა—ოციდან ოც და თვრამეტ თუმნამდე. სოფ. ლერქინოშიც სცადეს სადადიანო გლეხებმა სიჭინავებმა ქარხანა გაეხსნათ და ამ საქმეში მონაწილეობა მიეღებინებინათ სხვა გლეხებისათვისაც, მაგრამ არ ვიცით, რაბედი ეწია მათს განზრახვოს საქმეს.

კაცი დანამდვილებით ვერ იტყვის, თუ რამდენს აბრეშუმს იწვევენ წლიურად სამეგრელოში, ამიტომ რომ ამის შესახებ სტატისტიკური ცნობები ჯერ არ არის; მაგრამ სულ ცოტა რომ ვთქვათ, ერთი თხუთმეტი ათასი კომლი მისდევს მებარეშუმეობას; ვთქვათ თითო კომლი წელიწადში თითო ფუთს აბრეშუმს იწვეს, ხოლო ყოველი ფუთი სულ უკანასკნელი ოთხ თუმნად რომ ჩაეაგდოთ, მთელი ფასი ყოველ წლიურად

მოწეულის აბრეშუმის უდრიდეს იქნება ექვსას ათას მანეთს; ამასთანავე ექვი არ არის, რომ ორი მესამედი ამ აბრეშუმისა (ესე იგი ორმოც ათას მანეთისა) გააქვთ საზღვარ გარედ და, როგორც გვითხთა გრაფმა როზმურდუკმა, ამ საქმის ზედმიწევნით მკოდნემ, ეგვიპტესა და ალჯირში. მაგრამ ეს რამოდენიმე წელიწადია აქაურს მებარეშუმეობასაც დაატყდა უბედურება: აბრეშუმის ჭიას სატკივარი უჩნდება, როგორც ევროპაში ამ ათის წლის განმავლობაში, და მისი მოსპობა დრო-ჟამს უნდა მივანდოთ. მანამდე კი როზმურდუკისა და გოფშტრაზერის ქარხნებში მუშაობა შეჩერებულია. ამ უკანასკნელის ქარხანა სატრანზიტო საქონლის საწყობად არის გარდაქცეული. ესეც კია, რომ წელს აბრეშუმის ჭიის სატკივარმა იკლო და იმედია, რომ პარკის მოსავალი ორ წინა წლებისაზე უკეთესი იქნება.

დროულნი მცხოვრებნი ამბობენ, — ძველად ბამბა ბევრი მოჰყავდათ სამეგრელოში და მეზობელ ადგილებში სულ აქედან გაჰქონდათ ეს საქონელიო; მაგრამ სამეგრელოში იაფ-ფასიან ფართლის შემოტანა რომ დაიწყეს, ბამბის მოყვანა თანდათან შემცირდა და ბამბას ამ ოთხის წლის წინად მარტო შინაურ საჭიროებისათვის სთესდნენ. ხალხი უფრო სიმინდს, ღვინოს და აბრეშუმის მოწევას მიაწეა, რადგან ამათს მოწევას შედარებით ნაკლები შრომა სჭირდებოდა. მაგრამ ეახსა და აბრეშუმის ჭიას სატკივარი გაუჩნდა, მეღვინეობაცა და მებარეშუმეობა — ორივე დაეცა, თან ამერიკის ომის გამო ევროპის მანუფაქტურებს ბამბა დასჭირდათ და ამ საქონელს ფასი დაედო. მაშინ უფრო გაცხოველდა სამეგრელოში ბამბის მოყვანა და უკანასკნელ ორ წელიწადს დიდძალს ბამბას ეზიდებიან აქედან.

სამეგრელოში ეგვიპტურის ჯიშის ბამბასა სთესენ. ამ ჯიშის თესლი კავკასიაში გრაფის ვორონცოვის დროს, 1845 წ. შემოვიდა და მას შემდეგ აქაური თესლი განდევნა. ბამბის მოსავლანად საუკეთესო ადგილებად ითვლება სერების კალთები,

სადაც ნიადაგი არც ისე ტენიანია და ცოტათი ქვიანაცაა. ჩვენის აზრით, ბამბის მოყვანის გაერცვლება შემთხვევითის პირობების ბრალია, შემდეგში საექვოა ამდენიმე სთესონ მცხოვრებლებმა და როგორც კი მოისპობა ეს დროებითი ხელის შემწყობი გარემოება, ბამბის მოყვანაზე ისევ აიღებენ ხელს. ბამბას დიდძალი მუშა და მოვლა სჭირია, ამიტომ თავის ფასს მხოლოდ მაშინ აიღებს, როცა მოულოდნელად გაძვირდება და დიდი მუშტარი გამოუჩნდება. ამ სამის წლის წინად ერთი ფუთი ბამბა ალაგობრივ ღირდა 10—12 მანეთი, იმავე დროს ერევნული ბამბა ფუთი ხუთ მანეთად იყიდებოდა, — ეს საუკეთესო დამამტკიცებელი საბუთია იმისი, რომ სამეგრელოში ბამბა გასასყიდად კი არ მოჰყავდათ, არამედ შინაურობაში სახმარად; მერე ერთბაშად ბამბის ფასი 15 მანეთამდე ავიდა ფუთზე და ეს ფასი იყო ამ წლის დამდეგამდე, ახლა კი 7 მანეთამდე ჩამოვიდა. ფასის ასეთის უცვების აწევადაწვეით აიხსნება, თუ როგორი მოთხოვნილებაა ამ საქონლისა. დანამდვილებით შეიძლება ითქვას, რომ ამ ორს წელიწადში ერთი-ორად მეტი მოჰყავთ სამეგრელოში ბამბა და თუ მანამდე, როგორც ოფიციალურის ცნობებიდანა სჩანს, წელიწადში 1,500 ფუთამდე მოჰყავდათ, ახლა კი 3,000 ფუთი მოჰყავთ, ანუ, აწინდელის ფასების კვალად, 20,000 მანეთისა.

თ. ს.

(შემდეგი იქნება)

მთავარი მამია გურიელის ბრძანება

მათ ბრწყინვალეებს ნაკაშიძეს კაცოს და ბეჟანს

მოწყალებს კელმწიფეს!

ვინათგან მაქვს ვალი მსახურებისა მათის უდიდებულისის რუსეთის ხელმწიფის იმპერატორისა: ესე ვითარისა, რომელ ბრძანებანი უმაღლესისა კარისანი ვიზრუნო აღსასრულებლად მეცა და სამთავრომანცა ჩემმან: ამისათვის მმართველობა დასდებს ჩემ შორის ცნობასა შესაძენად ხაზინისა და სასარგებლოდ მამულისათვის ჩვენისა სამფლობელოსა შინა ჩემისა: შემთხვევისა ამის გამო გთხოვთ და გიბრძანებ მტკიცედ, რომელ გამოუცხადოთ რწმუნებულთა თქვენდამი ხელქვეშეთა ყმათა, რათა რაოდენიცა ძალ ედვასთ მოიმუშავონ პური მისაცემლად ფასითა გურიასა შინა მდგომარეთა რუსეთის მხედრობათადმი: ოდესს მოიმუშავების პური იგი მცხოვრებთაგან მოთხოვებისამებრ მომეცეს მე თქვენ მიერ და ჩემ გამო მიიღებთ ზომიერსა ფასსა სახაზინოსისასა. მაშინ ჯერ იქმნების რათა თეთრი იგი და ურიგოთ შეკრებილის პურის მეპატრონეთა ხელქვეშეთა:

სხვებ მსურს გებაჲ პატივისცემითა თქვენ ბრწყინვალეების კეთილ მოწადე

მთავარი ძაძაჲ გურაქლი

ნოემბრის 2-სა
ჩქიზ-სა წელსა
ნაგომრით.

ჩარლზ პარნელი

ეპ. ტარდესი

11 *)

ის საქმე, ის პრობლემა, რომელიც პარნელს ირლანდიაში მოელოდა, არ იყო ადვილი. გლადსტონის ახალმა კანონმა მშვენიერი შთაბეჭდილება მოახდინა ფერმერებზე და სხვა წრის ირლანდიელებზედაც. პარნელს ინგლისელი მმართველობის არაფერი სწამდა და გლადსტონის ქცევასაც ფენიების და ობსტრუქციის შიშს აწერდა. მას ეშინოდა, რომ, თუ ირლანდია დამშვიდდა, ინგლისის პარლამენტი არაფერს გააკეთებდა ირლანდიელებისათვის. ომი და საომარი დამოკიდებულობა ინგლისთან, მტრის ფრთხობა და ომისთვის ყოველთვის მზად ყოფნა, — აი რა იყო საქირო ირლანდიელებისათვის, მათი ბელადის შეხედულებით. მაგრამ როდესაც ზოგიერთმა უკიდურესმა პარნელიტმა აზრი შემოიტანეს, ვუქადაგოთ ფერმერებს, ნუ მიმართავენ ახალ სასამართლოებსო, პარნელმა განაცხადა, რომ ეს უანგარიშობა იქმნებოდა: ისარგებლონ ფერმერებმა მითი, რაც გლადსტონმა მისცა; მაგრამ ნუ დაივიწყებენ, რომ ყველა ეს მართებლობის „შესაბრალისი ხრიკებია“ და რომ უმთავრესი მიზანი წინ არის. „აგრარული ლიგის“ გაზეთი, რომელიც პარნელის რჩევით დაარსდა, დიდის ენერგიით ავრცელებდა ამ აზრებს. პარნელს დიადის ოვაციებით შეჰხვდნენ ირლანდიაში. 15 სექტემბერს დუბლინში შედგა მიტინგი, რომელსაც 1700 „ლიგის“

*) იხ. „მოამბე“ № X, 1899 წ.

დეპუტატი დაესწრო; მიტინგს პარტული თავმჯდომარეობდა. ამ მიტინგზე მან დიდი სიტყვა წარმოხატვა. ნურა გწამთ-რა ინგლისის სამინისტროს კეთილ განზრახვებისაო, — ეუბნებოდა პარტული იქ შეკრებილ ხალხს; ახალი აგრარული კანონი არ სწყვეტს აგრარულ კითხვას; მართებლობას განზრახ არ უნდა გადასწყვიტოს ეს კითხვა, რადგანაც, თუ ირლანდიაში მიყუჩდა კლასური ბრძოლა, მაშინ ირლანდიის ყველა მცხოვრები — ლენდ-ლორდები და ფერმერები — შეერთებულის ძალებით მოითხოვენ ჰომრულს, ინგლისს კი ყველაზე უფრო ამის ეშინია. „სანამ აგრარული კითხვა გადაწყვეტელია, იგი ყოველთვის იქნება წყარო უკმაყოფილებისა და განხეთქილებისა კლასთა შორის; და მე ღრმად დარწმუნებული ვარ, რომ, როცა ინგლისის მართებლობას შემოჰქონდა ახალი ბილლი, რომელიც კითხვას არა სწყვეტს და არ აწეს-რიგებს, მას მიზნად ჰქონდა ირლანდიის სოციალურ კლასების გათიშვა, რათა ჩვენ ვერ ვისარგებლოთ ჩვენი შეერთებული ძალებით დაკარგულ უფლებათა აღდგენისათვის, — თვით-მართებლობისათვის“. პარტიული აზრით, სანამ ირლანდიელი მიწის ღალას იხდის, ჰომრული ვერ დაიჭერს პირველს ადგილს; მტკიცე ეკონომიური ნიადაგია საჭირო დამოუკიდებელ პოლიტიკურ არსებობისათვის. ეს სიტყვა პარტიელმა მუქარით დაათავა: „არაფერია, ჩვენ გვაქვს საიმედო პრინციპები, რომელთა გამოსადევრობა გამოცდილი და დამტკიცებულია, და ეს პრინციპები იქმნებიან ჩვენი ძვირფასი ხელ-მძღვანელნი მომავალშიაც. საჭიროა მხოლოდ ირლანდიელების თანხმობით, ერთ-სულად მოქმედება. ერთდეთ ცალ-ცალკე მოქმედებას. არც ერთი ფერმერი არ უნდა იქმნეს კმაყოფილი, სანამ ყველას არ დააკმაყოფილებენ“.

მიტინგმა და პარტიული სიტყვამ დიდი შთაბეჭდილება მოახდინეს ინგლისში. ის ზნეობრივი გამარჯვება, რომელსაც სამინისტრო ამზადებდა ამ ახლის ბილლით, სრულებით გააქარწყლა პარტიული სიტყვამ; ირლანდია აღელვებული იყო და მისი უკმაყოფილების კმაყოფილებად შეცვლა შეუძ-

ლებელი იყო. პარნელის ყოველი სიტყვა სახარებასავით სწამდათ ირლანდიელებს და მართებლობის ყოველს მოქმედებას სჯიდნენ და უყურებდნენ ისე, როგორც აგიტატორის სურვილი იყო. ხალხში დრტვინვა თან-და-თან უფრო ძლიერდებოდა. ირლანდიის გამკებელი ფორსტერი, რომელიც განსაკუთრებული უფლებებით იყო აღჭურვილი, ენერგიულად ხმარობდა თავის პრეროგატიკებს და ბევრი ირლანდიელი დაამწყვდია სატუსალოში. მაგრამ ეს ზომები ვერ იყო პარნელის პასუხი: პარნელი ირლანდიის „უგვირგვინო მეფე“ იყო და *d'égal à égal* შეეძლო მასთან გამოკამათება მხოლოდ ინგლისის მართებლობის პრემიერს.

7 ოქტომბერს, 1881 წელს, სწორედ დუბლინის მიტინგის ორის კვირის შემდეგ, გლადსტონმა წარმოსთქვა საპასუხო სიტყვა ლიდასში. „ბატონი პარნელი ცდილობს დაარწმუნოს ირლანდიელები, რომ ჩვენ ისინი მოვატყუილეთ. თუ ეს სამართლიანი კანონი (აგრარული ბილლი) სისრულეში არ იქმნა მოყვანილი, მე უყოყმანოდ ვამბობ, რომ „ჯერ კიდევ არ დაშრეტილან ის საშუალებები, რომელთაც ჩვენ ცივილიზაცია გვაძლევს“. აქ პრემიერი თითქმის პირდაპირ ემუქრებოდა პარნელს მის წინააღმდეგ რეპრესიული ზომების მიღებით. აუდიტორია დიდის თანაგრძნობით და აღტაცებით ისმენდა მთავარ მინისტრის სიტყვას. წინად კონსერვატორული პრესა უსაყვედურებდა ლიბერალურ კაბინეტს სისუსტესა და სირბილეს ირლანდიელების შესახებ, ლიდასში წარმოთქმულმა სიტყვამ კი მეგობრები შესძინა გლადსტონს კონსერვატორებში.

პარნელმა უექსფორდში წარმოსთქვა 10 ოქტომბერს საპასუხო სიტყვა. ქალაქი სადღესასწაულოდ იყო მორთული; უამრავი ხალხი აღტაცებით შეხვდა აგიტატორს. საღამოს ბანკეტი გამართეს და პარნელმა მეტად ღირს-შესანიშნავი სიტყვა სთქვა: „პირველი აუცილებელი ზომა ირლანდიის აყვავებისათვის არის ინგლისის ბატონ-პატრონობის თავიდან მოშორება. როგორ უნდა მოხერხდეს ეს? დემოკრატიამ, მუშა ხალხმა უნდა გაანთავისუფლოს ირლანდია. თუ თქვენ შეიძლებთ ემორჩილოთ

დაუწერელ კანონებს, თუ თქვენ დაამტკიცებთ, რომ უმცირეს-სობას არ შეუძლია იყოს უმრავლესობა, თქვენ ამით დაანახვებთ ყველას, რომ ღირსნი ხართ თვით-მართველობისა. ჩვენ გვინდა, რომ ირლანდიელის ნიჭს, ჭკუას და ძალას შესაფერი სამართლიანი ჯილდო ეძლეოდეს. ეს კი შეუძლებელია, სანამ არ გავდევნით მისტერ გლადსტონსა და მისს ყიზილბაშებს“.

ყველა ამაებს პარნელი ამბობდა იმ ქვეყანაში, სადაც აგრარული ბოროტ-მოქმედებანი არ შეწყვეტილან და სადაც ფენიების მოძრაობის განცხოველების ცხადი ნიშნები იყვნენ. ფორსტერს, მისგან გაყვანილი ბილლის ძალით, უფლება ჰქონდა დაუყოვნებლივ დაეჭირა პარნელი, მაგრამ გლადსტონს არ უნდოდა მიემართნა ამ ზომისათვის, სანამ ერთხელ კიდევ არ გააფრთხილეს და თავის მოპირდაპირეს. 12 ოქტომბერს გილდგოლლში (ლონდონში) პრემიერმა რამდენჯერმე გაიმეორა ფრაზა „დაუწერელ საშუალებებზე“, რომელთაც ცივილიზაცია იძლევა პარნელისთანა კაცების წინააღმდეგ. მაგრამ პარნელი მაინც დატუსაღებას ვერ გადარჩებოდა.

ეხლა თავი დავანებოთ საპოლიტიკო კრებებისა და დებატების ანგარიშებს და მივმართოთ სხვა გვარ წყაროს. 1892 წლის ოქტომბერში ლონდონში გამოვიდა ერთი პატარა წიგნაკი—„25 წელი საიდუმლო პოლიციაში. მოგონებანი ჯაშუშისა“. ექვს დღეში გამოვიდა სამი გამოცემა, და ერთი წლის განმავლობაში კი გაიყიდა 16 გამოცემა, იმდენად საინტერესო იყო ამ წიგნაკას შინაარსი. ავტორი ამ საინტერესო წიგნაკისა ტომას ბიჩი, ის ტომას ბიჩი, რომელიც მაიორ ლეკარონის სახელით ინგლისის საიდუმლო პოლიციაში მსახურობდა და რომელსაც ირლანდიელების საქმე ებარა. მან მოახერხა ფენიების წრეებში შესვლა, ახლო გაცნო ლეგალური და არა ლეგალური ოპოზიციის უმთავრეს მოღვაწეებს და დიდი და დაუფასებელი სამსახური გაუწია ინგლისის მთავრობას. რომ ტომას ბიჩი არ ტყუის თავის წიგნაკში, ეს იქიდან ჩანს, რომ არავის მის წინააღმდეგ არა დაუწერია-რა, თუმცა ბიჩის წიგნში ნახსენები პირები დღესაც თითქმის ყველა ცოცხლები

არიან. ტომას ბიჩი ბევრის მნახველი და ბევრის მცოდნე იყო. 80-იანი წლების ირლანდიელების მოძრაობის შესასწავლად ეს წიგნი მიუცილებელი მასალაა. ჩვენთვის იგი საინტერესოა იმდენად, რამდენად იგი პარნელის ცხოვრებას ეხება.

ტომას ბიჩი გაეცნო პარნელს 1880 წელში, და რადგანაც ბიჩი წარუდგინეს აგიტატორს, როგორც შეურიგებელი და ფანატიური რევოლუციონერი, პარნელი გულ-აბდილად ლაპარაკობდა მასთან. ბიჩმა გაიგო, რომ პარნელს დამოკიდებულობა აქვს ირლანდიელ რესპუბლიკანელების საიდუმლო საზოგადოებასთან. 1881 წ. ბიჩი პარნელს არ მოშორებია, რასაკვირველია, სამსახურის მოვალეობის მიზეზით, და ისე მოაწონა თავი წინდახედულ პოლიტიკოსს, რომ აჩუქა მას თავის სურათი ზედ-წარწერით: „გულ-წრფელად თქვენი ჩარლზ პარნელი“. 1881 წ. საექვო პირებისა და პარნელის დამოკიდებულება უფრო მჭიდრო და განცხოველებული შეიქმნა; შემოდგომის აგიტაციის დროს პარნელი იძულებული შეიქმნა საქმე დაეჭირა ამერიკაში მყოფ „სარევოლუციო მმართველობასთან“ და გაუგზავნა მას ტომას ბიჩი ზოგიერთი ინსტრუქციების გადასაცემად. „ინგლისის მართებლობამო, — ამბობს ტომას ბიჩი, — ყველაფერი დაწვრილებით იცოდაო“.

ამგვარად ირლანდიის გამგებელს ფორსტერს ხელთ ჰქონდა ნამდვილი ცნობები და საბუთები პარნელის უკანონო დამოკიდებულებათა შესახებ. თვითონ პარნელი კი ამავე დროს სასტიკად ჰკიცხავდა თავის სიტყვებში ინგლისის მართებლობის პოლიტიკას. 12 ოქტომბერს დუბლინის მიტინგზე პარნელი ერთხელ კიდევ დაეტაკა გლადსტონს და მეორე დღეს, 13 ოქტომბერს, იგი დაატუსაღეს და კილმანგემის ციხეში ჩასვეს. აგიტატორს სრულებით არ ეტყობოდა აღელვება დატუსაღების დროს, რადგანაც ეს მისთვის მოულოდნელი არ ყოფილა. ამას მოჰყვა „სამიწო ლიგის“ დახურვა (18 ოქტომბერს). ირლანდიისა და ინგლისის ერები ერთმანერთს დაუპირდაპირდნენ; თვითოეული მათგანი ერთ სული და ერთ ხორცი იყო. „ინგლისში ერთი ხმაც არ ამოდებულა პარნელის სასარგებლოდ,

ისე, როგორც ირლანდიაში ფორსტერის სასარგებლოდ. რამდენიმე დღის განმავლობაში დატუსაღებულ იქმნენ ბიგგარი, ო'გილი და დახურული „ლიგის“ სხვა თვალსაჩინო წევრები.

მიუხედავად პარნელის დატუსაღებისა, მოძრაობა ირლანდიაში არ შეწყვეტილა. ავტორის შემოდგომის მოგზაურობამდე ირლანდია შედარებით დაწყნარებული იყო; ესლა კი მღელვარება თან და თან უფრო ძლიერდებოდა და ზიდ შიშსა ჰგვრიდა ფორსტერს. ირლანდიის გამგებელი და მისი თანაშემწე ბორკი გულ-მოდგინედ ამუშავებდნენ განსაკუთრებულ კანონებს, მაგრამ ამაოდ. პარნელის დის, ანა პარნელის თავმჯდომარეობით დაარსდა „ქალთა სამიწო ლიგა“, რომელიც სასტიკად ჰკიცხავდა ინგლისის პრემიერსა და ირლანდიის გამგებელს. აგრარულ დანაშაულობათა რიცხვი თან და თან მატულობდა. 23 ოქტომბერს თვითონ ლონდონში შესდგა ირლანდიელების დიდი კრება, რომელმაც საჯაროდ პროტესტი განაცხადა პარნელის დატუსაღების წინააღმდეგ. დადგა გაზაფხული 1882 წლისა და საქმის მიმდინარეობა იგივე იყო; ლენდ-ლორდების ცემა-ტყევა, ცეცხლის წაკიდება კიდევ უფრო გახშირდა. ლონდონის ყველა პოლიტიკური წრეები იმ აზრისანი იყვნენ, რომ განსაკუთრებული კანონები და ფორსტერი თავის მიზანს ვერ მიაღწევენ. სწორედ ამ დროს პარნელიტმა ო'შიმ მისწერა წერილი გლადსტონსა და ჩემბერლენს. ამ წერილში იგი ამბობდა, რომ ირლანდიის აღელვების მიზეზი ფერმერების უბედური მდგომარეობა და განსაკუთრებული კანონების შემოღება არისო. თანაც ავტორი თხოულობდა, რომ მართებლობას ყურადღება მიექცია მისი წერილისათვის. გლადსტონი და ჩემბერლენი, რასაკვირველია, მაშინვე მიხვდნენ, რომ ეს წინადადება, ეს პირველი ნაბიჯი თვითონ პარნელს ეკუთვნოდა. მთავრობას შეეძლო ორნაირად მოქცეულიყო: არ მიეცათ პარნელისათვის სრულებით პასუხი ან წარედგინათ თავიანთი პირობები. პირველი გზა ნიშნავდა არსებული მკაცრი კანონების საშუალებით ირლანდიის მართვას და მთელი ლიბერალური პარტიის და მისი ტრადიციე-

ბის სახელის გატენას, და მერე სრულებით უსარგებლოდ.— გლადსტონი მაშასადამე იძულებული იყო მორიგების ვზას დასდგომოდა. დიდი ბრიტანიის მთავარი მინისტრი ურიგდება, როგორც სწორი სწორს, კილმანგემის პატიმარს. პარნელს შეეძლო მიელოცნა თავის თავისათვის გამარჯვება. ისაკ ბიუტს, რომელიც მთელი თავისი სიცოცხლე ინგლისის თანაგრძნობის მოპოვებას ცდილობდა, ოცნებაც კი არ შეეძლო იმაზე, რასაც პარნელმა მიაღწია ოთხი წლის სასტიკი ბრძოლით. 10 აპრილს, 1882 წ. პარნელი გამოუშვეს ციხიდან დისწულის დასაფლავების დასასწრებლად. აქ მან თავისი პოლიტიკური მეგობრები ნახა, მაგრამ საქმეებზე არ ულაპარაკნიათ, რადგანაც სიტყვა ჰქონდა მიცემული მართებლობისათვის. 26 აპრილს ერთმა პარნელიტმა წინადადება შეიტანა პალატაში; ეს წინადადება ეხებოდა იმ ფერმერების მდგომარეობის შემსუბუქებას, რომელნიც გლადსტონის ბილლის გამოცემამდე იყვნენ პირობით შეკრულნი ლენდ-ლორდებთან. გლადსტონი დიდის თანაგრძნობით მოეკიდა ამ პროექტს და დაკანონებულ იქმნა კიდევ.

მთავარ მინისტრის ქცევა ამ ბილლის გარჩევის დროს მეტად საგულისხმიერო იყო და ინგლისის ალლოიანმა საზოგადოებამ შესაფერი მსჯავრი დასდო მას. შეიქმნა მითქმა-მოთქმა პარნელისა და გლადსტონის კავშირზე; კონსერვატორებმა ნალარა დაჰკრეს; ფორსტერი, ბორკი და ბევრი სხვა ლიბერალებიც ცუდის თვალთ უყურებდნენ სამინისტროს პოლიტიკის გამოცვლას. პარნელი ხედავდა თავის გამარჯვებას და ყოველ ღონისძიებას ხმარობდა, რამე შეურაცხყოფა არ მიეყენებია გლადსტონის თავმოყვარეობისათვის. სატუსალოში დაბრუნების შემდეგ, პარნელმა მისწერა ო'შის წერილი, სადაც იგი ცოტა ბუნდად და გამოურკვეველად ლაპარაკობდა რეფორმებზე და მათ მნიშვნელობაზე ირლანდიის დამშვიდების საქმისათვის. შემდეგ პარნელმა გადასცა გლადსტონს შემდეგი დამატებითი პირობები: დეეიტის განთავისუფლება, გაქცეულთ შერიდანის და ბოიტონის სამშობლოში დაბრუნება. ფორსტერი,

რასაკვირველია, წინააღმდეგი იყო ამ პირობების მიღებისა, რადგანაც, მისი აზრით, ეს პირები იყვნენ ირლანდიის ამღელვებელნი; მაგრამ პარნელი მტკიცედ ადგა თავის პირობებს. „თუ ისინი გავლენიანი ხალხია, შემოიღოს სამინისტრომ საჭირო რეფორმები, და ისინი მოახმარებენ თავიანთ გავლენას მშვიდობიანობის საქმეს“. ბოლოს პარნელმა მოითხოვა ფორსტერის გამოცემა და განსაკუთრებული კანონების მოსპობა. მთავარ მინისტრი დათანხმდა.

2 მაისს (1882 წ.) პარნელი და ზოგიერთი სხვა პოლიტიკური პატიმრები გამოუშვეს კილმანგემის სატუსატოდან. ისინი გამარჯვებულნი გამოვიდნენ იქიდან; სამინისტრო პარნელის მორჩილი იყო; ჰომრულის პროექტი, აგრარული რეფორმები ახლო თვეებში უნდა გარჩეულიყო. პარნელის განთავისუფლების დღეს გლადსტონმა გამოაცხადა პალატაში, რომ ფორსტერი სამსახურს თავს ანებებსო. ირლანდიის ახალ გამგებლად დანიშნეს ლორდი კავენდიში. ქვეყანა „კილმანგემის ხელ-შეკრულობაზე“ ლაპარაკობდა. მაგრამ იმ თავითვე ამ ხელ-შეკრულობას შეხვდა ისეთი განსაცდელი, რომლის გაძლება ყოველ ტრაქტატს გაუჭირდება.

ლორდი კავენდიში ირლანდიელების დიდი მეგობარი იყო და მისი დანიშნვა ირლანდიის გამგებლად ახალი ხანის დადგომის პირდაპირი ნიშანი იყო. კავენდიში დაუყოვნებლივ გაემართა ირლანდიისაკენ. ექვს მაისს იგი უკვე დუბლინში იყო; დილით ჩვეულებრივი ფიცი მიიღო და სადილის შემდეგ წავიდა ეტლით ფენიქს-პარკისაკენ, სადაც მისი სადგომი იყო მომზადებული. გზაზე ბორკს, ფორსტერის მდივანს შეხვდა. ჩამოვიდა ეტლიდან და ის და ბორკი ფეხით წავიდნენ ერთად ფენიქს-პარკისაკენ. ბულვარი საესე იყო ხალხით; როცა კავენდიში და ბორკი უმთავრესს ალღეიაზე მიდიოდნენ, ჩირგვებიდან გამოხტნენ შეიარაღებული პირები და ხანჯლებით აკუწეს გამგებელი და მდივანი. სანამ ხალხი გონს მოვიდა მკვლელები გაიქცნენ და დასტოვეს მოკლული კავენდიში და ბორკი,

შეუძლებელია გადმოცემა იმ შთაბეჭდილებისა, რომელიც ამ მკვლევლობამ მოახდინა ლონდონში. როგორც ლიბერალების, ისე კონსერვატორების აღშფოთებას საზღვარი არ ჰქონდა. ფორსტერის მომხრეებს შეეძლოთ გამარჯვება ედღესასწაულნათ: არ გასულა სამი კვირა ძველი რეჟიმის შეცვლიდან, და აი ნაყოფიც ამ ცვლილებისა. „Times“-ი და სხვა გავლენიანი გაზეთები ამტკიცებდნენ, რომ ფორსტერის გამოცვლა და პარნელთან შერიგება—უდიდესი შეცდომა იყო პრენიერის მხრივ; კონსერვატორების პრესა თხოულობდა სამინისტროს სამსახურიდან გადაყენებას. საზოგადოების აზრი იმითი იყო კიდევ უფრო აღშფოთებული, რომ მკვლევლები ჯერ კიდევ ვერ აღმოეჩინა პოლიციას. პარნელის მტრები ავრცელებდნენ ფანტასტიურ ხმებს მის მონაწილეობის შესახებ ექვს მაისის მკვლელობაში. რასაკვირველია, ეს ხმები არავის სარწმუნოდ არ მიაჩნდა, მაგრამ ყველასათვის ცხადი იყო, რომ „კილმანგემის ხელ-შეკრულობის“ პირობების შესრულება ეხლა მეტად ძნელი იყო.

პარნელიტებსა და მათ მეთაურს, ო'კონნორის მოწმობით, არასოდეს არ გამოუცდიათ ასეთი მიძიმე და საშინელი წამები. ირლანდიელ დეპუტატებს გზა-კვალი აებნათ და არ იცოდნენ რა ექნათ. მხოლოდ პარნელი არ ჰკარგავდა ჩვეულებრივ აღუშფოთველობას. ფენიქს პარკის მკვლევლობამ ერთბაშად მოსპო მთელი მისი ნაშრომი. ლიბერალურ სამინისტროს არ შეეძლო ამ წამში ეფიქრა ირლანდიის რეფორმებისათვის: იმდენად აღელვებული იყო ინგლისის საზოგადოება. პარნელს ეს კარგად ესმოდა, მაგრამ ის მაინც ცდილობდა უკან დახევის ნება არ მიეცა გლადსტონისათვის. შვიდ მაისს მან გამოაქვეყნა მანიფესტი, სადაც იგი ფენიქს პარკის მკვლევლობას საზიზღარ საქმეს უწოდებს. 8 მაისს გლადსტონის შემდეგ წამოაღდა პარნელი და წარმოსთქვა პატარა, მაგრამ მგრძნობიარე სიტყვა, რომელშიაც იგი სხვათა შორის ამბობს, რომ ყოველი ირლანდიელი უთუოდ ზიზღს იგრძნობს ამ მკვლევლობისადმიო. სიტყვის ბოლოს პარნელი გამოსთქვა იმედი, რომ კავენდიშის

მკვლევლები ვერ გამოაცვლევინებენ მმართველობას იმ გზას, რომელიც მან ეხლა ხან აირჩია.

ფორმალური წესი შესრულებული იყო, მაგრამ ირლანდიელების ლიდერი იმდენად გამოცდილი პოლიტიკოსი იყო, რომ არაფერ რეალურ სარგებლობას არ მოელოდა იგი თავის განცხადებებისაგან. ერთ დღეს გადააყენებდნენ ლიბერალურ მართებლობას, რომ მას პარლამენტის სურვილის წინააღმდეგ ჩაედინა რამე. პარლამენტის სურვილი კი ეხლა ირლანდიასთან შერიგება კი არა, რეპრესსალიები, განსაკუთრებული ზომები იყო. 11 მაისს კაბინეტის წევრმა გარკურმა შემოიტანა პალატაში შესაფერი ბილლი. პარნელი ისევ ძველებური პარნელი გახდა, ესე იგი, გლადსტონისა და ინგლისის მტერი. „ამ ბილლითო, ამბობდა იგი, ათჯერ, ასჯერ უფრო შეირცხვენთ თავს, ვიდრე ფორსტერის ბილლით. ამ გვარი პროექტები ამტკიცებენ მხოლოდ მას, რომ ინგლისს ვერ აღმოუჩენია აუსუნჯელი ამოცანის ასხნის კლატე: რეგარ უნდა მართოს ერთმა კმა მკარე. დაიწყა ობსტრუქცია, რომელმაც სრული ორი თვე გასტანა; ორივე მხარე საშინლად მოიქანცა; ბოლოს, როგორც იქმნა, ბილლი დამტკიცდა: ირლანდიაში არსდებოდა განსაკუთრებული სასამართლოები პოლიტიკურ დამნაშავეთათვის და პოლიციას ეძლეოდა საექვო პირების დაქერის განუსაზღვრელი უფლება.

ავვისტოში სესსია გათავდა; მდგომარეობა ისეთივე იყო, როგორც ერთი წლის წინად (ავვისტო 1881): ობსტრუქციის მიზეზით უნაყოფოდ იყო ჩავლილი პენსია, სასტიკი განსაკუთრებული კანონები, პარნელისა და სამინისტროს შეურთებელი მტრობა და დამშეული და აღელვებული ირლანდია. ახალი იყო მხოლოდ გულ-დაწყვეტილობა: უდიდესი, უამაყესი იმედები უნდა განხორციელებულიყვნენ და საკმარისი იყო ერთი უბედური შემთხვევა, რომ ისინი კვამლსავით გამქრალიყვნენ.

მე-80-ე წლებში ირლანდიის ცხოვრება მეტად ტრაგიკული იყო და დიდი გავლენაც ჰქონდა ირლანდიელ დასის საპარლა-

მენტო პოლიტიკაზე. რა შედეგი მოჰყვა ფენიქს-პარკის მკვლელობას, ეს ჩვენ კიდევ ვნახეთ, იგი მხოლოდ ფენიების მოძრაობის დაწყება იყო! პარნელი მთელი ერის თაყვან-საცემი ნაციონალური გმირი იყო და ამიტომაც იგი მოვალე იყო ეს თუ ის პოზიცია დაეკავა ფენიების შესახებ. აქამდე ბევრი ეჭვის თვალითაც უყურებდა მას; სხვათა შორის, ისააკ ბიუტი ფიქრობდა, რომ პარნელი თანაუგრძობს ფენიებს. ეხლა დრო იყო, საქვეყნოდ გამოეთქვა თავისი შეხედულება და ის კი გაჩუმებული იყო. მის მანიფესტს ფენიქს-პარკის მკვლელობის შესახებ ინგლისელები ცივად შეხედნენ. მისი სიტყვა პარლამენტში ამავე შემთხვევის გამო სრულებით არ შეხებია კითხვის პრინციპიალურ მხარეს. სასტიკი ბრძოლა, რომელიც მან გლადსტონს გამოუტხადა თითქმის მკვლელობის მეორე დღეს, რასაკვირველია ვერ გააქარწყლებდა არსებულ ეჭვებს. ინგლისის გაზეთები განუწყვეტლივ, ხან პირდაპირ, ხან გადაკვრით, ბრალსა სდებდნენ მას, მაგრამ პარნელი არას ამბობდა ფენიების შესახებ.

ირლანდიის ბელადი სიკვდილამდე ერთს ტაქტიკას ადგა: რამდენადაც მტერი ბრახდებოდა და სასტიკი იყო, იმდენად მრისხანე იყო პარნელის ოპოზიციაც. როდესაც მოწინააღმდეგენი ფენიქს-პარკის მკვლელობაზე ჩამოაგდებდნენ ლაპარაკს, პარნელი უპასუხებდა: მოსძებნეთ კავენდიშის და ბორკის მკვლელები და მათ მოსთხოვეთ ანგარიში ამ საქმისაო. პარნელს აზრადაც არ მოსვლია, რომ პატარა დაემდაბლებინა თავის ლაპარაკის ტონი, ან დაეთმო რამ თავის პროგრამიდან მარტო იმიტომ, რომ ფენიებიც ირლანდიისათვის იბრძოდნენ. დარცხვენა და ბოდრიშის მოხდა სხვის მაგიერ არ შედიოდა პარნელის პროგრამაში. ირლანდიაში მოსვლის შემდეგაც არას ამბობდა აგიტატორი ფენიების შესახებ. მდგომარეობა ქვეყნისა კი მეტად მძიმე იყო: ახალი განსაკუთრებული კანონი ძალაში შევიდა და მეტად საგრძნობელი შეიქმნა ირლანდიელებისათვის; მიუხედავად ამისა გაზაფხულიდან მეტად გაზვირდა აგრარული დანაშაულობა. მკვლალობა, ცეცხლის წაკიდება

და თავ-დასხმა მოსვენებას არაეის არ აძლევდნენ. 17 აგვისტოს (1882), სწორედ პარლამენტის სესიის გათავების დღეს ამოჟლიტეს ვილაც ჯონსის ოჯახი (ექვსი სული). ამ საშინელი მკვლელობის მიზეზი ის იყო, რომ ჯონსებმა იცოდნენ ვინ იყვნენ ერთ წინად მომხდარ მკვლელობის ჩამდენლები და ფენიების გაცემისა ეშინოდათ. ერთ მკვლელობას მეორე მოსდევდა და ბოლო კი არ სჩანდა. არც მართებლობა იყო ნაკლებ გაცხარებული: ფენიების ტერრორის პასუხი სახრჩობელა იყო: მკვლელობა, სახრჩო¹ელა და კიდევ მკვლალობა—აი რა ფაქტები იყვნენ გაბატონებულნი ირლანდიის საზოგადოებრივ ცხოვრებაში იმ დროს, როცა პარნელი ირლანდიაში მოვიდა.

შეშინებული და შეძრწუნებული საზოგადოება მალე დაამშვიდა პარნელის დამშვიდებულმა და ნუგეშიანმა კილომ: კანონიერი, ლეგალური ოპოზიცია პასუხს არ აგებს ფენიების მაგიერ; რა ოპოზიციის საქმეა, თუ ფენიებსაც ჰომრული ღ აგრარული რეფორმები სურთ. პარნელის მთელი ზრუნვა იმაზე იყო მიმართული, რომ ხელ-ახლა შეექმნათ აგრარული ლიგა. გარდა ფენიების და მართებლობის შეურთებელი ბრძოლისა, რომელიც სულს უხუთავდა ირლანდიას, ფერმერების მდგომარეობაც მეტად გაჭირვებული იყო: ლენდ-ლორდები სარგებლობდნენ გამწვავებულ პოლიტიკურ მდგომარეობით და მეტად უკანონოდ და უსამართლოდ ექცეოდნენ ფერმერებს; და თუ საწყალი ფერმერი პროტესტის განცხადებას გაბედავდა, მებატონე პოლიციას და ჯარს მიმართავდა.

ამ დროსა და ამ გარემოებებში პარნელმა დაიწყო ჩვეულებრივი სააგიტაციო მოგზაურობა: მიტინგებზე და კრებებზე იგი ლაპარაკობდა ჩვეულებრივ აღუშფოთებლად; უმტკიცებდა აუდიტორიას, რომ ფენიების მოქმედებისათვის პასუხი უნდა აგონ თვითონ ფენიებმა და არა სხვა ვინმემ; ჩვეულებრივ საქმიანი კილოთი ურჩევდა ირლანდიელებს ახალი ლიგის დაარსებას. რა საკვირველია, რომ სასოწარკვეთილნი ირლანდიელნი დიდის აღტაცებით ეგებებოდნენ თავიანთ საყვარელ, ნუგეშის და იმედის მომცემ გმირს. პარნელი მალე სიტყვებიდან საქმეზე

გადავიდა. ღუბლინში შემდგარ კრებაზე (17 ოქტომბერს) ჯერ ინგლისის მართველობის და გლადსტონის მოქმედება გაატარეს სასტიკი კრიტიკის ქვეშ, და შემდეგ გადასწყვიტეს ირლანდიის ეროვნული ლიგის დაარსება.

ახალი ლიგის მიზანი და დანიშნულება უნდა ყოფილიყო პირველად ყოვლისა—1) ჰომარული, ეროვნული თვითმმართველობა; 2) აგრარულ დამოკიდებულებათა ძირითადი რეფორმა—საარენდო მიწა არენდატორის საკუთრება უნდა გამხდარიყო; 3) ადგილობრივი თვითმმართველობის განვითარება (დეცენტრალიზაცია), 4) საარჩევნო უფლების გაერცელება (სანამ საჭირო იქნებოდა, ინგლისის პარლამენტში წარმომადგენლების გზავნა), 5) შრომისა და მრეწველობის განვითარებისათვის მფარველობის გაწევა.

პირველად ყოვლისა ამ „ეროვნული ლიგისათვის“ საჭირო იყო ფული. როცა „აგრარული ლიგა“ არსდებოდა, პარბელი ამერიკაში წავიდა ფულის შესაკრევად; ეხლა კი იმდენად აწეწილი იყო ირლანდიის საქმეები, რომ პარნელი ვერ მიატოვებდა თავის ქვეყანას. მან წერილით მიმართა ამერიკელებს და ამერიკაში მცხოვრებ ირლანდიელებს, და ფულებმაც დაიწყეს იქიდან დენა. „ეროვნული ლიგის“ აგიტაცია გაგრძელდა მთელი შემოდგომა და ზამთარი (1882—1883). ირლანდიის გამგებელი სპენსერი და მისი თანაშემწე დრევილიანი ყოველ ღონისძიებას ხმარობდნენ „ლიგის“ მოქმედების წინააღმდეგ. მაგრამ პარნელის ირლანდიაში მოსვლის შემდეგ ირლანდიელი საზოგადოება გამხნევდა, იმედი მიეცა და მისი დაშინება ეხლა ძნელი შეიქმნა. მართველობის ირლანდიელებთან ბრძოლა ისე მოეწყო, როგორც ეს პარნელს სურდა: ადმინისტრაცია და ფენიები ერთმანერთს ებრძოდნენ, დანარჩენი ხალხი კი, რომელსაც უფლებაცა და შეძლებაც ჰქონდა მხარი მიეცა ლეგალურ მოღვაწეებისათვის, აკეთებდა იმ საქმეს, რომელიც ახალი ლიგისათვის აუცილებელი იყო.—როგორც ადმინისტრატიული, ისე რევოლუციონური (ფენიების მხრივ) ტერრორი თანდათან უფრო ძლიერდებოდა. დიდ საფიქრებელ-

ში ჩაადგო მართებლობის წრეები რევოლუციონური აზრის ახალმა მიმართულებამ: ფენიები აცხადებდნენ თავიანთ ორგანოში (რომელიც ამერიკაში გამოდიოდა), რომ მათ განზრახვა აქვთ გადაიტანონ ბრძოლა თვით ინგლისში. ამ გვარ საშიშ გარემოებათა შორის შეხვდა დიდი ბრიტანია 1883 წელს. იანვარში, როგორც იქნა, შეიპყრეს კავენდიშის ერთი მკვლელთაგანი, სახელდობრ კერი. კერის ჩვენებით, ფენიებს ბევრი სხვა მსხვერპლები ჰყავდათ სახეში, მათ შორის ფორსტერიც. ჯერ კიდევ საზოგადოება გონს არ იყო მოსული ამ აღმოჩინებით, რომ გლეზგოში ფენიებმა აფეთქება მოახდინეს, უფრო წვრილმან ბოროტ-მოქმედებას საზოგადოება ყურადღებას არ აქცევდა. დინამიტის აფეთქებამ მართებლობის სხვა-და-სხვა დაწესებულებების ახლოს და თანამდებობის პირების მკვლელობის განზრახვამ სასტიკი ზომები გამოიწვია, მაგრამ ფენიები მაინც არ სცხრებოდნენ. პარლამენტში მეტად მტრულად უყურებდნენ პარნელიტებს, პარნელი კი, როგორც ყოველთვის ამისთანა გარემოებებში, მშვენიერად ჰგრძობდა თავის თავს და ყოველს მის ქცევას და სიტყვას შეურყეველი თვით-რწმენის ბეჭედი ესვა. 22 თებერვალს (1883 წ.) პალატაში იხილებოდა სასეფისწულო სიტყვის საპასუხო აღრესის პროექტი და ფორსტერმა ისარგებლა ამ შემთხვევით, გამოეთქვა თავის აზრი ირლანდიის მდგომარეობის შესახებ. რასაკვირველია, სიტყვის უმთავრესი საგანი პარნელი და მისი მოქმედება იყო: ორატორი და ცინივით ლაპარაკობდა „უგვირგვინო მეფეზე“, და იმ პირებზე, რომელთა ჩაგონებით ირლანდიელები გიჟურ საქმეებს ჩადიან; პარნელი კი ამ დროს „უსმინეთ, უსმინეთ“-ს გაიძახოდა. ბოლოს ფორსტერი დოკუმენტებზე გადავიდა; დაიწყო კითხვა „irish world“-დან სხვა-და-სხვა ადგილებისა, რომელნიც ისე იყვნენ ამორჩეულნი, რომ ფენიების სრული აპოლოგია გამოდიოდა. მაგრამ ეს გაზეთი ამერიკელ ემიგრანტების იყო და ჯერ ფორტერს უნდა დაემტკიცებინა პარნელის ამ გაზეთთან თანაზიარობა, რაც ცოტა ძნელი იყო. ამიტომაც ორატორი „შეერთებულ ირლანდია“-ზე გადავიდა; ამ გაზეთის ერთი

უმთავრესი ხელმძღვანელთაგანი პარნელი იყო. „შეერთებულ ირლანდიაში აგრარულ ბოროტ-მოქმედებას „სოფლის შემთხვევებს“ ეძახდნენ; ბოროტ-მოქმედების მსხვერპლებს გაზეთი ყოველთვის მეტად სასტიკად ეკიდებოდა, თვით დამნაშავეთ კი მეტი სიბილით.

ფორსტერმა პირდაპირ პარნელს ჰკითხა: „წაგიკითხავთ ეს წერილები?“ — წამიკითხავს — იყო პაბუხი. „თანაუგრძნობთ მათ?“ — თანაუგრძნობ. — „მე მინდა კითხვა პრინციპიალურად დავსვა: ბევრჯელ იყო შენიშნული, რომ აგრარულ ლიგის მიტინგებს თან მოჰყვებოდა ყოველთვის აგრარული ბოროტ-მოქმედებანი. უარს ჰყოფს ამას პატივცემული ჯენტლმენი? (პარნელი) მე კიდევ ვიმეორებ, რა ბრალსაც ვდებ მე მას (პარნელს). მე მგონია, არც ერთ პარლამენტის წევრს არ წამოუყენებია ასეთი ბრალდება მეორე პარლამენტის წევრის წინააღმდეგ: მე იმას როდი ვამბობ, რომ თვით ბ. პარნელს მოჰყავდეს სისრულეში ძალ-მომრეობა და მკვლელობა, მაგრამ იგი ან თანაუგრძნობს მას ან-და“... აქ პარნელმა გააწყვეტინა ლაპარაკი ორატორს და რაც ძალი შესწევდა, დაიძახა:— „ეგ სიცრუეა.“ ატყდა ხმაურობა; ერთმა პარნელისტმა მანამდე იყვირა:— „სიცრუეა, სიცრუეა“, სანამ ძალით არ იყვანეს სხლამის ზალიდან.

ერთობ დამახასიათებელია პარნელის შემდეგი ქცევა: მას აზრათაც არ მოსვლია, დაუყოვნებლივ პასუხი გაეცა ფორსტერისათვის, რამაც მეტად გააკვირვა და გააბრაზა ინგლისელები. ამ გვარ ქცევაში ისინი ჰხედავდნენ განზრახულ შეურაცხყოფას როგორც ბრალდებულისას, ისე ტრიბუნალისასაც, რომლის წინაშე ბრალდება იყო წარმოთქმული. მეორე დღეს პარნელმა ყოველი ღონისძიება იხმარა, რომ ეს აზრი კიდევ უფრო განემტკიცებია. „სერ,— მიმართა მან სპიკერს,— მე ნებას მივცემ ჩემ თავს წარმოვთქვა რამდენიმე სიტყვა შესახებ გუშინდელი ინციდენტისა. მე შემძლია უპატივცემულებსად დავარწმუნო სათემო პალატა, რომ მე ამას ჩავდივარ არა იმ რწმენით, ვითომც ჩემი სიტყვები იქონიებენ თვით უსუსტესს

გაელენას პალატაზე ან ინგლისის საზოგადოების აზრზე. **ჩემ** პოლიტიკურ მოღვაწეობაში მე მივეჩვიე, ვიზრუნო მხოლოდ იმათ აზრზე, ვისაც მინდა დახმარება აღმოვუჩინო და ვისის დახმარებით მე ვშრომობ ირლანდიის ბედნიერებისა და თავისუფლებისათვის“. ამ სიტყვების შემდეგ პარნელი ჩვეულებრივი ცივი და შეუტრაცხმყოფელი ირონიით, რომელიც მით უფრო საგრძნობელი იყო, რომ სრულებით განზრახ გაზვიადებულს არ ჰგავდა, შეეხო ფორსტერის ბრალდებას, და სთქვა, რომ ირლანდიის ყოფილი გამგებელი მთელ თავის გამგებლობის დროს სარგებლობდა პალატის უვიცობით ირლანდიის საქმეებში; შემდეგ კიდევ რამდენიმე სიტყვა სთქვა ფორსტერის შესახებ და გადავიდა კითხვის არსებით მხარეზე. მან განაცხადა, რომ იგი საზოგადოდ არ არის ფენიების თანახმა შესახებ იმ საშუალებათა, რომელთაც ისინი ხმარობენ, და კერძოდ არ თანაუგრძნობს დინამიტის აფეთქებას, რომელსაც ამ უკანასკნელ თვეებში ხშირად მიმართავდნენ ხოლომე ფენიები.

ამ გვარად პარნელმა, როგორც იქნა, გამოსთქვა თავისი აზრი, მაგრამ ეს გამოთქმაც რაღაც ყრუ იყო; აქ აზრთა ისეთი მიხვეწულ-მოხვეწეულობა და მიკიბვ-მოკიბვა იყო, რომელნიც ხან-და-ხან სცვლიან სიტყვის კილო-სა და ხასიათს. მთელი 1883 წელი სასტიკი ბრძოლა იყო ფენიებსა და მართებლობას შუა; იანვარში ისეთი დღეები იყო, რომ მარტო დუბლინში 20-მდე კაცს ატუსაღებდნენ, — რაც ინგლისისათვის ერთობ დიდი რიცხვია; თებერვალში და მარტში მოხდა ფენიების პროცესების მთელი რიგი და ბევრი მათგანი სახრჩობელათი გათავდა. ივლისში მოჰკლეს ჯემს კერი, რომელმაც ფენიებს თავი დაანება და ამხანაგები გასცა; ამავე წლის ბოლოს კერის მკვლეელი დუბლინში ჩამოაღრჩეს. მიუხედავად ამ გამწარებული ბრძოლისა, ირლანდიის საზოგადოების ყურადღება სხვა საქმეებზედაც იყო მიქცეული.

ახალი „ეროვნული ლიგა“, რომელიც პარნელმა 1882 წლის ოქტომბერში დააარსა, ყველას აინტერესებდა, ვინც კი დახურულ „აგრარულ ლიგას“ თანაუგრძნობდა. მართალია,

საქმეთა არა-ნორმალური მდგომარეობა, დიდად აბრკოლებდა ლიგის მოქმედებას, მაგრამ ლეგალური აგიტაცია და პროპაგანდა შესაძლებელი იყო. რაც შეეხება ხალხის პარნელისადმი სიყვარულს, ამ წელში იგი კიდევ უფრო გაძლიერდა და ყველასათვის თვალ-საჩინო შეიქმნა. ყველამ კარგად იცოდა, რომ პარნელის ქონებრივი მდგომარეობა მეტად ცუდ მდგომარეობაში იყო; ირლანდიის საზოგადოებამ გადასწყვიტა დაეხსნა ვაჭირვებულ მდგომარეობისაგან ირლანდიისათვის თავ-განწირულნი მებრძოლნი, და ხელის მოწერა გაიმართა. ხელის-მოწერის დროს აღმოჩნდა, რომ ირლანდიის სასულიერო წოდება ორად არის გაყოფილი; — უმაღლესი ხარისხის მექონენი პარნელის წინააღმდეგნი იყვნენ, დაბალი სამღვდელოება კი მისი მომხრე. თვითონ პაპმა საჭიროდ დაინახა ჩარეოდა ირლანდიის საქმეებში და მისი ბრძანებით კარდინალ სიმეონიმ გაუგზავნა ირლანდიის სამღვდელოებას მიწერილობა, სადაც იგი აცხადებდა, რომ პარნელის სასარგებლოდ გამართულ ხელისმოწერაში მონაწილეობის მიღება არ შეჰფერის კათოლიკების სამღვდელოებას. მიუხედავად ამ მიწერილობისა სამღვდელოებამ დიდი მონაწილეობა მიიღო ამ საქმეში, და შედეგი კარდინალ სიმეონის წერილისა ის იყო, რომ პაპის ავტორიტეტი ირლანდიაში შესამჩნევად დაეცა და სამაგიეროდ გაძლიერდა სამღვდელოებაში ეროვნული გრძობა და სიყვარული ეროვნული გმირისადმი. თუ პაპის ავტორიტეტმაც ვერა გააწყო-რა პარნელის გავლენასთან, 1883 წლის ფაქტებმა დაამტკიცეს, რომ დიდებული აგიტატორი ყოვლის შემძლებელია ირლანდიაში. გლოსტერის საარჩევანო ოლქი, სადაც უმრავლესობას ინგლისელები შეადგენენ, ყოველთვის პარნელისმის მოწინააღმდეგედ ითვლებოდა; მიუხედავად ამისა, პარნელმა თავის უკიდურესი მომხრის ოგლილის კანდიდატურა წამოაყენა და აირჩიეს კიდევ მისი კანდიდატი. „ვისმე რომ ეთქვა ექვსი თვის წინედ, გლოსტერის წარმომადგენელი პარნელისტი იქმნებოა, მას სასაცილოდ აიგდებდნენ და სულელს დაუძახებდნენ“, ამბობს ოფიციალური Annual Register'-ი.

ძლიერი და შემაშფოთებელი შთაბეჭდილება მოახდინა ამ გამარჯვებამ ინგლისელებზე. „Times“-იც კი, ეს პარნელის შეურიგებელი მტერი, არ უმაღავდა თავისს მკითხველებს, რომ ირლანდიის ბელადი არა თუ ძლიერია, არამედ—ყოვლის შემძლებელიც. გათავდა ხელის-მოწერა და აღმოჩნდა, რომ ცხრა თვის განმავლობაში შეეკრიბათ 14,000 გირვანქა კი არა, 38,000, ესე იგი 380,000 მანეთი. 11 დეკემბერს ღუბლინში შესდგა მიტინგი და ფულები ჩააბარეს საყვარელ გვირს.

ბევრი ფიქრობდა, რომ რადგანაც სესსია მეტად უფერული იყო, პარნელი არ მოინდომებდა სამინისტროს მოქმედების კრიტიკას და გაკიცხვას, მაგრამ ძლიერ შესცდნენ, დიდებული აგიტატორისათვის, რომელიც ეროვნული ცხოვრებით უფრო ცხოვრობდა, ვიდრე საპარლამენტო ცხოვრებით, 1883 წელი წყნარი და უფერული იყო. იმან სასტიკად გაჰკიცხა ირლანდიის გამგებელი სპენსერი და მის თანაშემწე ტრეკილიანი და უნიჭო პირები დაარქვა მათ. შემდეგ როცა საქმეების საზოგადო მდგომარეობას შეეხო, მან სთქვა, რომ მომავალი წელი უნდა მოხმარდეს საარჩევნო რეფორმას ირლანდიაში: ირლანდიას მეტი წარმომადგენლები უნდა ჰყავდეს ინგლისის პარლამენტში, რომ ამით მან გავლენა იქონიოს სამინისტროს გამოცვლაზე. „თუ ჩვენ ნება არა გვაქვს ვმართოთ ჩვენი თავი, იმას მაინც მოვახერხებთ, რომ ჩვენი სურვილისამებრ გვმართონ.“. ორატორის ბოლო სიტყვებმა აუწერელი ენტუსიასმი და აღტაცება გამოიწვია მსმენელებში: „ჩვენ უფლება გვაქვს ვიყვნეთ ამაყნი, ენერგიულნი და იმედებით აღსავსენი, რადგან ჩვენ თაობას მტკიცედ გადაწყვეტილი აქვს, ისე არ ჩამოვიდეს ცხოვრების ასპარეზიდან, რომ ჩვენს უფლებებს უზრუნველი არა ჰქონდეს დიდებული თან-დაყოლილი უფლება—ეროვნული დამოუკიდებლობა და ქონებრივი უზრუნველყოფა“.

ამ ნუგეშისა და იმედის მიცემა მეტად საჭირო იყო ირლანდიელებისათვის: ფენიების თავ-განწირული ბრძოლა, რომელიც მხოლოდ სახრჩობელათი თავდებოდა, მეტად მძიმე პო-

ლიტიკურ ატმოსფერას ჰქმნიდა. 10 დეკემბერს ჩამოაღრწვეს ო'ლონელი, 11 დეკემბერს, თვით პარნელის მიტინგის დღეს — ჟოზეფ პულლი. ყოველ დღე მოსალოდნელი იყო ამ გვარი შემზარავი ფაქტები.

VII

1884 წლამდე გლადსტონის სამინისტრო პრინციპიალურ პოლიტიკას არ მისდევდა. გარეშე საქმეების არევ-დარევამ არაბი-ფაშა ეგვიპტეში, სუდანი, რუსის ჯარები საშუალო აზიაში, ტერრორმა ირლანდიაში და მასთან ბრძოლამ შეძლება არ მისცეს გლადსტონს განეხორციელებია ლიბერალური პროგრამის ერთი უმთავრესი პუნქტი — საარჩევანო რეფორმა, მაგრამ ახლოვდებოდა არჩევნები და სამინისტროს უნდა წარედგინა ამომრჩევლებისათვის თავის ნამოქმედარის ანგარიში. საქირო იყო საარჩევანო რეფორმის დაჩქარება. თვითონ გლადსტონიც იმდენად მტკიცე და განსაზღვრული ტრადიციებისა და რწმენების კაცი იყო, რომ არ შეეძლო დაკმაყოფილებულიყო „საქმიანი სამინისტროს“ მოთავეს როლით. ყველა ამ მიზეზების გამო, გლადსტონმა შეიტანა სათემო პალატაში (თებერვალი 1884 წ.) საარჩევანო რეფორმის ბილია. 1867-ი წლის კანონით საარჩევანო უფლება ჰქონდა დედოფლის ყველა იმ ქვეშევრდომს, რომელიც ან იხდიდა ქალაქში სადგომის წლიურ ფასს არა ნაკლებ ათი გირვანქისა, ან სოფელში შემოსავალი ჰქონდა იჯარით აღებულ მიწიდან, არა ნაკლებ თორმეტი გირვანქისა. ამ კანონის ძალით მოკლებული იყო საარჩევანო უფლებას დიდ-ძალი გლეხობა, რომელსაც არ ჰქონდა თორმეტი გირვანქა შემოსავალი. გლადსტონის ბილით კი საარჩევანო უფლება ვრცელდებოდა ყველა ოჯახის უფროსზე მიუხედავად შემოსავლისა, ესე იგი, ინგლისში მყარდებოდა *suffrage universelle*-ის მგზავი საარჩევანო წესი. — კონსერვატორები, როგორც წინედ, ეხლაც დიდის სიცხარით წინააღუდგნენ გლადსტონის ბილლს და სასტიკად ჰკიცხავდნენ მის

ინიციატორს. მაგრამ პროექტს არც მომხრეები აკლდა. ლიბერალელები ერთიანად სამინისტროს მხარეზე იყვნენ, გარდა ამისა, პარნელიტებიც მათკენ იყვნენ, რადგანაც ეს ბილლი მათთვის ერთობ ხელ-საყრელი იყო: გლადსტონის ბილლით ინგლისში იქმნებოდა 1.300.000-ით მეტი ამომრჩეველი, შოტლანდიაში—200,000-ით და ირლანდიაში—400,000-ით. ამ რეფორმის ძალით მთელი სახელმწიფო წეს-წყობილება დემოკრატიული ხდებოდა. ყველაზე ღრმა ცვლილებას იგი გამოიწვევდა ირლანდიაში, სადაც 400,000 უღარიბესი გლეხი ამომრჩეველი ხდებოდა. რასაკვირველია, ეს ახალი ხმები დიდად გააძლიერებდნენ პარნელისძს. ლიბერალების და პარნელიტების შეერთებულ ძალებს კონსერვატორებმა ვერ გაუძლეს და ბილლი მიიღო სათემო პალატამ. ლორდებმა სცადეს წინააღმდეგობა და უარ ჰყვეს ბილლი; მაგრამ, რადგანაც ამაღ დიდი აღელვება გამოიწვია მთელ ინგლისში, ლორდებიც იძულებულნი შეიქმნენ დასთანხმებულიყვნენ (დეკემბერი 1884). 1885 წლის გაზაფხულზე მოახდინეს მანდატების განაწილება: ინგლისსა და უელსს ხვდა 495 წარმომადგენელი, შოტლანდიას—72 და ირლანდიას—103. სულ 670 დეპუტატი.

არც ამ რეფორმამ დაახლოვა პარნელი და გლადსტონი; ფენიქს-პარკის მკვლევლობისა და ახალ განსაკუთრებულ კანონების შემოღების შემდეგ ირლანდიელების ბელადი სრულებით გადაუდგა ლიბერალებს და ცდილობდა მათი სამინისტროს გადაყენებას. საარჩევანო რეფორმის შემდეგ, ლიბერალებისა და კონსერვატორების დამოკიდებულება მეტად გამწვავდა და პარნელისტებისა და კონსერვატორების დაახლოვება სამინისტროს გადასაყენებლად შესაძლებელი შეიქმნა. ამასთანავე კაბინეტის საქმეებიც ვერ მიდიოდნენ კარგად: გენერალ კომაროვის გამარჯვებამ ავღანელებზე მეტად გაამწვავა ინგლისელებისა და რუსების დამოკიდებულობა; არაბი-ფაშის აჯანყება მეტად გაიზარდა და საშიში შეიქმნა; პარლამენტშიაც და პრესაშიაც მეტად ჰკიცხავდნენ სამინისტროს პოლიტიკას. პალატის უმრავ-

ლესობა მართებლობისაკენ იყო, მაგრამ ქვეყანას კი თან-
თან გული უგრძობდებოდა მასზე.

1885 წელს ვადა უთავდებოდა ირლანდიაში შემოღებულ
საგანგებო კანონებს; ირლანდიელებს მეტად აინტერესებდა,
თუ როგორ მოიქცეოდა სამინისტრო. პრემიერმა დააკმაყოფი-
ლა ეს ცნობის-მოყვარეობა და განაცხადა, რომ იგი საგანგე-
ბო კანონების უმთავრესს მუხლებს მალე წარმოუდგენს პალა-
ტას, რათა მან ისინი ჩვეულებრივ კანონად გახადოს. ამ გან-
ცხადების შემდეგ პარნელი კონსერვატორებს დაუახლოვდა.
მართალია, გამარჯვებისათვის ერთობ ბედნიერი შემთხვევა იყო
საჭირო, რადგანაც უმრავლესობა სამინისტროსაკენ იყო, მაგ-
რამ ყველაფერი ისე მოეწყო, როგორც ეს პარნელს უნდოდა.
პარნელის პარტია *in corpore* ესწრებოდა პალატის სხდომებს
და ელოდა შემთხვევას სამინისტროს წინააღმდეგ უნდობ-
ლობის ვოტუმის წინადადების შეტანისას; და მართლაც მოხ-
და ამ გვარი შემთხვევა: 8 ივნისს ირჩეოდა პალატაში სა-
მინისტროს პროექტი შესახებ მაგარი სასმელებისა; კითხვა არ
იყო მაინც და მაინც დიდ მნიშვნელოვანი და ამიტომაც ბევ-
რი ლიბერალი არ დასწრობია სხდომას. ყველასათვის მოუ-
ლოდნელად, ოპოზიცია საშინელის სიცხარით წინააღმდეგა
პროექტს, განსაკუთრებით ცხარობდნენ პარნელიტები, და რო-
ცა კითხვას კენჭი უყარეს სამინისტროს უმცირესობა შერჩა.
გლადსტონის სამინისტრო მეორე დღესვე გადადგა სამსახური-
დან.

თანახმად კონსტიტუციისა ახალი სამინისტროს შედგენა მი-
ენდო ოპოზიციის მეთაურს სოლსბერის. ყველა ეს ისე მოუ-
ლოდნელი იყო, რომ ინგლისშიაც და უცხოეთშიაც ფიქრობ-
დნენ, რომ გლადსტონი მიუხედავად შემთხვევითი დამარცხე-
ბისა არ დაანებებს მართებლობას თავს, მაგრამ ლიბერალების
მეთაურმა პირდაპირი უარი განაცხადა. შეიძლება, მას უნდო-
და მოემორებინა თავიდან აწეწილ-დაწეწილი საქმეები, შეიძ-
ლება მას ოპოზიციაში ყოფნა ერჩივნა მომავალ არჩევნების
დროს; ასეა თუ ისე, ლიბერალური სამინისტრო გადადგა და

მისი ადგილი სოლსბერის კაბინეტმა დაიჭირა.—დარჩენ პირის-პირ კონსერვატორები და პარნელიტები. არჩევნებამდე კიდევ რამდენიმე თვე იყო და ამ თვეების განმავლობაში უპარნელიტებოდ კონსერვატორული სამინისტრო ვერ გასძლებდა, მისი ბედ-იღბალი პარნელის ხელში იყო, და სამინისტროც არას ზოგადეა მისი გულის მოგებისათვის; ირლანდიის გამგებელად დანიშნეს გრაფი კერნვარონი, რომელმაც ირლანდიაში მისვლისათანავე განაცხადა, რომ მისი მიზანია—ირლანდიის ინგლისელებთან შერიგება. ეს სიტყვები იყვნენ წარმოთქმული მას შემდეგ, რაც უელსის პრინცს, ტახტის მემკვიდრეს, ირლანდიაში მოგზაურობის დროს მეტად მტრულად შეხვდნენ ირლანდიელები.*) ცხადი იყო, რომ სოლსბერის ირლანდიელების გულის მოგება სურდა. 14 აგვისტოს თავდებოდა ირლანდიაში შემოდებულ საგანგებო კანონების ვადა, იმ საგანგებო კანონების, რომლის განახლებას აპირობდა ლიბერალური სამინისტრო. სოლსბერიმ განაცხადა, რომ იგი არ განახლებს ამ კანონებს და აასრულა კიდევ თავისი სიტყვა. გარდა ამისა, საკვირველის სიჩქარით გავიდა პალატაში ახალი ბილლი ფერმერების შესახებ: ამ ბილლით ფერმერებს უფრო ადვილათ შეეძლოთ შეეძინათ მიწა სახელმწიფო სამიწო ფონდის დახმარებით.

შუა აგვისტოში დაითხოვეს პარლამენტი და ახალი არჩევნები დანიშნეს დეკემბრისათვის. საარჩევნო აგიტაცია პალატის დათხოვნისათანავე დაიწყო; სამივე პარტია განსაკუთრებულის სიცხოველითა და ენერგიით ეკიდებოდა საქმეს. ლიბერალები ცდილობდნენ ხელახლავ მართებლობის ხელში ჩაგდებას, კონსერვატორები—პალატაში უმრავლესობის შექმნას, პარნელიტები კი—იმდენი მომხრეების გაყვანას, რომ არც ერთ პარტიას უმათობა არ შესძლებოდა. აგიტაცია მით უფრო გაცხა-

*) მაგალ. „ღმერთო ჰვარვიდე დედოფალს“-ის მაგიერ მღეროდნენ „ღმერთო ჰვარვიდე ირლანდიას“-ო. ბევრგან უსტვენდნენ კიდევ; კორკში, რომლის წარმომადგენელი პალატაში პარნელი იყო, პრინცმა ვერ გაბედა წასვლა.

რებული იყო, რომ ძნელი იყო გამოცნობა, ვინ გაიმარჯვებდა. ლიბერალებს საარჩევნო რეფორმის იმედი ჰქონდათ, კონსერვატორებს—ლიბერალების გარეშე პოლიტიკის სისუსტისა. პარნელმა კი ისე მოაწყო საქმე, რომ ჯერჯერობით არავინ იცოდა, ვის მიემხრობოდა იგი.

ამ კითხვის გამოსარკვევად კონსერვატორული კაბინეტი იძულებული იყო მოლაპარაკება გაემართა პარნელთან. ლორდ კერნარვონმა, ირლანდიის გამგებელმა, ინახულა იგი ამ საქმისათვის: რაზედ ჰქონდათ მათ ლაპარაკი, აქამდის არავინ იცის. შემდეგში პარნელი ამბობდა, რომ კერნარვონი სოლსბერის სახელით შეჰპირდა მას საკუთარ პარლამენტს ირლანდიისათვის და რადიკალურ აგრარულ რეფორმას, თუ პარნელი კონსერვატორებს მიემხრობოდა, როგორც არჩევნების დროს, ისე შემდეგშიაც, კერნარვონმა გამოაცხადა, რომ ის არას დაჰპირებია პარნელს და ჰომრულზე მხოლოდ უბრალო ლაპარაკი ჰქონდათ. ასეა თუ ისე, კონსერვატორების ქცევა პარნელიტების შესახებ ისეთი იყო, რომ კაბინეტის სურვილი მათთან მორიგებისა ექვს გარეშეა.

პარნელს კი შეეძლო ძვირად გაეყიდა თავისი კავშირი. ის აღტაცება და ოვაციები, რომლებითაც მას დახვდნენ ირლანდიაში, იმისი მაჩვენებელნი იყვნენ, რომ მისი კანდიდატები ამორჩეულ იქნებოდნენ. როგორც კონსერვატორები, ისე ლიბერალებიც ცდილობდნენ მის მიმხრობას. ბუნებრივია, როცა ამისთანა გარემოებებში მოღვაწე მაინც და მაინც არ ებლაუჭება თავის პროგრამის უკიდურესს მხარეებს, თუ კი იმედია, რომ ეს პროგრამა ასე თუ ისე განხორციელდება. პარნელი კი სულ სხვა ნაირად იქცეოდა: მას იოტის ოდენიც არ შეუცვლია თავისი პროგრამა და ტაქტიკა. იგი გამარჯვებული წარსდგა ამომრჩევლების წინაშე; 1880 წლის აგრარული ბილლი, 1885 წლის ბილლი შესახებ მიწის შექმნისა ფერმერების მიერ, ფორსტერის და სპენსერის გამოცვლა, კერნარვონის დანიშვნა—აი ყველასათვის თვალსაჩინო შედეგები პარნელის მოღვაწეობისა. მაგრამ არა ეს მატერიალური შექმნა იყო პარნელის უმთავ-

რესი დამსახურება: თავის ობსტრუქციით, დაუღალავე ბრძოლით გლადსტონთან მოხერხებული მიდგომ-მოდგომით, მან ჩამოაგდო ლიბერალური სამინისტრო და აიძულა კონსერვატორები, ეცქირათ ირლანდიელებისათვის, როგორც სასურველ მოკავშირეებისათვის, ურომლებოთაც შეუძლებელია გამგეობის ხელში შერჩენა. უმნიშვნელო, დაქსაქსულ და უმოქმედო ჯგუფის მაგიერ (ისააკ ბიუტი) პარლამენტი შექმნა პატარა, მაგრამ დისციპლინის მორჩილი პარტია, რომელმაც გავლენა მოიპოვა დიდი ბრიტანიის პარლამენტში. გარდა ამისა, მხოლოდ პარლამენტი აღამაღლა ერის პოლიტიკური და ეკონომიური იდეალები, გაამხნევა იგი და პირველად, ორმოცის წლის მიყუჩების შემდეგ (40 წლის წინად ოკონნელის მოღვაწეობა) მისის მეოხებით ირლანდია წარსდგა ევროპის წინაშე, როგორც ერთი ნაციონალური თვითცნობიერებით და ისტორიული წარსულით, რომელიც მზად არის იბრძალოს უკეთესი მომავლისათვის.

აი რა პასუხის მიცემა შეეძლო პარლემს, თუ მას ჰკითხავდნენ, რა გააკეთა მან ირლანდიისათვის. მაგრამ მაინც ძნელია, ცხადად გამოარკვიოს კაცმა, თუ რატომ შეიქმნა პარლამენტი ეგრე ერთბაშად პირველი კაცი ირლანდიაში, რად სწამდა ხალხს იგი თითქმის ისევე, როგორც წმ. პატრიკი, რად იყო, რომ არა თუ ახალგაზდანი, მოხუცნიც კი უკიდურესს აღტაცებას ეძლეოდნენ, როცა პარლამენტი თავის აღუშუოთებელის ხმით ლაპარაკობდა ხოლმე მიტინგებზე და კრებებზე. მიზეზები იმ შესანიშნავის გავლენისა, რომელიც მან იმ თავითვე მოიპოვა, იმარხება შესამჩნევად ბრბოს ფსიხოლოგიაში, რომელიც ჯერ ბნელით მოცული და გამოურკვეველია. ჩვენ შეგვიძლია მხოლოდ აღვნიშნოთ მოვლენა, მეტი არაფერი.— 1884 წლის საარჩევანო რეფორმამ დიდი ძალა შესძინა პარლემს. ამ რეფორმამ სათემო პალატა ნამდვილ „სახალხო პალატად“ (the people's house) გადააქცია და სახალხო პალატაში სახალხო გმირს ყოველთვის შეუძლია ძლიერი იყოს. პარლამენტი პირდაპირ გამოაცხადა, რომ იგი მომხრეა ირლანდიის

სრული დამოუკიდებლობისა, იმისთანა დამოუკიდებლობისა, რომელიც ჰომრულზე მეტია. „არავის არა აქვს უფლება უთხრას თავის ქვეყანას: აი აქამდე იარე, უფრო შორს წასვლა კი არ გაბედოვო. მე ჩემს დღეში არ ვცდილვარ, საზღვარი დამედოს ირლანდიელთა ეროვნულ მისწრაფებისათვის და არც შემდეგში ვიფიქრებ ამას“. პარნელი ყველაზე უფრო იდეალების ნება-ყოფლობით შეზღუდვას უფრთხოდა. 24 აგვისტოს, დუბლინში პარნელს გაუწყვეს ბანკეტი, რომელზედაც მან წარმოსთქვა გრძელი სიტყვა. აქ მან მადლობა გამოუცხადა თავის პარტიას ნაღვანისათვის და მიაქცია დამსწრეთა ყურადღება იმ გარემოებას, რომ უმთავრესი მიზანი ჯერ მიუღწეველია. ირლანდიას ჯერ საკუთარი პარლამენტი არა აქვს. „მე დარწმუნებული ვარო,—სთქვა პარნელმა,—რომ ერთად ერთი დიდი შრომა, რომელიც ჩვენ ახლა პალატაში მოგველის, არის ჩვენი საკუთარი, ეროვნული პარლამენტის აღდგენა. მაგრამ რა უნდა გავაკეთოთ, როცა ჩვენ მივალწევთ ამ მიზანს? ჩვენ გვინდა საკუთარი პარლამენტი იმისთვის, რომ მოვსპოთ ფერმერების დაჩაგრვა, მათი განდევნა მამულიდან, რომ ფერმერი მესაკუთრე შეექმნათ. ყველაზე უწინ, აი ამისთვის გვინდა პარლამენტი. შემდეგ ჩვენ უნდა ავადორძინოთ მრეწველობა, რათა ხელოსანსაც და ქალაქის მუშასაც შეეძლოს ცხოვრება და სულის მოთქმა. ამ გვარად ჩვენ ბევრი საქმე მოგველის ინგლისის პარლამენტშიაც—დროებით, და მომავალ ირლანდიის პარლამენტშიაც—მუდმივ. მე იმედი მაქვს, რომ ჩვენ ლორდების პალატა არ გვექნება“.

ამ სიტყვას სხვა სიტყვები მოჰყვა, რომლებშიაც ამტკიცებდა პარნელი, აუცილებელი საჭიროებაა ირლანდია დაიკეტოს ინგლისელი საქონლისათვის. ეს საქმე ერთ უდიდესთაგანიაო,—ამბობდა იგი,—რომელიც მომავალმა ირლანდიის პარლამენტმა უნდა შეასრულოსო. ამ კილომ მოთმინებიდან გამოიყვანა ინგლისის პრესა, რომელიც პალატის დათხოვნის შემდეგ ასე მოფერებით ლაპარაკობდა პარნელისმზე. „Daily News“ გულნატკენად ჰკითხოვლობდა, როდემდის უნდა ითმინონ კონსე-

რეატორებმა და ლიბერალებმა პარნელის „ტისანიაო“. „Manchester Guardian“-ი იმედოვნებდა, რომ არ არის ინგლისში ისეთი პარტია, რომელსაც ზიზლს არ ჰგვრიდეს ირლანდიელთა ლიდერის კანდიერება. „Standart“-ი იძულებულად სთვლიდა თავის თავს გამოცხადებინა, რომ სირცხვილია ლიბერალებისა და ტორიებისათვის, რომ ისინი იბრძვიან საშიში მტრის გულის გასახარებლად და სასარგებლოდ.

მიუხედავად ამისა, პარნელმა წარბ-შეუხრელად განიმეორა თავისი სიტყვები უიკლოუში ნ ოქტომბერს; ახალი ახსნაც მიუმატა წინაღ - გამოთქმულ აზრს. მან გამოაცხადა, რომ იგი არაფრის გულისათვის არ შეუურიგდება შეზღუდულ თვით-მმართველობას: ირლანდიის პარლამენტს უნდა ჰქონდეს განუსაზღვრელი უფლება კუნძულის საქმეებში. სხვათა შორის, მას უნდა ჰქონდეს უფლება ბაჟის დადების უცხო (ესე იგი, ინგლისელ) საქონელზე. ერთის სიტყვით პარნელი თხოულობდა ირლანდიის პოლიტიკურ და ეკონომიურ დამოუკიდებლობას ინგლისისაგან.

ლიბერალების ერთი ნაწილი მაშინვე წინააღმდეგა პარნელს; კავშირის ფასი მეტად ძვირი იყო მათთვის. ლორდ გარტინგტონმა განაცხადა ერთ მიტინგზე, რომ ისეთი ჰომრუელი, როგორსაც პარნელი თხოულობს, ქკუაში მოსასვლელი არ არის და ირლანდია ვერასოდეს ვერ მიიღებს მასო. მაშინ პარნელმა ერთ ახალ სიტყვის წარმოთქმის დროს შეჰნიშნა: „მე ვფიქრობ, რომ თუ სურთ შეუძლებელი გახადონ ჩვენთვის ჰომრუელი, ჩვენ შეუძლებლად გავხდით ყველა საქმეებს“. ასეთი მუქარა იმისთანა კაცისა, როგორიც პარნელი იყო, სახუმარო არ იყო და დიდი შთაბეჭდილება მოახდინა ლიბერალებზე. კონსერვატორებიც ჰკიცხავდნენ პარნელის რევოლუციონურ სიტყვებს, მაგრამ არა ისე გადაჭრით, როგორც ლიბერალები: ამათ უფრო ეშინოდათ არჩევნების შედეგისა.

რამდენად ახლოვდებოდა არჩევნები, იმდენად უფრო რბილად ეპყრობოდნენ პარნელს ორივე მებრძოლი პარტია: ლიბერალმა მორლემ გამოაცხადა, რომ იგი სრულებით წინააღ-

მდგეი არ არის ირლანდიის ვრცელი თვით-მმართველობისა მეორე ლიბერალმა ჩაილდერსმა გამოსთქვა ის აზრი, რომ ირლანდიელებს შეუძლიათ მოაწყონ თავიანთი საქმეები ისე, როგორც ეს მათ ჰსურთ, მხოლოდ სადამოყენო პოლიტიკა ინგლისელების ხელში უნდა დარჩესო. მაგრამ გლადსტონს არ უყვარდა აუცილებლობის გავლენით საჯაროდ შეჰკვროდა ვისმე პირობით და ამიტომაც უესტ-კელდერში (17 ოქტომბერს) გამოაცხადა, რომ ჯერ პარნელი მხოლოდ პარნელია და მეტი არაფერი; მისი და ირლანდიის გაერთიანება ნაადრევია; გამოთქვას ირლანდიამ თავისი აზრი კენჭით და მაშინ ვილაპარაკებთ იმისთანა დიდ-მნიშვნელოვან კითხვაზე, როგორიც ჰომრულია. 21 ნოემბერს, ესე იგი, გლადსტონის სიტყვის ოთხი დღის შემდეგ, პარნელმა გამოსცა მანიფესტი, სადაც იგი თხოულობდა ირლანდიელებისაგან, რომ მათ ლიბერალებისათვის ერთი კენჭი არ მიეცათ. ლორდ სოლსბერი გლადსტონზე უფრო ხერხიანად და ფრთხილად მოიქცა. მისი სიტყვა „Times“-ის თანამშრომელსაც დააკმაყოფილებდა და ვერც პარნელიტი დასწამებდა მას ჰომრულის იდეის მტრობას. — დეკემბერში არჩევნები მოხდა. ლიბერალები ამოირჩიეს—335, კონსერვატორები—249 და პარნელიტები—86 (39-ის მაგიერ). თუ პარნელი კონსერვატორებს მიემხრობოდა, სამინისტროს იმდენივე მომხრე ეყოლებოდა, რამდენიც ოპოზიციას, და როგორც იქმნებოდა შოახერხებდა არსებობას. თუ იგი ლიბერალებს მიუდგებოდა, სამინისტრო მაშინვე უნდა გადამდგარიყო. პარნელმა მიადწია თავის მიზანს; ინგლისის სამინისტროს ბედი მის ხელთ იყო.

(შემდეგი იქნება)